

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Міністерства освіти і науки України

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Міністерства освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

САНКОВИЧ МАРІЯ ВАСИЛІВНА

УДК 316.42:338.1:94(477.8)“1944/1965”

ДИСЕРТАЦІЯ

**СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОЦЕСИ У СТАНІСЛАВСЬКІЙ (ІВАНО-
ФРАНКІВСЬКІЙ) ОБЛАСТІ В 1944–1965 РР.**

Спеціальність: 032 – Історія та археологія

03 – Гуманітарні науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ САНКОВИЧ Марія Василівна

Науковий керівник: БОРЧУК Степан Миколайович, доктор історичних
наук, професор

Івано-Франківськ – 2024

АНОТАЦІЯ

Санкович М. В. Соціально-економічні процеси у Станіславській (Івано-Франківській) області в 1944–1965 рр. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 – Історія та археологія. – Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Івано-Франківськ, 2024.

Актуальність дослідження полягає у вивченні історичного досвіду відбудови економіки України та цивільної інфраструктури після руйнувань, заподіяних Другою світовою війною – російська агресія загострила увагу до осмислення радянського минулого. Станіславська область, як і Львівська, стала показовою, де насаджувалася комуністична ідеологічна доктрина та заснована на її засадах соціально-економічна організація суспільства. У зв'язку з цим у вітчизняній історіографії посилюватиметься увага до критичного осмислення змін у суспільстві та економіці, які відображалися на рівні життя учасників цих процесів у два післявоєнні десятиріччя минулого століття. Важливим науковим завданням істориків є дослідження особливостей відбудови, модернізації та реконструкції промисловості, сільського господарства, соціальних трансформацій.

Відповідно до поставленої мети та завдань, структурно робота складається із чотирьох тематичних розділів. У розділі 1 «Історіографія, джерельна база та методологія дослідження» на основі комплексного аналізу історіографії та джерельної бази досліджено соціально-економічні процеси на території Станіславської (Івано-Франківської) області західного регіону Української РСР у 1944–1965 рр. Особливістю цього періоду є запровадження соціалістичної моделі господарювання й комуністичної ідеології в економіці та соціумі краю.

Висвітлення соціально-економічних процесів, форм та методів втілення так званих «соціалістичних перетворень» здійснено шляхом опрацювання фундаментальних узагальнювальних праць радянських дослідників, публікацій

української діаспори, сучасних українських та зарубіжних учених. Історіографічний дискурс дослідження розподілений на чотири умовні групи, кожна з яких характеризується своїми особливостями та специфікою.

Радянська історіографічна спадщина представлена чи не найбільшою кількістю надмірно заідеологізованих праць, у яких перебільшуються досягнення як вершин науково-технічного прогресу, так і неухильного зростання добробуту радянських людей завдяки невтомному «підкуванню» комуністичної партії. Соціально-економічні процеси розглядаються через техніко-економічні показники, однак замовчуються недоліки та проблеми, які спричинили екологічні, техногенні, соціальні катаклізми. З'ясування реальних проблем було закритим для дослідження науковців. На всіх етапах «радянського будівництва» головним завданням окупаційного режиму було створити ілюзію турботи про місцевих мешканців, а на практиці максимально використати природні та трудові ресурси для зміцнення військово-промислового комплексу СРСР.

Представники української діаспори у своїх публікаціях методологічно різнопланово розглядали більшовицький тоталітарний режим та його економічну доктрину. Однак, не маючи доступу до архівних матеріалів, через надмірну увагу до політичних процесів не мали змоги розкрити суть індустріальних змін у промисловості, сільському господарстві, інфраструктурі побуту.

Сучасна українська історіографія характеризується об'єктивністю і критичним аналізом партійно-радянської політики в західному регіоні республіки. Проте існуючі праці дослідників лише епізодично торкаються соціально-економічних процесів у Станіславській (Івано-Франківській) області Української РСР окресленого періоду, чимало питань потребують переосмислення, цілісного та ґрунтовного вивчення.

У працях зарубіжних дослідників Україна зрідка з'являється на сторінках книг. Вони показують взаємозалежність країн світу та Європи у сфері політики, економіки, ідей. Чимало видань з історії та культури європейських держав творять цілісну картину, не обмежуючись національними кордонами та окремими подіями. Проте на даний час відсутні спеціальні дослідження післявоєнних

десятиліть, які б допомагали побачити українську історію крізь призму загальноєвропейських процесів.

В основу дисертаційної роботи покладено великий масив джерел, різних за походженням та інформаційним наповненням. На основі загальновизнаного принципу розподілу джерел за походженням виділено умовні групи: 1) законодавчі акти, постанови, резолюції, рішення радянського керівництва; 2) статистичні збірники, довідники, покажчики; 3) офіційне діловодство органів влади та управління, що зберігається в державних архівах України; 4) опубліковані документальні збірники радянського періоду, діаспори й незалежної України; 5) офіційна періодика; 6) спогади сучасників. Більшість джерел уперше введена до наукового вжитку. Систематизація та критичний аналіз джерельних матеріалів дослідження надають змогу об'єктивно та всебічно розкрити соціально-економічні процеси в західних областях УРСР в 1944–1965 рр. на прикладі Станіславської (Івано-Франківської) області.

Методологічні засади дисертаційного дослідження характеризуються міждисциплінарними зв'язками та обумовлені застосуванням загальнонаукових принципів (історизму, об'єктивності, системності). В основі теоретико-методологічних положень дисертації лежить цивілізаційний підхід. Розкрито методологічний інструментарій, який характеризується застосуванням загальнонаукових, міждисциплінарних та спеціальних методів історичного пізнання. Використано універсальні складові методологічного інструментарію – аналіз, синтез, індукцію, дедукцію. Важливою складовою дослідження є розгляд термінології. Чимало радянських штампів засмічують наукову літературу й повсякденне спілкування.

У розділі 2 «Інтеграція краю до складу УРСР у складі СРСР (1944–1953 рр.)», розкрито механізм проголошення радянського окупаційного режиму на рівні районів Станіславської області. Показано основні заходи, спрямовані на радянізацію краю: забезпечення кадровим корпусом, мобілізація людських, природних ресурсів для потреб фронту і протидія цьому зі сторони підпілля ОУН, збройних відділів УПА та місцевого населення.

Досліджено збитки нанесені Другою світовою війною Станіславській області, складові виробничої інфраструктури низинних, передгірських і гірських районів. Висвітлено післявоєнну відбудову економіки, яка базувалася на підневільній праці та становлення промисловості будівельних матеріалів. Виокремлено цілісну стратегічну економічну концепцію, яка характеризувала перше повоєнне десятиріччя та причини подальших структурних змін. Розкрито хижацькі методи експлуатації традиційної – лісової, нафтогазовидобувної, озокеритної, вугільної промисловості. Уточнено структуру економіки області та з'ясовано, що основні показники з валової продукції забезпечувалися лісовою та деревообробною, харчовою та легкою промисловістю з підгалузями.

Прослідковано послідовність насадження «соціалістичних перетворень» на селі через постійні комісії при сільських радах депутатів трудящих, експерименти окупаційного режиму з метою відтворення поголів'я худоби, організації супряжних груп та земельних громад. Уточнено, що на початку 1950-х років завершилося формування соціалістичної моделі в сільському господарстві західних областей УРСР, а особливістю Станіславської області був найнижчий показник колективізації, як в масштабах західного регіону, так і республіки. Запропоновано новий метод дослідження колективізації через чисельність «працездатного населення» на селі.

У розділі 3 «Індустріалізаційні процеси (1954–1965 рр.)» охарактеризовано структурні зміни у економічній концепції Станіславської (Івано-Франківської) області у друге повоєнне десятиріччя, формування енергетики та її значення. Доведено, що економіка Станіславської (Івано-Франківської) області, як і західного регіону України, за більшістю показників розвивалася на власній основі, розв'язуючи актуальні соціально-економічні завдання. Область перетворилася в промислово-аграрний комплекс і зайняла передові позиції в республіканській економічній системі.

Визначено складові соціалістичного експерименту на селі у вигляді модернізації аграрної політики, які дозволили колективним господарствам у 1958 році вийти із стадії стагнації та індустріальні процеси в сільському господарстві,

їх наслідки. З'ясовано проблеми, закладені в аграрному секторі економіки, які впливали на стан сільського господарства радянського періоду історії.

Розкрито особливості міграційного процесу в умовах Станіславської (Івано-Франківської) області із сіл у міста, що дало можливість подвоїти населення і розширити території міст. Охарактеризовано радянський період прискореної урбанізації, спільні й відмінні риси у архітектурі та містобудуванні двох повоєнних десятиріч. Зроблено акцент на тому, що спорудження нових великих промислових підприємств безпосередньо впливало на будівництво нових житлових масивів – типових мікрорайонів з відповідною інфраструктурою.

У розділі 4 «Система підготовки трудових ресурсів» висвітлено розбудову професійної системи освіти в Станіславській (Івано-Франківській) області. Радянський окупаційний режим розгорнув широку мережу різноманітних освітніх закладів з метою забезпечити економіку кадровим потенціалом. Доведено, що удосконалення системи навчання спричинило підміну середньої освіти на виробниче навчання, тобто підготовку кадрів для різних галузей економіки СРСР. Випускники шкіл, курсів, технікумів, інститутів мали виступати джерелом поповнення трудових ресурсів у різних регіонах Радянського Союзу.

Охарактеризовано освітньо-культурні установи, які було перетворено на заклади з ідеологічного обслуговування потреб радянської політичної системи. Найбільш доступними та масовими осередками дозвілля були клуби та бібліотеки. Освітньо-культура сфера фінансувалася державою за залишковим принципом. Проаналізовано масштабну масово-політичну роботу партійно-державних органів і супротив населення в різноманітних формах офіційній політиці влади. Подано узагальнений виклад руху шістдесятників з Станіславської (Івано-Франківської) області.

Визначено, що незважаючи на постійні декларації влади щодо пріоритетності соціальної сфери, наявні державні служби побуту, торгівлі, житлово-комунального господарства могли забезпечити лише мінімум благ, особливо у сільській місцевості. Попри систематичну зневагу радянською пропагандою капіталістичного способу життя радянські громадяни прагнули

придбати нову техніку, мати комфортне житло. Доведено, що покращення умов життя населення та житлове будівництво, розбудова соціально-побутової інфраструктури відбувалося за залишковим принципом. Характерною рисою у житловому будівництві була тенденція до кількісних, а не якісних показників. У радянський період виник термін «неперспективне село». Вкрай низької якості були житлово-комунальні послуги, що позначалося на добробуті й рівні забезпечення населення.

Наукова новизна отриманих результатів зумовлена сукупністю поставлених завдань та засобами їх розв'язання. У роботі *вперше*: здійснено комплексний аналіз трансформаційних змін у промисловості, сільськогосподарському виробництві, соціальній сфері крізь призму «соціалістичної перебудови» двох повоєнних десятиріч; розкрито етапи формування економічної концепції розвитку області та причини змін стратегічних пріоритетів; запропоновано новий метод дослідження колективізації у сільськогосподарському виробництві через чисельність «працездатного населення» на селі; висвітлено окремі експерименти радянської влади в розрізі десятиліть, їх негативні наслідки і тенденції. *Уточнено*: техніко-економічні показники, що впливали на розвиток промисловості, сільського господарства, інфраструктури побуту; фактори, які визначали індустріальні процеси; зміни у зайнятості місцевого населення. *Доповнено*: дослідження соціально-економічної сфери Станіславської (Івано-Франківської) області Української РСР як підсистеми зі своїми особливостями; характеристику змін у нових формах праці у промисловості, сільському господарстві населення краю; аналіз основних форм масово-політичної роботи влади і ставлення до неї місцевих жителів. *Доведено*: реконструкція та модернізація найстаріших галузей промисловості (лісової, нафтогазовидобувної, вугільної, озокеритної) та становлення будівельної, хімічно-гірничої, енергетичної індустрії зумовили економічне зростання і водночас завдали непоправимої шкоди природі; колгоспно-радгоспна система в сільськогосподарському виробництві засвідчила свою неефективність незважаючи на сприяння та підтримку зі сторони держави.

Розвинуто тезу, що всі реорганізації, реконструкції проводилися «згори» і мали половинчастий характер та свідчили про політичну кризу тоталітарної системи. Ті чи інші результати досягалися завдяки перерозподілу фонду нагромадження та викачування ресурсів з колективізованого села. У свою чергу, вони блокувалися тим же управлінсько-господарським апаратом, який створював ілюзію науково-технічного прогресу та «процвітання» радянського народу. Керівництво країни найбільше піклувалося про прискорений розвиток базових галузей важкої індустрії та воєнно-промислового комплексу. Підтвердженням цього слугує радянський період історії та прискорена індустріалізації Станіславської (Івано-Франківської) області. У ході дослідження авторка сформулювала та виокремила низку наукових проблем і тем, що потребують вивчення. Це вклад науково-технічних працівників Івано-Франківщини у розвиток нафтогазовидобування у Східному та Південному регіонах України, становлення будівельної індустрії, транспорту, зв'язку області тощо.

Основні положення, висновки дисертаційної роботи, введені до наукового вжитку документи та матеріали можуть бути використані при написанні узагальнювальних праць з історії України, з історії економічних учень, аграрної історії, краєзнавства. Результати наукового дослідження можуть слугувати джерелом для підготовки спеціальних освітніх дисциплін, тематичних виставок, бути корисними у висвітленні напрацьованого історичного досвіду в західному регіоні держави, використовуватись мас-медіа для висвітлення українського визвольного руху в умовах запровадження радянського тоталітарного режиму.

Ключові слова: друга радянська, тоталітарна влада, репресивно-каральні органи, ОУН, УПА, Станіславська (Івано-Франківська) область, соціально-економічні процеси, колективізація, сільське господарство, промисловість, індустріалізація.

SUMMARY

Sankovych M. V. Socio-economic processes in Stanislav (Ivano-Frankivsk) region in 1944–1965. Qualification scientific work is based on a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 032 – History and Archeology. – Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, 2024.

The relevance of the study is in examining the historical experience of rebuilding Ukraine's economy and civilian infrastructure after the destruction caused by the Second World War – Russian aggression has sharpened attention to the understanding of the Soviet past. Stanislav region, like Lviv region, became a model region where the communist ideological doctrine and the socio-economic organisation of society based on its principles were imposed. In this regard, national historiography will increasingly pay attention to critical reflection on the changes in society and the economy that affected the living standards of the participants in these processes in the two postwar decades of the last century. An important scientific task for historians is to study the peculiarities of the restoration, modernisation and reconstruction of industry, agriculture, and social transformations.

In accordance with the set goal and objectives, the work consists of four thematic chapters. Chapter 1, «Historiography, Source Base and Research Methodology», based on a comprehensive analysis of historiography and source base, examines socio-economic processes in the Stanislav (Ivano-Frankivsk) region of the western part of the Ukrainian SSR in 1944–1965. The peculiarity of this period is the introduction of the socialist model of management and communist ideology in the economy and society of the region.

The socio-economic processes, forms and methods of implementing the so-called «socialist transformations» were covered by studying the fundamental generalised works of Soviet researchers, publications of the Ukrainian diaspora, and contemporary Ukrainian and foreign scientists. The historiographical discourse of the study is divided

into four conditional groups, each of which is characterised by its own peculiarities and specifics.

The Soviet historiographical heritage is represented by perhaps the largest number of overly ideological works that exaggerate the achievements of both the peaks of scientific and technological progress and the steady growth of the welfare of the Soviet people due to the tireless «care» of the Communist Party. Socio-economic processes are examined through technical and economic indicators, but the shortcomings and problems that caused environmental, technogenic, and social cataclysms are suppressed. Researchers were not allowed to investigate the real problems. At all stages of the «Soviet construction», the main task of the occupation government was to create the illusion of caring for local residents, and in practice to make the most of natural and labour resources to strengthen the military-industrial complex of the USSR.

Representatives of the Ukrainian diaspora in their publications have methodologically diversified their consideration of the Bolshevik totalitarian system and its economic doctrine. However, lacking access to archival materials, they were unable to reveal the essence of industrial changes in industry, agriculture, and household infrastructure due to excessive attention to political processes.

The modern Ukrainian historiography is characterised by objectivity and critical analysis of the party-Soviet policy in the western region of the republic. However, the existing works of researchers only sporadically touch upon the socio-economic processes in the Stanislav (Ivano-Frankivsk) region of the Ukrainian SSR during the period in question, and many issues require rethinking, holistic and thorough study.

In the works of foreign researchers, Ukraine rarely appears on the pages of books. They show the interdependence of countries around the world and Europe in politics, economics, and ideas. Many publications on the history and culture of European countries create a holistic image, not limited to national borders and individual events. However, there are currently no special studies of the post-war decades that would help to see Ukrainian history in the light of pan-European processes.

The dissertation is based on a large number of sources of different origin and information content. Based on the generally accepted principle of dividing sources by origin, the following groups have been identified: 1) legislative acts, decrees, resolutions, decisions of the Soviet leadership; 2) statistical collections, reference books, indexes; 3) official records of authorities and administration kept in the state archives of Ukraine; 4) published documentary collections of the Soviet period, the diaspora and independent Ukraine; 5) official periodicals; 6) memoirs of contemporaries. Most of the sources are introduced for the first time in scientific usage. The systematization and critical analysis of the source materials of the study make it possible to objectively and comprehensively reveal the socio-economic processes in the western regions of the Ukrainian SSR in 1944–1965 on the example of Stanislav (Ivano-Frankivsk) oblast.

The methodological basis of the dissertation research is characterised by interdisciplinary links and is conditioned by the application of general scientific principles (historicism, objectivity, systematicity). The theoretical and methodological concepts of the dissertation are based on the civilisation approach. The methodological tools characterised by the use of general scientific, interdisciplinary and special methods of historical knowledge are revealed. The universal components of the methodological toolkit – analysis, synthesis, induction, and deduction – are used. An important component of the study is the consideration of terminology. Many Soviet clichés litter the scientific literature and everyday communication.

Chapter 2, «Integration of the region into the Ukrainian SSR and USSR (1944–1953)», reveals the mechanism of the proclamation of the Soviet occupation regime at the level of districts of the Stanislav region. The author shows the main measures aimed at the Sovietisation of the region: provision of personnel, mobilisation of human and natural resources for the needs of the front and opposition to this by the OUN underground, armed units of the UPA and the local population.

The damages caused by the Second World War to the Stanislav region, components of the production infrastructure of lowland, foothill and mountainous areas are investigated. The post-war reconstruction of the economy, which was based on forced labour, and the formation of the construction materials industry are highlighted.

The author identifies the holistic strategic economic concept that characterised the first postwar decade and the reasons for further structural changes. The predatory methods of exploitation of the traditional forestry, oil and gas, ozokerite, and coal industries are revealed. The structure of the region's economy is clarified and it is found that the main indicators of gross output were provided by the forestry and woodworking, food and light industries with their sub-sectors.

The sequence of imposing «socialist transformations» in the countryside through permanent commissions at village councils of workers' deputies, experiments of the occupation regime with the aim of reproducing livestock, organising harness groups and land communities is traced. It is specified that in the early 1950s the formation of the socialist model in agriculture of the western regions of the Ukrainian SSR was completed, and the peculiarity of the Stanislav region was the lowest rate of collectivisation, both on the scale of the western region and the republic. The author proposes a new method of studying collectivisation through the size of the «able-bodied population» in rural areas.

Chapter 3, «Industrialisation Processes (1954–1965)», describes structural changes in the economic concept of the Stanislav (Ivano-Frankivsk) region in the second postwar decade, the formation of the energy sector and its importance. It is proved that the economy of Stanislav (Ivano-Frankivsk) region, as well as the western region of Ukraine, by most indicators developed on its own basis, solving urgent socio-economic problems. The region has become an industrial and agricultural complex and has taken a leading position in the republican economic system.

The components of the socialist experiment in the countryside in the form of modernization of agricultural policy, which allowed collective farms to overcome the stage of stagnation in 1958, and industrial processes in agriculture and their consequences are identified. The problems inherent in the agrarian sector of the economy that influenced the state of agriculture in the Soviet period of history are clarified.

The peculiarities of the migration process in the Stanislav (Ivano-Frankivsk) region from villages to cities are revealed, which made it possible to double the

population and expand the territory of cities. The Soviet period of accelerated urbanisation, common and distinctive features in architecture and urban planning of the two post-war decades are characterised. The emphasis is placed on the fact that the construction of new large industrial enterprises directly influenced the construction of new residential areas - typical neighbourhoods with the appropriate infrastructure.

Chapter 4, «The Labour Force Preparation System», highlights the development of an authoritarian education system in the Stanislav (Ivano-Frankivsk) region. The Soviet occupation regime set up a wide network of various educational institutions to provide the economy with human resources. It is proved that the improvement of the education system led to the replacement of secondary education with industrial training, i.e. training of personnel for various sectors of the USSR economy. Graduates of schools, courses, colleges, and institutes were supposed to be a source of replenishment of labour resources in different regions of the Soviet Union.

The educational and cultural institutions that were transformed into institutions for the ideological servicing of the needs of the Soviet political system are characterised. Clubs and libraries were the most accessible and mass leisure centres. The educational and cultural sphere was financed by the state on a residual basis. The article analyses the large-scale mass political work of party and state bodies and the resistance of the population in various forms to the official policy of the authorities. A generalised description of the Sixties movement in the Stanislav (Ivano-Frankivsk) region is presented.

It is determined that despite the constant declarations of the authorities on the priority of the social sphere, the existing state services of everyday life, trade, housing and communal services could provide only a minimum of benefits, especially in rural areas. Although the Soviet propaganda systematically disregarded the capitalist way of life, Soviet citizens sought to purchase new appliances and have comfortable housing. It is proved that the improvement of living conditions, housing construction, and the development of social and household infrastructure took place on a residual basis. A characteristic feature of housing construction was the tendency to quantitative rather than qualitative indicators. During the Soviet period, the term «unpromising village»

was coined. The quality of housing and communal services was extremely low, which affected the welfare and level of provision of the population.

The scientific novelty of the results obtained is due to the set of tasks and the means of their solution. *For the first time:* a comprehensive analysis of transformational changes in industry, agricultural production, and the social sphere through the prism of «socialist reconstruction» of the two postwar decades; the stages of formation of the economic concept of the region's development and the reasons for changes in strategic priorities; a new method of studying collectivisation in agricultural production through the number of «able-bodied population» in rural areas; individual experiments of the Soviet government in terms of decades, their negative consequences. *Clarified:* technical and economic indicators that influenced the development of industry, agriculture, and household infrastructure; factors that determined industrial processes; changes in the employment of the local population. *Added:* a study of the socio-economic sphere of the Stanislav (Ivano-Frankivsk) region of the Ukrainian SSR as a subsystem with its own characteristics; a description of changes in new forms of labour in industry and agriculture of the region's population; an analysis of the main forms of mass political work of the authorities and the attitude of local residents to it.

Proved: the reconstruction and modernisation of the oldest industries (forestry, oil and gas, coal, ozokerite) and the development of the construction, chemical and mining, and energy industries led to economic growth and at the same time caused irreparable damage to nature; the collective and state farm system in agricultural production proved to be ineffective despite the assistance and support of the state.

The author develops the thesis that all reorganisations and reconstructions were carried out «from the heads» and were half-hearted, indicating a political crisis of the totalitarian system. Certain results were achieved through the redistribution of the fund of accumulation and siphoning off resources from the collectivised village. In turn, they were blocked by the same administrative and economic apparatus that created the illusion of scientific and technological progress and «prosperity» of the Soviet people. The country's leadership was most concerned with the accelerated development of the basic sectors of heavy industry and the military-industrial complex. This is confirmed

by the Soviet period of history and the accelerated industrialisation of the Stanislav (Ivano-Frankivsk) region. In the course of her research, the author formulated and identified a number of scientific problems and topics that need to be studied. These include the contribution of scientific and technical workers of Ivano-Frankivsk region to the development of oil and gas production in the Eastern and Southern regions of Ukraine, the formation of the construction industry, transport, communications, etc.

The main provisions, conclusions of the dissertation, documents and materials introduced into scientific usage can be used in writing generalised works on the history of Ukraine, the history of economic doctrines, agrarian history, local history. The results of the research can serve as a source for the preparation of special educational disciplines, thematic exhibitions, be useful in highlighting the historical experience gained in the western region of the state, and be used by the media to cover the Ukrainian liberation movement in the context of the introduction of the Soviet totalitarian regime.

Keywords: second sovietisation, totalitarian government, repressive and punitive bodies, OUN, UPA, Stanislav (Ivano-Frankivsk) oblast, socio-economic processes, collectivisation, agriculture, industry, industrialisation.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації

1. Санкович М., Борчук С. Колективізація на Прикарпатті у період другої радянської західноукраїнських земель. *Науковий вісник Чернівецького університету імені Юрія Федьковича*. 2021. № 2 (54). С. 106–112 (особистий внесок здобувача 70%).

DOI: <https://doi.org/10.31861/hj2021.54.106-112>

URL: <https://hj.chnu.edu.ua/index.php/hj/issue/view/12>

2. Санкович М. Боротьба українського націоналістичного підпілля проти другої радянської західних областей України. *Літопис Волині*. 2022. Ч. 27. С. 96–103.

DOI: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2022.27.16>

URL: <http://litopys.volyn.ua/index.php/litopys/article/view/368>

3. Санкович М. Нафтогазова промисловість Прикарпаття у період другої радянської західноукраїнських земель 1944–1953 рр. *Вісник Черкаського університету. Серія. Історичні науки*. 2022. № 1. С. 120–126.

DOI: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2022.27.16>

URL: <http://litopys.volyn.ua/index.php/litopys/article/view/368>

4. Санкович М. «Несемо нову культуру» – друга радянська Прикарпаття. *Вісник науки та освіти. Серія «Історія та археологія»*. 2022. № 1 (1). С. 335–344.

DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2022-1\(1\)-335-344](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2022-1(1)-335-344)

URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/vno/article/view/1936>

5. Санкович М. Друга радянська Станіславської області – підготовка передумов до колективізації та індустріалізації. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Історичні науки*. 2023. Т 42. С. 321–335.

DOI: 10.32626/2309-2254.2023-42.321-335

URL: <https://sp-history.kpnu.edu.ua/uk/tom-42-2023/>

6. Санкович М. Аграрна політика радянської влади в Карпатському регіоні – матеріали преси і реальний стан справ. *Актуальні питання гуманітарних наук. Серія. Історичні науки*. 2024. Вип. 72. Т. 3. С. 42–49.

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/72-3-6>

URL: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/72_2024/part_3/8.pdf

7. Санкович М. Структурні зміни в промисловості Івано-Франківської області Української РСР. *Актуальні питання гуманітарних наук. Серія. Історичні науки*. 2024. Вип. 73. Т. 3. С. 21–28.

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/73-3-3>

URL: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/73_2024/part_3/5.pdf

2. Наукові публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

8. Санкович М., Борчук С. У боротьбі з радянським тоталітаризмом: сповідник віри УГКЦ: о. Михаїл. Тоталітаризм як система знищення національної пам'яті. Збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції (Львів, 11–12 червня 2020 р.). С. 452–456 (особистий внесок здобувача 70%).

URL: <https://elartu.tntu.edu.ua/handle/lib/32583?locale=hu>

9. Санкович М. Індустріалізація на Прикарпатті у період другої радянзації Західної України. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*. 2022. No. 2. С.170–175.

DOI: <https://doi.org/10.30525/2592-8813-2022-2-28>

URL: <http://baltijapublishing.lv/index.php/bjlss/issue/view/117>

10. Sankovich M. The oil and gas industry of the Carpathian in the period of the second sovietization of Western Ukraine lands 1944–1953. *Pnap*. 53 (2022) nr 4. Czestochowa. P. 203–209.

DOI: <https://doi.org/10.23856/5324>

URL: <http://pnap.ap.edu.pl/index.php/pnap/article/view/965>

11. Санкович М. Соціально-економічна ситуація в контексті повоєнної радянзації Прикарпаття. International scientific conference «The study of topical

issues of modern society from the perspective of history, political, science, sociology and philosophy» (August 30–31, 2022). С. 127–130.

3. Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

12. Санкович М. Яблуниця – перлина Карпат. Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2020. 208 с.

URL: <http://ipmu.pnu.edu.ua>

13. Санкович М. Сільське господарство Прикарпаття у період другої радянської 1944–1953 рр. *Гілея*. 2021. Вип. 166 (№ 11). Історичні науки. С. 61–64.

URL: <http://gileya.org/index.php?ng=library&cont=long&id=256>

14. Санкович М. Ісповідник віри о. Михаїл Косило. Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2022. 104 с.

URL: <http://ichistoty.org.ua>

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	20
ВСТУП.....	22
РОЗДІЛ 1. Історіографія, джерельна база та методологія дослідження.....	29
1.1. Висвітлення проблеми у науковій літературі.....	29
1.2. Джерельна база.....	49
1.3. Теоретико-методологічні основи.....	56
РОЗДІЛ 2. Інтеграція краю до УРСР у складі СРСР (1944–1953 рр.).....	70
2.1. Друга радянська колонізація Станіславської області.....	70
2.2. Директивне управління економікою	83
2.3. Соціалістичні експерименти на селі.....	100
РОЗДІЛ 3. Індустріалізаційні процеси (1954–1965 рр.).....	126
3.1. Зміни в стратегії розвитку економіки.....	126
3.2. Модернізація аграрної політики.....	138
3.3. Містобудування і архітектура.....	153
РОЗДІЛ 4. Соціальне життя.....	164
4.1. Розбудова професійної освіти.....	164
4.2. Соціокультурна сфера.....	179
4.3. Побут, зайнятість населення.....	192
ВИСНОВКИ.....	205
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	214
ДОДАТКИ.....	259

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АН УРСР – Академія наук Української Радянської Соціалістичної Республіки.

АПК – агропромисловий комплекс.

ДКО – Державний комітет оборони.

ВВП – валовий внутрішній продукт.

ВО – виробниче об'єднання.

ВКП(б) – Всеросійська комуністична партія більшовиків.

ВПК – військово-промисловий комплекс.

ГЕС – гідроелектростанція.

ГУЛАГ – Головне управління таборів.

ДРЕС – державна районна електростанція.

ЖЕК – житлово-експлуатаційна контора.

ІТП – інженерно-технічні працівники.

КДБ – Комітет державної безпеки.

КПЗУ – Комуністична партія Західної України.

КПУ – Комуністична партія України.

КХМК – Калуський хіміко-металургійний комбінат.

ЛКСМУ – Ленінська комуністична спілка молоді України.

МВС – Міністерство внутрішніх справ.

МДБ – Міністерство державної безпеки.

МТС – машинно-тракторні станції.

МТвС – машинно-тваринницькі станції.

НАН України – Національна Академія Наук України.

НГВУ – нафтогазовидобувне управління.

НЕП – нова економічна політика.

НКВС – Народний комісаріат внутрішніх справ.

НКДБ – Народний комітет державної безпеки.

НПЗ – нафтопереробний завод.

НТП – науково-технічний прогрес.

ОК КП(б)У – обласний комітет комуністичної партії більшовиків України.

ОПВУ – Об'єднана партія визволення України.

ОУН – Організація українських націоналістів.

РК – районний комітет.

РНК (Раднарком) СРСР – Рада Народних Комісарів Союзу Радянських Соціалістичних Республік.

РНК (Раднарком) УРСР – Рада Народних Комісарів Української Радянської Соціалістичної Республіки.

РМ СРСР – Рада Міністрів Союзу Радянських Соціалістичних Республік.

РМ УРСР – Рада Міністрів Української Радянської Соціалістичної Республіки.

СЕР – Станіславський економічний район.

ТЕЦ – теплоелектроцентрально.

ТВК – територіально-виробничий комплекс.

ФЗН – фабрично-заводське навчання.

УГКЦ – Українська греко-католицька церква.

УЗНО – Українська загальнонародна організація.

УНФ–2 – Український національний фронт.

УПА – Українська повстанська армія.

УССД – Українська Самостійна Соборна Держава.

ФАП – фельдшерсько-акушерський пункт.

ЦК КПРС – Центральний комітет комуністичної партії Радянського Союзу.

ЦК КПУ – Центральний комітет комуністичної партії України.

ЦК КП(б)У – Центральний комітет комуністичної партії більшовиків України.

ЧА – Червона армія.

ВСТУП

Актуальність дослідження полягає у вивченні історичного досвіду відбудови економіки України та цивільної інфраструктури після руйнувань, заподіяних Другою світовою війною – російська агресія загострила увагу до осмислення радянського минулого. Станіславська (Івано-Франківська) область, як і Львівська, стала показовою, де насаджувалася комуністична ідеологічна доктрина та заснована на її засадах соціально-економічна організація суспільства. У зв'язку з цим у вітчизняній історіографії посилюватиметься увага до критичного осмислення змін у суспільстві та економіці, які відображалися на рівні життя учасників цих процесів у два післявоєнні десятиріччя минулого століття. Важливим науковим завданням істориків є дослідження особливостей відбудови, модернізації та реконструкції економіки, соціальних трансформацій.

Суспільно-політичні події на західних землях України у ХХ ст. неодноразово визначалися московським імперіалізмом та більшовицькою партією. Для кількох поколінь мешканців Західної України російська окупація 1914 р., «радянська» внесли докорінні зміни в напрацьовані століттями життєві устої та традиції. Упродовж віків на західних землях України сформувалися певні особливості історичного та культурного розвитку. Характерною ознакою було домінування українського сільського населення над міським. У містечках Галичини переважали представники інших народів та віросповідань. Визначальною ознакою економіки Станіславської (Івано-Франківської) області були соляні промисли, лісозаготівля, дещо пізніше – нафтогазовидобування і розроблення калійних солей, озокериту, вугілля. Радянська влада докорінно змінила сформовану віками етносоціальну та релігійну палітру регіону, а також політичну, економічну, культурну сфери.

Колосальний вплив на всі сфери політичного, економічного і духовного життя України справила діяльність Організації українських націоналістів, збройна боротьба Української повстанської армії, місія Української греко-католицької церкви. Вони обстоювали концепцію, яка базувалася на здобутках вітчизняного і

світового економічного досвіду – «вільної праці на рідній землі», враховувала землеробські, культурні, духовні традиції місцевого українського населення. В умовах військово-політичного протистояння, з одного боку, місцевого населення західних земель України, підпілля ОУН і відділів УПА, а з іншого – окупаційного режиму («партійно-радянської влади»), репресивно-каральних органів СРСР за село тривала драматична боротьба. Селянство змушене було на собі винести весь тягар безпрецедентної війни та соціалістичних експериментів.

На західноукраїнських землях на початку 1950-х років завершено суцільну колективізацію сільського господарства та розпочато масштабну індустріалізацію. У місцях залягання природних ресурсів з'явилися нові українізовані міста, розбудувалися старі, зазнала змін інфраструктура селищ та сіл. У західному регіоні УРСР виникли нові галузі промисловості, докорінно змінилася галузева структура економіки, яка базувалася на власній сировині, енергетичному потенціалі й трудових ресурсах. У західних областях Української РСР темпи економічного зростання були значно вищими, ніж в інших регіонах республіки. Села, які традиційно мали значний надлишок робочої сили і виступали головними постачальниками емігрантів «за океан», спрямували своїх мешканців у розбудову українських міст та регіонів СРСР.

Далекосяжні плани комуністичної партії полягали в уніфікації усіх сторін життя західних українців і використанні корисних копалин, трудових ресурсів, економічного та наукового потенціалу для формування єдиного загальнодержавного військово-промислового комплексу. Витоки економічних, технологічних, екологічних, соціальних та інших сучасних проблем знаходяться у радянській добі.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано в рамках планів науково-дослідної роботи кафедри всесвітньої історії Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, в рамках загальної наукової теми кафедри «Центрально-Східна Європа: етнополітичні процеси, соціальні трансформації, міжнародні відносини» (номер державної реєстрації – 0112U003030) та кафедри історії України і

методики викладання історії Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, в рамках загальної наукової теми кафедри «Історія Галичини нового і новітнього часу, історичне краєзнавство, методика викладання історії» (номер державної реєстрації – 0122U000223).

Мета дослідження – охарактеризувати загальні тенденції та особливості соціально-економічних процесів у Станіславській (Івано-Франківській області) в означений період в західному регіоні України.

Досягнення поставленої мети передбачає розв’язання таких дослідницьких завдань:

- проаналізувати стан наукового опрацювання проблеми та джерельну базу дослідження;
- дослідити теоретико-методологічні основи та категоріально-понятійний апарат;
- висвітлити механізм насадження тоталітарної влади через другу радянську організацію та протидію з боку Організації українських націоналістів, Української повстанської армії та місцевого населення;
- відтворити цілісну економічну концепцію розвитку області, розкрити шляхи модернізації старих та формування нових галузей промисловості області, її вклад у економічний розвиток республіки;
- визначити складові наймасштабнішого соціалістичного експерименту на селі у вигляді суцільної колективізації сільського господарства (створення земельних комісій, ініціативних груп, колгоспів);
- простежити зміни, що відбувалися у містобудуванні;
- охарактеризувати систему підготовки трудових ресурсів з метою забезпечити економіку кадровим потенціалом;
- виокремити зміни у традиційному побуті на зайнятості населення.

Об’єкт дослідження – соціально-економічні трансформації в 1944–1965 рр. у Станіславській (Івано-Франківській області) Української РСР пов’язані з соціалістичними експериментами радянського окупаційного режиму.

Предметом дослідження – зміни у суспільстві, економіці та устрої, які відображалися на рівні життя місцевого населення.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період 1944–1965 рр., що отримав в історії назву «другої радянізації», «періоду десталінізації». Нижня межа дослідження пов'язана зі вступом у ході боїв Другої світової війни Червоної армії на землі Західної України і насадження московського окупаційного режиму («радянської влади»). Верхня межа – завершення семирічки та «хрущовських реформ», зміна політичного керівництва в СРСР. Задля глибшого висвітлення деяких сюжетів роботи авторка подекуди відхиляється від зазначеної хронології.

Географічні межі – Станіславська (з 9 листопада 1962 р. Івано-Франківська) область Української РСР.

Методологія – комплекс питань, поставлених у праці, перебуває у предметному полі таких дисциплін: історія України, історія економіки, аграрна історія, політологія, соціологія, культурологія, етнологія. Методологічні засади дисертаційного дослідження характеризуються міждисциплінарними зв'язками та обумовлені застосуванням широкого діапазону загальнонаукових принципів (історизму, об'єктивності, системності). Визначено, що в основі теоретико-методологічних положень дисертації лежить цивілізаційний підхід. Розкрито методологічний інструментарій, який характеризується застосуванням загальнонаукових, міждисциплінарних та спеціальних методів історичного пізнання. Використано універсальні складові методологічного інструментарію – аналіз, синтез, індукцію, дедукцію.

Наукова новизна одержаних результатів. На основі вивчення праць попередників (радянської, діаспорної, української та зарубіжної історіографії) та власних досліджень (архівних матеріалів, збірок документів, періодики, спогадів) узагальнено радянську економічну концепцію, сформульовано висновки.

Вперше:

– введено до наукового обігу значну кількість неопублікованих архівних джерел, що розкривають соціально-економічні процеси в Станіславській (Івано-Франківській) області Української РСР у 1944–1965 рр.;

– здійснено комплексний аналіз трансформаційних змін у промисловості, сільськогосподарському виробництві, соціальній сфері крізь призму «соціалістичної перебудови» радянського періоду;

– досліджено окремі експерименти радянського окупаційного режиму у розрізі десятиліть, їх негативні наслідки і протидію їм через самоорганізацію місцевого населення;

– на основі опрацювання «перспективних планів» економічного розвитку області висвітлено політику влади;

уточнено:

– техніко-економічні показники, що впливали на розвиток промисловості, сільського господарства та інфраструктуру побуту;

– фактори, які визначали індустріальні процеси;

– інтерпретування даних, що характеризували здобутки та упущення в соціально-економічній сфері;

додовнено:

– дослідження соціально-економічної сфери Станіславської (Івано-Франківської) області Української РСР як підсистеми зі своїми особливостями;

– характеристику змін у нових формах праці у промисловості, сільському господарстві населення регіону;

– динаміку загальної картини напрямів модернізації традиційних та створення нових галузей промисловості;

доведено:

– реконструкція та модернізація найстаріших галузей промисловості (лісової, нафтогазовидобувної, соляної) та становлення будівельної, хімічно-гірничої, енергетичної індустрії зумовили економічне зростання і водночас техногенні катаклізми;

– колгоспно-радгоспна система в сільськогосподарському виробництві засвідчила свою неефективність.

Розвинуто тезу, що всі реорганізації, реконструкції проводилися «згори» і мали половинчастий характер та свідчили про політичну кризу тоталітарної

системи. Ті чи інші результати досягалися завдяки перерозподілу фонду нагромадження та викачування ресурсів з колективізованого села. У свою чергу, вони блокувалися тим же управлінсько-господарським апаратом, який створював ілюзію науково-технічного прогресу та «процвітання» радянського народу. Керівництво країни найбільше піклувалося про прискорений розвиток базових галузей важкої індустрії та воєнно-промислового комплексу. Підтвердженням цього слугує радянський період історії та прискорена індустріалізація Станіславської (Івано-Франківської) області. У ході дослідження авторка сформулювала та виокремила низку наукових проблем і тем, що потребують вивчення. Це вклад науково-технічних працівників Івано-Франківщини у розвиток нафтогазовидобування у Східному та Південному регіонах України, становлення будівельної індустрії, транспорту, зв'язку області тощо.

Практичне значення одержаних результатів. Зібраний у роботі фактичний матеріал, зроблені авторкою висновки та узагальнення можна використовувати під час викладання спеціальних і загальних курсів з історії України у вищих і загальноосвітніх навчальних закладах; при написанні наукових робіт з історії економічних учень; введені до наукового обігу архівні документи – під час укладання збірників документів і матеріалів. Наукове дослідження становить інтерес для краєзнавчої та культурно-просвітницької роботи.

Апробація результатів дослідження. Розділи і весь текст праці обговорено на засіданнях кафедр історії України та методики викладання історії й всесвітньої історії Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника. Основні теоретичні положення й одержані результати апробовано на щорічних звітно-наукових конференціях професорсько-викладацького складу, аспірантів і студентів Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника (18–22 березня 2019 р.; 6–10 квітня 2020 р.; 5–9 квітня 2021 р.; 4–8 квітня 2022 р.) та міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Суспільні науки: виклики і сьогодення» (Одеса, 8–9 червня 2018 р.); «Актуальні питання суспільних наук: наукові дискусії» (Київ, 17–18 серпня 2018 р.); «Актуальні питання суспільно-гуманітарних наук та історії медицини» (м. Чернівці, 11–12

жовтня 2018 р.); «Наукові підсумки 2019 року» (Вінниця, 9 грудня 2019 р.); «Макаренківські читання» (Суми, 13 березня 2020 р.); «Реформування та розвиток гуманітарних та природничих наук» (Полтава, 22–23 травня 2020 р.); «Актуальні питання методики викладання суспільних та гуманітарних дисциплін в умовах розбудови сучасної школи» (Суми, 25–26 березня 2021 р.); «Травневі студії 2021: історія, міжнародні відносини, філософія» (Вінниця, 23 квітня 2021 р.); «Перші Карпатські етнологічні читання» (Івано-Франківськ, 27 травня 2021 р.); «Дослідження актуальних проблем сучасного суспільства з позицій історії, політології, соціології та філософії» (Рига, 30–31 серпня 2022 р.); «Розвиток громадянського суспільства як необхідна складова європейської інтеграції України (Київ, 6 жовтня 2022 р.)»; «Українська повстанська армія у боротьбі проти нацистського і більшовицького тоталітарних режимів» (Івано-Франківськ, 12 жовтня 2022 р.); «Історико-краєзнавча діяльність у закладах освіти в умовах Нової української школи» (Івано-Франківськ, 18 травня 2023 р.); «Четверті Грабовецькі читання» (Печеніжин – Івано-Франківськ, 4 грудня 2023 р.) та ін.

Особистий внесок здобувача. Основні ідеї, наукові положення і теоретичні висновки дисертації сформульовані автором особисто. Напрацювання, що належать співавторам (30%), у дисертації не використовуються.

Публікації. Основні положення та висновки дисертаційної роботи викладено у чотирнадцяти публікаціях, сім – у фахових наукових виданнях України категорії «Б», сім – в інших наукових виданнях України та за кордоном, двох книгах.

Структура дисертаційного дослідження побудована за проблемно-хронологічним принципом. Дисертація складається з переліку умовних позначень, вступу, 4 розділів, які містять 12 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (463 позиції) та 14 додатків, які відповідають меті та завданню дисертаційного дослідження. Загальний обсяг роботи становить 275 сторінки, основний текст – 199 сторінок.

РОЗДІЛ 1. Історіографія, джерельна база та методологія дослідження

1.1. Висвітлення проблеми в науковій літературі

Західні землі України постійно приковували увагу вітчизняних і зарубіжних дослідників. Історія регіону доволі широко висвітлена в науковій і спеціальній літературі. На першість претендують національно-визвольні змагання – антибільшовицький рух Опору, конфесійне життя, міжнаціональні стосунки, культурно-освітня робота. Праці охоплюють широкий тематичний спектр і стосуються актуальних суспільно-політичних питань. Щодо комплексного розкриття соціально-економічних процесів упродовж двох повоєнних десятиліть на території Станіславської (Івано-Франківської) області у ХХ ст. на сьогодні немає наукових досліджень. Поза увагою дослідників залишилося чимало різноманітних аспектів господарської діяльності, розподіл і споживання життєвих благ, пов'язаних з «соціалістичними перетвореннями» в західних областях України.

У радянські часи саме соціально-економічній проблематиці було присвячено чи не найбільше праць. Науковці були зобов'язані спиратися тільки на марксистсько-ленінську методологію, акцентувати увагу на техніко-економічних показниках, тобто «досягненнях», і беззаперечно прославляти політику комуністичної партії. Історичні процеси висвітлювалися однобоко, з позицій партійно-класових оцінок і далекоюсяжних геополітичних амбіцій.

Задля досягнення мети дослідження наукову літературу ділимо на чотири умовні групи: радянську, діаспорну, сучасну українську та зарубіжну.

До першої групи віднесено наукові праці періоду радянської історіографії. Усі праці до середини 1950-х років витримані в дусі марксистсько-ленінсько-сталінської методології та мають відвертий апологетичний характер. У багатьох із них не було жодного посилання на архівні документи, зате в кожній – на К. Маркса, Ф. Енгельса, В. Леніна, Й. Сталіна та вождів партії. Це не дозволяє їм претендувати на історичну об'єктивність.

У післявоєнний період пріоритетною темою історичних досліджень стала роль ВКП(б), КП(б)У у розвитку суспільно-політичної активності трудящих західних областей у процесі будівництва основ соціалізму. У 40 – 50-х роках ХХ ст. видано знакові брошури, статті, монографії лише українською мовою у видавництвах «Укрполітвидав», «Держполітвидав», «Наукова думка», журналі «Більшовик України» та ін. У працях Б. Бабія [181], С. Білоусова [187], В. Валуєва [191], В. Варецького [192], М. Герасименка і Б. Дудикевича [204], І. Грушецького [210], П. Йови [244], Л. Корнієць [261], К. Сироцинського [363] відверто однобічно оцінено історичні події з позицій марксистсько-ленінсько-сталінської методології. Історики сталінської доби головними джерелами своїх праць вважали твори класиків, постанови ЦК ВКП(б) і РНК СРСР, ЦК КП(б)У і РНК УРСР, публікації офіційних видань, матеріали преси, а не фонди державних архівів.

Українське державне видавництво лише за три місяці 1944–1945 рр. (листопад, грудень, січень) випустило для західноукраїнського регіону 29 назв масових брошур загальним тиражем 655 тисяч примірників. Серед них: М. Калініна «Ленін і захист соціалістичної Вітчизни», М. Петровського «Возз'єднання українського народу в єдиній українській державі», Ф. Толбухіна «Битва за звільнення Радянської України», Є. Ярославського «Партія Леніна–Сталіна – організатор боротьби за перемогу над німецько-фашистськими загарбниками», А. Вишинського «Радянська держава у Вітчизняній війні», Д. Мануїльського «Народ-герой, народ-воїн» та інші. Українське державне видавництво було зобов'язане до квітня 1946 р. видати спеціально для регіону 90 назв літератури українською мовою загальним тиражем 2 мільйони 366 тисяч примірників. Фактично на той час була видана 51 назва тиражем 1 мільйон 676 тисяч примірників. У зв'язку з виборами до Верховної Ради СРСР дане видавництво перейшло на випуск передвиборної агітаційної літератури. З випущених до виборів 48 назв брошур тиражем 4 мільйони 475 тисяч примірників приблизно половина відправлена у західні області УРСР. Партійне рішення щодо кількості випуску літератури було перевиконано з деяким відхиленням від визначених завдань. Протягом 1946 р. «Укрдержвидав» для

читачів західних областей видав ще 33 найменування книг (твори В. Леніна, Й. Сталіна, В. Молотова, М. Хрущова і т. п.) тиражем 1 млн 770 тис. примірників [289, с. 93]. Ідеологічна та масово-агітаційна робота мали стати найважливішим засобом мобілізації прихильників із місцевого населення на виконання програмних завдань більшовицької партії та боротьби зі світоглядом «українського буржуазного націоналізму», який мав міцні позиції в регіоні.

Радянські вчені опублікували тисячі праць, в яких доводили керівну роль комуністичної партії в усіх сферах життя держави і досягнення вершин науково-технічного прогресу. У 1957 р. Інститут суспільних наук Академії наук Української РСР у Львові розпочав друкувати серії збірників наукових праць під назвою «З історії західноукраїнських земель».

Помітну роль у радянській історіографії відіграли праці І. Богородиста [189], Т. Дерев'янкіна і С. Кульчицького [219], В. Задорожного і М. Паламарчука [224], С. Зверєва [229], М. Івасюти [231; 232], О. Кірсанової [251], І. Кожукала [256], І. Кошарного [263; 264], М. Кравця [265], В. Масловського [298], П. Панченка і Є. Талан [316], В. Петренка [322; 323], Н. Петруні [456], В. Плисюка [457], Й. Черниша [394], В. Юрчука [399] та ін. Праці опубліковані у Києві – українською мовою, а В. Масловського, В. Плисюка у Львові – російською. Виняток складають роботи І. Кошарного, Й. Черниша, що побачили світ у видавництві «Каменярь». В усіх роботах відображено офіційну концепцію комуністичної партії і радянського уряду, вихваляння принципів соціалізму та радянського способу життя. Щодо соціально-економічних процесів, що стосувалися розвитку матеріального виробництва, то вони висвітлені опосередковано. Акцент робився на розвитку не тільки виробництва, але й продуктивних сил, виробничих відносин між людьми, зокрема форм власності на засоби виробництва та нових відношень щодо розподілу матеріальних благ.

На нашу думку, необхідно робити наголос на динаміці економічних явищ та процесів, змінами їх стану, різноманітними характеристиками в часі. Одні науковці пропонують вивчати зміни, які не враховують головні характеристики функціонування досліджуваних економічних систем, інші їх враховують. Акцент

робимо на увагу щодо техніко-економічних показників пов'язаних з соціально-економічними переминами у радянську добу. Питання забезпечення сільського господарства технікою, обладнанням, механізмами, мінеральними добривами розглянуто в тематичних дослідженнях П. Костика [262], О. Малько [297], Ф. Чернявського [395], М. Шепети [396] та ін. Розвиток матеріально-технічної бази сільського господарства подавали як безпосереднє «підкупання» комуністичної партії і «безкорисну допомогу робітників колгоспному селянству». Загалом ці праці створювали викривлене уявлення про реальний стан колективізованого українського села.

До вагомих надбань радянської історичної доктрини слід віднести колективні праці – «Розквіт економіки західних областей УРСР (1939–1964 рр.)» [341], «Історія селянства Української РСР» [239], «Історія Української РСР» [236], «Торжество історичної справедливості. Закономірність возз'єднання західно-українських земель в єдиній Українській Радянській державі» [381], «За щастя оновленої землі: Нариси історії колгоспного селянства західних областей УРСР. 1939–1979» [232], «Розквіт народної освіти в західних областях України» [342] та ін. Праці написано на основі марксистсько-ленінської методологічної парадигми. До висвітлення досліджуваних проблем залучалися різноманітні за своїм походженням джерела. У 1970–1989 рр. виходять узагальнювальні праці: восьмитомна «Історія Української РСР» [237], «Історія народного господарства Української РСР» [234; 235] та ін. На увагу заслуговують «Соціальні перетворення у радянському селі. На прикладі сіл західних областей Української РСР» [375], «Розвиток соціалістичної промисловості західних областей УРСР (1946–1960 рр.)» [180], «Соціалістичні перетворення в культурі та побуті західних областей України (1939–1989 рр.)» [374] в яких комплексно проаналізовано історію розвитку провідних галузей економіки республіки. Окремі матеріали присвячені Івано-Франківській області. Автори видань, узагальнивши значний фактичний матеріал, успіхи пов'язували тільки з політикою КПРС, кризові явища й упущення замовчувалися.

Серед радянської наукової літератури, яка розкриває соціально-економічні процеси на західноукраїнських землях, необхідно виокремити монографію Г. Ковальчака «Індустріальний розвиток західних областей України в період комуністичного будівництва» (Київ, 1973) [252]. Автор детально характеризує удосконалення галузей структури промисловості західних областей УРСР, збільшення питомої ваги переробної промисловості, особливо найпрогресивніших галузей важкої індустрії – машинобудівної, хімічної, паливно-енергетичної. Значна увага приділена зростанню промислових центрів регіону. Чимало місця в книзі відведено Станіславщині, що стала однією з найбільш розвинених промислових областей західної частини Української РСР і після Львівщини мала слугувати прикладом «соціалістичних перетворень».

В історіографічному доробку у висвітленні соціально-економічного розвитку Карпатського регіону на першість, на нашу думку, претендують монографії: Г. Ковальчак «Економічний розвиток західноукраїнських земель» (Київ, 1988) [254] та М. Долішній, С. Злупко, С. Писаренко «Украинские Карпаты. Экономика» (Київ, 1988) [389]. У монографіях детально розповідається про історію заводів і фабрик Івано-Франківської області, які у післявоєнний період з невеликих кустарних підприємств перетворилися на заводи із сучасним технічним обладнанням, досліджуються вузлові проблеми розвитку економіки регіону.

Окремої уваги заслуговують статті [390; 391] та книга науковця-практика Я. Федорчука «По плану социально-экономического развития» [392], що вийшла у видавництві «Карпати» (Ужгород, 1982) російською мовою з метою популяризації досвіду – «вишківського експерименту» (продовження процесу «бригадної колективізації сіл» у 1980-х роках). Перший секретар Долинського райкому партії Я. Федорчук розвивав економічну концепцію – «Зміцнюється економіка держави: росте добробут народу». Її суть полягала в тому, що держава має скеровувати відповідні кошти на задоволення соціальних потреб простих людей: освіту, медицину, культуру, благоустрій. Від місцевих керівників, котрі дбали не тільки про кар'єрний ріст і сліпо виконували вказівки вищих інстанцій, а й про народ, залежав економічний розвиток Карпатського регіону і пов'язаної з

ним інфраструктури, на прикладі Долинщини. Такі наміри зустрічали відкритий і прихований спротив на всіх рівнях. Однак декотрі керівники, користуючись можливостями, які давали їм займані посади в партійно-державному апараті, пропонували і втілювали на практиці задумане. Український народ у нелегких умовах тоталітаризму зумів зберегти мову, культуру й одвічні духовні цінності завдяки подвижницькій роботі інтелігенції яскравим представником якої виступав науковець-практик Я. Федорчук. Він зробив не менше за тих, котрі пішли на відкриту боротьбу з тоталітарною системою. У дослідженні «Перестройка и резервы экономики» [393] (Ужгород, 1989) він викриває недоліки політичної системи, виступає організатором розбудови промислового виробництва. Місцеве населення одержувало роботу, безплатне житло, соціальні гарантії, дитячі садки, табори відпочинку, вищу освіту, оздоровчі санаторії, відомчі профілакторії, сільські лікарні, ФАПі.

Протягом усього радянського проміжку історії саме ідеологічну літературу видавали наймасовішими тиражами. Помітне місце в історіографії історії України того часу зайняла праця одіозного секретаря ЦК КПУ В. Маланчука «Торжество ленінської національної політики (Комуністична партія – організатор розв'язання національного питання в західних областях УРСР)» (Львів, 1963) [288]. Упродовж двох десятиріч вона слугувала своєрідним стандартом для науковців-суспільствознавців.

Низка питань, пов'язаних з насадженням радянської політики в західному регіоні, висвітлена в багатотомній «Історії міст і сіл Української РСР»: Волинська (1970 р.) [421]; Закарпатська (1969 р.) [422]; Івано-Франківська (1971 р.) [423]; Львівська (1968 р.) [424]; Рівненська (1973 р.) [425]; Тернопільська (1973 р.) [426]; Чернівецька (1969 р.) [427] області.

На допомогу партійним працівникам, лекторам, агітаторам великими накладками у Львові у видавництві «Каменярь» видавали цілу низку науково-популярних статей серії «Пост імені Ярослава Галана» [330]. Популяризувати радянський стиль життя і соціалістичні перетворення були покликані книги: «Рівна серед рівних» [195], «Весна відродженого краю» [196], «На землі

Прикарпатській» [305], «Нове традицією село» [308], «Осяйний день» [311], «Сила інтернаціоналістського гарту» [364] та сотні ін. Творення необхідного підґрунтя, тобто формування ідейно-політичних засад, перетворювало історичні дослідження на популізм, замовлену публіцистику.

З огляду на рівень науковості набагато інформативнішою є колективна праця Ю. Сливки, В. Масловського, М. Швагуляка «Возз'єднання західно-українських земель з Радянською Україною» [365]. Автори позбуваються лайливої публіцистичної фразеології, саркастичних і цинічних висловлювань на адресу представників українського визвольного руху. Значна кількість праць із суспільно-політичної та соціально-економічної проблематики підкреслювала її актуальність упродовж радянських часів.

У другій половині 1980-х років відбувається поступовий перегляд усталених концептуальних підходів. У період горбачовської перебудови стали з'являтися як поміркована критика «деформацій соціалізму», так і критичні судження щодо політики комуністичної партії.

В українській історіографії посилюється критичний погляд на реальний соціалізм. Розширений доступ до архівних фондів, часткове відкриття спецсховищ дозволило вченим заповнювати «білі плями» історії. У наукових розвідках робилися спроби переоцінити національну, економічну, соціальну політику комуністичної партії та радянського уряду. Серед новаторських публікацій слід виокремити праці С. Павлюка «Традиційне хліборобство України: агротехнічний аспект» [313], П. Панченка і В. Чишка «Українське село на шляхах науково-технічного прогресу: досягнення і прорахунки (60 – 80-ті роки)» [317], Г. Сургая «Сільське господарство України: уроки минулого і сучасний аграрний курс» [377]. Згадані роботи не вичерпують перелік праць, які стосуються різних аспектів досліджуваних нами проблем.

За підрахунками Ф. Петляка в монографії «Партийное руководство Советами на Украине в годы Великой Отечественной войны (1941–1945)» (Київ, 1986), «до кінця 1945 р. було підготовлено і висунуто на роботу в обласні, міські, районні, сільські і селищні радянські органи з числа місцевого населення

наступна кількість працівників: Волинь – 64,1% від загальної кількості всіх радянських працівників області, Львівська область – 53,5%, Тернопільська – 67,8%, Ровенська – 68,8%, Станіславська – 61,7%, Дрогобицька – 61,8%» [321, с. 97].

У радянські часи цивілізаційний підхід осмислення історичного минулого підмінявся формаційним, з партійно-класовою інтерпретацією процесів, явищ, фактів. Великодержавницькі російські ідеї та комуністична ідеологія у повоєнні десятиліття насаджувалися українським словом. Уся література видавалася, як правило та надсилалася в західний регіон українською мовою. У другій половині 80-х років ХХ століття марксистсько-ленінська методологія суспільного розвитку в поєднанні з великоросійськими цінностями поступово піддавалася переосмисленню. Вітчизняні науковці поступово подолали усталені стереотипи та перейшли на нові теоретико-методологічні позиції. У контексті цивілізаційного осягнення постала проблема відновлення державної незалежності України, реформування економіки, трансформаційні соціокультурні процеси, збереження духовності, інтеграція в європейські та світові структури.

Другу умовну групу в історіографії проблеми становлять наукові праці представників української діаспори. Історики та економісти діаспори, «поборюючи пересуди переполоханих землячків» і «крижані вітри імперського всесилля», прагнули повніше осягнути самотність української національної ідеї. Праці відзначаються високим теоретичним рівнем і методологічними підходами. Завдяки діаспорі в сфері досліджень гуманітарних наук розвивалося українознавство, об'єктом якого був український етнос, нація, територія, держава у її багатогранних проявах, зв'язках і опосередкуваннях. Золотою ниткою у працях проходить ідея соборності й цілісності України.

Праці безпосередньо причетні до вивчення соціально-економічної тематики – це напрацювання одного із провідних ідеологів і діячів ОУН С. Ленкавського. Він не тільки характеризує складні міжнародні геополітичні етапи формування УССД, що притаманно усій діаспорній науці, а й пропонує соціально-економічну характеристику повоєнних десятиріч в Українській РСР. Голова Івано-Франківської

обласної ради, доктор політичних наук О. Сич, як редактор-упорядник праць «Степан Ленкавський. Український націоналізм. Збірник творів. Т. 3» [274] вводить у науковий обіг невідомі статті в яких подається унікальна характеристика економіки радянської України.

У 1965 р. професором Є. Онацьким у світовий науковий обіг вводиться поняття «советизація» у восьмитомній «Українській малій енциклопедії» [436], виданій в Аргентині (Буенос-Айрес, 1957–1967 рр.). Минуло шість десятиліть, науковець дав характеристику, яка залишається напрочуд далекоглядною і актуальною. У ній простежується суть природи «русского міра» [218]. «Советизація – посилення централістичного й русифікаційного натиску комуністичної партії на підвладні народи після «ліберальної» політики НЕП-у та українізації. Советизація почалася в 1930–33 рр. і мала на меті підготувати остаточне створення «советської людини», яка б, абстрагуючись від своєї національної приналежності й расового походження, почувала себе «русским человеком»... Намагаються нав'язати советську суспільність і нав'язати їй переконання про підрядність, меншеартість усіх не-московських народів ССРСР, а при цьому підкреслюється сила, стійкість, вартість і непереможність москалів... Отже – повна советизація, рівнозначна з повною русифікацією» [436, с. 1793–1794].

Одним з найкращих знавців визвольних рухів у новітній історії України вважається М. Прокоп. У праці «Напередодні незалежності України» [332] він здійснив аналітичні дослідження української дійсності радянського періоду. Вчений доволі детально зупиняється на генезі руху опору, проявами української суспільної динаміки, загальновідомої як дисидентський рух. Його працю заслужено вважають зразком на добре використаній статистиці.

Багатий матеріал з історії України «советського періоду» зібрано в роботах Л. Винара [197], В. Кубійовича [267; 420], І. Майстренка [286], І. Лисяка-Рудницького [278], О. Субтельного [376], Р. Шпорлюка [397] та ін. Центральними в географічному українознавстві є, на думку В. Кубійовича, демо- і етногеографічні проблеми. Без чіткого знання про географію населення годі говорити про українську національну територію, як і про формування української

національної держави. Основні аспекти цієї проблеми: розміщення населення, географія етнічного складу, міграції, українська діаспора, урбанізація і міські осередки. Він визначив головні чинники, що впливають на названі процеси. Їх три: природні умови, історичні обставини та процеси індустріалізації [267, с. 11].

Після Другої світової війни у Європі склалася специфічна інтелектуальна атмосфера. Світ, наляканий «нацизмом», упереджено ставився й до «націоналізму» – поняття, близького як за фонетичною подібністю, так і за історичними алузіями. Історик О. Субтельний небезпідставно заявляв, що західні історики характеризували українських істориків тільки як українських націоналістів [376, с. 115].

Праці гуманітаріїв та економістів діаспори відзначаються як методологічними підходами, так і високим теоретичним рівнем. Дослідники могли вільно користуватися зарубіжною історіографією, історіософією гуманізму, просвітництва, романтизму, позитивізму, постмодерну та інших течій. Однак їм притаманні недоліки – суб'єктивізм, зумовлений відірваністю від архівних, нормативних, статистичних матеріалів. Треба відмітити появу певної «спеціалізації» в розробці проблеми. В основі діаспорної історіографії – спогади учасників та жертв політичних репресій, які й стали генераторами активізації наукових досліджень проблеми.

Третя умовна група наукової літератури пов'язана з періодом відновлення суверенітету України й відповідно принципово новою ситуацією в історіографії. Визначальними рисами стали: засвоєння цивілізаційної моделі історичного процесу, адекватне осмислення історії України та зарубіжних країн. Демократизація суспільства сприяла інтеграції української історіографії до світового історіографічного простору.

Більшість дослідників погоджуються із висновком, що українська історична наука початку 1990-х рр. перебувала в стані кризи. Причинами кризи української історичної науки була низка політичних, соціокультурних і когнітивних чинників. Окрім власне українських чинників, кризу спричинили глобальні фактори: перехід людства до інформаційного суспільства, оволодіння вченими новітніми

технологіями, стирання національних кордонів науки, зміна стратегій репрезентації наукового продукту та ін. За оцінкою І. Колесник, «криза сучасної української історичної науки має свою структуру: криза марксистської ідеології; ідейна та організаційна вичерпаність націоналістично орієнтованої історіографії української діаспори; інституціональна та ідейна криза в Україні... Із нашого погляду, криза сучасної історичної науки в Україні являє собою перехідну добу, що характеризується існуванням протилежностей: старого і нового, емпіричного й теоретичного, логічного та образного, уявного й реального, досягнень і вад» [257, с. 196].

Сучасні дослідники історіографічного процесу в Україні (Я. Калакура, Л. Зашкільняк, О. Ясь, В. Яремчук, І. Колесник, Г. Касьянов) вказують на те, що «великий вплив на українських істориків справили двотомник А. Тойнбі “Дослідження історії”, книга К. Поппера “Відкрите суспільство та його вороги”. Ознайомленню із західною історіографією сприяли також публікації в Україні праць істориків діаспори – Л. Винара, О. Прицака, О. Оглоблина, І. Лисяка-Рудницького, Р. Сербина, Р. Шпорлюка та ін. “Історичні есе” І. Лисяка-Рудницького, наприклад, сприяли переосмисленню термінології і періодизації українського національно-визвольного руху в контексті європейського історичного процесу. Початок 1990-х років став зірковим часом для української діаспорної історіографії в контексті її впливу на оновлення вітчизняної історичної науки, руйнування стереотипів радянської історіографії, залучення вітчизняних дослідників до західного наукового співтовариства, на реалізацію масштабного проекту «повернення інтелектуальної спадщини» [383, с. 212–213]. Низка праць істориків діаспори на початку 1990-х років зайняла монопольне становище в Україні і навіть стала навчальними посібниками для вчителів, викладачів, студентів та учнів. Із спецховищ повернулися класичні дослідження з української історії. Перевидання робіт у незалежній Україні відбувалося, як правило, за безпосередньої участі українських істориків (наукові коментарі, примітки, переклад, передмови та ін.). Ці праці підготували до перевидання

В. Сарбей, В. Смолій, Ф. Шевченко, О. Гуржій, С. Кульчицький, О. Реєнт, О. Лисенко та ін.

Повернення класиків в українську історіографію, соборизація діаспорної і «материкової» історичної науки, відновлення національно-державницької схеми української історії були основним змістом першого етапу методологічної і змістової перебудови сучасної української історіографії. Як відомо, діаспорні історики не йшли далі популяризації та модернізації відомої схеми М. Грушевського. Згодом історична наука української діаспори була не в змозі конкурувати з кадровим потенціалом та інтелектуальними можливостями науки в «материковій» Україні [383, с. 213].

В опублікованих дослідженнях вітчизняних науковців взято курс на подолання посттоталітарного мислення, пошук загально цивілізаційних основ розвитку в національному історичному досвіді. Це праці І. Біласа «Репресивно-каральна система в Україні (1917–1953): суспільно-політичний та історико-правовий аналіз» [125], Ю. Курносова «Інакомислення в Україні: 60-ті – перша половина 80-х рр. ХХ ст.» [273], колективу науковців Інституту історії України НАН України за редакцією В. Смолія «Історія України: нове бачення» [238] та інші.

Історію Української РСР післявоєнного періоду охарактеризували в монографіях В. Баран «Україна після Сталіна: нарис історії 1953–1985 рр.» [182], «Україна 1950 – 1960-х рр.: еволюція тоталітарної системи» [183], «Україна: новітня історія (1945–1991 рр.)» [184], В. Баран, В. Даниленко «Україна в умовах системної кризи (1946–1980-і рр.). Україна крізь віки» [185], В. Даниленко «Соціальні трансформації в Україні: пізній сталінізм і хрущовська доба» [214], О. Долженков «Тоталітаризм в Україні: проблеми формування та трансформації» [221], В. Литвин «Історія України» [281] та ін. У працях дається аналіз політичного, соціально-економічного і національно-культурного розвитку України радянського періоду історії. Автори використали великий фактичний матеріал, зокрема маловідомі документи центральних архівів України та Російської Федерації.

Одними з перших вітчизняних науковців, хто присвятив свої монографії та дисертації проблематиці західного регіону України в окреслений період, були: В. Наулко [306], Б. Ярош [400], О. Гаврилюк [448], В. Ткачук [462]. Вони висвітлили методи сталінського керівництва, яке прагнуло якнайшвидше реалізувати свою апробовану в СРСР соціалістичну модель через тріаду «індустріалізація – колективізація – культурна революція», прагнучи уніфікувати усі сторони життя західноукраїнського регіону з іншими. Зміни в соціокультурній сфері, системі професійно-виробничої та вищої освіти, через які суспільству насаджувались більшовицькі ідеали, розкрили О. Рубльов [345], Т. Марусик [299], С. Сворак [361; 460], В. Старжець [461] та ін.

У книзі І. Андрухів та А. Француза «Правда історії. Станіславщина в умовах терору і репресій: 1939–1959 роки, історико-правовий аспект» [176] на основі архівних документів та різноманітних джерел висвітлено «радянізацію», яку здійснювали репресивно-каральні органи та німецький «новий порядок». Спільними для них були створення атмосфери страху, беззаконня, свавілля. Праця Г. Стародубець «Місіонери червоної влади (партійно-радянська номенклатура західноукраїнських областей в 1944 – на поч. 1946 рр.)» [368] висвітлює, як у західний регіон УРСР скеровувалися партійні функціонери, які не розуміли специфіки краю, не володіли українською мовою. У монографії Ю. Сороки «Населення західноукраїнських земель: етнополітичний та демографічний вимір (1939–1950-ті роки)» [373] п'ятий розділ присвячено питанням соціально-економічних та національних чинників міграційних процесів у західних областях УРСР. Вчені цілком обґрунтовано називають середину ХХ століття «найбільш драматичним періодом в історії Західної України». Масові депортації, вбивства, «обміни» населенням, вивіз на роботи, приплив «спеціалістів» зі Сходу назавжди змінили етнічне обличчя Західної України, зруйнували структуру традиційного суспільства, стерли цілі суспільні верстви та етнічні групи.

За допомогою колективізації сільського господарства тоталітарна влада прагнула докорінно змінити ситуацію на селі, а в кінцевому підсумку знівельовати його історичні особливості. Найбільше монографій і дисертацій вітчизняних

науковців присвячено цій проблематиці: П. Когут «Колективізація в західноукраїнському селі» [255]; М. Сеньків «Західноукраїнське село: насильницька колективізація 40 – поч. 50-х рр. ХХ ст.» [362]; В. Гулай «Етносоціальні процеси в західних областях України (друга половина 40-х – 50-ті роки ХХ ст.)» [449]; О. Малярчук «Тоталітаризм проти західноукраїнського села» [289]; В. Старка, В. Коріненко, В. Брославський «Західноукраїнські селяни в умовах соціально-економічних трансформацій середини 1930-х – 1950-х рр. Усна історія» [367]; А. Киданюк «Соціально-економічні та культурні процеси у західноукраїнському селі (1944–1950 рр.)» [250] та ін. Сільському господарству західних областей України в період «системної кризи радянської системи» та «горбачовської перебудови» присвячено дисертацію Р. Вепріва «Сільське господарство західних областей України: провідні тенденції та особливості розвитку (1964–1991 рр.)» [446]. Дослідник порівнює передові та відстаючі господарства на прикладах Івано-Франківської та Львівської областей.

У дисертації дослідниці С. Давидович «Соціально-економічні процеси в Івано-Франківській області в другій половині 60 – 80-ті роки ХХ ст.» [450] проаналізовано специфіку структурних змін в промисловості, насамперед в нафтогазовій і хімічній, особливості матеріально-технічного забезпечення та оплати праці, процес формування науково-технічного потенціалу Інституту нафти і газу та окремих відомчих установ, кількісні та якісні зрушення у побутовій та соціально-культурній сферах.

Монографія Н. Жулканич «Трансформація аграрних відносин в областях Українських Карпат (друга половина 60-х рр. ХХ – початок ХХІ ст.)» [222] обґрунтовує етапи трансформації аграрних відносин, розкриває історичні передумови аграрних перетворень, висвітлює вирішення проблеми та шляхи забезпечення населення продовольством, розкриває розвиток карпатського села. У монографії О. Малярчука «Соціально-економічні процеси в західному регіоні Української РСР (1964–1991)» [295], виданій в Івано-Франківську в 2015 р. і перевиданій з доповненнями у 2023 р., охарактеризовано особливості промислового і сільськогосподарського потенціалу західних земель України у

складі СРСР. Окремий сегмент – формування соціально-побутової інфраструктури, мережі народних університетів, бібліотек, клубів, театрів та інших установ, що ідеологічно впливали на населення західних областей Української РСР і нав'язували радянський спосіб життя та світогляд.

Заслуговують на увагу зусилля науковців, що згуртувалися довкола щорічних науково-практичних конференцій у Дрогобицькому державному педагогічному університеті ім. І. Франка і випуску колективних монографій за редакцією В. Ільницького: «Повсякденне життя населення західних земель України у перші повоєнні роки (1944–1953)» [324]; «Політика пам'яті в Україні щодо радянських репресій у західних областях (1939–1953)» [325]; «Радянські репресії у західних областях України (1939–1953): історія, особистості, пам'ять» [333]; «Stalin's repressions against the population of the western regions of Ukraine (1939–1953): social and personal dimensions, politics of memory» [402]; «Western Ukrainian lands in the first postwar years (1944–1953): everyday life» [403] та ін.

Авторами історико-документального нариса «Росія–Україна: зради, союзи, війни» [343] (відповідальний редактор М. Литвин) є провідні вчені НАН України – Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича, Інституту історії України, Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Кураса, а також викладачі Національного університету оборони України ім. І. Черняхівського, Національної академії сухопутних військ імені гетьмана П. Сагайдачного та інших закладів вищої освіти Києва, Львова, Івано-Франківська, Луцька.

Активну участь у вищевказаних наукових проектах продемонстрував професор Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу О. Малярчук: «Насадження соціалістичної моделі виробництва в сільському господарстві західноукраїнського регіону (1944–1953)» [290]; «Політико-ідеологічний терор радянської влади проти західноукраїнського селянства (1944–1953)» [291]; «Ideological and political terror of the soviet government in the Western regions of Ukraine» [408]; «Формування сільськогосподарського кадрового потенціалу радянської влади в західноукраїнських областях у 1944–1953 рр.» [292]; «The history of the Western Ukrainian peasantry through the prism of stalin's

collectivization» [409] та «Російсько-радянська кадрова експансія на західних землях України (1944–1964) [293]. У статтях виокремлено етапи, методи й засоби колективізації сільського господарства, особливості здійснення кадрової політики, ідеологічне забезпечення, структурну перебудову господарського механізму, його ефективність, соціально-побутові умови життя західно-українського селянства.

З останніх публікацій у фахових виданнях можна виокремити роботи В. Гулая [211], О. Коляструк [258], Г. Стародубець [368; 369], О. Удада [382; 383; 384], І. Райківського, О. Єгрешія, Б. Паски [334; 335; 336], В. Галіва, О. Свйонтика, М. Ярушак [203] та інших. У колективній монографії «Українське суспільство в 1960–1980-х рр.: історичні нариси» [385] увага авторів сфокусована на висвітлення соціальних аспектів, аналізі повсякденності. До наукового обігу залучено значний обсяг матеріалів з державних архівів, що зберігалися в закритих фондах.

За роки незалежності опубліковано низку оригінальних матеріалів з історії Станіславщини (Івано-Франківщини) і Карпатського регіону зокрема. Протягом періоду незалежності України виходять узагальнювальні праці, в котрих історія м. Івано-Франківська, Долини, Коломиї, Калуша, Надвірної розглядається в контексті розвитку галузей економіки області й регіону: «Нафта і газ Прикарпаття» [398], «Українська нафтогазова наука. 1899–1999» [418], «Історія газової промисловості України у спогадах сучасників» [241], «Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу. Імена славних сучасників» [230], «Літопис ВАТ «Прикарпаттяобленерго». Віхи історії. Події та люди» [284], «Літопис державотворення на Прикарпатті» [268], «Україна: 20 років незалежності» [388] та ін.

Цікавий історико-краєзнавчий ретроспективний ракурс дослідження міста Станіслава (Івано-Франківська) та населених пунктів області запропонували у своїх працях В. Полєк [160; 327], М. Головатий [205], Б. Гаврилів, П. Арсенич, Р. Процак [201] та ін. Подібний метод дослідження активно практикується у зарубіжній та вітчизняній історіографії, як в плані деталізованого, так і

повномасштабного висвітлення історико-культурної спадщини. Незважаючи на відносно скромний обсяг, саме радянського періоду історії, автори запропонували у своїх працях окремі локальні характеристики. Загальним для їхніх праць є науково-популярний, публіцистичний підхід до фактологічного матеріалу, чим і зацікавлюють пересічного читача.

Отже, наукова модель національної історії наблизилася до реалій і повноцінно вписалася в цивілізаційний поступ людства. Проте аналіз історіографії дозволяє віднести до загальної тенденції, по-перше, зростання зацікавленості науковців не тільки традиційною соціально-економічною тематикою, а й іншими галузями; по-друге, переважання серед цих видань праць із суспільно-політичних аспектів.

Четверта умовна група з історіографії досліджуваної проблеми – зарубіжна. Історію Європи не можна відтворити в усій її сукупності без урахування історії України. Проте її минувшину лише побіжно висвітлено у східноєвропейських дослідженнях Н. Дейвіса «Європа: Історія» [217]. У передостанньому 28 розділі праці «Європа поділена, 1949–1989 рр.» дослідник не дотримується пріоритетів «союзницької схеми історії» та поверхово змальовує радянську дійсність. Автор тенденційно аналізує соціалістичну економіку, як-от: «надміру роздутий комуністичний ідол важкої промисловості й далі продукував непотрібні залізо, сталь та найпростіші хімікалії», «всі найважливіші сектори цивільної економіки були страшенно занедбані», «радянське сільське господарство виробляло величезні кількості низькосортних продуктів, проте було неспроможне доставити їх до родинного столу», «сфера обслуговування взагалі тільки народжувалася» [217, с. 1132–1133] – лише упереджено характеризує радянську дійсність та не підкріплює відповідним джерельним матеріалом.

Монографія Т. Джадта «Після війни. Історія Європи від 1945 року» [220] детально з історичної перспективи аналізує розвиток і трансформацію ключових політичних та економічних ідей: «Планова економіка безпосередньо спиралася на уроки 1930-х років: успішна стратегія післявоєнного відновлення мала зробити неможливим будь-яке повернення до економічної стагнації, депресії,

протекціонізму, а понад усе – до безробіття. Ті самі міркування лежали в основі створення модерної європейської соціальної держави. У 1940-х панувала думка, що до політичної поляризації останнього міжвоєнного десятиліття призвела саме економічна депресія та її суспільна ціна. Фашизм, і комунізм розквітали на ґрунті суспільного відчаю, на величезному проваллі, яке розділяло багатих і бідних» [220, с. 93]. У питанні повернення до європейської демократії йшлося, перш за все, про питання розв'язання проблем пов'язаних з добробутом людей. «Європейські соціальні держави після 1945 року суттєво відрізнялися і засобами, які вони надавали, і тим, яким чином вони їх оплачували. Але деякі спільні риси були. Надання соціальних послуг стосувалося переважно освіти, помешкання й медичного догляду, а також міських зон відпочинку, пільг на проїзд у громадському транспорті, державної підтримки мистецтва та культури й інших непрямих видів допомоги держави, що піклується про громадян. Соціальний захист полягав передусім у державному страхуванні – на випадок хвороби, безробіття, нещасного випадку та небезпек пов'язаних зі старістю. Кожна європейська держава в післявоєнні роки надавала або оплачувала більшість із цих заходів – якісь більше, якісь менше» [220, с. 95].

Глибокий аналіз політичних й економічних процесів у СРСР у широкому міжнародному контексті дається в працях західних істориків, радянологів, зокрема Х. Арндт [401], Дж. Армстронга [402], З. Бжезинського [403], Дж. Бреслауера [404], А. ван Гудовера [415], А. Д'Агостіно [407], К. Ліндена [416], А. Майера [417] та ін. Однак, необхідно брати до уваги, що друга половина ХХ ст. позначена апогеєм масштабного ідеологічного протиборства двох антагоністичних світів – капіталізму і комунізму (Західної Європи і СРСР). У «центрі» цього геополітичного протистояння перебувала Україна. У багатьох працях немає фактичних чи кількісних показників, що характеризували б економіку. Здебільшого – це інформація з «надійного джерела» чи отримана за допомогою американських статистичних методів дослідження, методу порівняння числових співвідношень. Тому вона не завжди може виступати об'єктивною характеристикою соціально-економічних процесів в Українській РСР. «На

сучасному етапі певне право на самостійність в англomовній історіографії здобули лише такі періоди історії України, як ранньомодерний (який ставить питання появи українців як модерної нації) і пострадянський (коли для зарубіжного дослідника Україна з'явилася на політичній карті світу як незалежна держава). Радянський період української історії все ще продовжує перебувати в ширшому інтелектуальному просторі вивчення Радянського Союзу загалом» [214, с. 23].

В останні десятиріччя з'явилися праці польських дослідників, які цікавляться «східними кресами». Аналізуючи праці польських істориків, на категоріально-понятійному апараті простежується протилежні «принципи історизму». У роботі Я. Ібужевського «Креси» територію правобережної України названо «втраченими кресами», а Галичину – «одвічними польським землями, які зараз перебувають у складі іншої держави» [411, с. 101]. Певний суб'єктивний матеріал із історії України містять праці А. Гловацького [409], А. Кноровського [412] та ін.

На сучасному етапі розвитку історіографії в Україні є всі підстави стверджувати про подолання кризи історичної науки, які б аспекти вона в себе не включала («ідеологічна криза», «криза зростання», «парадигмальна криза», «методологічна криза», «інтелектуальна криза» та ін.). В основному методологічна перебудова історичної науки відбулася, подолано негативні когнітивні наслідки раннього, романтичного періоду так званої діаспорної «націоналізації» історії.

«Саме сучасним історикам, – писав В. Смолій, – належить відповідальна місія окреслити контури минулого й сучасного України як розвинутої й достойної європейської держави, самостійного політичного гравця на міжнародній арені, рівного серед рівних суб'єктів геополітики». Внаслідок суттєвих трансформацій і змін, яких зазнала українська історична наука за останні 33 роки, була, за словами академіка В. Смолія, сформована «нова інтелектуальна ідентичність вітчизняного історика». Якраз ця нова якість українських істориків змогла забезпечити позитивну відповідь: так, Україна має свою історію! [383, с. 187].

Таким чином, аналіз наукових розробок із соціально-економічних процесів в Українській РСР, зокрема в західному регіоні та Станіславській (Івано-Франківській) області, свідчить про наявність певного наукового доробку. Проте є підстави стверджувати, що проблема залишається недостатньо дослідженою. Переважній частині праць радянського періоду притаманний схематичний підхід до аналізу складних і суперечливих процесів. Зважаючи на певну наукову цінність окремих видань, вважаємо доцільним наголосити на їх пропагандистській спрямованості. Завдяки українській діаспорі за умов радянського тоталітаризму та ізоляції від світу наука зуміла зберегти певну самобутність, історичну тяглість традиції національно-державницьких устремлінь. На відміну від радянських учених, вони, не маючи доступу до архівних матеріалів, використовуючи цивілізаційний підхід, повніше осягнули самобутність української історичної думки. Загалом упродовж останніх трьох десятиліть, за участю дослідників з Івано-Франківська, опубліковано цілу низку досліджень, що розкривають суспільно-політичні, соціально-економічні, освітньо-культурні процеси в західному регіоні України в минулому столітті з нових методологічних підходів. Основний акцент у вивченні історії Станіславської (Івано-Франківської) області звертається на український національно-визвольний рух, державно-церковні відносини. Цікавий аналіз політичних та економічних процесів у СРСР, УРСР дається в роботах західних радянологів – розроблення основних концепцій теорій тоталітаризму, покладених в основу вивчення радянського суспільства. Історія України другої половини ХХ ст. – це історія драматичного виборювання незалежної України і поступового занепаду радянського тоталітаризму.

Загальний аналіз історіографічної бази дає можливість зробити два істотні висновки. По-перше, більшість праць мають узагальнюючий характер. Науковцям-історикам необхідно зосередити свої зусилля як на вивченні формування науково-технічного потенціалу, так і на проблемах використання трудових ресурсів, нових тенденцій в соціально-історичному контексті. Новим напрямком досліджень української історичної науки є історичне усвідомлення

соціально-екологічних процесів [193; 194; 212; 213]. На своїх дослідників чекають суперечливі явища техногенного впливу на навколишнє середовище, вклад мешканців Прикарпаття в освоєння нафтородовищ Східного і Південного регіонів України. По-друге, в історичній літературі знайшли відображення як суспільно-політичні, так і культурно-релігійні та окремі економічні питання. Однак виникає необхідність їх синкретичного (різнорідного) висвітлення в цілісній структурі, обмеженій Станіславською (Івано-Франківською) областю в 1944–1965 рр.

1.2. Джерельна база

Для дослідника актуальними є знання про джерела, їх достовірність і ефективність використання. Аналіз наукових проблем вимагає залучення широкого кола джерел, різних за походженням та інформаційним наповненням. На основі загально визнаного принципу розподілу за походженням виділено окремі умовні різновидові археографічні групи.

Перша група – законодавчі акти, насамперед Конституція Союзу Радянських Соціалістичних Республік 1936 р. [130] і Конституція Української Радянської Соціалістичної Республіки 1937 р. [131], постанови, резолюції, рішення радянського керівництва, оприлюднені в різноманітних збірках і довідниках [127; 128; 129; 139; 140; 429] та ін.

Другу групу джерел складають статистичні збірники, довідники, показники, які дають можливість простежити динаміку промислового (по галузях), сільськогосподарського нарощування, зміни у соціальній сфері республіки, регіону, окремо взятої Станіславської (Івано-Франківської) області. У статистичному щорічнику «Народне господарство Української РСР» [432; 433; 434;] вміщено основні показники соціально-економічного і культурного життя республіки порівняно з 1913 р, 1940 р. та іншими роками. Дані наведено не тільки в УРСР загалом, а й щодо деяких областей. У короткому щорічному статистичному довіднику «Українська РСР у цифрах» [440] вміщено інформацію про економіку республіки, зростання матеріального добробуту і культурного рівня життя її населення за роки поточних п'ятирічок.

У 1961 р. у Станіславській області вперше видано «Довідник адміністративно-територіального поділу Станіславської області на 1 квітня 1961 року» [420]. В області відбулися зміни – ліквідовано деякі райони, об'єднано багато сільських Рад (Див. *Додаток В, Г, І*). Значна частина населених пунктів зрослась з іншими населеними пунктами, і їм присвоєна одна назва. Населені пункти області подані в довіднику в розрізі адміністративних одиниць. Матеріал довідника складено так, щоб з допомогою алфавітного покажчика можна було швидко знайти назву населеного пункту, а в основному списку встановити адміністративну підлеглисть і визначити його категорію

Бібліографічний покажчик «Статистика народного господарства і культури Української РСР» [438] – перший досвід складання ретроспективної бібліографії дожовтневих і радянських статистичних джерел, які видано на території СРСР російською та українською мовами. Головним завданням покажчика була допомога в написанні 26-томної «Історії міст і сіл Української РСР». У першому розділі зібрано загальні статистичні джерела, які охоплюють питання економічного і культурного життя республіки. У другому – статистичні матеріали, які характеризують економіку областей, районів, міст і селищ Української РСР.

Статистичні збірники статуправлінь західних областей Української РСР містять дані, згруповані за розділами: адміністративно-територіальний поділ та населення області; промисловість; сільське господарство; тваринництво; механізація сільського господарства; транспорт і зв'язок; капітальне будівництво, житлово-комунальне господарство; чисельність робітників, службовців та спеціалістів; торгівля; культура; охорона здоров'я [430; 431]. Можливість відбору до наукового аналізу статистичного матеріалу, який адекватно відображав би реальний стан справ, ускладнювалася тодішньою методикою підготовки статистичних даних. Статистичні відомості необхідно перевіряти за допомогою перехресного аналізу архівних документів партійних і радянських органів влади. Тотальна ідеологізація усіх сфер суспільно-політичного і соціально-економічного

життя в радянські часи потребує критичного порівняльного аналізу, зіставлення рішень, планів з реальними можливостями їх виконання.

До третьої групи джерел увійшло офіційне діловодство органів влади та управління, що зберігається в державних архівах України. Важливе значення мають документи Центрального державного архіву громадських об'єднань та українців (ЦДАГОУ). У фонді 1 (Центральний Комітет Комуністичної партії України) систематизовано матеріали з'їздів, пленумів ЦК, протоколи політбюро, секретаріату, документи відділів ЦК КПУ. У дослідженні залучено матеріали таємної частини особливого сектора ЦК КПУ (описи 23 та 24, частина 1–2) [1–8]. Ці документи визначали боротьбу з «українсько-німецьким націоналізмом» та прискорене насадження «соціалістичних перетворень». Інформаційні довідки оп. 23, ч. 1. [1–4] і оп. 24, ч. 2 [5–8] змальовують політичну ситуацію та організаційно-партійну роботу, різні аспекти кадрової політики в Станіславській області. Матеріали опису 30 [9–11] містять інформаційні матеріали, що надходили з регіону до Києва, стенограми виступів секретарів ЦК КП(б)У. Документи, зібрані в цих описах, визначали суть політики радянської держави в західних областях УРСР. Різноманітні довідки, інформації, звіти розкривають роботу, спрямовану на проведення післявоєнної відбудови та суцільної колективізації сільського господарства в західному регіоні республіки та в Станіславській області. Центр оброблення інформації ЦК КПРС зібрав величезний обсяг інформаційно-довідкового матеріалу про основні показники розвитку промисловості, сільського господарства в СРСР і союзних республіках.

В архівних матеріалах надзвичайно складно відшукати справу, яка б не мала ідеологічного відбитку того часу – «духу епохи сталінізму». Суцільна заполітизованість тоталітарного суспільства наклалася на джерельну базу. Тотальний партійний контроль не обминув своєю увагою жодної ділянки суспільно-політичного, соціально-економічного, освітньо-культурного життя республіки. Навпаки, ще більшу увагу звертали саме на західні області Української РСР, які довго перебували в умовах «буржуазного ладу». Ціла низка документів присвячена боротьбі з релігійним світоглядом та «націоналістичними

пережитками». Політична недовіра до місцевого населення як носія національно-визвольних ідей робила політичні зміни у регіоні ще більш драматичними. Під постійним і особливим контролем партійних органів та відповідних правоохоронних структур була політична ситуація в західноукраїнських областях, зокрема в Станіславській області, як одному з регіонів українського визвольного руху.

У вивченні змісту державної політики в промисловості, будівництві, культурі важливе значення мають документи Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). У роботі використано низку справ із фонду 166 (Міністерство освіти УРСР) – опис 15 [12–24] і фонду 348 (Міністерство соціального забезпечення УРСР) – опис 3 [25]. Це постанови, листи уряду, звіти, інформаційні матеріали. Ці документи розкривають зміни, що відбулися в галузі освіти, культури, соціальної політики, а також засвідчують всеосяжний контроль комуністичної партії.

У центральних архівах України інформація щодо промисловості, сільського господарства, будівництва, освіти, культури в Станіславській (Івано-Франківській) області УРСР надзвичайно розпорошена. Джерельну базу дослідження становлять матеріали державних архівів Івано-Франківської і Львівської областей, які стосуються різних аспектів теми. У дослідженні використано матеріали місцевих партійних і державних органів з питань економічного, культурного життя, розбудови інфраструктури побуту областей. Серед найважливіших слід виокремити постанови обласних комітетів КП України і виконкомів обласних рад депутатів трудящих, стенограми нарад, матеріали відомчих перевірок, звіти.

У Державному архіві Івано-Франківської області (ДАІФО) опрацьовано фонди обласного комітету Комуністичної партії України (П–1, опис 1 [26–82]), обласного виконавчого комітету Ради народних депутатів (Р–295 сч, опис 3 [83–98]), Управління статистики Уповноваженого Держплану СРСР в Станіславській області м. Станіслав Станіславської області 1939–1941, 1944–1947 роки Статистичне управління Станіславської області, з листопада 1962 року Івано-

Франківської області м. Івано-Франківськ 1948–1991 роки (Р–302 сч, опис 13 [99–102], опис 20 – розсекречений [103–111]). У архівних матеріалах наявна велика кількість інформації, яка характеризує стан промисловості, будівництва, транспорту, сільського господарства, освіти, культури, інфраструктури побуту.

Виняткову зацікавленість склали щомісячні, зведені, річні звіти з виконання планів по галузях промисловості, баланси трудових ресурсів, доповідні записки. Деякі справи, які тривалий час зберігали під грифами «таємно», окрім позитивних оцінок, містять і критичні матеріали щодо тих чи інших аспектів соціально-економічного життя Станіславської області. Конкретний фактичний матеріал висвітлює розвиток промисловості й сільськогосподарського виробництва, формування наукових кадрів, здобутки і прорахунки у економічній та соціальній сфері. Особливий інтерес становлять звіти обласних науково-практичних конференцій, провідних науковців-практиків та спеціалістів із великим стажем роботи; стенограми засідань партійних та профспілкових комітетів на виробництві; протоколи різноманітних нарад, на яких регулярно обговорювали питання зміцнення трудової дисципліни, розвитку соціалістичного змагання, руху наставників молоді, обміну досвідом новаторів виробництва, запровадження нових технологій, виховання «комуністичного ставлення до праці».

Після Другої світової війни Львівщина стала показовою зоною, де впроваджувалися радянські технології в економіку західного регіону України та насаджувався так званий новий соціалістичний спосіб життя. Упродовж коротких термінів зводилися промислові гіганти енергетичної, хімічної, машинобудівної та інших галузей економіки УРСР. У Державному архіві Львівської області (ДАЛО) зібрано велику кількість інформації, доповідних записок, стенограм нарад партійно-господарського активу і т. д. У фондах Львівської обласної державної адміністрації (Р–221 опис 2 [112–118]) і Головного управління економіки Львівської обласної державної адміністрації (Р–335 опис 1 [119–124]) можна почерпнути дані про масштабні заходи з питань промисловості, будівництва, сільського господарства регіону і т. п.

Четверту умовну групу охоплюють документальні збірники радянського періоду, діаспори й незалежної України. Офіційні видання приурочували до визначних «віх історії» – чергового ювілею Жовтневої революції або ж входження західноукраїнських земель до складу УРСР. Необхідно виокремити збірники документів і матеріалів, видані до 40-річчя і 50-річчя об'єднання українських земель: «Соціалістичні перетворення в західних областях Української РСР. 1939–1979» [139] і «Суспільно-політичний розвиток західних областей УРСР. 1939–1989» [140]. Збірники не дають цілісної картини проведення післявоєнної відбудови, колективізації й початку індустріалізації в західних областях УРСР, оскільки видання містили спеціально підібрані матеріали.

У збірниках документів і матеріалів «Радянське Прикарпаття. 1939–1959» [136], «Радянське Прикарпаття 1959–1975» [137] вміщено матеріали, взяті з фондів партійного архіву Інституту історії партії при ЦК Компартії України, Центрального державного архіву Жовтневої революції, обласних державних установ, обласної газети «Прикарпатська правда» та районних періодичних видань.

Низку цікавих документів, які віддзеркалюють процес боротьби ОУН і УПА проти тоталітарного режиму, в тому числі проти насадження соціалістичного способу виробництва в промисловості та сільському господарстві, містять збірники документів і матеріалів П. Мірчука «Українська Повстанська Армія. 1942–1952 рр.» [134], «Літопис Української Повстанської Армії» [133] та «ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 рр.» [141]. У документальних виданнях української діаспори найкраще представлено політичну історію. У 1960-х роках видавництва «Сучасність» і «Смолоскип» почали видавати документи антибільшовицького руху Опору в Україні. У 1983 р. за кордоном вийшла «Українська суспільно-політична думка в 20 столітті» [142] у трьох томах (упорядники Т. Гунчак і Р. Сольчаник).

З розбудовою незалежної Української держави опубліковано цілу низку збірників документів і матеріалів, які розкривають різні аспекти обраної теми дослідження: «Культурне життя в Україні: західні землі» [132], «Національні

відносини в Україні у ХХ ст.» [135], «Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгвоциду» [144], «Україна в ХХ столітті (1900–2000)» [143] та ін. Зібрані документи торкаються багатьох складних і суперечливих проблем історії західного регіону України, зокрема пов'язаних з діяльністю репресивно-каральних органів, колективізацією, індустріалізацією. Оригінальні документи з історії західних областей Української РСР вміщено також у додатках до деяких монографій [138; 176; 178; 183; 295] та ін.

Співробітники Наукового центру дослідження українського національно-визвольного руху Інституту історії і політології Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника та Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Кураса НАН України видали збірники «Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті. Документи і матеріали» [145; 146]. Вміщені в книгах документи та матеріали свідчать про героїчні і трагічні сторінки історії краю, демонструють весь спектр існуючих політичних, економічних та соціальних протиріч, висвітлюють обставини, методи і засоби боротьби українського народу за свою незалежність.

П'ята група джерел – тогочасна періодика. Значний інтерес викликає офіційна преса. Генеральну лінію партії висвітлювали газети «Правда» і «Известия» – органи Рад народних депутатів СРСР. На республіканському рівні – «Радянська Україна», «Молодь України» та ін. У них опубліковано чимало статей, різноманітних дописів, заміток, які стосуються різних сторін життя республіки, областей, трудових колективів і доволі часто носять ідеологічний відтінок. У тематичній рубриці «Прикарпатської правди» (органу Станіславського обласного і міського комітетів Комуністичної партії України, обласної та міської Рад депутатів трудящих) «Місто щастя й весни» подавалися спеціально підібрані матеріали [149].

Завершальну, шосту групу джерел становлять спогади. У ході дослідження авторка записала спогади осіб, а саме: Марії Модавчук [172], Параски Драпак [168], Василя Драпака [169], Івана Базюка [167], Гафії Максим'юк [171], Василя Івасишина [170], Василини Шамали [173]. Звичайно, що спогади містять певну

суб'єктивність. Згадки різних людей залежали від точки зору автора, його сприйняття подій та фактів. Подані в роботі спогади можна класифікувати як ремінісценції (відгомін подій, або враження), згадки (споминання) і мемуари. Вони відрізняються один від одного, як за змістом, так і формою викладу. Одні нагадують суху характеристику, інші – перерахування фактів, а треті містять літературно-художні форми чи особливості історичної епохи.

Підсумовуючи огляд джерельної бази, можемо відзначити, що сьогодні існує доволі широке коло цінних документів і матеріалів, які більшою чи меншою мірою стосуються окреслених нами проблем. Серед основних видів джерел, залучених до висвітлення теми дослідження, переважають архівні матеріали. Основою джерельної бази стали неопубліковані документи і матеріали Центрального державного архіву громадських об'єднань та україніки, Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, держархівів Івано-Франківської та Львівської областей.

Отже, джерельна база дослідження досить різностороння, охоплює всілякі за формою та змістом документи, матеріали. Вони розпорошені в десятках фондів, часто носять фрагментарний характер. Аналіз неопублікованих архівних матеріалів дав можливість осмислити маловідомі факти з різних сфер життя краю, а спогади і періодичні видання відтворюють повсякденну картину. Вагомим джерелом під час розроблення визначених у дослідженні завдань стали опубліковані збірники документів і матеріалів, статистичні збірники. Однак, назріла необхідність інтерпретації цього комплексу джерел відповідно до сучасної методології історичної науки з урахуванням принципів наукового пізнання – об'єктивності, історизму та ін. Такий підхід дає змогу забезпечити наукову новизну дослідження та реалізувати поставлені завдання.

1.3. Теоретико-методологічні основи

Дослідження соціально-економічних процесів у Станіславській (Івано-Франківській) області в 1944–1965 рр. потребує залучення не тільки загальнонаукових, але й спеціально-історичних, методів, необхідних для

формулювання теми наукової роботи, обґрунтування її актуальності, визначення об'єкта, предмета, мети, завдань, встановлення критеріїв роботи з джерельною базою. Вищезгадані методи слугуватимуть для здійснення підсумування здійсненого дослідження, оцінки наявного вивчення проблеми й подальшої перспективи наукових студій. Тема дослідження має історичний характер, однак в плані методології для її розкриття необхідний міждисциплінарний зв'язок з іншими галузями наукового знання. В дисертації містяться підходи, характерні для різних наукових дисциплін, зокрема історії, історії економіки, аграрної історії, соціології. Руйнування економіки та інфраструктури України, заподіяні Другою світовою війною, вимагають критичного осмислення соціально-економічних процесів у післявоєнні десятиріччя. Відбудова, модернізація та реконструкція економіки країни, соціальні трансформації зумовлюють актуальність вибраної проблематики.

Під час написання роботи використовувався принцип науковості. Його суть полягає в об'єктивному і неупередженому ставленні до предмета дослідження. Наука є особливим методом пізнання дійсності, який досягає поставленої мети за умови зіставлення фактів і свідчень про певні процеси та події. Тільки після застосування цих підходів можна формулювати висновок щодо описаного явища [188, с. 8]. Враховуючи, що соціально-економічні процеси в Українській РСР і зокрема, в західних областях значною мірою досліджувалися в радянський період, то слід бути готовим до певної необ'єктивності в публікаціях періоду незалежності України. Деякі стереотипи (політичні шаблони) в уже дещо модернізованому вигляді продовжували «переходити» з книги в книгу. Елементи радянської пропаганди, окремі точки зору «деяких російських дослідників» продовжують свою «живучість». Це стосується і документів та матеріалів, які створені в той період та ідеалізували дійсність. В таких випадках доцільно буде ознайомитися з авторами, які не мали упередженого ставлення. Завдання історика – дослідити процес з усіх можливих сторін, адже тільки у такому випадку можна зробити максимально об'єктивний висновок. На загал техніко-економічні показники радянського періоду зростали, за два десятиріччя спостерігалось

загальне підвищення в усіх сферах функціонування суспільства. Офіційні потрактування полягали в «перевагах соціалістичної економіки», радянської науки, комуністичної організації праці над «світом капіталізму». Про підневільну працю колективізованого селянства, систему примусу робітництва, фіскальну політику влади щодо своїх громадян взагалі не йшлося.

Принцип гуманізму вимагає пояснення й оцінки історичних подій з точки зору високих моральних якостей. Він означає пріоритет загальнолюдської моралі над усіма державними, національними, класовими, груповими та ін. «Сталінська конституція» містила перелік основних прав і свобод громадян, формально була найдемократичнішою в світі. Де-юре, громадяни СРСР мали широкий спектр прав: загальне, рівне і пряме виборче право при таємному голосуванні; право на працю і відпочинок, матеріальне забезпечення в старості та хвороби, свобода совісті, слова, друку, зборів і мітингів. Проголошувалися недоторканість особи і таємниця листування [130]. Де-факто все було інакше. Наприклад, цензура в СРСР мала тотальний та ідеологічний характер, а листування піддавалося перегляду. Тоталітарний характер радянської політичної системи і наявність репресивно-каральних органів з боку більшовицької партії суперечили конституційним правам громадян і т. д. Попри всі позірні демократичні процедури виборів, жодний місцевий депутат ніколи не був дійсно вибраний, а призначений «згори». Світоглядний плюралізм утверджує існування багатьох незалежних одна від одної теорій, концепцій пізнання, методів. Він означає відмову від монополії на істину є боку однієї концепції, що забезпечує свободу творчості дослідника, пошуковий характер досліджень минулого.

Положення дисертації висвітлено на основі принципів логічності та послідовності. В ній також використано діалектичний принцип загального зв'язку і взаємодії, застосувавши міждисциплінарний підхід до об'єктів дослідження. Його використання надає змогу висвітлити проблематику окремого питання методологічним інструментарієм різних наукових дисциплін. Це допомагає встановити причинно-наслідковий хід історичних подій, прояснити суперечність між сутністю і явищем тощо. Застосування принципу загального зв'язку і

взаємодії є необхідним, оскільки проблематика дисертації охоплює цілий ряд наук. Визначальним складником процесу реформування соціалістичної економіки, в першу чергу, у систематично відстаючому сільськогосподарському виробництві – мала виступати матеріальна зацікавленість. Адміністративні методи примусу у виробничих колективах втрачали своє значення, хоча, як і раніше, широко застосовувалися. Поступово поширювалася й ставала основою така форма, як вільне наймання робітників, будівельників, навіть колгоспників тим чи іншим господарством. Якщо у перші повоєнні роки на будівництві домінувала робоча сила сформована з військовополонених і засуджених, то через низькі «норми виробітку», які складали 25–35%, від них прийшлося відмовити. Пріоритет був наданий вільнонайманій робочій силі. Наступною проблемою радянської планової економіки була плинність кадрів, в першу чергу, некваліфікованих. Низька заробітна плата, важкі умови праці, незадовільний побут зводили нанівець будь-які економічні реформування чи експерименти.

У підході до дослідження проблематики була обрана проблемно-хронологічна структура, оскільки вона дозволяє найкраще розкрити розгортання етапів економічної політики тоталітарного режиму впродовж двох десятиліть, що отримали назви: друга радянська окупація – друга радянська окупація (підготовка села до «соціалістичних перетворень», насильницька колективізація сільського господарства, структурні зміни в промисловості); контрольована десталінізація (індустріальні процеси, модернізація аграрної політики).

Завдяки пошуково-евристичному методу знайдено необхідну кількість джерел для висвітлення теми. Цей метод спрямований на пошук і виявлення документів до заданої проблематики. Він охоплює відбір матеріалів, потрібних для розкриття основних положень дисертації. Значна частина матеріалів у роботі стосується розкриття механізмів насадження тоталітарної влади та протидію їй з боку ОУН, УПА та місцевого населення, відбудова старих і формування нових галузей економіки, структурних змін в промисловому та сільськогосподарському виробництві, аналізі соціальної інфраструктури. Особливо придатним став метод бібліографічної та архівної евристики, котрий є обов'язковим на початковому

етапі дослідження. Його застосування дозволило ефективніше підійти до висвітлення обраної теми, оскільки дало змогу ознайомитися з потрібною літературою і наявними джерелами та визначити, де знаходяться необхідні архівні документи.

Сучасний підхід до написання наукових робіт потребує таких загальних методів пізнання, як індукція та дедукція. Індукція – це метод пізнання, коли загальний висновок формулюється на основі аналізу декількох фактів. Таким чином, дослідник мисленнєво здійснює перехід від часткового до загального, тобто аналізує певну сукупність подій, що дає змогу зробити судження про явище в загальному [215, с. 165]. У випадку нашого дослідження індукція застосовується при вивченні підходів окупаційного режиму до мобілізації людських та природних ресурсів, пов'язаних з подальшим просуванням фронту у Центр Європи та формування радянського кадрового потенціалу з місцевих прислужників. На основі отриманого матеріалу про вищезгадані акції, наведено спільні риси «радянзації», характерні для Станіславської області загалом. Радянська економіка головного значення надавала організаційному чиннику. Необхідно розмежовувати політичні чинники тоталітарної системи і ринкові, які базуються на мотивації до праці. Висвітлити проблематику дисертації допоміг також історико-типологічний метод. Завдяки йому було систематизовано так звані «соціалістичні перетворення» на селі, суцільну колективізацію, її особливості в умовах Станіславської області. Для методу дедукції характерний протилежний спосіб дослідження, тобто перехід від загального до часткового. Відповідно до нього, явище розкладається на окремі частини, які аналізуються окремо один від одного, а загальні положення стають основою, з якої виводяться окремі положення [215, с. 166]. В дисертації метод дедукції застосований при дослідженні впливу розвитку економіки Станіславської області на систему підготовки трудових ресурсів: розбудову професійної освіти, соціокультурної сфери, зміни у побуті та зайнятості населення. Радянська економічна політика розглянута в контексті значно ширших соціальних процесів, які відбувались у два повоєнні десятиліття.

За допомогою методу класифікації в роботі типологізовано історіографію та документальну базу. На його основі було визначено основні риси й особливості промислового і сільськогосподарського потенціалу Станіславської (Івано-Франківської) області. Натомість принцип системності [226, с. 57] дозволив комплексно дослідити вклад області в республіканський народно-господарський комплекс, стан і тенденції економічної політики, головні напрями і наслідки промислового реформування в радянські часи. Історичний метод [300, с. 93] дав змогу розглянути обрану тематику через призму географії, господарської та культурної специфіки Прикарпатського краю. У праці розкрито специфіку реконструкції старих галузей промисловості: лісової і деревообробної, видобування нафти і газу, калійного виробництва. Окремий сегмент дослідження становлення хімічної та будівельної індустрії, енергетики. Висвітлено діяльність соціально-побутової інфраструктури, мережі шкіл, бібліотек, клубів та інших установ, що ідеологічно впливали на населення західних областей Української РСР і нав'язували радянський спосіб життя та світогляд. Відповідно до історичного принципу усі факти, явища і події, зібрані в дисертації, описані у взаємозв'язку і єдності з тогочасною радянською епохою. Кожна історична подія висвітлена в процесі її зародження, динаміці розвитку і зміні. Комуністична партія і радянська держава розробляли систему політико-економічних й соціально-культурних заходів на основі панівної доктрини, спрямованої «на побудову комунізму». Одночасно партія контролювала головну стратегію, вирішальні напрями і питання, виявляла фактори і методи планування та управління виробництвом країни, республік, регіонів, областей, районів. Планування зображували як політичний акт, що відображав господарсько-організаційну функцію соціалістичної держави, спрямовану на визначення найбільш раціональних шляхів розвитку економіки відповідно до «основних економічних законів соціалізму».

Принцип історизму дозволяє окреслити основні етапи. Умовно досліджуваний період можна розмежувати на другу радянізацію – 1944–1953 рр. – другу окупацію (насадження тоталітарної влади сталінського зразка в Станіславській області – відбудова, реконструкція промисловості, колективізація

сільського господарства, погіршення соціального становища населення) і 1954–1965 рр. – контрольована десталінізація (початок індустріалізації, спроба структурного та економічного реформування, вивід сільського господарства зі стадії стагнації, покращення соціального становища населення). У межах кожного умовного етапу, можна виокремити підперіоди: 1944–1947 рр. – відбудовчий та підготовка передумов до насадження «соціалістичних перетворень»; 1948–1950 рр. – формування пріоритетів економічного розвитку області та проведення суцільної колективізації сільського господарства; 1951–1953 рр. – зміцнення основ тоталітарного режиму в часи пізнього сталінізму; 1954–1960 рр. – зміни економічних та соціокультурних пріоритетів; 1961–1965 рр. – новації в українському радянському соціумі. Кожний етап, підперіод характеризувався своїми особливостями як суспільно-політичного, так і соціально-економічного характеру. Місцеві органи влади тоталітарного режиму перестали бути призвідниками терору, набувши нових розпорядчих і господарських функцій. Нова конфігурація не була втіленням парадигми довіри до влади, а корупційних угод щодо вирішення побутових, освітніх, медичних, житлових та інших потреб.

Друга радянська – 1944–1953 рр. – друга окупація – відзначався надзвичайною жорстокістю та насильницькою інтеграцією до єдиної політичної системи, яка створила свій економічний уклад на експлуатації та визиску. Специфіка полягала в тому, що у Станіславській області, незважаючи на те, що на неї покладалися «обов'язки» бути «зразковою», так і не була проведена суцільна колективізація сільського господарства. З усіх західноукраїнських областей – колективізація була затягнута і в часі, і у кількості щодо селян-одноосібників (майже 30%). Нерентабельність колгоспного виробництва списувалася на шкідницьку діяльність «буржуазно-націоналістичних елементів» та упущення в роботі керівних кадрів. Ситуація, що склалася в Станіславській області, як і в західному регіоні України в цілому, знизила престиж селянської праці, а соціалістична дійсність демонструвала безгосподарне використання природних ресурсів краю. На економіці відбивалася невідповідність між цінами на сільськогосподарські продукти, затратами праці, надмірні видатки на

адміністративно-управлінський апарат. Така ситуація в економіці призвела, з одного боку, до різкого загострення соціальних суперечностей та відпливу молоді з села в міста, а з іншого – до руйнування сільськогосподарського потенціалу, варварського «використання» надр (лісу, вугілля, нафти, газу, торфу, озокериту, калійних солей). Попри нестерпне соціальне становище, в першу чергу селянина, головна проблема полягала у відсутності економічно обґрунтованої програми її реалізації.

Контрольована десталінізація – 1954–1965 рр. – відзначалася пошуком шляхів економічного розвитку соціалістичної моделі економіки. Здійснювані М. Хрущовим новації (реформи) давали часткові результати та викликали роздратування у партійно-господарського апарату. Вони були пов'язані з різноманітними організаційними змінами структури влади, котрі розглядалися як панацея від численних проблем. Найбільш яскравий приклад реалізації такого підходу – розподіл партійних органів на промислові й сільськогосподарські. Специфіка Станіславської області полягала в тому, що тут не було розділено обком партії на промисловий і сільськогосподарський. Очевидно в силу того, що пріоритет надавався електроенергетиці (будівництво Бурштинської ДРЕС) і створення на її базі нових галузей – машинобудування, будівельної та хімічної індустрії. У той же час центральна влада повністю ігнорувала необхідність корінних змін самої політичної системи. Десталінізація радянського суспільства, як і «позитивний заряд реформ» у другій половині 50-х років ХХ ст. вичерпався. Однак у соціальній сфері проявилися певні позитивні зміни, які були невід'ємним атрибутом індустріальних процесів. Масштабне промислове будівництво вимагало хоча б мінімальної частки (в межах 10%) капіталовкладень на будівництво житла для обслуговуючого персоналу (інженерно-технічних працівників, робітників) та необхідної побутової інфраструктури. Будівництво житла та інфраструктури побуту здійснювалося за залишковим принципом. Капіталовкладення використовувалися, виключно виходячи з інтересів підприємств, тобто радянської держави і її військово-промислового комплексу.

Окремо акцентуємо увагу на тому, що хронологічні рамки роботи торкаються періоду диктатора («батька народів») Й. Сталіна. Навесні 1953 р., після смерті тирана, радянське керівництво СРСР розпочало відхід від крайніх проявів сталінщини. В умовах гострої внутрішньої політичної боротьби на політичній вершині встановилася нестійка так звана «відлига». Десталінізація торкнулася різних сторін життя країни, сприяла національному пробудженню. Тлом для цього став XX з'їзд КПРС у лютому 1956 р., під час якого М. Хрущов виголосив свою відому «таємну промову», в якій засудив злочини, помилки та «культ» колишнього генсека Й. Сталіна. Він поставив непросте завдання – розповісти про діяння Й. Сталіна, поклавши відповідальність за них лише на нього самого. Своє завдання вбачав у тому, щоб підтвердити легітимність комуністичного проєкту. Прихід до влади в СРСР М. Хрущова й всі його «перетворення» відзначалися непослідовністю і суперечністю, що й призвело до його усунення і згорання здійснюваної ним політики.

Таким чином хронологічні рамки дисертації, схарактеризувавши основні етапи соціально-економічних процесів в Станіславській (Івано-Франківській) області Української РСР, визначили найбільш значні підперіоди у виокремлених етапах. Дослідження опирається на значну кількість опрацьованих матеріалів про економічну та соціальну політику радянської влади в західному регіоні республіки.

Статистичний метод виявився особливо корисним для підрахунку кількісно-якісних змін у розрізі етапів, п'ятирічок, перспективних планів, щорічних звітів. Інформація в цифрах взята із Управління статистики (1944–1948 рр.), Статистичного управління Станіславської області ЦСУ при РМ УРСР, з 1962 р. – Івано-Франківської області (1948–1986 рр.), Івано-Франківського обласного управління статистики Державного комітету УРСР по статистиці, м. Івано-Франківськ, статистичних щорічників «Народне господарство Української РСР» та довідників «Українська РСР у цифрах» та ін. Використання статистичного методу є важливим для аналізу динаміки зростання або спадання економічних показників, інфраструктури побуту, соціального становища населення. Крім того,

цей метод уможлиблює вирахування різноманітних показників і складання таблиць вміщених у додатках. Так, наприклад, дослідник колективізації західноукраїнського села М. Сеньків послуговується офіційними радянськими даними «за кількістю селянських дворів» – 91%, «за посівною площею» – 95,6% [362, с. 146]. Хоча, за нашими підрахунками, в умовах Станіславської області показник «за кількістю селянських дворів» сягав – 65%. Якщо використати офіційні статистичні дані з колективізації «працевдатного населення», ситуація виглядає по-іншому. Чисельність працевдатного населення Станіславської області всього – 623,8 тис., з них місто – 139,8 тис. і село – 484 тис. осіб. Число колгоспників, які приймали участь в роботі колгоспів сягала 225 тис., в тому числі людей похилого віку і підлітків – 28 тис. осіб [109, арк. 3, 11, 14]. Такий показник – 46% колективізованого «працевдатного населення» села Станіславської області без суттєвих змін утримувався упродовж 1950-х років. Що стосується інших західноукраїнських областей, то за нашими підрахунками, колективізація «працевдатного населення» коливалася в них у межах 50–60%.

Важливою складовою дослідження є термінологія. Безліч радянських ярликів, штампів засмічують літературу, публіцистику й повсякденну комунікацію на загал. Значна частина нормативно-правових актів з радянською термінологією робить безкорисним законодавство у частині регулювання правовідносин, які не мають місця для існування. Такі заходи є вкрай необхідними адже Україна перебуває в стані війни з Російською Федерацією. Необхідно відстоювати і доводити свою ідентичність та незалежність на усіх рівнях. Дерадянізація встановлена Законом України 2215-IX «Про дерадянізацію законодавства України» від 21 квітня 2022 р., яким припинено та скасовано дію законів так званого «радянського часу». Звісно, не всі терміни, як і нормативно-правові акти, які були запроваджені чи ухвалені до проголошення незалежності України вичерпали себе. Радянська пропагандистська машина намагалася зробити об'єктом презирства та підозрілого ставлення з боку міжнародної спільноти як німецьких воєнних поплічників представників українського національного визвольного руху – ОУН, УПА, УГКЦ.

Загалом в роботі не вживаємо терміни «органи радянської влада», а «тоталітарна влада», «окупаційний режим», «радянський режим» тощо. Особливо акцентуємо увагу на словах «бандерівці», «оунівці», «буржуазні націоналісти», «бандити», «головорізи», «кати», «люті вороги українського народу», «вірні пси німецько-фашистських загарбників», «націоналістичне охвістя», «українсько-німецькі націоналісти» та іншій лайливій фразеології, якою переповнені, як архівні матеріали, так і радянська історична література. Так, перший секретар Станіславського обкому КП(б)У М. Слонь у своїх інструкціях чиновникам та прислужникам з місцевого населення («активістам») про це систематично наголошував. З повоєнних часів поняття бандерівець, оунівець, як і мазепинець, петлюрівець, щирій українець, куркуль вживалося в негативному плані. Це своєрідне тавро, яким «нагороджували» тих, хто неприховано виявляв свою національну гідність. Бандерівці, оунівці – це українські повстанці, які воювали за Українську Самостійну Соборну Державу (УССД).

У підпільній брошурі «Хто такі бандерівці та за що вони борються» П. Полтава (Петро Федун) у статті «Ми, бандерівці, не були, не є і не будемо нічиєю агентурою» роз'яснював: «В нашій боротьбі за національну і державну незалежність України ми орієнтуємося тільки на власні сили українського народу. Зокрема ми, бандерівці, ніколи не співпрацювали з німцями, як це про нас брешуть большевицькі вороги народу. В нашій підпільній літературі ми вже не раз відповідали на цей підлий наклеп. З перших днів окупації України гітлерівцями ОУН, керована С. Бандерою, проводила проти них активну підпільну боротьбу. З кінцем 1942 р. для боротьби з гітлерівцями ОУН почала творити збройні групи. Ці збройні групи дали початок УПАрмії. Впродовж 1942–44 років багатотисячна УПА і революційне підпілля ОУН своєю збройною боротьбою завдали німцям значних втрат у людях, майні, транспорті» [134, с. 428].

Представник української діаспори професор Є. Онацький у 1965 р. подає визначення «радянзації» («советизації») у восьмитомній «Українській малій енциклопедії», виданій в Аргентині [436, с. 1793–1794]. У 1983 р. головна редакція

«Української Радянської Енциклопедії» том 9 не виокремлює означеного поняття. Згідно з комуністичною доктриною його зміст наповнюють: «радянська соціалістична держава», «радянське будівництво», «радянський народ», «радянський патріотизм» [444, с. 254].

Сучасне наукове тлумачення поняття подано у статті «Радянізація» провідних вітчизняних науковців В. Барана і М. Кучерепа у «Політичній енциклопедії» (Київ, 2011). «Радянізація – процес встановлення і функціонування радянського тоталітарного режиму в Західній Україні з метою перетворення її на інтегральну частину Радянського Союзу. Приєднання західноукраїнських земель до УРСР проходило у два етапи. На першому – до складу УРСР були включені Волинь і Галичина (1939), Північна Буковина, частина Бессарабії (1940), а на другому – Закарпаття (1945). В радянізації злилися два процеси: з одного боку, реалізація прагнень багатьох поколінь про зосередження в єдиній державі всіх етнічних українських земель; з іншого – брутальне нехтування нормами міжнародного права, нав'язування західним українцям радянського режиму» [419, с. 618].

Специфічні умови тоталітарної влади сформували різні смислові значення поняття «радянське будівництво». У тогочасному розумінні – політичний напрям, що характеризував утвердження нового суспільно-політичного ладу, який прийшов на зміну буржуазному суспільству. Залежно від сфери застосування поняття «радянське будівництво» в середині ХХ ст. вживалося як прагнення знайти правильні шляхи для розв'язання головних проблем господарювання (економіки колгоспів, бесіди на економічні теми, виконання плану випуску валової продукції, робота депутатів), так і нової будівельної індустрії, зокрема у професійній приналежності – «радянські будівельники». У «Прикарпатській правді» тематичні рубрики «Радянське будівництво» висвітлювали роботу виконкомів сільських, селищних і районних Рад. У містах і селах при Радах створювалися організації, які брали участь в управлінні господарським і культурним будівництвом. Одним з органів «самоврядування» були громадські комітети в населених пунктах, де не було сільрад, вуличні і квартальні комітети у

селах і містах. Сількоми мали свій постійний актив, який звертався до правління колгоспів, завідуючих клубами, бібліотеками з тими чи іншими просьбами, розглядав скарги та заяви громадян.

Радянська наука послуговувалася терміном «капітальне будівництво». У Державному плані розвитку народного господарства Української РСР, підсумках за поточне півріччя у розрізі областей республіки окремим розділом – «Капітальне будівництво» – статистичні управління повідомляли у відсотках (процентах) обсяги виконаних робіт. Розвиток індустрії, і передусім енергетики, створили умови для підвищення технічної і електричної озброєності не тільки промисловості, а й сільського господарства. Енергобудівники Івано-Франківської області доклали чимало зусиль в справу індустріалізації регіону. Поняття «електрифікація» мало аналогічно різні смислові навантаження.

Загальновідомо, що економічні процеси тісно пов'язані із соціальними. Отже, рівень розвитку економіки впливав на соціальні процеси, які відбувалися в СРСР, і навпаки. Тому соціальні та економічні процеси доцільно вивчати разом у їх взаємозв'язку. Під час дослідження соціально-економічних процесів треба звертати увагу на вивчення не тільки соціальної та економічної складових частин, але й на їх взаємозалежність і взаємодію. Проблематика соціально-економічних процесів у Станіславській (Івано-Франківській) області в 1944–1965 рр. зазвичай зустрічається досить рідко у дослідженнях. Радянська історична наука давала викривлене уявлення, а діаспорна зосереджувала увагу на політичних аспектах. Існують окремі праці вітчизняних дослідників присвячені українському національно-визвольному руху, колективізації західних областей України, культурно-освітнім процесам. Праці зарубіжних істориків взагалі не висвітлюють проблему соціально-економічних процесів в краї. Комплексних досліджень на цей час в історіографії немає.

Джерельна база дисертації охоплює більшість аспектів соціально-економічних процесів у Станіславській (Івано-Франківській) області в 1944–1965 рр. В дослідженні розглянуті різні історичні документи, такі як перспективні плани, щорічні звіти, інформаційні довідки, листування між установами,

статистичні дані. Даний матеріал ще не був опублікованим. Не менш важливим для дослідника є зібрані спогади очевидців тих процесів та подій. Окремий блок джерел займає тогочасна періодика, яка передає «дух часу».

Використання широкого методологічного інструментарію допомогло опрацювати різноманітний спектри історіографії та джерел. Здобуті в процесі дослідження відомості отримані на основі загальних принципів наукової об'єктивності та історизму. Комплексне залучення методів пізнання дало можливість дослідити обрану проблематику і висвітлити соціально-економічні процеси у Станіславській (Івано-Франківській) області в 1944–1965 рр.

РОЗДІЛ 2. Інтеграція краю до УРСР у складі СРСР (1944–1953 рр.)

2.1. Друга радянізація Станіславської області

У квітні 1944 р., у ході військових дій Другої світової війни, Червона армія ввійшла у п'ять районів Станіславської області (Снятинський, Заболотівський, Гвіздецький, Городенківський, Коломийський) і місто Коломию. У них до моменту витіснення німецьких військ з інших районів області у серпні 1944 р. партійно-комсомольські осередки під прикриттям армії, підрозділів НКВС та НКДБ проголосили районні й сільські ради депутатів трудящих, виконавчі комітети. 13 жовтня 1943 р. ЦК КП(б)У зобов'язав обкоми партії східних областей і наркомати УРСР відряджати людей у розпорядження відділу кадрів ЦК КП(б)У з метою долучення їх до так званого кадрового резерву [321, с. 93]. У кожному західноукраїнську область відправляли мобільну групу з 60–100 осіб, із яких формували керівний склад обкомів, облвиконкомів, райкомів, райвиконкомів, а також апарат НКВС і НКДБ Української РСР, які разом із частинами Червоної армії вступали на зайняту територію західного регіону. Так, згідно з рішенням ЦК ВКП(б) і ЦК КП(б)У у Харкові були сформовані оперативні групи партійно-радянського, комсомольського і господарського активу для роботи у західних областях України.

Протягом весни-літа 1944 р. у західні області УРСР прибували оперативні групи, які негайно приступали до створення партійних, радянських, комсомольських, фінансових, торгових, господарських організацій та установ на місцях. Станом на 1 серпня 1944 р. у Львівській, Тернопільській, Дрогобицькій, Волинській, Станіславській і Чернівецькій областях почали діяти утворені таким чином обласні комітети КП(б)У та ЛКСМУ, виконкоми обласних Рад депутатів трудящих і обласні Ради профспілок. З 220 райкомів і 19 міськкомів партії, що діяли тут напередодні війни, розпочали роботу 180 райкомів і 15 міськкомів. Було створено 1556 первинних партійних організацій, 32 кандидатські та 2 партійно-комсомольські групи, які нараховували 5709 членів і кандидатів у члени партії [365, с. 402].

У середині серпня 1944 р. у західних областях України вже було створено 564 первинні комсомольські організації, що нараховували 5068 членів [400, с. 68]. Ці партійно-комсомольські сили чисельністю майже одинадцять тисяч осіб й узяли на себе функцію «радянського будівництва» – другої радянізації в шести областях західного регіону України на засадах партійно-військової дисципліни. Первинні партійні та комсомольські організації виступали беззастережними провідниками політики більшовицької партії з Москви. У партійних директивах наголос робився «на створенні партійних і комсомольських організацій у селах, які мали рости за рахунок місцевого активу» [1, арк. 3]. За кількістю первинних партійних і комсомольських організацій в області після обкому на перших місцях знаходилися Станіславське облуправління НКДБ – 150 членів та кандидатів і 41 комсомолец та Станіславське облуправління НКВС – 100 членів та кандидатів і 29 комсомольців [40, арк. 35].

На місцях ситуація розгорталася таким чином. Новоприбулий секретар райкому КП(б)У разом зі своєю групою плюс поодинокі прислужники («місцеві активісти»), якщо такі виявлялися, прибував у райцентр. Їх прикривали відділи НКВС, НКДБ і невеликий військовий гарнізон (разом 50–70 бійців і десяток офіцерів). Вони формували робочу групу і перед нею «ставили задачу». Її суть полягала у створенні та проголошенні дискредитованих у 1939–1941 рр. органів радянської влади у містах і селах – міських і сільських Рад депутатів трудящих та їх виконавчих комітетів, проведенні районного мітингу. Усіх спеціалістів району намагалися взяти на облік і розпочинати з відновлення роботи промисловості (пекарень, тартаків, млинів, артілей) спочатку у райцентрі та довколишніх селах. Наступне – провести загальний облік збитків, нанесених війною. Згодом організувати роботу шкіл, клубів, лікарень і т. д. Щотижневі наради голів, їх заступників мали виступити дієвим механізмом для негайного насадження політики більшовицької партії і радянського уряду на виконання поточних завдань, пов'язаних з мобілізацією необхідних матеріальних і людських ресурсів для подальшого просування фронту в Центральну Європу.

Аналіз архівних партійних документів і директив Державного Комітету Оборони (ДКО) СРСР окреслює коло першочергових проблем: видобуток нафти і газу та переробка їх на місці; лісозаготівля та регулярні залізнодорожні перевезення; централізована хлібоздача; підготовка і проведення осінньої сівби. Відступаючі німецькі війська частково пошкодили транспортні артерії та вивезли відповідне обладнання. Одночасно розпочинали свою діяльність військові комісаріати для мобілізації чоловіків віком від 18 до 50 років до Червоної армії. Директори промислових підприємств і керівники установ перед загрозою особистої кримінальної відповідальності мали право набирати на роботу місцевих військовозобов'язаних тільки з санкції відповідного райвійськкомату. Так, протягом 1945 р. у Станіславській області було мобілізовано 37342 особи, в тому числі 1764 в містах і 35578 у сільській місцевості. Кількість демобілізованих, що прибули в область цього ж року склала 15594 особи, в тому числі в містах 2029 і в сільській місцевості 13567 осіб [105, арк. 8].

Перша радянська, що тривала з вересня 1939 р. до червня 1941 р., була занадто малим відтинком часу і не заклала фундаменту сталінської політичної системи. Репресивна політика (терор, депортації, націоналізація, атеїзм) не сприяла появі до неї симпатій у місцевого населення. У свідомості західноукраїнського населення новий тип радянської політичної системи асоціювався з жорстоким насиллям та безбожництвом. Назавжди закарбувалися в пам'яті народу переповнені тюрми і катівні невинно вбитими та замордованими людьми у червні 1941 р.

Про партійність і чисельність приїжджого елементу можна довідатися з довідки «По Оргінструкторському Відділу Станіславського Обкому КП(б)У» від 25 жовтня 1944 р. Склад обласної парторганізації: членів ВКП(б) – 1246, кандидатів в члени ВКП(б) – 317 (разом 1563); кількість первинних парторганізацій – 167, із них промислових – 4, транспортних – 11, зв'язку – 4. Поступило заяв від комуністів, що залишалися на окупованій німцями території – 83, розглянуто – 12. Організовано РК КП(б)У – 36, МК КП(б)У – 2. Склад обласної комсомольської організації – 771 особа. Кількість комсомольських

організацій – 118. Зареєстровано комсомольців, що залишалися на окупованій німцями території – 886. Розглянуто заяв 58, відновлено – 55, виключено – 3. Прийнято в члени ЛКСМУ – 28. Організовано МК, РК ЛКСМУ – 38. Організовано виконкомів райрад, міськрад депутатів трудящих – 38. Організовано обкомів профспілок – 6 (політпросвітпрацівників, працівників лісу і сплаву, працівників зв'язку, працівників держторгівлі, працівників середніх і початкових навчальних шкіл, працівників земельних органів) [34, арк. 3–4]. До війни на партійному обліку у Станіславській області стояло 3429, із них членів ВКП(б) – 2697, кандидатів у члени ВКП(б) – 732 [36, арк. 23].

У жовтні 1945 р. на території Станіславської області укомплектовані місцевими активістами органи радянського режиму охоплювали: районні ради депутатів трудящих – 36, міські ради обласного підпорядкування – 2, районного – 10, селищних рад депутатів трудящих – 25, сільських рад депутатів трудящих – 695. При сільських радах створено 3641 постійно діючу комісію, до роботи в яких залучено більше 12 тис. осіб місцевого сільського населення. Пройшли підготовку на трьохмісячних курсах у Харкові 53 особи, у річній школі в Києві – 24 особи. З початку 1945 р. при облвиконкомі на місячних курсах навчалися дві групи голів і секретарів сільських рад в кількості 120 осіб [36, арк. 35].

Місцевих активістів піддавали ретельній перевірці й за умови найменшої підозри у зв'язках із антибільшовицьким рухом Опору чи нелояльності до влади ув'язнювали. Поширеною була практика, коли районне партійне керівництво через страх взяти на роботу «засланого бандерівця» чи інший «сумнівний елемент» віддавали перевагу полякам. На загал корінне населення розглядалося радянським режимом як потенційні вороги, з якими укладається угода про співпрацю. Джерелом поповнення нової окупаційної влади виступали місцеві селяни та інтелігенція, часто поляки за національністю. Дехто з поляків розцінював свій дещо новий статус «советських урядовців» чи у «винищувальних загонах» – «стрибках» («советських поліцаїв») як такий, що може бути корисним для захисту місцевого польського населення. Окупаційний режим був обізнаний з антисоветськими настроями поляків, але вважав за необхідність використати їх як

тимчасових союзників у війні проти спільного ворога – українського визвольного руху. Так, у сусідній Тернопільській області на початок 1945 р. у винищувальних загонах («яструбках») нараховувалося більше чотирьох тисяч осіб, де поляки склали 60% [289, с. 99].

З ідеологічних переконань у своїй більшості місцеві українці намагалися уникати зайвих контактів зі сталіністами – «москалями», «советами», «совітами», «східняками», «більшовиками», «червоними» і т. д. Інша частина населення, будучи аполітичною, все-таки не хотіла ідентифікувати себе з цим режимом та ставати співучасниками репресій проти своїх земляків і батьківської віри. Були й такі, котрі боялися бути вбитими чи переслідуваними за співпрацю з новими окупантами. «Місцеве населення розглядалося “радянзаторами” однозначно як вороже налаштоване проти більшовицьких нововведень, – підсумовує І. Сушик, – а штучне протиставлення “східняків” “західнякам” і навпаки – місцевих уродженців приїжджим стало характерною прикметою повоєнного життя Волині, як і усюди Західної України» [378, с. 193].

Формування управлінського корпусу тоталітарного режиму ускладнювалося організованим збройним протистоянням сил ОУН та УПА. У керівних колах українського націоналістичного підпілля була надія, що «у Росії (при певній сприятливій ситуації) ініціативу перебере власовщина в тій чи іншій формі, керована вчорашніми антисталінськими партійними кадрами. На Україні так само можуть перебрати ініціативу вчорашні комуністичні українські кадри з КП(б)У, ЛКСМ тощо, оформившись у певну українську політичну формацію» [133, с. 246].

Супротивні сторони взаємно знищували одна одну і не гребували використанням жорстоких методів та засобів відстоювання своїх позицій. Далеко непоодинокими були випадки фізичного знищення та залякування прислужників радянського окупаційного режиму («місцевих активістів»), насамперед голів сільрад, заступників, секретарів, бійців винищувальних загонів і т. д. Вони опинилися під «перехресним вогнем» постійної небезпеки з боку українських повстанців та окупаційного режиму. Практика показала, що партійне керівництво

воліло усі свої помилки зводити до єдиного знаменника – політичної неблагонадійності місцевих висуванців чи невиправданої довіри. Освіта у цих людей, як правило, була невисокою. Відповідальності за кадрові прорахунки опосередковано розподілялися між різними ланками вертикальної структури управління.

Сучасник тих подій І. Базюк стверджує, що у с. Вороненка Яблунецького району (тепер Надвірнянського району) Станіславської області чекісти заарештували секретаря сільради В. Павлюка за підозру у зв'язках із підпіллям, бо всіх працівників сільських рад довколишніх сіл було знищено повстанцями. Сам В. Павлюк свідчив, що «ми дійсно були зв'язані з партизанкою (УПА. – *Авт.*), бо вночі керували наші, а вдень – большевики» [167]. Збройне протистояння в регіоні породило своєрідний дуалізм режиму, що дозволяло певним чином нівелювати тоталітарну політику.

Робота голови сільської ради, секретаря, активіста в ті роки була небезпечною. Окупаційний режим вимагав від своїх прислужників виконання нереальних планів: зі збору податків (контингенту) – заготівля молока, м'яса, картоплі, вовни, сіна, лісу й т. д. Окремо оцінювалася робота, спрямована на розповсюдження облігацій державної позики. За невиконання чи недовиконання цих часто непосильних завдань можна було не лише позбутися роботи, але й отримати декілька років тюремного ув'язнення або висилку. З іншого боку, якщо голова сільради запопадливо старався і таким чином явно співпрацював з радянським режимом, то міг отримати покарання від боївки служби безпеки УПА. Часто особи, яких в силу різних обставин призначали головами чи секретарями, намагалися якомога швидше позбутися цієї посади і виїхати в іншу область чи зникнути [170].

На основі статистичних звітів можна проаналізувати склад і змінність на посадах голів сільських і селищних рад депутатів трудящих Станіславської області. Станом на 1 січня 1947 р. із 711 осіб менше 6 місяців пропрацювали – 103; від 6 місяці до 12 місяців – 204; від 1 року до 3 років – 398; від 3 до 5 років – 6; більше 5 років – 0 [46, арк. 1–5].

Станом на 8 грудня 1944 р. у Станіславську область було надіслано майже 2000 осіб партійно-комсомольських та безпартійних працівників. Ними і розпоряджався обком партії у створенні партійних, правоохоронних, господарських, фінансових, освітянських, медичних, торгових структур у обласному центрі (109 організацій), 36 районах, 2 містах (Станіслав і Коломия). Згідно з переліком посад, що входили в номенклатуру Станіславського обкому КП(б)У, підбрано і працювало 194 із 730 осіб (вакансій – 536) [32, арк. 1]. Методи відбору кадрів для роботи в західних областях УРСР не вирізнялися оригінальністю. Більшість із них їхала за наказом партійного керівництва, але були й такі, що зголошувалися добровільно у пошуках кращої долі.

Вітчизняна вчена Г. Стародубець провела детальний аналіз партійної номенклатури західного регіону України: «Унаслідок специфічної кадрової політики влади в західному регіоні сформувалося високоідейне, але не надто фахове й морально невибагливе управлінське середовище, притаманне радянським органам влади загалом, адже призначення на посади за партійною ознакою, нехтуючи освітою та фаховими навичками висуванця, було загальносоюзною тенденцією, що сформувалася у 1930-х роках унаслідок повної узурпації влади комуністами. Користуючись нагодою, очільники обкомів східних українських земель, які за рознарядками ЦК КП(б)У відряджали в регіон не надто компетентних осіб, намагалися в такий спосіб позбутися кадрового баласту в підконтрольних їм відомствах та організаціях. Чимало прибулих керівників, не виявивши належних навичок управління, були звільнені з посад через фахову непридатність, що спричиняло плинність кадрів. Непоодинокими ставали випадки, коли поведінка новоприбулих керівників була настільки кричущо аморальною, що навіть в умовах кадрового голоду їх змушені були звільняти з обійманих посад. Упродовж 1945 р. із цих мотивів усунуто з посад 1194 особи номенклатури ЦК КП(б)У, що становило 30% від загальної кількості звільнених» [368, с. 142].

Запотребування у чиновниках обласної і районної управлінської ланки передбачало чисельність майже 5000 осіб. Укомплектованість апарату

Станіславської області працівниками на початок 1945 р. становила 40%. Абсолютна більшість із новоприбулих і відряджених раніше не працювали в західних областях і «слабо володіли» українською мовою [3, арк. 30]. Втрати убитими і «пропавшими через націоналістів» становили 200 осіб, або 10% – кожний десятий [27, арк. 12; 17]. Не випадково побутувала думка, як згадує В. Драпак, що якщо поїхати у віддалене село, особливо гірське, то «живим звідти не повернешся» [169]. Побоювання сталінських чиновників мали реальні підстави, адже вбивства партійно-радянського активу та надісланих фахівців у 1944–1950 рр. були звичним явищем.

Командувач Прикарпатським військовим округом генерал-майор Деміш на засіданні обласного партійного активу Станіславської області 8 грудня 1944 р. наводив цифри щодо боротьби з повстанцями за листопад. Так, затримано в лісах, а також тих що переховувалися в бункерах, на дахах, сіновалах – 6500 осіб, знищено – 2000 осіб. При цьому взято зброї: 24 станкові кулемети, 61 ручний кулемет, 7 мінометів, 1000 автоматів і гвинтівок, 70 тисяч патронів, 108 коней, 30 голів корів і т. д. У лісах знищено 15 таборів [27, арк. 49].

Постанови ЦК ВКП(б) і Раднаркому СРСР «Про невідкладні заходи по відбудові господарства в районах, визволених від німецьких окупантів» (серпень 1943 р.), «Про недоліки в політичній роботі серед населення західних областей УРСР» (вересень 1944 р.), «Про заходи допомоги західним областям Української РСР у справі покращення масово-політичної і культурно-освітньої роботи» (грудень 1944 р.) та інші визначали основні завдання розвитку соціально-економічного й суспільно-політичного життя західних областей. З ідеологічних міркувань ці так звані «політико-господарські заходи», які проводилися партійно-комсомольськими силами, полягали в «розгортанні масово-політичної роботи» серед місцевого населення [6, арк. 305]. На практиці за окремими сільрадами закріплювалися поіменно представники райкому партії та комсомольці з відповідною озброєною військовою охороною. Труднощі щодо виконання свідомо непосильних сільськогосподарських податків полягали ще й у тому, що частина господарств селян в ході військових дій були спалені, а їх на загал

облікували і включили у звітність. Так, у Жовтневому районі в с. Тумир із 280 господарств залишилося тільки 19, у селі Хворостки із 100 залишилося 13 і т. д. [26, арк. 18].

Обласний комітет більшовицької партії вимагав від секретарів райкомів, голів райвиконкомів «широкого розвороту» щоденної роботи на нафтопромислах і в ліспромгоспах для негайного виконання поставок, встановлених ДКО. У службових звітах вказано, що нафтова промисловість Станіславської області уже на четвертий день під радянським режимом розпочала свою діяльність на Надвірнянщині (нафтопромисел № 7 – Битків) та Рожнятівщині (нафтопромисел № 6 – Ріпне), що охоронялися військами і підрозділами НКВС. На 1 вересня 1944 р. нафтопромисел № 7 видобував 52 тонни нафти на добу (у 1941 р. – 71,1 тонни), 58680 м³ газу з якого отримували 5000 кг газоліну. На той час уже працювала 161 свердловина (у 1941 р. – 234) [29, арк. 144]. Нафтопромисел № 6 у Ріпному видобував 76,2 тонни на добу (у 1941 р. – 90 тонн); працювала 321 свердловина, з яких 41 простоювала (у 1941 р. – 262). Станом на 8 грудня 1944 р. для 4-го Українського фронту, який увійшов на територію Угорщини, надіслано 2800 тонн бензину, 800 тонн газоліну, 2170 тонн керосину. У відповідності з постановою ДКО № 6589 від 24 вересня 1944 р. і наказу Народного Комісаріату Нафтової промисловості № 362 від 25 вересня 1944 р. було дозволено проводити відновлювальні роботи, а також буріння свердловин без затвердження відповідної документації і кошторисно-фінансових розрахунків [29, арк. 104].

Згідно з рішенням ДКО СРСР Станіславській області на четвертий квартал 1944 р. було встановлено план у розмірі 348 тисяч кубометрів деревини: 190 тис. для прифронтових залізних доріг, 113 тис. – ділової деревини, 35 тис. – кріплення для шахт Донбасу, 10 тис. – виготовлення залізнодорожних шпал. Так, із 29 районів Станіславщини, які мали план по лісозаготівлях, на 5 грудня виконали план тільки в Надвірнянському районі і через 5-6 днів мали завершити виконання плану в асортименті в Калуському районі. Калуський район щодо «вивозу дров до залізнодорожних станцій для подальшої погрузки» знаходився на першому місці в області [72, арк. 45–46].

Станіславською обласною прокуратурою 13 листопада 1944 р. було розіслано усім міськрайпрокурорам наказ прокурора СРСР № 248 від 14.10.1944 р. «Про нагляд за виконанням Наказу Прокурора Союзу РСР № 288-с». Апаратом обласної прокуратури було організовано перевірки в Облліспромтресті про причини невиконання планів заготівлі і вивезення дров та лісоматеріалів у світлі постанови ДКО від 10 жовтня 1944 року. Правоохоронні органи викрили масові «факти формальної мобілізації як робочої сили, так і транспорту головним чином головами сілрад в силу відсутності необхідного контролю головним чином зі сторони голів виконкомів райрад...». У «саботажі» та «злісному ухилянні від мобілізації на лісозаготівлю» були звинувачені десятки працівників низової управлінської ланки, за що отримали різні терміни покарання. Прокурори в кожному районі області оформляли кримінальні справи за ст. 56, 54 Кримінального кодексу УРСР і направляли справи у військовий трибунал. У звітах перевірок вказувалося, що суттєвий вплив на зрив планів лісозаготівлі мали українські повстанці. Так, у Богородчанському районі не працював лісопильний завод через відсутність лісоматеріалів. Повстанці заборонили проводити вирубку лісу. У 15 лісорубів відібрали пили, сокири і попередили, що у випадку повторної появи в лісі вони будуть розстріляні [42, арк. 64].

Станіславське відділення залізниці, яке вважалося структурною частиною Львівського, не виконувало завдань ні «по технічній», ні «по дільничній» швидкості – 19,3 км за годину замість 22,4 км. Станіславське відділення паровозного господарства недовиконували завдань технічної швидкості і середньодобового пробігу паровозів, який сягав лише 186,2 кілометрів за добу замість 232. Коломийське відділення руху транспорту не виконували завдань з технічної швидкості – 22,3 км/год, замість 28 км/год [27, арк. 48].

На перешкоді далекосяжних геополітичних амбіцій більшовицької партії у поширенні свого військово-політичного впливу у країнах Східної Європи стояли ОУН і УПА. Головне завдання полягало в тому, щоб налаштувати місцеве населення проти підтримки українських повстанців – всіляко дискредитувати саме слово «оунівець», «бандерівець», «націоналіст». Частина місцевого

населення у своїх поглядах в силу різноманітних підступних заходів окупаційного режиму ставала іншою, ніж чотири-п'ять місяців тому – заручниками ситуації. У багатьох сім'ях батько, чоловік, брат були мобілізовані до Червоної армії. Уже сам факт «зв'язку» населення з Червоною армією зіграв свою роль – мимоволі демонстрував «зрощення» з радянською державою. І якщо п'ять місяців тому місцеве населення у своїй основній масі беззастережно допомагало українському визвольному руху, то тепер воно часто «пасивно» відмовлялося від допомоги. Завдання партійно-радянських органів полягало в тому, щоб «закріпити і розгорнути подальші свої успіхи у справі мобілізації населення проти оунівців і бандерівців» [27, арк. 7].

Упродовж століть різноманітні влади застосовували принципи так званої збірної, тобто колективної, відповідальності населення. Більшовицька влада мала чи не найбільший досвід, апробований на неозорих просторах СРСР. Перший секретар Станіславського обкому КП(б)У М. Слонь у своїх настановах щодо «накачки» партактиву неодноразово наголошував: «Щоб налаштувати населення проти «бандитів», необхідно проводити відновлювальні роботи щодо спалених мостів, знищених будівель силами місцевого населення і його матеріалами. Все це покласти на шию місцевим. Треба, щоб населення відчуло, що все, що роблять «бандити», у повній мірі відбивалося на них» [27, арк. 54]. З одного боку, «показати народу, що радянська влада – це не польська і не австрійська – капіталістична, а їхня «рідна» і що вони повинні її захищати. З другого – «оунівці» і «бандерівці» – це люті вороги українського народу, і з ними треба боротися, як з пособниками німців, фашистів. При цьому послуговуватися лише такими словами, як «бандити», «головорізи», «кати» [27, арк. 5].

«Наша основна задача, – повчав перший секретар обкому, – вести жорстоку боротьбу як збройну, так й ідеологічну з німецько-українськими націоналістами – ланцюговими собаками німецького фашизму – і своєчасно організувати трудящих області на загальну допомогу фронту, на виконання господарсько-політичних задач. Основними і найважливішими задачами нашої області, партійної організації на сьогодні являється виконання плану хлібозаготівлі по фонду

Червоній Армії. Я повинен сказати, що справа виконання хліба у фонд Червоної Армії у нас в області ведеться погано, нетерпимо. На 5 грудня ми маємо виконання плану на 30%. ЦК партії зобов'язав нас до 15 грудня завершити цю справу» [27, арк. 58]. У 1945 р. кращі партійні, радянські та господарські керівники за успішне виконання державного плану хлібозаготівель були удостоєні бойових нагород СРСР. У Станіславській області указом президії Верховної Ради СРСР від 1 лютого 1945 р. орденом «Вітчизняної війни I ступеня» нагороджено 57 осіб, орденом «Вітчизняної війни II ступеня» – 16 [289, с. 41].

Спеціальним розпорядженням Станіславського обкому КП(б)У уповноважений Я. Лисенко по підписці листа (поєми) Й. Сталіну одночасно виконував доручення, пов'язані з хлібозаготівлею та збором коштів на танкову колону. Він інформував обком про проведену роботу у Богородчанському районі: «Внесено готівки 51224 крб; зведено 800 пудів хліба; зібрано 5315 підписів на 46 аркушах тов. Сталіну. На зборах всі уважно слухали, але по закінченню більшість людей їхала додому, не підписавши листа. Наприклад, у Старих Богородчанах присутніх було понад тисячу людей, а підписали листа лише 150. Така ситуація була і по інших селах. На вечір 16 вересня було зібрано лише 1361 підпис. Враховуючи такий стан, було дано вказівку всьому активу, щоб там, де проведені загальні збори, підписку листа проводити по хатах. Цей метод до деякої міри виправдав себе. 19 вересня знову був розісланий актив, де зібрали 5135 підписів. Багато було таких, що уникали підписатись. Ворожий елемент пустив чутки, що всі ті, що підписалися, будуть забрані до Росії на роботу» [34, арк. 2].

У грудні 1944 р. відновили свою діяльність два виконкоми міських рад (Станіслав і Коломия), 36 районних виконавчих комітетів, 696 сільських рад, 27 селищних рад і 10 міських рад районного підпорядкування Станіславської області. В апараті облвиконкому працювало на різних посадах 39 осіб, із них зі східних областей – 32 і 7 підібрано із місцевих. Членів і кандидатів у члени ВКП(б) – 19, комсомольців – 5, безпартійних – 15 осіб. З вищою освітою – 1, середньою – 33, нижчою – 5. Чоловіки – 22, жінки – 17. Вперше працювали на цій роботі – 25 осіб [31, арк. 1–2].

У виступі на XIII пленумі ЦК КП(б)У 15–17 серпня 1946 р. секретар Дрогобицького обкому КП(б)У С. Олексенко, характеризуючи відряджених зі східних областей УРСР спеціалістів, наголосив: «Багато потрапило до нас таких кадрів, які нам не потрібні». Резонансним став виступ секретаря Ровенського обкому КП(б)У В. Бегми: «Очевидно, ряд обкомів партії, такі як Полтавський, Ворошиловградський, відбираючи спеціалістів у західні області, підійшли до цього серйозного питання недбало, по шаблону і керувалися принципом – «на тобі небоже, що нам не гоже». Це люди, які «розклалися» і мали «брудні хвости» [289, с. 72].

Таким чином, сталінська політика в західному регіоні України була не кращою за гітлерівський «новий порядок» – характеризувалися спільними рисами: репресіями, насиллям, пограбуванням. Усі зусилля тоталітарної влади та її репресивно-каральних органів у Станіславській області концентрувалися довкола «боротьби» за нафту, газ, ліс, хліб, мобілізацію людей у ЧА, збройне та ідеологічне протистояння українському визвольному руху. Саме цими визначальними рисами характеризувалася друга радянська – друга окупація західного регіону України і Станіславської області зокрема. Особливістю було те, що у гірській і пригірській місцевості області позиції окупаційного режиму були надто слабкими. Засилля чужинців у владних кабінетах посилювало в місцевого населення вороже ставлення до радянської влади, яку вважали прийшлою – знову приїхали «на танках». Попри кадровий голод, представники сталінської тоталітарної влади не поспішали наділяти владними повноваженнями вихідців з місцевого населення, яких при першій невдалій спробі різних експериментів робили винними. Докорінний злам традиційно усталених у Станіславській, як і в західному регіоні України, основ соціально-економічного та суспільно-політичного життя здійснювався під гаслами радянської. При цьому йшлося не про обумовленість потребами розвитку економіки краю критерії, а насамперед про формування управлінських структур найнижчої і середньої ланки з місцевих прислужників, а середньої – обласної ланки з надісланих апаратників. Головна

мета тоталітарного режиму полягала в якнайскорішій інтеграції західних областей в існуючу в СРСР політичну систему.

2.2. Директивне управління економікою

У всіх областях України була проведена робота з обліку збитків, завданих війною. На території Станіславської області було зруйновано і спалено: промислових підприємств – 1315; торгових – 586; комунальних – 47; МТС і радгоспів – 63; колгоспів – 189; музеїв, театрів, клубів – 60. Разом майже 4000 різноманітних об'єктів. Загальні збитки народному господарству від німецької окупації склали 14 млрд 996,2 млн крб [Р – 302 сч, оп. 20, спр. 16. арк. 6]. У порівнянні зі східними областями України і Союзу в цілому, забезпеченість робочою силою (офіційно – «рабсилою») становила «значний надлишок». У промисловості, на залізниці, в державних установах (станом на 1 жовтня 1946 р.) було зайнято лише 81410 осіб, або 13,1% від усього працездатного населення області [104, арк. 7]. Трудові ресурси Станіславської області становили неабиякий інтерес для окупаційного радянського режиму. Так, трудові ресурси (мужчини у віці 16–59 років, жінки – 16–54 роки) одноосібних селянських господарств у 1945 р. становили 385 тис. осіб. З них, окремою графою фігурували люди похилого віку здатні працювати – 44 тис. осіб і підлітки у віці 12–15 років – 80 тис. осіб [107, арк. 8, 59].

Відповідно до звіту уповноваженого Держплану при РНК СРСР по Станіславській області І. Калмикова від 25 січня 1945 р. більшість основних підприємств відновили роботу і працювали. Це підприємства вугільної, озокеритної, нафтогазовидобувної, нафтопереробної, хімічної, промисловості будівельних матеріалів (промбудматеріалів), лісової, харчової, легкої, торф'яної галузей промисловості. Об'єм випущеної продукції на 1 січня 1945 р. склав 11 млн 563 тис. крб. Більшість підприємств відновили роботу із вересня–жовтня 1944 р., тому річні плани їм «не доводили». План четвертого кварталу всією промисловістю області був виконаний на 78,8%, план грудня – на 86,9% [29, акр. 99]. У м. Станіславі із 24 діючих промислових підприємств промислові

програми за 1944 р. виконали 20 (шкірзавод, спиртзавод, пивоварний, машинообробний). Із 4926 робітників, зайнятих на підприємствах міста, 3217 уже були охоплені «соціалістичним змаганням», серед яких 849 ударників, 910 стаханівців [36, акр. 15].

Через те, що шкоди здебільшого було завдано надзвичайно нерівномірно (міста Коломия, Станіслав, Калуш), тоді як пригірські та гірські території залишилися відносно неушкодженими. Ключові сектори економіки – вугільна, нафтогазовидобування, хімічна, лісорозробки змогли швидко відновитися. Промислова діяльність розгорталася в обласному центрі Станіславі, містах Коломійі і Калуші та низинних районах. У пригірських і гірських районах через активний визвольний рух ОУН, УПА це робити було надзвичайно складно.

У повоєнному трактуванні українського націоналізму на базі програми, оформленої на третьому Надзвичайному Зборі Організації українських націоналістів, вказувалося, що ОУН розв'язує питання: «національні, соціальні, культурні. Національні питання розв'язує в той спосіб, що признає нації право на визначення, а в УССД признає національним меншостям право на культурну автономію. Соціальні питання розв'язує в той спосіб, що признає інтерес продукційних суспільних станів, а не паразитичних. Селянство має право власності на землю. Воно одержить безплатно всю землю колгоспів, поміщиків, монастирів і церков. Нормою в Україні буде самостійне господарство. Робітництво – в промисловості допускається потрійна власність: державна, кооперативна і приватна. Робітники будуть забезпечені згідно з їх потребами» [202, с. 267].

Секретар КП(б)У Яблунівського району М. Анісімов 13 січня 1945 р. інформував обком, що «в районі розпочати роботи, пов'язані з діяльністю промисловості, було неможливо. У селі Космач, де знаходилися нафтові вишки, перебував бандерівський центр. Доступ туди партійно-державним органам був унеможливлений. У село Ковалівка, де знаходилися три вугільні шахти, щодня заходили бандерівці. Необхідно надіслати військові підрозділи для охорони відповідних об'єктів та комунікацій. Райвіськоматом було видано бронь на

500 кваліфікованих робітників, із яких 90% пішли в ліс воювати, а частина сидить вдома, де ми покищо не можемо розпочати радянську роботу» [29, арк. 72–74].

Із доповідних записок райкомів партії складається загальна характеристика економіки Станіславської області. Станом на 22 червня 1941 р. у високогірному Яблунівському районі діяла промисловість: нафтова (із 9 свердловин за добу викачували 200 тонн сировини), вугільна (3 шахти за добу видавали 60 тонн бурого вугілля), соляна, деревообробна, м'ясо-молочна (маслозавод), мукомельна (3 водяні млини). Окреме місце посідали народні промисли (ремесла) – вичинка шкіри, ткацтво, різьбярство, вишивка [29, арк. 73]. У пригірському Болехівському районі працював ліспромкомбінат (виробничою потужністю: заготівля лісу – 60 тис. кубометрів, вивіз – 70 тис. кубометрів, розпилювання – 20 тис. кубометрів), райпромкомбінат, нафтоперегонний завод, сільзавод, цегляний завод, шкірзавод, електростанція, залізнодорожна станція Болехів загальною чисельністю робітників і службовців – 1039 осіб із населенням у 22638 осіб [43, арк. 3]. Промислова характеристика низинного району на прикладі Снятинського на початок 1945 р.: цегельні заводи (випуск 2 млн 500 тис. штук на рік); лісопильні, деревообробні заводи; спиртзавод; маслопром; заготскот; держмлини; райпромкомбінат (цехи – шкіряний, слюсарний, ковальський, миловарний); кравецька артіль; артіль хімпром; плодоовоч. Окреме місце посідала райспоживспілка, яка мала 22 крамниці, їдальню громадського харчування [29, арк. 46].

На загал райони Станіславської області характеризувалися галузями промисловості в залежності від географічного розташування – низинні (придністровські), передгірські (пригірські) й гірські (високогірні) райони. У гірських і передгірських функціонували лісова і деревообробна, нафтова і газова, вугільна, соляна, торф'яна, шкіряна промисловість. У низинних – лісова і деревообробна, торф'яна, спиртова, шкіряна, хутро-шубна, мукомельна, гардинно-трикотажна, тютюнова, цукрова, виробництво цегли, скла, гіпсу, вапна та гончарного посуду (Див. *Додаток А, Б*).

Після завершення Другої світової війни Львівщина та Станіславщина стали показовими західноукраїнськими областями, де насаджувалася соціалістична модель економіки та більшовицькі ідеали. У першому післявоєнному п'ятирічному плані СРСР поставлено завдання – перетворити місто Львів у великий індустріальний центр України. У 1946 р. Львівська область виконала план з виробництва валової продукції на 98,3%. Проте об'єм випущеної продукції складав лише 75% від рівня 1940 р., у той час як кількість підприємств станом на 1 січня 1947 р. на 123 одиниці перевищувала їх чисельність. План капітальних робіт у Львівській області в 1945 р. був виконаний в сумі 145,5 млн крб – 59%. У 1946 р. відповідно – 179,5 млн крб – 67,1% [112, арк. 1–2].

У Станіславській області план (лімітних) капітальних вкладень в об'єкти союзного значення (Калуський калійний комбінат, Станіславський паровозо-ремонтний завод, Нафтопромисел № 6 і № 7, Озокеритне рудоуправління № 2, Автоматична телефонна станція, Машинно-тракторні станції – МТС) за 1946 р. склав 23 млн 430 тис., або 102,8% у порівнянні з 1945 р. План капітальних вкладень в об'єкти республіканського і обласного підпорядкування (Ліспромтрест, Ланчинський сільзавод, Облздороввідділ, Спиртотрест, Станіславський птахокомбінат) відповідно – 32 млн 424 тис., або 90,5% [104, акр. 18–20].

Головною причиною зриву планів капітальних робіт тоталітарна система вважала організаційний чинник. У звітах перевірок вказувалося, що «керівники більшості будівельних організацій не зуміли правильно організувати працю, не використали досвід передових будов, не направили активність й ініціативу робітників, інженерів, техніків на удосконалення методів виробництва та підвищення продуктивності праці. Часто кадри розставлялися неправильно, робочі місця не організовувалися, недостатньо звертали уваги на механізацію...» [104, арк. 9]. Архівні матеріали підтверджують тезу «про незадовільне використання рабсили». Використання фонду робочого часу відповідно до звітності основних підрядних організацій в 1946 р. склала 87%. Неявка на роботу – 176284 людино-дні. В офіційних документах вказано, що «винятково

незадовільно використовувалася праця військовополонених і засуджених, особливо у першому півріччі 1946 р., які займали від 60% до 80% і більше на будівництві... Середній виробіток на військовополоненого був надзвичайно низьким через відсутність елементарної організації праці і надзору. Норми виконувалися в середньому на 25–35%. У 1946 р. 75% військовополонених і засуджених, які працювали на будівництві автозбірного, електролампового заводів і заводу № 647 (військового), не виконали норм виробітку» [113, арк. 3].

Складовою тоталітарної системи в СРСР було використання примусової праці громадян переможених держав Східної Європи, як військовополонених, так і цивільних осіб звинувачених за різними статтями чи депортованими за квотами (якщо не вистачало військовому командуванню для звітності безпосередньо взятих у полон). Вони надходили в розпорядження Головного управління у справах військовополонених та інтернованих НКВС, яке мало власну систему, аналогічну ГУЛАГУ. Їх перевозили в транзитні табори та території Західної України та використовували, як безплатну робочу силу на будівельних роботах.

Пріоритет у вирішенні будівельних питань у Станіславській області надавався військово-будівельним дільницям № 455 і № 141 управління Прикарпатського військового округу, які відбудовували стратегічні об'єкти, солдатські казарми, будинки для офіцерського складу та ін. Укомплектованість робочою силою в основному була за рахунок військовополонених. Із загальної кількості 557 робітників дільниці № 455 – 311 військовополонені, 170 солдати і 76 вільнонаймані [45, арк. 112].

Не кращою була ситуація і з вільнонайманою робочою силою. Через незадовільні побутові умови та низьку заробітну плату із прийнятих у 1946 р. у м. Львів 5602 осіб на кінець року вибуло 5227 [114, арк. 4]. На промислових підприємствах Станіславської області звільнилося протягом року 3896 осіб, або 67,7% [104, арк. 31] Така плинність робочої сили зберігалася і в наступні десятиліття та унеможливлювала створення відповідних кадрів будівельних професій і збільшення кількості кваліфікованих робітників у залежності від виробничих потреб. Закономірно, що використання будівельних механізмів і

обладнання (транспортів, бетономішалок, кранів) було вкрай низьким. Облік їхньої роботи на багатьох будівельних майданчиках взагалі не вівся, журнали роботи не заводилися. Фактичне їх використання становило 25–30% [114, арк. 5]. Ці офіційні архівні матеріали найкращим чином розкривають один із аспектів, на чому базувалася економічна політика сталінського режиму – на примусовій підневільній праці.

До основних причин незадовільного ведення будівельних робіт «широким фронтом» необхідно віднести незабезпеченість капітального будівництва необхідною документацією та спеціалістами. Згідно з постановами партії та уряду ціла низка виробничих потужностей «зразкових» західноукраїнських областей (Львівського і Станіславського промислових районів) мала запрацювати ще в 1945 р. У силу різноманітних причин їх негайне будівництво і запуск (експлуатацію) перенесли на 1946 р. й наступні роки. Фактичне виконання будівельних робіт промислових підприємств у 1946 р. у Львівській області становило 18–22% від запланованих [117, арк. 6], капітальних – 50–70% [118, арк. 15]. Накреслені плани виявилися нереальними – ні один об'єкт не був завершений повністю за винятком заводу № 797 (літакоремонтного) – 100,7%, спиртотресту – 101,1%, м'ясокомбінату – 101,7%. Особлива увага зверталася на заводи № 2, № 87, № 647 і № 797 для обслуговування військової техніки [119, арк. 10, 15]. У Станіславській області аналогічно – план виконали на військових заводах, спиртотресті та м'ясокомбінатах [104, арк. 18–20].

Станіславська область займала 109 місце і 83,7% (виконання річного плану) із 115 суб'єктів у загальній звітності СРСР «по республіках, краях і областях з виконання плану валової продукції промисловості за 1946 р.», Львівська відповідно – 34 і 99,9% із 115. Через рік Станіславська – 114 і 64% із 117; Львівська – 96 і 81,3% із 117 [106, арк. 10–15].

Радянська економічна стратегія в Станіславській області у перші повоєнні роки мала свою специфіку і пріоритетними вважалися не ті компоненти, які становили основу «головних показників виконання плану по валовій продукції» – 55,8%. Із головних економічних показників області у перші повоєнні роки

(1947 р.) можна скласти загальну картину. Перший компонент – лісова (21 млн 212 тис. крб) і меблева промисловість (2 млн 533 тис. крб) – 23 млн 745 тис. крб, або 25,6%; другий – м'ясо-молочна (8 млн 028 тис. крб), харчова (7 млн 434 тис. крб), смакова (3 млн 222 тис. крб) промисловість – 9 млн 372 тис. крб, або 20,2%; третій – легка (8 млн 208 тис. крб), текстильна (597 тис. крб), паперово-целюлозна (363 тис. крб) промисловість – 9 млн 168 тис. крб, або 10% [49, арк. 8–10].

У звітах, виходячи з майбутньої перспективи, послідовність була іншою. На першому місці фігурувала вугільна промисловість (105 тис. крб) та видобування озокериту (390 тис. крб) – 495 тис. крб, або 0,5%; нафтогазова промисловість – 2 млн 562 тис. крб, або 2,7%; хімічна промисловість – 1 млн 160 тис. крб, або 1,2%; промбудматеріали – 937 тис. крб, або 1% [84, арк. 2–4]. Це підтверджує тогочасне офіційне діловодство й наступні етапи розвитку промисловості області.

Розглянемо структуру промисловості Станіславської області, керуючись радянськими стратегічними пріоритетами.

Вугільна промисловість у Станіславській області мала базуватися на родовищах бурого вугілля, що залягали в південно-східній частині. За геологічними даними ці родовища були північно-західною частиною Прикарпатського вугільного басейну, який тягнувся вздовж північно-східних Карпат і відходив на Північну Буковину. На той час було відкрито 2 родовища із запасами у 23 млн тонн вугілля (категорії А і В). Перше родовище розташовувалося за 12–14 км на південний захід від міста Коломия, на кордоні Печеніжинського і Яблунівського районів, поблизу сіл Ковалівка, Стопчатів, Мишин. Друге родовище знаходилося за 12–18 км на південний схід від міста Коломия в Заболотівському районі поблизу сіл Тростянець і Новоселиця. Згідно з геологічними розвідками вугільна площа тягнулася від першого родовища через друге в напрямку Снятинського району й далі на Чернівецьку область [35, арк. 59].

На території цих родовищ було 7 закинутих шахт, які давали напередодні війни 1941 р. по 80–100 тонн вугілля на добу. На цих шахтах до війни видобуто 24 тис. тонн вугілля. Під час війни ці шахти німці зруйнували та затопили. До грудня

1944 р. було відновлено 4 дрібні шахти. Добовий видобуток становив 2–5 тонн вугілля на добу [35, арк. 43].

Розвиток вугледобування планувався двома шляхами: перший – експлуатація вугільних пластів біля їх виходу на поверхню дрібними шахтами, з добовим видобутком 10–20 тонн кожна; другий – експлуатація шахтових полів великими шахтами з видобуванням від 30 до 100 тонн за добу. Відповідно до цього були накреслені плани на 1945 р. і наступні роки. У Станіславському облмісцепромі планом на 1945 р. передбачалося закласти три дрібні і відновити 2 великі шахти по 80–100 тонн за добу. Видобуток вугілля зріс у два рази і складав у п'ятій п'ятирічці 70 тис. тонн на рік [66, арк. 5].

У Станіславській області розташовувалося озокеритове рудоуправління тресту «Укрозокерит», що об'єднувало два родовища. Озокерит (гірський віск) залягав у Солотвинському районі в селах Дзвиняч і Старуня та мав три горизонти: перший – 24 метри, другий – 48, третій – 63 метри глибини. До війни 3 шахти і 2 плавильні цехи в місяць виробляли 45 тонн чорного і світлого озокериту. На виробництві працювало 980 робітників і ІТП. У жовтні 1944 р. «Центральна» шахта в с. Дзвиняч за планом мала виплавити 15 тонн озокериту, фактично виплавила 15,1 тонни. На складі готового озокериту було 26860 кг. Працювало 426 робітників, шахта мала 24 котли для плавки породи [35, арк. 39]. Станом на 1 лютого 1945 р. вже вироблялося 60 тонн озокериту в місяць, а кількість працівників становила 1200 осіб. Усі працівники рудоуправління, в тому числі й ІТП, які працювали багато літ на озокеритних шахтах були представниками місцевого українського населення. Обласне керівництво звертало увагу на те, що там не було ні одного члена КП(б)У і ЛКСМУ [40, арк. 27].

Дзвиняцьке рудоуправління Станіславської області працювало у вкрай несприятливих умовах через перебої у забезпеченні мазутом, який отримувало із Башкирії, Уралу та Поволжя. У той час як нафтоперегонні заводи Станіславської, Дрогобицької і Львівської областей, які виробляли мазут, відправляли його за межі УРСР. У результаті цього відбувалося подорожчання 1 тонни озокериту на 1538 крб, або 14% понад планову собівартість. Мазут прибував у рудоуправління

ешелонами по 20–30 цистерн одночасно. У рудоуправлінні були відсутні під'їзні шляхи і бракувало засобів для розвантажування. Розвантажування однієї цистерни відбувалася протягом 24–36 годин і більше, що вело до простоїв цистерн і накладання колосальних штрафів. Так, у 1954 р. через відсутність мазуту рудоуправління мало 44 зміни простоїв і не додало 23,5 тонни озокериту [66, арк. 41]. Це один із численних прикладів функціонування соціалістичної моделі економіки в рамках загальносоюзного народногосподарського комплексу. Керівництво рудоуправління, Солотвинський райком партії, обком КПУ неодноразово безрезультатно зверталися у Міністерство нафтової промисловості СРСР з проханням вирішити це питання шляхом отримання 500 тонн мазуту в місяць з Надвірнянського нафтопереробного заводу. Це могло ліквідувати зустрічні перевезення і зменшити витрати до 750 тис. крб в рік, знизити собівартість озокериту і налагодити нормальну роботу підприємства.

На другому місці, за важливістю для економіки СРСР, в Станіславській області знаходилася нафтогазовидобувна та нафтогазопереробна промисловість. Перед війною в області були такі підприємства – Наркомату Нафтової промисловості СРСР – два нафтопромисли № 6 у Ріпному (Рожнятівського району), № 7 у Биткові (Надвірнянського району), 5 нафтоперегонних заводів, 2 озокеритних родовища, 4 газолінових заводи Укргаз Главгазтоппром при РНК СРСР.

У 1946 р. нафтопромисел № 6 у Ріпному план видобутку нафти і газу виконав на 101,6%, а план буріння на 160%. Понад план добуто 625,8 тонн нафти. У 1947 р. середньодобове добування складало 74,5 тонн проти 59,5 тонн в 1945 р. [45, арк. 20]. На нафтопромислі № 7 у Биткові ситуація була критичною. План виконано на 96,1% і недодало державі майже 2000 тонн нафти. Якщо у 1945 р. середньодобове видобування складало 51 тонну нафти, то в 1946 р. – 33 тонни. Собівартість 1 тонни нафти становило 244 крб проти планової – 215 крб. Основними причинами такої ситуації були: неотримання для буріння необхідної кількості свердловин; вивід із ладу 14 свердловин «українсько-німецькими націоналістами»; буревій, який вивів з ладу 22 свердловини; відсутність води

зимою і в засуху літом; відсутність ременів, канатів і т. д. У кінцевому результаті все зводилося до поганої організації праці та трудової дисципліни. У стилі командно-адміністративної системи винуватими ставали низи, а не верхи. Міністерство нафтової промисловості протягом двох років не виділило ні одного роторного бурильного станка, не надіслало ні одної геофізичної партії для пошуку і розвідки нафти, газу, як і вугілля, озокериту. Експлуатація нафти не переводилася на глибоконасосну за допомогою електроенергії, незважаючи на наявність електростанції. Будівництво водопроводу не було здійснене з вини проєктних організацій міністерства. Замість працівників польської національності, котрі складали 80% і виїхали до Польщі, були задіяні недосвідчені місцеві кадри з комсомольців на посади начальників дільниць, цехів, інженерів. Тільки під час буріння відбулося 69 аварій, зареєстровано 84 випадки порушення трудової дисципліни та засуджено 9 осіб [209, с. 70–71].

Газові родовища в м. Калуші використовували для потреб калійного комбінату і побутових потреб міста. У місті працювало 6 сведловин, 2 з добовим обсягом 16 тис. кубометрів, які й забезпечували калійний комбінат. Розвиток промисловості міста Станіслав і вирішення питання палива для комунально-побутових потреб залежало від забезпечення міста газом. У місті існувала газова мережа з підключенням до багатьох будинків і деяких підприємств. Місто могло використовувати 140 тонн газу в добу й існуючі виробничі потужності могли спожити додатково ще 130 тонн. Оскільки Калузьке родовище, з якого перед війною передбачалося забезпечення міста Станіслава газом було зруйноване, необхідно було його відбудувати. Одночасно проводилася розвідка газу в районі міста Богородчани (18 км) і сіл Старуня і Дзвиняч (озокеритові шахти – 30–35 км від Станіслава). Главгазпром поставив у Богородчанах дві сведловини обертового буріння і протягом першого півріччя 1945 р. остаточно вирішив питання забезпечення міста Станіслав газом. Після цього приступили до прокладання газопроводу, розраховуючи завершити його до кінці 1945 р.

У 1952 р. створено Долинський нафтопромисел № 1, згодом на його базі виросло нафтопромислове управління «Долинанафта», яке за короткий час посіло

перше місце в республіці. Долинська нафта була найнижчої собівартості [301, с. 168–169].

Третє місце посідала хімічна промисловість. Відразу після закінчення військових дій на території Станіславської області увага радянського окупаційного режиму була звернута на відновлення роботи калійного комбінату в м. Калуш. У 1945 р. Калуський калійний комбінат виробив 5 тис. тонн калійних добрив, які користувалися особливим попитом у сільськогосподарському виробництві. Одночасно відбувалася й реконструкція виробництва та шахти «Голинь». Комбінат отримав гірничі комбайни, скреперні лебідки, безконтактні електровози, нові електробури, карбідні лампи замінено акумуляторними. Протягом першої післявоєнної п'ятирічки здійснено масштабну розвідку виявлених родовищ калійних солей, здебільшого описаних ще дорадянськими дослідниками. У 1946 р. комбінат дав 18 тис. тонн калійних добрив. Застосування нових технологій і підходів значно підвищило продуктивність праці, що дало змогу наростити виробництво у 1950 р. до 65 тис. тонн [423, с. 251].

Четверте – промбудматеріали. Станіславська область у 1946 р. виготовляла більше 9 млн штук цегли і могла деякі надлишки вивозити за межі [Р–302 сч, оп. 20, спр. 16. арк. 7]. Окреме місце посідали так звані «інертні будматеріали»: каміння, гравій, пісок, галька, гіпс, глина. У Станіславській області, у передгірській місцевості їх природні ресурси практично невичерпні. Будівельні організації замість розробки місцевих кар'єрів вважали за вигідніше ввозити їх із сусідніх областей за сотні кілометрів. Цими нераціональними перевезеннями залізничним і автомобільним транспортом намагалися «освоїти» виділені кошти та виконати план з «окремих показників» [116, арк. 53]. Якщо врахувати, що 35% території області було вкрито лісом, то забезпеченість будівельними матеріалами була чи найкращою в республіці. Деяко гіршою була ситуація із забезпечення цементом, склом, арматурою, покрівельним металом.

Головний обсяг післявоєнної промисловості Станіславської області концентрувався в ліспромгоспах тресту «Станіславліспром» Міністерства лісової промисловості УРСР. Так, у Вигодському ліспромгоспі план лісозаготівель на

кінець 1940-х років становив майже 300 тис. кубометрів на рік, в 1956 р. – 380 тис. кубометрів. Лісодільниці і майстерські ділянки розташовувалися від районного центру на відстані від 12 до 38 кілометрів. Перегінський ліспромгосп – 300 тис. кубометрів. Лісодільниці і майстерські ділянки розташовувалися від райцентру на відстані від 25 до 44 кілометрів. Надвірнянський ліспромгосп – 295 тис. кубометрів. Лісодільниці і майстерські ділянки розташовувалися від райцентру на відстані від 14 до 41 кілометра і т. д. [65, арк. 1]. Високогірний Жаб'ївський ліспромгосп мав три лісопункти: Яворницький 30 кілометрів від Жаб'є, Буркутський – 40 кілометрів і Октябрський – 60 кілометрів. Запаси спілих і приспілих насаджень у басейні річки Чорний Черемош становили 5 млн 108 тис. кубометрів, що забезпечувало роботу ліспромгоспу при щорічному відпуску лісфонду 200–250 тис. кубометрів на 20–25 років. Грунтова дорога до лісопункту Буркут була в дуже поганому стані, а далі до Чемерне (27 км) зовсім відсутня. Щороку ліспромгосп ніс сотні тисяч карбованців збитків через відсутність доріг і не виконував планів лісозаготівель. Міністерство відмовилося будувати залізницю вартістю 5 млн крб. Виділялося лише 100 тис. крб на ремонт ґрунтових доріг. Собівартість вивозки 1 кубометра лісу вузькоколійкою складала 28 крб, а собівартість сплаву по ріці – 27 крб [65, арк. 7–8].

У післявоєнних роках широко практикувався традиційний сплав лісу гірськими ріками. Професія плотогона користувалася попитом [172]. При роботі на сплав на лісосіках залишалася вся тонкомірна деревина і дрова, що становило 20% від загального запасу лісфонду. При наявності вузькоколійної залізниці дрова і тонкомірна деревина мала використовуватися повністю. Будівництво залізниці створило б умови Жаб'ївському ліспромгоспу перейти на роботу з постійними кадрами робітників і працювати ритмічно цілий рік протягом усього періоду експлуатації запасу лісфонду. Залізнична дорога мала б велике значення в економічному розвитку всього району. На початку 1950-х років Міністерство лісової промисловості УРСР, вивчивши це питання, відмовило у будівництві вузькоколійки.

До початку 1950-х р. на лісову та деревообробну промисловість припадала майже третя частка всієї промислової продукції області. При цьому, підприємства тресту «Станіславліспром», як й усі інші, намагалися виконати надмірні плани вивозу деревини шляхом приписок у звітності та отримання премій. Так, за 9 місяців 1947 р. у звіті фігурувала цифра 514,1 тис. кубометрів деревини, а під час перевірки Держпланом «виявилось» – 494,8 тис. кубометрів, тобто 19,3 тис. кубометрів склали «свідомі завищення лісокомбінатами вивозу деревини з санкцій начальства» [107, арк. 27–28].

Харчова промисловість Станіславської області охоплювала цукрові, соляні, плодоконсервні заводи та хлібозаводи. Смакова промисловість, як підгалузь: тютюново-ферментаційний завод, лікєро-горілочаний завод, Спиртотрест «Станіслав», пивзаводи, оцтовий завод. Міністерство заготовок із заводами з № 12, 14, 15, 16, 17, 18, 19. М'ясо-молочна промисловість: трест «Маслопром», м'ясокомбінати, яйцептахопром.

Легка промисловість із підгалуззями: столярські майстерні, котрі виробляли та ремонтували вози, сани, меблі. Кошикарські цехи – кошики, корзини для речей. Кравецькі майстерні – пошиття нового, перешивка старого та ремонт одягу. Шевські майстерні – пошивка нового та ремонт старого взуття. Ковальські майстерні – виготовлення нових виробів та ремонт сільськогосподарського реманенту. Гончарні цехи – виробництво горщиків, мисок, флаконів, тарілок, горняток, кахлів. Художня вишивка. Шкіряні цехи – вичинка шкір, виробництво юхти, постолової шкіри і підошв. Млини та переробка зерна. Бондарські цехи – виробництво бочок. Солеварні цехи – виварка столової солі. Слюсарні – виготовлення сап, лопат, кочерг, залізних граблів. Виробництво скла, випалка вапна, варіння мила, розведення риби, бджільництво, виготовлення дьогтю та колісної мазі, овочевого мармеладу та кухонного оцту й т. д. Райхарчпромкомбінати мали млини, пекарні, буфети, м'ясокомбінати, займалися виробництвом безалкогольних напоїв (фруктових вод), квашенням овочів, сушкою фруктів, заготівлею дикоростучих ягід, виготовленням соків і ковбас. Райспоживспілка мала у своєму розпорядженні маслозаводи, зливні та

сепараторні пункти переробки молока в селах районів, цехи з виробництва масла та сирів [50].

Завершувала перелік структури економіки області торф'яна промисловість, яка концентрувалася в урочищах на великій території та мала місцеві власні назви. У Станіславській області вона розташовувалася в Рожнятівському («Під-Бором»), Городенківському («Торговиця»), Букачівському («Журів-Букачівка», «Журів-Осипівка»), Обертинському («Берщевка»), Коломийському і Станіславському районах. Торф відзначався високою якістю, низькозольністю – 4–6%. На окремих ділянках потужність пласту сягала від 6 до 12 метрів. На інших дільницях – 1,5–2 метри. Запаси торфу склали 2 млн 700 тис. тонн. У 1940 р. Облпаливпром було видобуто 14 тис. тонн торфу. Крім цього, видобуток торфу здійснювали Облпромрада і Облмісцепром. Облпаливпром здійснював видобуток торфу на дільницях: «Під-Бором» в кількості – 4 тис. тонн на рік, «Торговиця» – 6 тис. тонн; «Журів-Букачівка» – 3600 тонн. На дільниці «Журів-Осипівка» велись підготовчі роботи. Механізований видобуток торфу здійснювався тільки на торфорозробці «Під-Бором», на інших – вручну. Весь видобутий торф використовувався як паливо для м. Станіслава, а відходи на дільниці «Під-Бором» перероблялися на торфозаводі. Торфозавод виготовляв ізоляційні труби для нафтопромислів у кількості 3 тис. погонних метрів і плити 2 тис. квадратних метрів на рік. Крім цього, було розпочато будівництво дослідної печі для коксування торфу. У 1945 р. план видобування торфу у Станіславській області передбачав 31 тис. тонн [35, арк. 61–62].

Запаси торфу в області були розвідані недостатньо. Орієнтовно, згідно з даними обласного паливного тресту, на території області розташовувалося 18 торф'яних боліт. Вони займали площу 873 га, з орієнтовними запасами торфу 6,3 млн тонн. У 1947 р. добуто 34,8 тис. тонн, у 1948 р. – 27 тис. тонн. Планом 1949–1955 рр. передбачалося перевести низку місцевих підприємств на опалювання торфом: у 1949 р. – 36 тис. тонн; 1950 р. – 40 тис. тонн; 1955 р. – 50 тис. тонн. Першочергово – усі 8 спиртзаводів Станіславського обласного спиртресту (1949 р. – 8,3 тис. тонн; 1950 р. – 9,5 тис. тонн; 1955 р. – 14,5 тис.

тонн). План передбачав також перевести підприємства області на використання місцевого бурого вугілля – 55; 122 і 362 тис. тонн [51, арк. 80, 82]. Держплан СРСР паливним балансом на 1948 р. для Станіславської області передбачав завезти тільки для підприємств союзної і республіканської промисловості 61,5 тис. тонн сілезького та донецького вугілля, в 1955 р. – 500 тис. тонн [51, арк. 68].

Природні ресурси Станіславської області вирізнялися різноманітністю і багатством, перш за все карпатським лісом. Великі запаси нафти, газу, бурого вугілля, озокериту, кухонних і калійних солей, торфу, піску, каміння, глини, а в низинних районах Дністра фосфоритів, вапняку, мергелю, гіпсу. Проте найбільш економічно ефективним видом енергії для електрифікації було використання багатих водних ресурсів – «білого вугілля». Зі схилів Карпатських хребтів витікало багато гірських рік – приток Дністра і Пруту. Загальна протяжність річкової мережі сягала 2625 км. Згідно з даними Українського відділення гідроенергопроекту використання водних ресурсів області (без ріки Дністер) дозволяло встановити гідроелектростанції потужністю 100 тис. кВт. Проектом плану передбачалося будівництво 287 гідроелектростанцій потужністю 44600 кВт до 1965 р. [51, арк. 92]. Цим шляхом через відсутність такої різноманітності природних багатств пішли на Закарпатті. Спочатку проектом шостого п'ятирічного плану у Станіславській області передбачалося з 1960 р. будівництво на р. Дністер Уніїжської гідроелектростанції потужністю 100 тис. кВт. Ввід в експлуатацію передбачався в 1963–1964 рр. [66, арк. 76].

Чисельність промислових підприємств в області, що обслуговувались промисловим відділом Станіславського обкому КП(б)У, складала 141 одиницю і 4852 працівники, з них у м. Станіслав – 21 і 1035 осіб та в районах – 120 і 3817 осіб. Підприємства і організації, що обслуговувались транспортним відділом Станіславського обкому КП(б)У, були найбільш чисельними – 129, з штатом працівників у 11333 осіб [37, арк. 72, 101]. У нафтовій промисловості області, яка охоплювала 29 підприємств і організацій, працювало 4255 працівників. З них у нафтовій галузі – 3475, газовій – 191, вугільній – 415 і торф'яній – 174 особи [37,

арк. 18–19]. Підприємств і організацій системи лісової промисловості області нараховувалося 56 зі штатом працівників 7505 осіб. Відповідно будівництва і виробництва будматеріалів, які стануть найбільш запотребуваними за кілька років, – 38 і 591 особа [37, арк. 55, 59].

Однак, Станіславська область посідала одне із останніх місць як серед усіх областей України – 21 місце, так і серед західних областей республіки – 7. Основні показники виконання народногосподарського плану Станіславської області за 1947 р. – план по валовій продукції всією промисловістю області виконано на 91,1%. Ключові промислові підприємства області, не рахуючи військових заводів, не виконали планів ні першого, ні другого року післявоєнної п'ятирічки і мали великий борг перед державою (не додано продукції на суму 8,2 млн крб) [209, с. 187]. Причина крилася, на нашу думку, через непомірно високу частку на будівництво – відбудову, а також, не було враховано центральними плановими органами наявність українського визвольного руху.

Протягом 1944–1947 рр. промисловість Станіславської області була відбудована, стали до ладу паровозоремонтний завод, шкіряно-взуттєвий комбінат, меблева фабрика в Станіславі, калійний комбінат у Калуші, нафтопереробний завод у Надвірній, лісокомбінати у Болехові, Надвірній, Вигоді, Ділятині, Брошневі, цукровий завод у Гроденці [423, с. 39]. На загал 1944–1954 рр. характеризувалися формуванням радянської економічної концепції, виходячи із можливостей області, тобто наявності природних і людських ресурсів для потреб військово-промислового комплексу СРСР.

У повстанській підпільній брошурі «Хто такі бандерівці та за що вони борються» П. Полтава у статті «Чому ми, українські революціонери і повстанці, боремося проти большевицьких гнобителів і експлуататорів?» дається характеристика розвитку промисловості України: «Большевики жахливо експлуатують Україну, як і кожен іншу т. зв. союзну республіку, в економічному відношенні. Кремлівські верховоди використовують Україну в першу чергу як сировинну базу для промисловості центральних районів Росії. До промислових районів Росії з України вивозять вугілля, чавун, сталь, хліб, м'ясо, овочі, а

звозять звідтам сюди складні машини, складне фабричне і заводське устаткування, текстильні вироби. В Україні взагалі не розбудовується складного машинобудування, модерної хемічної промисловости, текстильних фабрик. В Україні, напр., яка являється найбільш розвинутим вугільним і металургійним районом ССРСР, перший автобудівельний завод большевики запланували побудувати щойно в четвертій п'ятирічці. Чи ж це не говорить про те, що Україна в системі большевицького ССРСР перебуває на становищі колонії? Це брехня, що «за роки советської влади большевики розбудували в Україні високорозвинуту індустрію». Большевицькі імперіалісти розбудували тільки ці галузі індустрії, які сприяють «викачуванню» з України промислової і сільськогосподарської сировини (напр., видобувну промисловість, сільськогосподарське машинобудування, заводи, що продукують устаткування для вугледобувної і залізородної промисловости, паровозобудування)» [134, с. 431–432].

Таким чином, друга радянська Станіславської області відповідала сталінській економічній стратегії: націоналізація і державне планування економіки апробовані у 1939–1941 рр. У чому ж полягала суть радянського планування? Назва була оманлива. Популістично проголошувалося про ключову роль держави в «справедливій» економічній та соціальній політиці, яка нібито виходила з інтересів пригноблених, експлуатованих робітників та селян. Суть полягала у контролі над усіма галузями економіки та соціальними послугами. Декларативна соціалістична планова економіка відразу розкрила свої справжні наміри – максимально мобілізувати природні та людські ресурси для далекосяжних планів імперії. Головною стратегічною промисловою сировиною і продукцією Станіславської області у післявоєнні роки були: вугілля, озокерит, нафта, газ, бензин, керосин, мазут, газолін, хлористий калій, торф. У розрізі структури економіки область трималася на лісовій та деревообробній промисловості, перспективною виступала промисловість будівельних матеріалів, яка виробляла цеглу, черепицю, вапно, алебастр, гіпс. Наступна складова – харчова та легка промисловість з підгалузями, які постачала шкіру, овчину, взуття, тваринне масло, сири, цукор, спирт-сирець, горілку, пиво. Деякі галузі

промисловості переводилися на більш високий ступінь «соціалістичної організації виробництва» (експлуатації) – комплексну механізацію трудоемних процесів, що сприяло підвищенню використання праці. У повоєнні роки зроблено спробу створити цілісну економічну концепцію Станіславської області – виокремити пріоритетні галузі й підгалузі, які мали визначати розвиток промисловості. Об'єктом особливого зацікавлення ставали родовища корисних копалин, на хижацьке освоєння яких спрямовувалися великі капіталовкладення. Першочерговим завданням тоталітарної влади було максимально використати природні багатства і трудові ресурси – з цією метою й закладалися виробничі потужності та побутова інфраструктура.

2.3. Соціалістичні експерименти на селі

За роки Другої світової війни значно скоротилася кількість селянських господарств у Станіславській області. За нашими підрахунками, з 1941 р. по 1944 р. їх чисельність зменшилася з 235696 до 214091, або на 10% [2, арк. 2]. Великих збитків нанесла війна сільському господарству Станіславської області (див. *Додатки Д, Е, Є*). Під час німецької агресії було знищено 60% продуктивної худоби, в результаті чого кількість безкорівних селянських господарств становило 68517, або 30%, безкінних – 134400, або 58% [30, арк. 7].

Великої розрухи зазнали машинно-тракторні станції Станіславської області. Майже повністю були вивезені в Німеччину трактори, сільськогосподарські машини, обладнання майстерень, про що свідчать такі дані (див. *Додаток Ж*). Окрім цього, вивезено чи знищено: станків – 65, динамомашин – 23, електромоторів – 26 і весь ковальсько-слюсарний інструмент. Повністю знищено 18 із 25 садиб МТС, господарства колишніх 11 радгоспів області розграбовано і майже повністю зруйновано приміщення. У радгоспах до початку війни нараховувалося: коней – 1500, залишилося на 1944 р. – 118; великої рогатої худоби – 5600 і відповідно – 38; свиней – 1100 і 29; овець – 200 і 52; тракторів 37 і 3; комбайнів – 14 і 0; автомашин 19 і 0; с/г механізмів – 2610 і 136. Восени

1944 р. у системі Наркомрадгосп відновили роботу – 4 (Коломийський, Гвіздецький, Отинійський, Рогатинський) [30, арк. 7].

У районах Станіславської області, окупованих Червоною армією до 15 липня 1944 р., весняний сів і обробка сільськогосподарських культур проходила уже під керівництвом обласної партійної організації КП(б)У. Незважаючи на труднощі, пов'язані з воєнним станом, селяни весною 1944 р. тільки у чотирьох районах (Снятинському, Заболотівському, Городенківському, Коломийському) отримали 8300 га землі, яку засіяли яровими культурами. Не зібраний восени урожай зернових у селянських господарствах на площі 2979 га і на землях держфонду на площі 160 га пояснювався тим, що в низці районів у результаті довготривалого перебування військ або через замінування територій провести збирання урожаю було неможливо [30, арк. 8].

Посіви озимих сільськогосподарських культур проводилися більш організовано, з дотриманням необхідних підготовчих робіт. На допомогу безкінним бідняцьким господарствам на осінній сів було організовано 14700 супряжних груп (традиційні способи селянської взаємодопомоги), що сприяло своєчасному виконанню посіву озимих на площі 150952 га при плані 145812 га, або 103,5%, у радгоспах – 659 га при плані – 700, або 94%. З метою посіву якісного насіння було організовано 3521 зерноочисний і протруювальний пункт, де було оброблено 56640 центнерів зерна. Під посів озимих вивезено на поля 216936 тонн гною і 32011 тонн мінеральних добрив [30, арк. 8].

Із існуючих до війни 25 МТС області відновили роботу 24. Проте через незначну кількість тракторів й відповідного інвентаря, у своїй більшості несправного, вони провели незначну роботу. МТС виорали 3695 га (53,4 га на один трактор), обмолотили – 51810 центнерів хліба. Радгоспи області не мали для ведення господарства необхідної матеріально-енергетичної бази. У радгоспах основними галузями виробничої діяльності вважалося тваринництво, яке було зруйноване. Ситуація з колгоспами, «створеними» насильницьким методом, мовою радянських документів була критичною. Їх необхідно було «засновувати» заново. Так, на весну 1941 р. у Станіславській області було «організовано» 247

колгоспів, в яких об'єднувалося 22 тис. селянських господарств, 57,5 тис. га орної землі, 9616 робочих коней і діяли тваринницькі ферми з поголів'ям великої рогатої худоби – 4568, свиней – 2192, овець і кіз – 548 голів. Колгоспні землі і бідняцько-середняцькі селянські господарства обробляли до війни 25 МТС з парком у 229 тракторів [30, арк. 5].

На початку весни 1945 р. у районах Станіславської області в обов'язковому порядку при сільських радах створювалися постійно діючі комісії для організації земельних громад. Земельні комісії займалися розподілом земель між селянськими господарствами, виділенням зерна для посіву і кредитів, вивезенням місцевих добрив на поля та організацією сугург. Одночасно створювалися фінансові комісії, які проводили необхідні розрахунки та культурно-побутові заходи. Велася підготовчі роботи, спрямовані в подальшому на поступове переведення індивідуальних селянських господарств на соціалістичні засади та суцільну колективізацію. На нарадах сільського активу обговорювалися питання організації у селах земельних громад і комсомольських організацій. У створенні комсомольських осередків першість на себе брали молоді вчителі, котрі прибули зі східних областей України, та бійці винищувальних батальйонів (стрибки). У великих селах створювалися 2–3 земельні громади [362, с. 47].

Курс партії та органів радянської влади на колективізацію сільського господарства західноукраїнського регіону наштовхнувся на опір українського селянства та ОУН, УПА. Директиви підпілля базувалися на програмних завданнях, схвалених проводом ОУН. «Організація українських націоналістів та Українська повстанська армія, – відзначалося в них, – борються за Українську Самостійну Соборну Державу й за те, щоб кожна нація жила вільним життям у своїй власній самостійній державі... За знищення большевицької експлуаторсько-кріпацької системи в організації сільського господарства. Виходячи з того, що земля є власністю народу, українська народна влада не накидуватиме селянам однієї форми користування землею. Тому в українській державі допускатиметься індивідуальне та колективне користування землею, в залежності від волі селян» [141, с. 270].

Станом на 28 листопада 1946 р. у Станіславській області було «організовано» лише 20 колгоспів, які об'єднали 823 господарства з 1263 працездатними колгоспниками, в тому числі чоловіків – 544 і жінок – 720 осіб. Кращими колгоспами в області вважалися: колгосп ім. Хрущова Заболотівського району, організований 11 квітня 1945 р. із 33 господарств з 53 працездатними колгоспниками; колгосп ім. Шевченка Кутського району, організований 16 березня 1946 р. із 42 господарств і 51 працездатним колгоспником [45, арк. 125].

Типову картину тогочасного колгоспного життя змальовують перевірки та сучасники. Так, в одному із звітів зазначено, що «в колгоспі ім. Шевченка Гвіздецького району праця не організована. Жінки взагалі не виходили на роботу. Чоловіки, очевидно, «від нічого робити» виготовляли ручки для вил. Підготовлені до посіву 11 га не засіювалися через відсутність тракторної сіялки. Своїми силами організувати посівну колгосп не міг через поганий стан коней і відсутність кінної сіялки. Місцеві добрива колгоспники на поля не вивозили і не виносили. Норми виробітку для колгоспників затверджувалися загальними зборами, але самих норм не мали і не знали. Насінням колгосп забезпечений у надлишку завдяки отриманій позиції від держави. Викликає сумнів, що колгосп зможе повністю використати насіння проса (4 центнери) і кукурудзи (5 центнерів). При посіві цієї кількості насіння наступний догляд за посівами не забезпечується наявністю робочих рук, так як у колгоспі всього 17 господарств» [49, арк. 116].

Із звіту «Про хід виконання Станіславським обкомом КП(б)У постанови РНК УРСР і ЦК КП(б)У від 21.12.1944 р. «Про надання допомоги західним областям України» станом на 1 липня 1945 р. в усіх районах області необхідно було повернути 46489 селянським господарствам 52115 гектарів землі, яку відібрали німці за період свого тимчасового перебування (див. *Додаток 3*). Радянський режим повернув усю землю селянам, проте витягів («виписок») із книг земельної реєстрації на землю не було вручено у зв'язку з тим, що їх не надіслав Наркомзем. Усі землі, в тому числі й з державного фонду, були розподілені, за винятком тих, котрі залишилися після виїзду польського

населення в Польщу. Вони мали розподілятися між українцями, що поверталися з Польщі. Із 739 куркульських господарств, котрі мали землі більше від встановленої норми, необхідно було відібрати («відрізати») 2958 гектарів. Станом на 15 липня 1945 р. забрано у 687 куркульських господарств 2817 гектарів. У частині дотримання законів радянської влади категорично заборонялася передача землі в оренду, продаж, а також самовільний розподіл селянських дворів. Відповідні вказівки надавалися районним радам депутатів трудящих [39, арк. 23–24]. У матеріалах вказано про наявність в області майже семи сотень заможних селянських господарства, за визначенням радянської влади – куркульських.

У краї слово «куркуль», «підкуркуль» не було поширеним і не мало жодного стосунку до означення глитає чи багатія (капіталіста). Саме слово і негативний відтінок принесли більшовики ще за часів першої радянзації західного регіону України. Заможні й працьовиті селяни називалися газдами, («моцними газдами»). Окупаційний режим усіляко намагався підступними методами розколоти селянство, налаштувати хліборобів-власників один проти одного.

Політику сталінської тоталітарної влади визначала низка постанов ЦК ВКП(б) і Раднаркому СРСР. Проти «приватновласницьких інтересів» спрямовувалися постанови: Раднаркому УРСР – № 675 «Про сіноздачу з урожаю 1944 р.» від 17 червня 1944 р., № 695 «Про заготівлі м'яса, молока і вовни на 1944 р.» від 21 червня 1944 р.; Раднаркому СРСР – № 792 «Про порядок заготівлі картоплі і овочів з урожаю 1944 р.» від 30 червня 1944 р. У цих документах визначався порядок обов'язкового постачання державі сільськогосподарської продукції одноосібними селянськими господарствами. Постанови не розповсюджувалися на господарства інвалідів війни, колгоспників, службовців, робітників, непрацездатних через похилий вік. Це слугувало своєрідним поштовхом щодо запровадження соціальних змін у законах з метою перетягнути на свою сторону найменш забезпечені верстви населення та прихильників. Таким чином вказані ініціативи ставали наслідками не інституційних процедур держави,

а політичного розрахунку. Як зазначає івано-франківський науковець І. Андрухів, «через складні географічно-кліматичні умови Прикарпатського регіону РНК УРСР ще 1941 р. звільнила населення 12-ти гірських районів повністю і 5-ти пригірських частково від обов'язкової хлібоздачі в державний фонд. Однак, хоч постанова не була відмінена, в 1946 р. усі ці райони теж було включено до плану обов'язкової хлібоздачі» [177, с. 163].

Чи мали реальну змогу виконати обов'язкові постачання державі сільськогосподарської продукції – зерна, картоплі, овочів – одноосібні селянські господарства пригірських і гірських районів Станіславської області? Усього землі в районах, в тому числі орної, у відсотках складало до загальної площі: Кутському – 22916 і 7172, або 31,3%; Долинському – 35830 і 7539, або 21%; Солотвинському – 54847 і 10428, або 19,7%; Яблунівському – 29208 і 4701, або 16,1%; Рожнятівському – 47358 і 7059, або 15,9%; Перегінському – 85876 і 10107, або 11,8%; Косівському – 45971 і 4994, або 10,9%; Болехівському – 53083 і 4938, або 9,3%; Надвірнянському – 71816 і 4235, або 5,9%; Яремчанському – 83248 і 4206, або 5,1%; Вигодському – 72930 і 9157, або 4,3%; Жаб'ївському – 116443 і 2739, або 2,4% [41].

Із наведених даних видно, що загальна землезабезпеченість становила 71775 га на одне господарство при населенні 248927 осіб у середньому становила – 0,9 га, а посівів тільки – 0,82 га; на душу населення – 0,24 га. У селах високогірних районів Жаб'ївського району на одне господарство припадало 0,2 га посівів, Яблунівського – 0,4 га, Косівського – 0,6 га. При цьому якість ґрунтів була вкрай низькою, а урожайність зернових з 1 га становила – 3–4 центнери, картоплі – 45–50 центнерів. Саме визначення «орна земля» для низки сіл високогірних районів області було умовним, бо у більшості ці наносні землі розташовувалися на крутих схилах і при глибині орного шару 6–8 см часто змивалися при проливних атмосферних опадах. Нерідко такий наділ землі тягнувся вузькою полоскою в кілька метрів, яка переривалася виступами скал, кущами, обривами, що було характерним для високогірних умов. У зв'язку з цим і вибір сільгоспкультур був надто обмеженим – овес, ячмінь, картопля. Овочі

займали не більше 0,2–0,4% у загальній площі посівів. Таке співвідношення продовольчих культур і їхня вкрай низька урожайність, закономірно, не забезпечували потреб місцевого населення і вимагали надання йому допомоги хлібом та продуктами з боку держави.

У гірських районах, без пригірських, при чисельності населення в 181,5 тис. осіб (в тому числі в працездатному віці – 110 тис.) припадало всього 8,3 тис. га орної землі та городів, тобто в середньому не більше 0,30 га на одне господарство. Сільгоспроботи виконувалися майже повністю жінками. Невелика кількість чоловіків-чабанів займалася доглядом за худобою, яка утримувалася в літній період на полонинах (альпійських лугах) у кошарах. Основна кількість чоловіків – лісоруби, працювала на заготівлі лісу та деревообробних підприємствах. У доповідній записці «Про баланс робочої сили у Станіславській області» рекомендувалося: «для використання вільної робочої сили, яка головним чином наявна у гірських районах, необхідно розширити лісозаготівлі. Незалежно від цього не менше 30 тисяч людей надлишку робочої сили може бути вивезено за межі області. Вербування робочої сили у багатьох районах затруднене і здійснити його буде важко» [49, арк. 45].

12 березня 1945 р. у місті Станіславі відбулася обласна нарада голів райвиконкомів та голів сільських рад з питання «Про підготовку та проведення весняної сівби посівної кампанії 1945 року». В нараді взяло участь 32 голів райвиконкомів і 390 голів сільрад. Не з'явилося на обласну нараду 137 голів сільських рад із 6 районів через бездоріжжя, викликане розливом річки Дністер, а також голови 32 сільських рад 4 районів області, в яких запроваджено карантин у зв'язку з інфекційними захворюваннями. Про завдання щодо підготовки та проведення весняної посівної кампанії з доповіддю виступив голова виконавчого комітету Станіславської обласної ради депутатів трудящих А. Рясніченко. З його доповіді можна довідатися «про успіхи» радянського режиму в справі насадження «соціалістичних перетворень» на селі. Так, державний план весняного сіву 1945 р. Станіславської області був затверджений на площі 270000 га, в тому числі зернових – 148500 га, овочево-бахчевих і картоплі – 100000 га, технічних культур

– 15000 га. Станом на 10 березня 1945 р. в області відновили роботу всі 25 МТС і вже отримали 60 тракторів різних марок та 138 одиниць сільськогосподарського реманенту. На 10 березня 1945 р. в області взято на облік: плугів 37125, з них відремонтовано – 23665; культиваторів відповідно 368 і 223; сівалок – 538 і 330; борін – 49459 і 33366; возів – 36437 і 15245 [36, арк. 30–31].

У той же час реальний стан справ на селі змальовують довідки про наявність і стан тягла, де рекомендується максимально залучити до проведення робіт корів. Усього в Станіславській області налічувалося 54886 коней, із них 3927 виснажені, а 2000 хворіли коростою. Для проведення весняної посівної кампанії 1945 р. передбачалося використати 39800 корів, із них уже було підготовлено 14824. У партійних звітах відзначалося, що «добре організували навчання корів до польових робіт такі райони: Снятинський, який підготував 1000 корів, Болехівський – 930 корів» [36, арк. 32]. Не вистачало не лише чоловіків, а й коней. Радянська сільська економіка залежала від жінок, які мусли виконувати усю роботу.

У доповідній записці «Про заходи по збільшенню поголів'я і вирощування молодняку худоби в Станіславській області в 1945 році» зазначено, що «обком КП(б)У вивчив це питання та врахував наявність бази для контрактації. Запропоновані заходи передбачали протягом 2–3 років ліквідувати безкорівність у селянських господарствах, збереження молодняку худоби та подальший розвиток тваринництва, зокрема великої рогатої худоби. Головним заходом виступала державна допомога в придбанні молодняку великої рогатої худоби шляхом контрактації у господарств, що мають лишки молодняку, але на умовах відмінних від тих, що передбачаються проектом РНК УРСР» [37, арк. 118]. Станом на 1 січня 1945 р. у Станіславській області нараховувалося 220784 селянських господарства. З них 39000, або 17%, зовсім не мали худоби, а 59516, або 27%, не мали корів. Всього корів і нетелей парувального віку на початок 1945 р. в області нараховувалося 173460 голів. Це означало, що при 80% ділового виходу молодняку великої рогатої худоби можна було мати 138000 телят. При умовному співвідношенні бичків і теличок 1:1 можна було мати 69000 теличок. З цієї

кількості 50%, або 35000 голів теличок, мало осісти у власних господарствах на різні потреби, а 35000 теличок – товарний ринковий фонд, або база для контрактації. Успішному проведенню цього експерименту держави мало сприяти встановлення таких умов, які були б вигідними для контрактантів і господарства, що отримували молодняк.

У 1945 р. селянські господарства, які відгукнулися на експеримент влади, звільнялися від річної здачі м'яса і не втрачали на вартості теляти у порівнянні до ринкових цін. Бідняцьким господарствам, що отримували молодняк по контрактації, надавалася державна грошова допомога у формі довготермінового кредиту в розмірі до 500 крб на одну голову молодняку [37, арк. 119]. Заходи радянського режиму мали не стільки економічний, як політичний ефект. Сільські ради, ради земельних громад, заготконтори виступали посередниками з тим, щоб справи не вирішувалися самими селянами. Безпосереднє керівництво ходом контрактації здійснювали райкоми КП(б)У, райвиконками, Сільгоспбанк. Селянам «рішуче рекомендувалося» не проводити забою молодняку великої рогатої худоби віком до одного року. Слідкувати за цим мали ради земельних громад, сільські ради і земельні органи, а винних у «злісному винищуванні» молодняку притягати до відповідальності накладанням штрафу в 3–4-кратному розмірі проти ринкової вартості м'яса.

З динаміки поголів'я худоби індивідуальних власників сільської місцевості Станіславської області можна зробити висновок про повний провал цього, на перший погляд, вкрай потрібного заходу. Якщо загальна чисельність корів у 1946 р. становила 159300 голів, у 1947 р. – 152800, то у 1948 р. – 143400. Коней відповідно 67600, 64300, 65500 із них робочих – 55000, 48800, 49700 [49, арк. 160]. Причина полягала в недовірі до сталінського окупаційного режиму. Найбільш раціональною стратегією селянства було максимальне дистанціювання від нього як глибоко ворожої інституції.

Ситуація із забезпечення тягловою силою в сільському господарстві Станіславської області залишалася складною, тому що у 1947 р. призупинилося скорочення кінського поголів'я, але бажаного приросту не відбулося.

Із Станіславської області репресивно-каральними органами було виселено (депортовано у віддалені регіони СРСР як сім'ї «ворогів» радянського режиму, тих, хто підтримував ОУН, УПА, УГКЦ, так і поляків у Польщу) – 4500 господарств. Шляхом дроблення наявних селянських господарств виникло додатково 11000 господарств. Якщо на 1 січня 1947 р. нараховувалося 12500 селянських господарств без всякої худоби, то на 1 січня 1948 р. – 14900 господарств [49, арк. 161]. В умовах Станіславської області – дві третини всієї кількості господарств становили бідняцькі безкінні.

Із перепису худоби по зонах Станіславської області видно, що там, де радянська влада мала найслабші позиції – у гірській місцевості Карпат – відбулося збільшення усіх видів худоби. За два роки поголів'я великої рогатої худоби збільшилося на 7800 голів, свиней – на 1800, овець – на 13300, коней – на 1100 [49, арк. 164]. Найбільш забезпечені землею та пасовищами низинні господарства відставали від безземельних гірських через заходи радянської влади, спрямовані на підготовку передумов до суцільної колективізації села. Економічна вигода та господарська доцільність віддавалися в жертву політичним амбіціям – соціалістичним перетворенням на селі. Реальний стан справ демонстрував помилковість орієнтації на розведення англійської і арабської породи коней, а не місцевої – карпатської. Як це не дивно, але колгоспи Станіславської області, однієї із найбільш лісистих України, мали чималі проблеми із забезпеченням лісоматеріалами. Кутський район – передовик області за кількісним ростом колективізації – в той же час був найбільш відсталим за станом індивідуального тваринництва. Основна задача першої післявоєнної п'ятирічки (відновлення поголів'я худоби до довоєнного рівня) у Станіславській області не була виконана.

Не менш важливою, з точки зору радянської влади, вважалася боротьба на селі з «класовим ворогом» – куркулем. Знищити почуття господаря на рідній землі селянина-власника було постійною метою окупаційного режиму. З архівних матеріалів можна почерпнути чимало фактів так званих «хижацьких дій куркулів». Так, «селяни с. Радча Лисецького району добре знали куркуля Йосипа Теодоровича як глитая-експлуататора. В господарстві Теодоровича раніше

працювало 5–6 батраків, які за мізерну плату обробляли йому землю і доглядали худобу. Теодорович хитрий і скритий ворог. Знаючи, що його швидко буде викрито, він “самоліквідувався”: частину землі приховав, частину поділив між членами сім’ї, а сам зробився завдяки притупленню пильності районних організацій “радянським активістом”. Він проліз на посаду голови земгромади села. Щоб укритись від податку, він поприписував землю бідності: Степану Пилипову – 1 га; Марії Борін – 0,6 га; Дмитру Чернишу – 0,25 га і т. д. Всього на бідноту було списано біля 50 га. Цей хижак зумів у минулому році платити податки як середняк, і цей рік спочатку був обкладений по 3 групі» [50, арк. 23–24].

Станіславська область перебувала у зоні особливої уваги більшовицької верхівки. Політика суцільної примусової колективізації передбачала «розкуркулення», тобто повне вилучення продовольства та знищення заможних господарів. Більшовицька партія практикувала «ліквідацію куркульства як класу». Фактично перед початком суцільної колективізації режим провів на селі кампанію з розпалювання ворожнечі в середині сільських громад та дезінформації, що в скорому часі в колгоспах заживемо «сито і багато». Специфіка Станіславської області полягала ще й в тому, що тут бідняцько-середняцькі маси було надзвичайно складно підвести до «голосування проти глитаїв» свого села й таким чином провести «розкуркулення» руками самих односельчан, свого роду «самосуди». «Заможні господарі, – як згадує мешканець с. Яблуниця В. Івасишин, – були авторитетними особистостями і приймали в минулому активну участь в просвітянському, культурному, релігійному житті своїх громад» [170].

У підпільній брошурі «Хто такі бандерівці та за що вони борються» П. Полтава у статті «Ми бандерівці, – борці за інтереси працюючих мас, а не оборонці експлуататорських класів» розповідалося якої ідеології дотримуються бандерівці: «Большевицькі брехуни намагаються представити нас перед советськими масами як оборонців інтересів «куркулів» чи «буржуазії». Це також підла брехня. Ми не маємо нічого спільного з цими клясами ні з погляду цілей нашої боротьби, ні з погляду соціального походження і класової приналежності

учасників нашого руху. Коли йдеться про соціальні цілі нашої боротьби, то ми, бандерівці, боремося за побудову безкласового суспільства. Ми є проти повороту в Україну як поміщиків, так і капіталістів. Ми є за знищення в Україні нової експлуататорської паразитарної кляси – кляси большевицьких вельмож, складеної з верховодів партії, МВД і МГБ, адміністрації, армії. Ми є за суспільну власність на знаряддя праці і засоби виробництва. Проти колгоспів ми виступаємо тому, що вони з'являються знаряддям нещадної експлуатації селянства большевицькою правлячою клікою. Тому, що вони є основною причиною нужди і смерті українського села» [134, с. 429].

Стаття подає вичерпну відповідь про те, хто такі бандерівці та за що вони воюють, детально розкрито погляди українських повстанців: за побудову безкласового суспільства; за справжнє знищення експлуатації людини людиною; за демократію; за свободу слова й зібрань; за забезпечення національним меншинам України всіх прав. Жодного слова про людиноненависницькі теорії, які досі приписують українській визвольній боротьбі вороги.

Відповідно до сталінського статуту сільськогосподарської артільі кожний колгоспник мав право мати у своєму особистому користуванні від 0,20 до 0,50 га присадибної землі, використовуючи її під садок чи посів. Із худоби – корову, до 2-х голів молодняку великої рогатої худоби, 1 свиноматку з приплодом або, як правління колгоспу знайде можливим, – 2 свиноматки з приплодом, до 10 голів овець і кіз, необмежену кількість птиці і кролів (чого селяни Станіславської області у своїй більшості не мали) [48].

Незаперечним доказом стало те, що трактор – це «величезна сила та досягнення», яка значно полегшила працю селянина в усі пори року. Прості розрахунки вказують на те, що, для того щоб виорати 1 га землі звичайним плугом без застосування техніки, селянин витрачав мінімум два робочих дні. Він мав пройти пішки разом з парою коней протягом двох днів 50 кілометрів. При цьому фізичні зусилля прикладалися до плуга – тримати кут нахилу, розвернутися, почистити і т. д. Наступне – заборонувати, посіяти зерно, зробити культивуацію. Таким чином, треба було пройти ще 80 кілометрів людині й коням

та затратити 5–7 робочих днів, часто в силу несприятливих погодних умов значно більше. При всьому цьому традиційно урожайність пшениці та жита становила в середньому 10 центнерів з гектара. Скільки коштував цей центнер хліба, якщо врахувати підготовку зерна, прополку, возовицю, косовицю, молотьбу, віяння й т. д., важко підрахувати. Трактор можна було використовувати не 12 годин, а майже 24 години на добу, в дві зміни з перервою на те, щоб заправити. Один 15-ти сильний трактор за добу міг обробити 7 гектарів землі при затраті праці 2 трактористів і 2 причіпників. Щоб виконати цю роботу, що давав трактор за добу, необхідно було 10–12 кінних плугів, 3–4 культиватори, не менше 26–30 коней і до них 24–26 чоловік. Звідси видно, яку роль відігравав трактор. У цьому й полягала велика техніко-економічна вигода. Пуд хліба при механізації ставав набагато дешевший. Але це мова про маленький трактор. Сильніші трактори «Сталінець-65», який мав 80 кінських сил, виробляв за добу не 7 га, а 18–20 га оранини при затратах тих же 2 трактористів та 2 причіпників. Це означало вивільнити умовно 30 кінських плугів, 6 комплектів борін, 72 коней, 66 чоловік на одну добу. Тракторна бригада під час сезону виорювала двома тракторами в переводі «на м'яку оранку» 1100 гектарів. Якби цю роботу довелося виконувати двома парокінними плугами, то на це потрібно було біля 5 років. При цьому, щоб виростити коня до його працездатного віку, потрібно 3–4 роки, а виготовити трактор на заводі – кілька днів, згодом годин. За оранку 1 гектара землі безкінному господарю доводилося відробляти не менше 20 днів [191].

Однак світовий господарський досвід вимагав «вільної праці на рідній землі» [286], а не колгоспно-кріпацької системи з репресіями, голодоморами, депортаціями, безправ'ям людини у радянській тоталітарній системі СРСР. Причиною чергового голоду-геноциду 1946–1947 рр. в Україні стала сукупність факторів: повоєнна розруха та відсутність чоловічих рук для обробки землі; припинення постачання продовольства зі США в рамках ленд-лізу; страшна посуха; рішення керівництва Радянського Союзу відправляти зерно країнам Східної Європи, які теж постраждали від посухи, щоб довести світу «переваги» комунізму. Для реалізації цього плану колгоспам ставилися нереальні плани –

зібрати і відправити з України до Москви більше 360 мільйонів пудів зерна. Представники більшовицької влади забирали запаси із приватних селянських господарств. На той час діяв сталінський «Закон про п'ять колосків, який загрожував таторами навіть дітям, які збирали зерно по стерні. Тисячі українців, як і росіян з центральних і східних областей Російської Федерації їхали на західні землі України, щоб обміняти речі на їжу. У західноукраїнських областях радянський окупаційний режим був ще надто слабким, колгоспи лише організовувалися, а значні території контролювала УПА і вивезти запаси продовольства було неможливо. За оцінками фахівців Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України у 1946–1947 рр. смертність в Україні перевищила 700 тис. осіб, більше чверті – діти до 14 років [206]. Замовником, організатором та виконавцем злочину була більшовицька партія та її прислужники-посіпаки (співучасники) на місцях.

Утікачів від голоду у селах Станіславщини називали «торбешниками». Їх було видно одразу: втомлені, худі, голодні, із мішком чи торбою через плече [168]. Вони діставалися у міста та села Західної України різними шляхами, переважно залізницею. Люди ховалися у вагонах із вугіллям від підрозділів НКВС, які не пропускали втікачів зі Сходу, бо, мовляв, «в СРСР голоду не може бути», називали їх «провокаторами, які дискредитують комуністичну владу, поширюють брехню про голод» [206]. Радянська преса вкотре жодним словом не обмовилася не лише про масштаби голоду, а навіть про саму наявність проблеми.

Науковець І. Андрухів у статті «Голод 1946–1947 рр. у західних областях УРСР (на матеріалах Станіславської області)» відзначає: «Для Станіславської області критичними виявилися травень–червень 1947 р. оскільки продовольчі запаси вичерпалися, голова облвиконкому П. Щербак і секретар ОК КП(б)У М. Слонь звернулися до РМ УРСР та ЦК КП(б) У з листом, в якому просили голову РМ УРСР М. Хрущова та секретаря ЦК КП(б)У Л. Кагановича надати області допомогу. Зокрема, відзначалося, що “в п'яти вражених засухою районах області (Городенківський, Снятинський, Чернелицький, Гвіздецький і Обертинський – Авт.) станом на 1/VI-1947 р. кількість дистрофіків складала 8800

чоловік, з яких 2950 дітей”. Тому просили виділити для цих районів «спеціально на липень, тобто до нового урожаю, 35 т хліба і 12 т крупи з розрахунку, що кожному, хто потребує, треба щодня видати 300 грам хліба і 100 грам крупи». Слід зазначити, що така допомога в область надійшла» [177, с. 164].

Змальовувати картину «радісного», «заможного» та «щасливого колгоспного життя» шляхом масово-політичної роботи була покликана преса. Пропагандистам та агітаторам систематично друкувалися поради з ідеологічних питань. У другій половині 40-х років минулого століття виходили в Українській РСР сільськогосподарські газети: «Колгоспник України», «Тваринництво України» (органи Міністерства сільського господарства УРСР), «Радянський селянин» (орган ЦК КП(б)У для західних областей). Наприкінці літа 1949 р. на базі трьох вищезгаданих газет почала виходити одна – «Колгоспне село» (орган ЦК КП(б)У). При цьому її тираж встановлювався в обсязі 300 тис. примірників, періодичність – п’ять разів на тиждень. Крім газет, видавалися у республіці три сільськогосподарські журнали: «Сільське господарство», «Сад та город», «Соціалістичне тваринництво». Згодом ці журнали реорганізувалися у «Мічурінець» та «Механізатор сільського господарства» [10, арк. 5–10]. Передруковувати республіканські видання були покликані обласна газета «Прикарпатська правда» та усі районні. Під час «накачок» на різноманітних нарадах сільський партактив отримував інструкції висвітлювати тільки досягнення, щодо збільшення кількості новоорганізованих колгоспів та усупільненого майна.

Станом на 1 січня 1948 р. кількість колгоспів в Станіславській області сягала 79 [49, арк. 22]. У середньому на один колгосп припадало 6 свиней, 9 корів, 15 овець і 19 коней. У результаті поганого догляду продуктивність колгоспних корів була вкрай низькою – 800 літрів молока на рік, при плані 1000 літрів. Із 9 найкращих колгоспів області ситуацію з трудовою дисципліною характеризує участь колгоспників у громадському господарстві, тобто кількість вироблених трудовнів. При цьому 20% колгоспників протягом року зовсім і 20% «майже» не

брала участі в роботі. До групи працюючих можна віднести не більше 40–45% від загальної кількості колгоспників [49, арк. 23, 26].

За рік число колгоспів збільшилося з 20 до 79, а число господарств з 823 до 5400. Офіційно ріст колективізації і зміцнення колгоспів подавалося пропагандою через результат отриманого в 1947 р. «гарного урожаю», що «створило умови для суттєвого збільшення колгоспного стада». Ріст громадського поголів'я худоби на загал змальовувався у відсотках від 436% до 1191%. За такими, на перший погляд вагомими «досягненнями» ховалася інша, реальна ситуація. На основі постанови Ради Міністрів СРСР від 29 вересня 1947 р. № 342 «Про всесоюзний перепис худоби на 1 січня 1948 р.» і рішення виконкому Станіславської обласної ради депутатів трудящих про перепис худоби, прийнятого 13 листопада 1947 р. № 773, станом на 1 січня 1947 р. і на 1 січня 1948 р. у колгоспах області було відповідно корів – 61 і 622 (1019%); свиней – 70 і 432 (617,2%); овець і кіз – 81 і 965 (1191%); коней – 319 і 1391 (436%). Динаміка поголів'я худоби індивідуальних власників сільської місцевості (в тис. голів) виглядала так: корови – 152800 і 143400 (93,8%); свині – 23800 і 26100 (109,7%); вівці – 62700 і 70000 (111,7%); кози – 20900 і 26800 (128,2%); коні – 64300 і 65500 (101%) [49, арк. 154–160]. Необхідно підкреслити, що ріст колгоспного стада відбувався головним чином за рахунок усупільнення і купівлі худоби. Від 165 кобил колгоспи отримали 75 голів, а загинуло за рік коней різного віку – 65. Із 85 отриманих на фермах телят загинуло 36 голів і т. д. [49, арк. 155].

Станом на 15 листопада 1948 р. у Станіславській області організовано лише 175 колгоспів (до початку німецько-радянської війни – 274), в яких об'єднувалося 17149 господарств. Для порівняння з іншими західними областями: Волинська – 954; Чернівецька – 477; Тернопільська – 462; Рівненська – 414. У Волинській і Чернівецькій областях колективізовано більше як 70% одноосібних господарств [50, арк. 36].

У чому причина відставання, на думку влади, яка обговорювалася 22 листопада 1948 р. на обласній нараді «передовиків сільського господарства»?

По-перше, як вважалося, в «недостатній політико-виховній і організаційній роботі». Господарський досвід селянина-галичанина, сформований на засадах індивідуальності, суперечив радянським колективним формам і методам впливу на особистість з метою виховання покірних системі «трудящих». Для того, щоб «переконати селян у перевагах колгоспного ладу, треба настирливо працювати, показувати переваги колгоспного ладу, чого у нас не робили, точніше погано робили в цьому напрямку в ряді районів» [50, арк. 38]. Однак кращих агітаторів проти колгоспного ладу та «соціалістичних перетворень», як людей котрі прибували з різних регіонів СРСР, охоплених черговим голодом, годі було віднайти.

По-друге, основою причиною низької трудової дисципліни колгоспників вважалася погана організація праці у більшості колгоспів. Праця знеособлена, колгоспники працювали скопом, не було встановлено ні групової, ні індивідуальної норми виробітку, земельні ділянки не закріплені за ланками і т. д. Ні слова не йшлося про те, що причинами виступала активна протидія українського визвольного руху та місцевого населення в цілому.

Середній виробіток на одного колгоспника, включаючи старих і підлітків, не перевищував 98 трудоднів у 1948 р., проти 83 трудоднів у 1946 р., 94 у 1947 р. Затрати на 1 га посіву в одноосібників сягав 65 днів [49, арк. 44]. У деяких колгоспах у напружений період сільськогосподарських робіт запрошували на допомогу селян-одноосібників. Райкоми партії намагалися цього не допускати і направляли на допомогу робітників із райцентрів.

Колгоспників, які не виконали до 15 серпня 1948 р. мінімуму 60 трудоднів, пропонувалося обкладати податком як селян одноосібників. Матеріали перевірок вказують на те, що підлітки віком 12–13 років (188 осіб) виробили 982 трудодні – 20 на одного працюючого; підлітки віком 14–15 років (274 особи) виробили 2869 трудоднів – 25 на одного працюючого; літні люди (451 особа) виробили 6501 трудодень – 51 на одного працюючого. Дитяча праця, а також праця людей похилого віку, яких записували в колгоспники з тим, аби зберегти присадибну ділянку для користування сім'єю широко практикувалася в колгоспах. При цьому

вказувалося, що багато трудоднів (19,5%) витрачалося на утримання адміністративного апарату і обслуговуючого персоналу [51, арк. 125].

Відповідно до статуту сільськогосподарської артiлі вся худоба на тваринницьких фермах закріплювалася за окремими відповідальними колгоспниками згідно з актом. Коні – за конюхами і їздовими, корови – за доярками, молодняк – за телятницями, свині – за свинарками, вівці і кози – за чабанами, птиця – за пташницями, які несли повну відповідальність за годування, догляд і утримання закріплених тварин та птицю. У кожному колгоспі були підібрані і прикріплені з числа досвідчених колгоспників конюхи, доярки, пастухи, тваринники, свинарки, чабани, пташниці та організовано кормовиробництва. У господарствах організовувалися польові, городні, будівельні бригади, ланки з вирощування цукрового буряка, окремих овочевих, просапних, технічних культур т. д. Праця в колгоспному тваринництві в 1948 р. і 1949 р. оцінювалася за такими нормами: догляд за кіньми і великою рогатою худобою – 2,4 трудодня за 1 голову в місяць (при навантаженні 12 голів на одного працівника ферми); догляд за н. ово – 2 трудодні за 1 голову в місяць (при навантаженні 15 голів на одного свинаря); догляд за вівцями – 1,7 трудодня за 1 голову [51, арк. 135].

Станом на 1 грудня 1948 р. органами МВС УРСР на території західних областей України було створено 6343 спеціальні так звані групи з охорони громадського порядку, які мали нести постійну охорону колгоспного майна. У розрізі областей ситуація характеризувалася наступним чином: Волинська – 962 із кількістю 10951 боець; Дрогобицька відповідно – 834 і 9057; Львівська – 905 і 14452; Рівненська – 963 і 16047; Станіславська 418 і 6181; Тернопільська – 895 і 12940; Чернівецька – 760 і 7869; Закарпатська – 606 і 7924. З моменту організації цих груп з 1 серпня по 1 грудня того ж року: відбито 93 напади на колгоспи, радгоспи і МТС. При цьому вбито 41 і затримано 170 осіб, у яких вилучено 151 одиниць зброї і т. д. [146, с. 294]. Станіславщина, як і в більшості звітів різноманітної статистики, займала окреме місце заслужено претендуючи на центр українського визвольного руху.

Заступник завідуючого відділом партійних, профспілкових і комсомольських органів ЦК КП(б)У Ф. Коваль у своїй інформації секретарю ЦК КП(б)У М. Хрущову від 19 січня 1949 р. констатував: «Погано ведеться робота із створення груп охорони громадського порядку і організація їх роботи в Станіславській області. Із 234 колгоспів, наявних в області, групи охорони громадського порядку створені лише в 118 колгоспах... Між іншим у Станіславській області має місце найбільша кількість фактів направлених проти колгоспів» [146, с. 311]. Згідно офіційної статистики, десь в межах 30–40 протягом кожного місяця 1948 р. [146]. На процес колективізації на території Станіславщини чи ненайбільше з усіх західноукраїнських областей вплинула визвольна боротьба підпілля ОУН і збройних відділів УПА.

Значення українського повстанського руху, який найдієвіше позначився на «соціалістичних експериментах» на землях Західної України, важко переоцінити. У ситуації з ОУН і УПА це мало далекосяжні політичні наслідки. У будь-якій тоталітарній державі завжди знаходилася «жменька сміливих» людей, які були готові перемогти страх і чинити опір насильству репресивно-каральних органів, як правило – студентська молодь. У даній ситуації, кількість таких людей вимірювалася десятками тисяч, різного віку й соціального походження, які відстоювали зі зброєю в руках дорогі ідеали та людську гідність. Серед повстанців були представники різних регіонів України. Повстанський рух «сіяв зерна» спротиву тоталітарній владі в усій Україні. Зі збройної боротьби народжувалися особистості, які були свідомі своїх людських прав, і, що найважливіше, були готові ці права захищати.

Директор Центру українознавства, професор В. Сергійчук у книзі «Український здвиг: Прикарпаття. 1939–1955» наводить документи, як людей залякували вивозом у Сибір, шантажували підозрілих. У «політично відсталих» селах організовували збори, на яких усіх жителів ставили перед фактом: «Або буде колгосп, або виселять у Сибір... Процес організації колгоспів тривав безупинно...» [138, с. 604]. Форсована та примусова колективізація, як правило,

супроводжувалася показовою депортацією кількох «куркульських» сімей, «залишків бандитських елементів».

Депортації західноукраїнського населення репресивно-каральними органами у віддалені райони СРСР проходили у кілька етапів. Станом на 1 червня 1945 р. із західних областей УРСР було виселено 9615 сімей загальною кількістю 24888 осіб. У 1947 р. пройшла друга хвиля репресій і виселення в Сибір. Кульмінаційного моменту депортація сягнула осені 1947 р. – виселено у віддалені райони СРСР 26332 родини, або 77791 особу [125, с. 545–546]. 21 жовтня 1947 р. з метою знищити соціальну базу українського визвольного руху була проведена наймасовіша короткотермінова сталінська депортація населення Західної України – «Захід». Насильницькому виселенню підлягали члени родин оунівців і повстанців за попередньо складеними списками. На цей час тоталітарна влада зломила організований опір ОУН і УПА в низинних районах. Герой України, сотенний УПА, довголітній політв'язень М. Симчич свідчив: «У багатьох гірських селах повстанці вільно почувалися аж до п'ятдесятих. Ходили вдень, особливо не криючись, квартирували в селах. У польових районах про таке вже й думати не сміли. Більшовики осіддали рівнинні райони міцно» [166, с. 478].

Чим вони були кращі за гітлерівську адміністрацію воєнного часу і «новий порядок»?

Геноцид-голодомор, чистки, заслання, депортації, позбавлення майна мали на меті винищити всіх, хто міг чинити спротив.

Ідеолог ОУН (керівник аналітичної інституції Проводу ЗЧ ОУН – Референтури Підсоветських Справ) С. Ленкавський у статті «Колективізація і українська родина», опублікованій у газеті «Сурма» від 31 березня 1949 р., писав: «Запроваджена в Україні колективізація сільського господарства універсально зруйнувала всі економічні підстави існування селянської родини і цим поставила під загрозу саме біологічне існування української родини, а з цим і української нації. На Московщині колгоспна система залишає для московського колгоспника хоч і обмежені, але досить поважні підстави ведення родинної, не колгоспної економіки. Натомість в Україні ми маємо до діла зі «стовідсотковим», повним і

універсальним колективізуванням всіх соціально-економічних підстав буття української хліборобської родини, яке в корені загрозило підставам існування нації і звело українську родину в колгоспах до розміру і структури, що виключає біологічне відновлення і розрост. Соціалістична колективізація сільського господарства в Україні в її сучасному вигляді є замахом на знищення фізичного існування українського народу з боку Москви». А з цього автор робить логічний висновок, що «проблеми колективізації та соціалізму в Україні є не проблемами внутрішньої соціальної політики української нації і держави, а проблемами боротьби за існування української нації з зовнішнім ворогом» [274, с. 393].

У 1950 р. Станіславська область «завершила» колективізацію. За нашими підрахунками, вона охопила, згідно з архівними матеріалами, майже 65% селянських господарств області. Третина селянських господарств, які розташовувалися в гірській та пригірській місцевості не були колективізовані. У них «часткова» колективізація у колгоспні бригади розтягнулася до кінця 1980-х років. Вітчизняний дослідник колективізації М. Сеньків наводить такі дані: за кількістю селянських дворів вона становила (у західному регіоні – *Авт.*) – 91%, а за посівною площею – 95,6% [362, с. 146]. Цей показник, при умові використання «усталених» офіційних радянських даних, на Станіславщині був нижчим аж на 35%. На нашу думку, ситуація пояснюється таким чином – область очолював вірний сталініст, військовий полковник М. Слонь (з грудня 1948 р. – січень 1950 р. – слухач курсів перепідготовки секретарів обкомів при ЦК ВКП(б) у Москві). Згодом з вересня 1953 р. – червень 1954 р. – перший заступник Міністра внутрішніх справ УРСР, а з травня 1954 р. – квітень 1955 р. – перший заступник голови Комітету державної безпеки при Раді Міністрів УРСР. Одіозний представник силових і партійних структур М. Слонь («сталінська стара гвардія») досяг «максимального порогу», більшого у політичній ситуації Станіславської області зробити було очевидно нереально.

Якщо піти іншим методом підрахунку (про що йдеться у підрозділі «Теоретико-методологічні основи») – використати статистичні дані – ситуація з колективізацією «працевдатного населення» виглядає по-іншому – у всіх

західноукраїнських областях вона коливалася у межах 50–60%, а в Станіславській – 46%. Це і є фактичні показники, використані з офіційної статистичної радянської інформації.

Область централізовано отримала молотарки, трактори, комбайни, локомотиви та іншу сільськогосподарську техніку. Незважаючи на підготовку кадрів масових спеціальностей на різноманітних курсах, їх не вистачало. У розпал літніх робіт техніка не використовувалася. Перший секретар Станіславського обкому КП(б)У М. Слонь звертався у Москву до військового міністра СРСР маршала О. Василевського з проханням наказати командувачу Прикарпатським військовим округом генералу К. Галицькому відібрати і відрядити в розпорядження області на один місяць 300 спеціалістів – механіків сільгоспмашин, машиністів молотилок, трактористів [54, арк. 137].

Станіславський обком КП(б)У і облвиконком вдруге роз'яснював умови пільг, які надаватимуться одноосібним господарям, якщо вони подадуть заяви і будуть прийняті загальними зборами колгоспників у колгосп: одноосібне селянське господарство, яке мало землі – 1,5 га; сад – 0,15 га; сінокіс – 0,75; коней – 1; корову – 1; овець – 3; свиней – 1; неземлеробських доходів 750 крб, зобов'язане, згідно з нормами доходів і ставок оподаткування, заплатити 2102 крб 25 коп. сільськогосподарського податку. Якщо б це господарство вступило у колгосп до 15 вересня 1950 р., райфінвідділ відповідно до закону провів би перерахунок, і воно платило б тільки 397 крб 50 коп. При вступі цього господарства в колгосп до 1 листопада 1950 р. (до другого терміну сплати) це господарство буде платити 965 крб 75 коп. сільгосподатку. При вступі до 1.12.50 р. (до третього строку) – 1534 крб [56, арк. 14].

Станом на 1 січня 1950 р. у Станіславській області нараховувалося 486 організованих колгоспів, із яких 324 «розподіляли» натуральні і грошові доходи, решта – 124 доходів не мали, а 38 знаходилися в стадії організаційного оформлення. Грошовий дохід 324 колгоспів за 1949 р. склав 19268 тис. крб, у тому числі: від рослинництва – 15539,8 тис. крб, від тваринництва – 1472,7 тис. крб, від підсобних підприємств – 3064,3 тис. крб. Колгоспи області провели

відрахування в неподільний фонд на суму 3064 тис. крб, або 15,9% від загального доходу. Першість на десятиліття посів колгосп «1 травня» Снятинського району, де головою колгоспу був двічі Герой соціалістичної праці, депутат Верховної Ради СРСР Ю. Личук. У 1949 р. урожай зернових склав 14 центнерів з га, надій від корови 1831 л, побудовано тваринницькі ферми, колгоспну електростанцію й т. д. Колгоспники на трудовень отримали 5,4 кг зерном і по 4 крб 25 коп. грошима [56, арк. 72–73].

Розходи на виробничі потреби склали в цілому в області 22,3%, на утримання адміністративно-управлінського апарату 2,3% від грошових надходжень. Вклад особистих коштів у капітальні витрати – 288848,5 тис. крб, або 28,8%. Погано налагоджений бухгалтерський облік і безгосподарність у низці колгоспів привело до розбазарювання грошових неподільних фондів. Згідно з річними звітами дебіторська заборгованість за різними колгоспами склала 889 тис. крб [56, арк. 74]. Районні земельні відділи і МТС дуже слабо, а часто взагалі не допомагали ревізійним комісіям колгоспів, на яких лежала фінансова звітність.

Резонансною стала «колективізація» в колгоспі ім. Шевченка в с. Княжелуки Вигодського району. Весною 1950 р. було організовано колгосп з 70 господарств, пізніше подано ще 37 заяв. При організації колгоспу не було усупільнено коней, сільськогосподарський реманент, озимі посіви, насіннєвий і фуражний фонд. Юридично колгосп створили, а фактично колгоспу не було. Правління колгоспу як такого не існувало. Кожний колгоспник навесні засіяв свій земельний наділ, і сам його обробляв. Ніяких трудовнів колгоспникам не записували. Після збору урожаю і зведення його колгоспниками по своїх домівках група партактиву частину урожаю звезла від них на загальний колгоспний двір [56, арк. 94].

1950 р. у Станіславській області, згідно офіційних канонів, був роком «бурхливої колективізації» селянських господарств: у 1941 р. – 274 колгоспи з 22 тис. господарств, 1945 р. – 4 колгоспи з 180 господарствами; 1947 р. – 75 колгоспів з 5,4 тис. господарств; 1948 р. – 222 колгоспи з 26 тис. господарств; 1949 р. – 477 з 83 тис. господарств; 1950 р. – 616 колгоспів з 167,2 тис.

господарств. Протягом 1950 р. 113 дрібних колгоспів об'єднали в 51 колгосп. Проте в області нараховувалося 11 колгоспів, які мали в середньому 750 дворів кожний. До кінця 1950 р. залишилося дрібних від 15 до 100 дворів – 64 колгоспи і 152 від 101 до 200 дворів [56, арк. 151]. Із офіційної статистики випливає, що 1949 р. – 255 нових колгоспів, як дрібних, так і середніх. Саме 1950 р. «завершив» масштабний експеримент окупаційного режиму з «суцільної колективізації» західноукраїнського села.

У жовтні–листопаді 1950 р. організована перевірка виконання колгоспами області типового статуту сільськогосподарської артїлі. У результаті було виявлено цілу низку порушень. Згідно з 11 розділом статуту розміри присадибної ділянки, що знаходилася в приватному користуванні колгоспників, не мала перевищувати $\frac{1}{4}$ – $\frac{1}{2}$ га. Окремі господарства колгоспу ім. Шевченка Надвірнянського району мали присадибні ділянки в розмірі 1 га. Чи ненайбільше порушень було викрито в найвідсталішому щодо темпів колективізації в пригірському Кутському районі. Так, у колгоспах ім. Ворошилова, ім. Кагановича і «Червоне Прикарпаття», окрім наділеної землі, згідно з встановленою нормою, колгоспники мали ще по одному гектару, а то і більше сінокосів. У колгоспі ім. Кагановича таких господарств – 23, в колгоспі «Червоне Прикарпаття» – 20, а в колгоспі ім. Ворошилова селянські господарства мали стільки ж землі, скільки у них було до вступу в колгосп, тобто більше встановленої норми. Отриманий урожай зернових і сіна вони зібрали для себе. У 7 колгоспах, розташованих у низинній частині цього гірського району, виявлені випадки «захоплення» колгоспниками колгоспної землі на 70 га. У колгоспі «30 років Жовтню» сам голова колгоспу користувався одним гектаром колгоспної землі, а також й інші члени правління. У Воскресінській сільраді Коломийського району дільничий міліціонер користувався ділянкою землі 2 га. Були виявлені факти фіктивного розділу землі з метою збільшення присадибних ділянок у низці колгоспів Кутського і Букачівського районів. У колгоспах Кутського району не виробили мінімуму трудоднів у колгоспах ім. Франка – 50 осіб, «18 Партконференції» – 26 осіб, «Нове життя» – 44 особи, ім. Кагановича – 80 осіб, ім. Сталіна – 110 осіб.

Із цих колгоспів самовільно, без дозволу перейшли на роботу у держорганізації з колгоспу ім. Франка – 12 осіб, ім. Сталіна – 24 особи, ім. Кагановича – 40 осіб. У багатьох колгоспах області не було затверджено на загальних зборах внутрішнього розпорядку дня, а в тих, де він був затверджений, не виконувався. У колгоспах ім. Сталіна, ім. Богдана Хмельницького, ім. Олега Кошового, «30 років Радянської України» Букачівського району вихід і повернення з роботи був самовільний, коли кому забажається. Вимоги статуту – вести облік праці по бригадах і ланках – значною частиною колгоспників не виконувався. Запис трудовнів у трудові книжки проводився нерегулярно, з великим запізненням. Крім того, були випадки відсутності трудових книжок у колгоспників [56, арк. 124–128].

Одночасно великих масштабів набирала практика ведення незаконної звітності та різноманітних «приписок» і «недообліку» виконаних робіт. Перевірками обласного управління сільського господарства встановлено практику включення у звітність даних, «отриманих по телефону», але не підтверджених у подальшому документами, надісланими через пошту [57, арк. 61]. У багатьох колгоспах були відсутні первинні документи щодо проведення тих чи інших робіт відповідними бригадами та ланками. Бригадири не заповнювали вчасно відповідні акти та перекручували звітність, чим започаткували так звану «ганебну практику». В організації проведення різноманітних робіт у колгоспах було сформовано відповідні структури контролю: правління колгоспу, секретар первинної партійної організації, уповноважені райвиконкому і райкому КП(б)У. Наголос робився на організацію активу довкола правління колгоспу і створення первинних комсомольських осередків. Склалися графіки звітів голів колгоспів на бюро РК КП(б)У і засіданнях райвиконкому, створювалися спеціальні комісії, які виїздили для перевірки стану справ на місцях.

Таким чином, у другій половині 40-х і в 50-х роках ХХ ст. була проведена ціла низка «соціалістичних експериментів» над західноукраїнським селянством, відповідно до офіційної доктрини – «соціалістичних перетворень». Господарська практика показала, що там, де радянська влада мала найслабші позиції (гірські й

пригірські райони), селянство завдяки своїй самоорганізації та досвіду у скорому часі організувало обробіток землі, відновлювало поголів'я худоби, справлялося із сплатою надмірних податків. За так звану сталінську програму побудови соціалізму, увінчану голодоморами, масовими репресіями та депортаціями українці заплатили трагедіями мільйонів людей. Надіслані центральною владою кадри та місцеві активісти-посіпаки ставали провідниками політики партії на селі. Наймасштабніший соціалістичний експеримент у вигляді примусової, суцільної колективізації припадав на 1948–1950 рр. та відзначався масовими порушеннями статуту сільськогосподарської артїлі та принципу добровільності. Матеріали перевірок вказують на сотні зафіксованих порушень як статуту сільськогосподарської артїлі, так і фінансової дисципліни. Головна причина трагедії крилася в природі сталінської тоталітарної влади, в її людиноненависницькій ідеології, в нагнітанні репресивно-каральними органами атмосфери відчаю, страху, невизначеності та відчуженні особистості від результатів своєї праці. Показово, що на Станіславщині не тільки в період найвищого піднесення українського визвольного руху (осінь 1944 р. – весна 1945 р.) частина краю залишалася поза контролем сталінського диктаторського режиму. Найбільш переконливим аргументом слабкості «радянської влади» в боротьбі з повстанським рухом, який підтримувався місцевим населенням, є тривалість збройного протистояння на Прикарпатті до середини 50-х років ХХ ст.

РОЗДІЛ 3. Індустріалізаційні процеси (1954–1965 рр.)

3.1. Зміни в стратегії розвитку економіки

Початок 50-х років ХХ ст. у Станіславській області – завершення етапу сталінського деспотизму з подальшою контрольованою десталінізацією. У перспективі економічна доктрина М. Хрущова розглядалася довкола індустріальних процесів та акценті на соціальних проблемах. Компонент «суспільної власності» й централізованого планування «урівноважувався» зміною ціноутворення та послабленням контролю. У середині ХХ століття в стратегічній концепції економіки Станіславської області відбуваються суттєві зміни. На перші позиції за «радянськими стратегічними пріоритетами» виходить хімічна промисловість пов'язана з розробкою калійних солей на Калуському хіміко-металургійному комбінаті у зв'язку з державною програмою хімізації народного господарства. Нафтогазовидобувна і нафтогазопереробна залишаються на традиційному другому місці. На третьому – виробництво електроенергії (будівництво Бурштинської ДРЕС), яке у восьмій п'ятирічці за всіма показниками переміститься на перше місце, а хімічна на друге. У той же час, під час шостої п'ятирічки і семирічки «головні показники виконання плану по валовій продукції» Станіславської (Івано-Франківської) області традиційно належали лісовій і деревообробній, харчовій, легкій промисловості з підгалузями.

У 1957 р. у західному регіоні УРСР створено два економічно-адміністративні райони: «Львівський (Волинська, Львівська, Ровенська, Тернопільська області) і Станіславський (Дрогобицька, Закарпатська, Станіславська та Чернівецька області). На зміну надмірній управлінській централізації підприємствам промисловості і будівництва пропонували оперативне керівництво. Спершу це сприяло подоланню міжвідомчих бар'єрів, що стримували ініціативу місцевих органів зі створення нових підприємств, давало змогу розв'язувати комплексні питання життя економіки регіону. Львівський економічний район базувався на машинобудуванні, приладобудуванні, металообробній, хімічній промисловості, промисловості будівельних матеріалів,

вугільній, нафтопереробній, газовій, цементній, а також легкій та харчовій. У промисловому комплексі Станіславського економічного району важливу роль відігравали гірничодобувна (видобування нафти, газу, солей), лісова і деревообробна, харчова і легка промисловість. До складу СЕР входило 1100 підприємств і 37 будівельно-монтажних організацій, якими керували 6 галузевих управлінь» [295, с. 110–111].

Згідно з указом Верховної Ради УРСР, у грудні 1962 р. на території республіки утворено 7 економічних районів. Західний регіон загалом увійшов до складу Львівського економічного району. Згодом у його підпорядкування віддали і промкомбінати. Темпи промислового приросту району на початку 60-х років ХХ ст. були набагато вищі за середні в республіці. За підрахунками І. Івоніна, приріст валової продукції на підприємствах, підпорядкованих раднаргоспу, в 1961 р. збільшився у 2–4 рази порівняно з 1955 р. На території Львівського економічного району працювало 347 великих промислових підприємств [233, с. 345].

Листопадовий 1962 р. пленум ЦК КПРС, доповідь М. Хрущова «Розвиток економіки СРСР і партійне керівництво народним господарством», в якій окреслювалася перебудова керівництва сільським господарством, промисловістю і будівництвом, створення нових органів партійно-державного контролю – все це за офіційною ідеологією «надихало весь радянський народ на успішне виконання історичних рішень ХХІІ з'їзду партії і нової Програми КПРС» [78, арк. 46].

У хімічній промисловості СРСР і суміжних галузях планувалося побудувати і реконструювати 257 підприємств, в тому числі завершити будівництво 37, побудувати і ввести в дію 120 нових і розширити 100 діючих підприємств. Використання синтетичних матеріалів у промисловості й будівництві давало можливість підвищити продуктивність праці, у великій кількості замінити чорні і кольорові метали, здійснювати індустріалізацію. Не менші надії поклалися і в сільському господарстві – хімізація, меліорація, комплексна механізація проголошувалися «магістральними шляхами» [70, арк. 4].

Освоєння капіталовкладень I-го пускового комплексу Калуського хіміко-технологічного комбінату у 1960–1965 рр. сягало 2 млрд 319 крб: загальні споруди – 1 млрд 310,2 млн крб; магнієвий завод – 238,5 млн крб, ТЕЦ – 197,3 млн крб, будівельна база – 105 млн крб, житлове будівництво – 468 млн крб [78, арк. 88]. Тут не вказані витрати на науково-дослідні та проектно-пошукові роботи. На комбінаті випускалося більше 20 найменувань продукції, в тому числі калійні добрива, отрутохімікати для сільського господарства, поліетилен та ін. За два роки виконано значний об'єм робіт, побудована високовольтна лінія електропередач, автодорога, залізнодорожні під'їзди до промислових підприємств, проведено укріплення головного ствола шахти Ново-Голинська потужністю 2 млн тонн руди в рік, розпочато будівництва автобази. Будівельні площадки комбінату займали 2000 гектарів землі і розтягнулися на десятки кілометрів – від селища Перегінське у передгір'ї Карпат, де розпочинався водозабір, і до ріки Дністер у Галицькому районі, де скидалася відпрацьована вода [71].

Економічне зростання залежало від будівельників. Так, у 1962 будівельні і монтажні організації області прийняли на роботу 7,6 тис. осіб, а звільнили майже 7 тис. при середньорічній чисельності 9,5 тис. осіб. Так, по тресту «Нафтогазбуд» прийнято – 2324 особи, а звільнено – 2585; облбудтресту відповідно – 1152 і 1196 осіб; спецуправлінню № 531 – 173 і 217 осіб. Плинність робітників була викликана поганою організацією праці на виробництві, в результаті чого не виконувалися норми виробітку і нараховувалася низька зарплата. Середньомісячний зарібок одного робітника-будівельника становив 70 крб [80, арк. 46–47]. А звідси і якість робіт, адже кваліфікація робітників була невисокою. Будівельні організації недостатньо чи взагалі не займалися створенням потенціалу постійних кваліфікованих кадрів.

Крім нафти, газу, вугілля, калійних солей, якими багата область, у наявності були великі запаси важливої для хімічної промисловості сировини – лісу. Вигодський лісохімзавод проводив суху перегонку букової деревини, виготовляв деревний спирт, розчинники, оцтовий порошок, деревне вугілля. Деревина була

сировиною для багатьох видів синтетичних матеріалів. Із неї вироблявся спирт, глюкоза, гліцерин, резина, ацетон, смоли, каніфоль, волокно – більше сотні різноманітних продуктів. Деревинно-стружкові плити значно міцніші, ніж першосортні дошки. Наявність деревинних відходів на деревообробних підприємствах за умови переведення Брошнівського, Вигодського і Болехівського заводів на газове опалення дозволяло виробляти щорічно до 50 тис. кубометрів деревинно-стружкових плит [81, арк. 15].

Протягом кількох років управління «Станіславнафта» об'єднання «Укрнафта» в результаті відкриття потужних нафтових горизонтів у менілітових відкладах на великих перспективних площах Долинського і Битківського нафтопромислів різко збільшило видобуток нафти і газу. У 1956 р. державний план був виконаний за 8 місяців на 115% і видобуто понад план 34,9 тис. тонн нафти. Добування газу в 1957 р. у Станіславській області склало 230 млн 924 тис. кубометрів. Із них відпустили в користування різним підприємствам 141 млн 363 тис. кубометрів. У факелах спалили 89 млн 900 тис. кубометрів газу. Це знищило 18074 тонни газоліну, тобто спалювали 54 тонни на добу [85, арк. 77]. Якщо був би побудований газоліновий завод, область могла б мати великі доходи. Цим питанням ніхто не займався. В 1957 р. у Станіславському економічному районі видобуто 20% всього природного газу, добутого в Радянському Союзі. Тільки розвідані запаси природного газу склали 14,5% від усіх запасів природного газу СРСР і майже половину газу Української РСР [70, арк. 85]. При такому безгосподарному рівні видобування газу в області його вистачало на 30 років, нафти – на 80–100.

Тільки за 4 місяці 1958 р. втрати на підприємствах (Долина, Надвірна) склали 29 млн 420 тис. кубометрів газу, що принесло збитків 2 млн 942 тис. крб. Ці колосальні втрати відбувалися тому, що частково газ спалювався факелами замість використання його на виробництві чи на побутові потреби [70, арк. 70]. Всього за III квартал 1958 р. підприємства Станіславського раднаргоспу добули 83914 кубічних метрів газу, при цьому 51646, або 61,5% спалено у факелах чи випущено в повітря [99, арк. 71]. Ця безцінна сировина могла споживатися

хімічними підприємствами. В газі знаходилися елементи, із яких можна було отримувати етиловий спирт, синтетичний каучук, пластмасу, штучні волокна. За попередніми підрахунками вчених, на території області були можливості щодобової переробки більше 4 млн кубометрів газу. Це давало можливість отримати 12 тис. тонн пластмаси, 10 тис. тонн синтетичного каучуку, 20 тис. метрів ацетатного шовку, 12 тис. квадратних метрів нейлону [70, арк. 73]. А це все спалювалося чи викидалося у повітря. Тоталітарна радянська система поварварськи і бездумно ставилася до природних багатств краю.

Окремі небайдужі особистості, як, наприклад, геолог Болехівської контори буріння І. Витрик, вболівали за справу і намагалися привернути увагу та надати практичні рекомендації: «Настав час, щоби цей попутній газ, якщо тимчасово нікуди збувати, можна повернути його назад у пласт. Взяти долиньський попутній газ. Через Долину проходить магістральний газопровід Долина – Станіслав. По дорозі ми маємо виснажені на сьогоднішній день Калуське і Долинське газове родовище з низьким пластовим тиском, які можуть слугувати підземним сховищем. Закачку газу у виснажені пласти можна здійснити при мінімальних затратах. Такі пропозиції уже подавалися в раднаргосп інженерами Мордачем, Бобошко, Левашевим та іншими, але це чомусь не вирішується, і дорогий газ до цього часу спалюється в повітрі. У будь-який час закачаний газ можна буде дістати наверх і використовувати для потреб народного господарства. І правильно говорив директор Надвірнянського нафтопереробного заводу, що ми перетворилися на «вогнепоклонників». Але ми, товариші, не перетворилися на «вогнепоклонників», а відвернулися від газу, який спалюється факелами» [70, арк. 100]. Із архівних матеріалів – виступів на зборах комуністів, комсомольців, службовців, робітників – складається загальна картина причин невиконання планів: систематична заміна РК КП(б)У керівництва, недостатня забезпеченість обладнанням і сировиною, масове порушення трудової дисципліни, низька якість продукції й т. д. У партійному діловодстві акцент робився на «відсутність належного контролю», «слабо поставлену політико-виховну роботу»,

«недостатньо розгорнутої культмасової роботи», «відсутність первинної комсомольської» чи «партійної організації» і т. д.

В 1960 р. планувалося видобути 2 млн 300 тис. тонн нафти за рік. Проблема полягала у транспортуванні з Долинського нафтопромислу № 1 до Дрогобицького нафтопереробного заводу залізнодорожним шляхом, який не справлявся із завданням. Об'єднання «Укрнафта» прийняло рішення про будівництво нафтопроводу Долина – Дрогобич протяжністю 70 кілометрів. Проблема полягала в тому, що лише після підігріву нафти до 70 градусів була можлива її перекачка. Долинська парафініста нафта застигала при плюсових температурах 15–20 градусів. Це вимагало будівництва не менше чотирьох проміжних перекачувальних станцій і значно збільшувало вартість нафтопроводу. При цьому Долинський нафтопромисел № 1 щодобово спалював у факелах 240 тис. кубометрів газу, що спричиняло щомісячні збитки до 700 тис. крб, тобто 8,4 млн у рік. Крім цього, в одному кубометрі газу знаходилося до 50 грам газоліну, який спалювався разом із газом і у свою чергу приносив збитків на 2 млн крб у рік. Будівництво газозбірника і газолінового заводу мало обійтися у 6–8 млн крб і могло окупитися від реалізації газу і газоліну протягом одного року [66, арк. 55]. Це кілька прикладів із неекономного підходу до економічних проблем держави, бездумної експлуатації природних багатств краю.

У 1963 р. в УРСР видобувалося 4713 тис. тонн нафти, з них в Івано-Франківській – 2495 тис. тонн, Полтавській – 747 тис. тонн, Чернігівській – 667 тис. тонн, Сумській – 477 тис. тонн, Львівській – 213 тис. тонн, Харківській областях – 104 тис. тонн [428].

Найбільший «стрибок» зробила енергетика. Характерною рисою технічного прогресу в промисловості й сільському господарстві західних областей УРСР було швидке зростання «електроозброєності» в усіх галузях економіки. Це було зумовлено як структурними змінами, так і підвищенням питомої ваги енергоємних галузей, збільшенням затрат енергії на виробництво продукції.

Незважаючи на наявність численних запасів енергетичних ресурсів (нафти, газу, вугілля, гідроенергоресурсів), на базі яких можна було споруджувати великі

електростанції, потужність їх на Західній Україні становила всього 3% від потужності електростанцій всієї довоєнної Польщі. Дрібні, «карликові» електростанції (970 станом на 1940 р., з яких 70% – з одиничною потужністю до 15 кВт, загальна потужність цих електроустановок щодо всієї потужності становила всього 3,4%) не могли забезпечити електричною енергією навіть ті нечисленні промислові підприємства, які були. Лише три електростанції мали потужність понад 10 тис. кВт. До них належали Львівська електростанція, збудована 1910 р. з метою забезпечення електроенергією трамвайного і комунального господарства, Бориславська – для задоволення потреб нафтового району – і Чернівецька. Ще в 1952 р. розпочали будівництво Добротвірської ДРЕС на базі львівсько-волинського вугілля. У 1952–1955 рр. запустили один турбогенератор потужністю 25 тис. кВт, пізніше ще кілька потужністю 50 і 100 тис. кВт, а в 1963 р. – 150 кВт. Добротвірська електростанція досягла потужності 550 тис. кВт [341, с. 74–76].

З 1962 р. в Івано-Франківській області велося будівництво Бурштинської ДРЕС проектною потужністю 1800 тис. кВт. Перший енергоблок потужністю 200 тис. кВт введено достроково в експлуатацію в 1965 р. Прискорене введення в експлуатацію енергопотужностей на Бурштинській ДРЕС заповнило дефіцит в електроенергії, забезпечило стабільний її відпуск в країни «соціалістичного табору» [82, арк. 55]. Одночасно із спорудженням Бурштинської ДРЕС зводилися Калуська і Надвірнянська ТЕЦ. Запуск наступних енергоблоків дав поштовх для розвитку усієї промисловості регіону та сільського господарства.

У Станіславській області до 1957 р. працювало більше сотні господарських одиниць лісопромислових і деревообробних підприємств. Після доповіді М. Хрущова «Про дальше вдосконалення організації керування промисловістю і будівництвом» створено 13 лісокомбінатів об'єднання «Прикарпатліс», що полегшило керівництво виробництвом, дало змогу скоротити управлінський апарат і забезпечило кооперування виробництв.

Лісові багатства Станіславської області на 1 січня 1958 р. характеризувалися такими цифрами: загальна лісова площа держлісфонду – 426,1

тис. га. Лісова площа держлісфонду – 410,5 тис. га. В тому числі покрита лісом – 358,8 тис. га, непокрита лісом – 51,1 тис. га. З неї потребували заліснення в найближчі 3 роки – 40 тис. га. Запаси всієї деревини становили 72 млн 911,4 тис. кубометрів. З наявної кількості лісів знаходилися в першій групі (курортні, на кам'яних схилах) – 82,9 тис. га. Для промислової експлуатації був стиглий і перестиглий ліс на площі 40,2 тис. га з запасом 16 млн 526,7 тис. кубометрів, якого при таких розмірах рубок головного користування, що велися – 3,5 млн кубометрів щорічно, вистачало лише на 5 років. За післявоєнні роки структура покритої лісом площі різко змінилась. За цей час 1944–1957 рр. зрубано ліс на площі 120,2 тис. га з заготівлею 37 млн 315 тис. кубометрів деревини [69, арк. 100]. Посаджено мало лісу не тому, що лісоводи Станіславщини не хотіли або не вміли садити ліси, а тому, що на ці роботи дуже мало відпускалися коштів.

Місцеве населення з обуренням спостерігало варварство, яке допускалося в експлуатації карпатських лісів. Стихійне лихо, коли за дві години буря 14 грудня 1957 р. тільки в Станіславській області вивалила і поломила 1 млн 521 тис. кубометрів лісу [69, арк. 151]. У два повоєнні десятиріччя хижачьким методом вирубано ліси Карпат на 1/3 всієї лісової площі. «Значення карпатських лісів – це не тільки джерело одержання надзвичайно цінної деревини. На географічній карті світу мало таких місць, де на 1 га за 80–100 років виростає 1000 і більше кубометрів деревини. Практика методів і об'ємів лісоексплуатації в радянський період викликала тривогу за дальше відновлення і збереження лісів. Надмірними рубками, застосуванням механізованого спуску деревини з гір наносилася непоправна шкода природі. Несвоєчасним облісненням вирубок викликані великі ерозійні процеси на схилах гір, що збіднює ґрунти карпатських схилів, і наступне покоління лісу буде менш продуктивне. Оголення великих площ карпатських схилів надмірними рубками викликало: страшні зсуви десятків гектарів схилів під час проливних дощів; нищівні паводки гірських рік весною під час дощів і майже цілковите пересихання їх літом. Цього раніше в Карпатах не спостерігалося, – ділиться у своїх спогадах-роздумах І. Базюк, – до карпатських лісів необхідно було підходити по-господарськи і різко покращити використання лісосічного

фонду. При розробці лісосік лісозаготівельні підприємства залишали багато потрібної народному господарству деревини на вирубках для перегнивання. Багато деревини гнило і не використовувалося. На перешкоді стояла відсутність ґрунтових шляхів і неможливість її вивозу» [167].

На початок 1960-х років у Станіславській області добувалося 70% всієї української нафти, більше 50% калійних добрив, а об'єм лісозаготівель сягав 30% від республіканських. Перспективним планом розвитку промисловості у Станіславському раднаргоспі планувалося збільшити в 1965 р. проти 1958 р. видобування нафти – в 5,3 рази, газу – в 3 рази. У зв'язку з цим великі кошти виділялися на будівництво нових і розширення існуючих підприємств нафтогазової промисловості. На розширення Надвірнянського нафтопереробного заводу передбачалося 171,3 млн крб, на будівництво Долинського нафтопереробного заводу – 1 млрд 336 млн крб і на розширення Калуського калійного комбінату – 1 млрд 891 млн крб. Ці підприємства планувалося побудувати і здати в експлуатацію до 1965 р. [70, арк. 9]. При цьому в 1957 р. на благоустрій міст і райцентрів області було використано лише 12,6 млн крб при плані 11,7 млн крб [70, арк. 19].

Першочерговими, з точки зору державної ваги, були централізовані фінансування будівництва та реконструкції промислових підприємств, а все решта – за залишковим принципом – з місцевих бюджетів. Державні кошти не передбачалося витратити радами депутатів трудящих на благоустрій міст і сіл. Це вважалося «безгосподарністю», «нецільовим використанням коштів» та дефіцитних матеріалів [120]. Весь комплекс проблем, пов'язаних з благоустроєм населених пунктів, покладався на підприємства місцевої промисловості та на проведення різноманітних недільників, суботників, народних будов.

З 1958 р. до 1965 р. у Івано-Франківській області змінилася питома вага окремих галузей промисловості в загальному об'ємі валової продукції у відсотках. Нафтова і газова промисловість становила 6,6% у 1958 р., а у 1965 р. – 12,1%; відповідно лісова, паперова і деревообробна промисловість – 31,9% і 16,7%; хімічна – 2,5% і 12,1%; машинобудівна і металообробна – 2,4% і 4,6%; легка –

15,6% і 16,4%; харчова – 36,5% і 27%. Капіталовкладення в об'єкти промислового призначення в 1958 р. в областях економічного району характеризувалися такими даними: Закарпатська область – 712,59 млн крб, Чернівецька – 731,52 млн крб, Дрогобицька – 2 млрд 108,09 млн крб і Станіславська – 5 млрд 444,7 млн крб [70, арк. 85]. Головним чином капіталовкладення виділялися в нафтову, газову і хімічну промисловість Станіславської області, частка яких складала 4 млрд 873 млн крб, або 89,5% від загальних капіталовкладень на семирічку.

В основу перспективного розвитку промисловості Івано-Франківської області на 1959–1975 рр. було покладено більш повне використання запасів корисних копалин, перевага розвинутих галузей промисловості. Поряд із будівництвом нових підприємств передбачалося збільшення випуску продукції за рахунок реконструкції діючих, механізації і автоматизації виробничих процесів, модернізації і заміни застарілого обладнання і удосконалення виробництва [8, арк. 125]. При складанні генерального плану на 1959–1965 рр. контрольні цифри (див. *Додаток І*) попередньо узгоджувалися із семирічним планом розвитку області з допущенням тільки незначних відхилень. Щодо змін, то приймалися спеціальні постанови уряду. План на 1965 р. підприємствам області, підпорядкованим раднаргоспу, становив 3 млрд 563,2 млн крб. У наступні роки передбачалося подальше збільшення виробництва продукції з доведенням її в 1970 р. до 7 млрд 896,8 млн крб, або в 5,1 раза більше, ніж в 1958 р., а в 1975 р. до 9 млрд 372,8 млн крб, або в 6 разів більше, ніж в 1958 р. У 1958 р. випущено продукції в області на суму 1 млрд 550,8 млн крб [78, арк. 44].

У вересні-жовтні 1965 р. ліквідовано економічне районування. Відхід від галузевого принципу спричинив зниження рівня керівництва галузями, порушення єдності технічної політики. Зміни відбулися й у територіальному розміщенні промисловості. Показовою з цього погляду була Івано-Франківська область. Найбільшу питому вагу в економіці мала харчова (27%) і легка (23%) промисловість. Важка промисловість області зменшила об'єми виробництва через капітальну реконструкцію. Лісова і деревообробна потребували рекреації лісових масивів.

Для досягнення запланованого в дев'ятій п'ятирічці випуску продукції і здійснення основного розвитку провідних галузей промисловості області раднаргосп визначив суму капіталовкладень у виробництво, яка сягала 17 млрд 206 млн крб, в тому числі на період 1959–1965 рр. 6 млрд 180 млн крб. В області капіталовкладення направлялися: у нафтовидобувну – 2 млрд 540 млн крб, хімічну – 1 млрд 213 млн крб, нафтопереробну – 979 млн крб, газову промисловість – 380 млн крб. У той же час на легку промисловість передбачалося 47,5 млн крб, харчову – 31 млн крб, м'ясо-молочну – 65,3 млн крб [78, арк. 46]. Капіталовкладення в основному направлялися на бурові роботи, придбання бурового обладнання, будівництво нового нафтопереробного заводу і його подальше розширення, реконструкцію Надвірнянського нафтопереробного заводу і будівництво цеху синтетичних жирних кислот, будівництво газобензинових заводів та газопроводів. Генеральний перспективний план передбачав капіталовкладення по догляду за лісом, посадку лісу на інші витрати, у зв'язку з передачею раднаргоспу лісового господарства.

На середину 1960-х років (за семирічку) стали до ладу перший виробничий комплекс Калуського хіміко-металургійного комбінату, Ямницький цементний і перша черга Долинського газобензинового заводу, два блоки по 200 тис. кіловат Бурштинської ДРЕС, крекінг-установка Надвірнянського нафтопереробного заводу, Калуська база будівельної індустрії, Пасічнянська газокompресорна станція, Івано-Франківська меблева фабрика та низка цехів і дільниць різних галузей промисловості. Споруджувалися нові приміщення швейної фабрики і металозаводу в Івано-Франківську, Калуської ТЕЦ та інші. Реконструювалися і розширювалися підприємства з обробки деревини, Калуський калійний комбінат, Коломийський завод сільськогосподарських машин та низка інших. До ударних будов Прикарпаття належав Домбровський кар'єр, де вперше в історії СРСР «камені родючості» (калійну сіль) видобували відкритим способом. У вересні 1966 р. основні роботи були завершені на шахті «Ново-Голинь» [79].

У восьмій п'ятирічці в економічній концепції розвитку Івано-Франківської області на перше місце виходить виробництво електроенергії, хімічна

промисловість, нафтовидобувна і нафтопереробна. У 1966–1970 рр. пріоритет надавався виробництву електроенергії – 1 млрд 771 млн крб, хімічній промисловості – 1 млрд 535 млн крб, нафтовидобувній – 1 млрд 255 млн крб, нафтопереробній – 992 млн крб [78, арк. 46]. Що стосується колосальних витрат на нафтогазовидобування, то вони себе уже не оправдали. Акценти у республіканському масштабі були зміщені на розробку нафтогазоносних полів у районі Шибелинки та півдня України.

Таким чином, ініційовані керівниками СРСР реформи та спроби віднайти економічно обґрунтовані програми їх реалізації давали частковий результат. Керівництво СРСР займалося пошуком шляхів економічного розвитку. Вони були пов'язані з різноманітними організаційними перебудовами системи влади та розширенням масштабів промислового та сільськогосподарського виробництва. Реформування партійних органів на промислові та сільськогосподарські – найбільш яскравий приклад реалізації такого підходу. Одночасно це викликало роздратування партійно-господарського апарату. Радянська влада ігнорувала необхідність корінних змін самої тоталітарної системи і пріоритетів економічного розвитку. Ідеологічна доктрина домінувала над науковими підходами до об'єктивно визрілих економічних проблем.

У 1954–1965 рр. – зі зміни економічних пріоритетів у державі в Станіславській (Івано-Франківській) області розпочато масштабну промислову індустріалізацію. У обласному та районних центрах закладені й вступили в дію півтора сотні великих і малих підприємств. Головними особливостями прискореної індустріалізації Станіславської (Івано-Франківської) області стали: джерелом накопичення коштів – внутрішні природні й трудові ресурси (малооплачувана праця робітників – «вчорашніх селян»); першочергова увага на підприємства військово-промислового комплексу; нерівномірність процесу індустріалізації у західноукраїнських областях – акцент на найбільш ресурсні області – Львівську та Станіславську (Івано-Франківську).

3.2. Модернізація аграрної політики

Десятиліття після Другої світової війни вважається за висловом Т. Джатда «прискореною добою реформ. Коли багато давніх проблемних питань із запізненням починали врегульовувати» [220, с. 99]. Дослідник говорить про те, що абсолютна більшість селянського населення Європи жила в боргах і злиднях. Селянство західного регіону УРСР опинилося в ще вразливішому становищі. У гонитві за колективізацією комуністичний режим знищив усі прошарки, залишивши так званих селян-одноосібників з невеликими наділами землі, худоби й реманенту. Однак Станіславщина була «складним випадком». Не бачена досі післявоєнна потреба в робочій силі в містах відтягнула безробітних із сільських низинних, пригірських та гірських районів області. На селі залишилися більш ефективні селяни-господарники та селяни-колгоспники. Значна частина вчорашніх селян поповнили робітничий клас не пориваючи остаточно із сільським господарством.

«Хрущовський період в історії України сприймається як початок важливих змін у житті держави і суспільства, і такі оцінки мають під собою підстави. Справді, М. Хрущов здійснив низку заходів, які суттєво змінили життя громадян. Заходи стосовно поліпшення правового, соціального, побутового становища населення і до сьогодні згадуються сучасниками. Водночас реформи М. Хрущова – це початок системної кризи радянського суспільного ладу, радянської практики міжнаціональних стосунків. Досліджуючи хрущовський період, ми користуємося концептом “модернізація”, розглядаючи її як динамічне і якісне покращення в соціально-економічній та політичній сферах. Це поняття відмінне від модернізації “класичної” як переходу від аграрного суспільства до індустріального. У нашому дослідженні модернізація означає оновлення та виявлення ознак сучасності у різних сферах життя соціуму. Вживаючи термін “модернізація”, ми аналізуємо різноманітні соціальні процеси, які в кінцевому підсумку сприяли розвитку: перетворення науки і техніки на важливий чинник соціальних змін; масове переселення із села в місто; утворення промислової інфраструктури;

секуляризація релігії; становлення масової освіти; поліпшення загального добробуту населення; збільшення кількості вільного часу тощо» [214, с. 12].

Нове керівництво СРСР у частковій зміні пріоритетів аграрної політики вбачало певний відхід від жорсткої сталінської тоталітарної влади з її репресивно-каральними органами, спроби її обережного реформування в напрямку пом'якшення, відносної демократизації, гуманізації тощо. Ці зміни в умовах Станіславської області надійшли з запізненням у кілька років. Навпаки, адміністративні заходи «щоденного контролю», персональної відповідальності, постійних нарад тільки «набирали обертів» й давали «позитивні» результати. Ефективністю вирізнялася практика «суцільних» і «зустрічних» перевірок спеціальними комісіями у складі уповноважених райкому, райвиконкому, спеціалістів сільського господарства, голів колгоспів, членів ревізійних комісій. Після проведеної роботи результати обговорювалися на засіданнях райвиконкомів, відкритих партзборах з викликом голів колгоспів, завфермами, зооветперсоналу, бригадирів, ланкових. Згодом при кожному райкомі партії для керівництва сільським господарством створювалися штатні групи («інструкторські групи») у кількості 3–5 осіб: інструктора райкому партії, пропагандистів, зав. відділом сільського господарства. Часто керівник інструкторської групи одночасно був відповідальним і за пропагандистську роботу в районі.

У 1953 р. на штатного інструктора райкому партії припадало 2 колгоспи, йому рекомендувалося проводити не менше 3–4 днів на тиждень безпосередньо у господарстві. Наприкінці тижня він мав писати інформацію про проведену роботу секретарю райкому партії. Інструктори знайомилися з економікою колгоспу, питаннями землі, робочої сили, кращої організації виробничої діяльності. Вони складали плани роботи кожного колгоспу та брали участь у постійних нарадах. У колгоспі члени бюро райкому партії і члени виконкому районної ради депутатів трудящих разом із інструкторами проводили обговорення поточних виробничих питань [58, арк. 46]. У багатьох питаннях інструктор райкому партії дублював роботу голови, правління та загальних зборів колгоспу, але не відповідав за

провал тих чи інших експериментів влади. Великі права отримували звільнені секретарі партійних організацій колгоспів, які мали разом з інструкторами райкомів партії контролювати усі сторони виробничої діяльності. Первинна партійна і комсомольська організація також мали контролюючі функції. У колгоспах склалася традиція, що голова колгоспу визнавав вказівки секретаря райкому, часто тільки першого, в іншому випадку – голови виконкому ради депутатів трудящих. Іноді вказівки голови виконкому для нього були другорядною справою, як і всіх інших функціонерів. Перший секретар райкому партії був для нього закон.

У протоколах засідань первинних партійних і комсомольських організацій колгоспів кілька разів на місяць піднімалися виробничі питання тваринництва, рослинництва, будівництва. У звітності ключове питання – охоплення лекціями за матеріалами пленумів ЦК КПРС, працями вождів партії, розгортання соціалістичного змагання. Соціалістичне змагання між колгоспами перевірялося, але всередині між ланками, бригадами, фермами, індивідуальне носило формальний характер. На папері договір був, а на ділі це мало кого турбувало. Підсумки поточного сільськогосподарського року підводив районний комітет партії разом із райвиконкомом, до цього залучалася дирекція МТС. Все робилося і вирішувалося у владних кабінетах. Ті, хто безпосередньо впливав на долю врожаю – бригадири тракторних бригад, агрономи, які обслуговували польові бригади колгоспників, не брали участі.

У заходах партійних органів обкому КП України на виконання постанов січневого пленуму ЦК КПРС «Про збільшення виробництва продуктів тваринництва» у п. 7 вказано: «Протягом 1955 року домогтися створення первинних парторганізацій в усіх колгоспах області та зміцнення нечисленних парторганізацій. З цією метою систематично направляти комуністів з райцентру на постійну роботу в колгоспи [5, арк. 125]. До 1 травня 1955 р. з числа Станіславської та Коломийської міських парторганізацій відібрати і направити на партійну і радянську роботу в райони області 100 комуністів. Переглянути розстановку комуністів і комсомольців в колгоспах, радгоспах і МТС та зміцнити

кращими з них склад завідуючих тваринницькими фермами. Створити на тваринницьких фермах партійні або комсомольські групи, для чого направити працювати безпосередньо на ферми не менше 250 комуністів та 1000 комсомольців» [61, арк. 159].

Кожний період вимагав відповідних керівників на місцях. Методи керівництва тогочасних секретарів Станіславського обкому партії характеризує у своїх спогадах перший секретар Івано-Франківського міськкому партії Я. Федорчук: «Коли почалася кампанія направлення на роботу в колгоспи кращих комуністів, багато з них почали відмовлятися – в того хвора дружина, той нездоровий сам. Знаходилося чимало причин. Завдання ЦК не виконувалося. Тоді товариш Лисенко запрошував до себе такого відмовника і, не відповідаючи на привітання і не запрошуючи сісти, суворо вимовляв:

– Партійний квиток!

Одержавши його у свої руки, продовжував:

– Ти вільний.

Запрошений тягнув руку за партквитком та незворушний секретар обкому вів далі:

– А навіщо він тобі? Ти вже не комуніст.

Якщо врахувати, що комуніст, якого виключили з партії, втрачав усе – роботу, перспективу і підлягав прилюдному осуду, то можна було спрогнозувати його долю. Тремтячими руками писалася заява про згоду виїхати в село і чесно працювати там, виправдовуючи довір'я партії. І хоча згодом із таких направлених до колгоспів там залишилося буквально кілька осіб, Лисенко не сумнівався у правильності партійних рішень і виконував їх будь-якими засобами» [175, с. 168–169].

Першим секретарям обкомів партії делегувалися центром надзвичайно великі права. На них покладалися і не менші обов'язки. Вони відповідали перед ЦК КПРС за все, що робилося в області – політичну обстановку, розвиток економіки, вирішення соціальних питань. Їм безпосередньо підпорядковувалися обласна міліція, прокуратура, суди і значною мірою управління КДБ,

облвиконком. На посаду першого секретаря обкому направлялися перевірені і надійні з точки зору ЦК КПРС працівники. Вони були основними реалізаторами політики Москви на місцях.

12 березня 1956 р. відбулися збори активу Станіславської партійної організації, в роботі якого взяли участь керівні працівники обласних, радянських і господарських організацій, всі секретарі райкомів і міськкомів партії, голови міськрайвиконкомів, секретарі міськкомів і райкомів ЛКСМУ, уповноважені КДБ, керівники промислових підприємств, директори МТС і голови колгоспів, секретарі первинних парторганізацій та передовики промисловості і сільського господарства. Всього 512 осіб. На стенограмі – гриф «таємно».

У своєму виступі секретар Ланчинського райкому КПУ І. Герасименко звернув увагу на те, що Міністерство сільського господарства УРСР і облсільгоспуправління не вивчали методів агротехніки вирощування високих урожаїв сільськогосподарських культур на підзолистих ґрунтах, тому в передгірських і гірських районах області з року в рік колгоспи одержували низькі врожаї зернових і технічних культур. Також мало уваги приділялося організації насінньоводства. Колгоспи не забезпечувалися достатньою кількістю мінеральних добрив і необхідною технікою, незавжди були здатні забезпечити себе доброякісним насінням. Далі І. Герасименко зазначав, що відносно культу особи, проти чого рішуче бореться партія, то необхідно в практичній роботі зробити відповідні висновки. «Ми маємо такі випадки, – зазначав він, – коли деякі обласні керівники приїжджали в райони на короткий термін, не розібравшись у справах, нав'язували свої часто необґрунтовані установки і вимагали беззастережного їх виконання. Користуючись своїм високим службовим становищем, секретарі, члени бюро обкому КПУ і голова облвиконкому недостатньо тримали зв'язок з кадрами на місцях, був відсутній належний діловий контакт між керівниками області і керівниками районів та колгоспів, що негативно відбивалося на практичній роботі» [63, арк. 38].

Не з милосердя до колгоспів, але з бажання зацікавити результатами праці в 1954 р. підвищено заготівельні ціни за поставки сільськогосподарських продуктів.

М. Хрущов, неодноразово згадував, що на цій невеликій знижці своїх грабежів «держава втрачала щорічно більш, ніж 50 мільярдів карбованців». Іншим фінансовим полегшенням було зниження сільськогосподарського податку і звільнення присадибних господарств від обов'язкових поставок [274, с. 419].

Станом на 20 лютого 1957 р. звітні збори були проведені в 204 колгоспах і звітно-виборні в 246 колгоспах, тобто в усіх 450 колгоспах області. Дострокові вибори відбулися в 12 колгоспах. Під час виборів було замінено 53 голів колгоспів, в тому числі тридцятитисячників – 16 осіб. Причини заміни голів колгоспів: за незабезпечення керівництва колгоспом, пияцтво, недостойну поведінку – 37 осіб; за порушення статуту сільгоспартії, зловживання службовим становищем – 6 осіб, через поганий стан здоров'я і відрядження на навчання – 10 осіб [69, арк. 36].

Особи, які рекомендувалися на посаду голів колгоспів, затверджувались на засіданні бюро райкому партії і з ними для кращого ознайомлення і остаточного вирішення справи про рекомендацію їх загальними зборами розмовляли секретарі обкому КПУ. Питання про доцільність перебування на посаді голови колгоспу тридцятитисячника вирішувалося особливо детально з виїздом у колгоспи, де вони працювали, працівників обкому партії. З метою надання допомоги районам в проведенні звітних і звітно-виборних зборів в колгоспах області за рішеннями бюро обкому КПУ і облвиконкому в усі райони були відряджені відповідальні працівники обласних організацій – зав. відділами обкому і облвиконкому, заст. голови облвиконкому і секретарі обкому КПУ, а в районах в колгоспи були направлені районний радянський і партійних актив, спеціалісти МТС і райсільгоспуправлінь

Після проведення звітно-виборних зборів у колгоспах області якісний склад голів колгоспів був таким: члени і кандидати в члени КПРС – 340, або 75%; члени ЛКСМУ – 3, або 0,6%; жінок – 9, або 2%; з середньою і вищою освітою – 214, або 47%; спеціалістів сільського господарства – 116, або 25%; агрономів і зоотехніків – 115, або 25%; з незакінченою середньою освітою – 132, або 29%; з початковою освітою – 104, або 23%. У колгоспах області працювало 151, або 34%, голів

колгоспів тридцятитисячників. Явка колгоспників на звітні збори складала більше 75% [69, арк. 36–38].

Колгоспники у своїх виступах критикували незадовільну роботу МТС, невиконання їхніх договірних зобов'язань перед колгоспами, особливо щодо таких робіт, як посадка картоплі й кукурудзи, міжрядна обробка просапних, збирання картоплі і льону, заготівля кормів, механізація трудомістких процесів робіт у тваринництві, недостатня кількість фосфорних і азотних мінеральних добрив і т. д. На зборах майже в усіх колгоспах області колгоспники піднімали питання про поліпшення постачання колгоспного автотранспорту авторезиною, паливом, запасними частинами. Погано забезпечувалися колгоспи будівельними матеріалами. Всі критичні зауваження і недоліки, які були викриті під час проведення звітних і звітно-виборних зборів у колгоспах області, були типовими для західних областей УРСР, але не стосувалися суті грабіжницького функціонування системи.

Пограбування колгоспів державою відбувалося: по-перше, обов'язковими поставками сільськогосподарських продуктів, по-друге, натуральною оплатою за роботи МТС у колгоспах. Колгосп здавав безпосередньо державі через заготівельну мережу обов'язкові поставки хліборобських продуктів, тобто товарний податок у формі продуктів за розмірами, визначеними планом задачі з кожного гектара землі (погектарний облік). Заготівельна (державна) ціна за віддані ними продукти в обов'язковій поставці була у багато разів нижчою від гуртових (ринкових). Заготівельна ціна у 1954 р. 1 центнера пшениці 9,15–10 крб і гуртова – 111 крб; жита 5,15–6,5 крб і 67 крб; ячменю 5,85–7 крб і 77 крб і т. д. [438].

Різниця цін, продиктована державою, покривала оплату заготівельного персоналу і відповідних структур, а весь решта отриманий дохід (капітал) держава спрямовувала у важку промисловість та озброєння (військово-промисловий комплекс). Це означало, що колгосп за свої продукти рослинництва і тваринництва отримував мізер – 10–15%, частину яких відраховував у «неподільний фонд» для майбутніх інвестицій, а решту розподіляв між

колгоспниками за трудовні. Селяни-колгоспники, як і селяни-кріпаки століття перед тим, працювали «за десятий сніп». Вживати до колгоспної праці – кріпацька в усіх відношеннях правомірно.

Переломним у колективізованому сільському господарстві Станіславської області можна вважати 1958 р. – більшість господарств вийшли із економічної стагнації та запровадили комплексну механізацію у рослинництві та тваринництві. Виконуючи постанову ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про дальший розвиток колгоспного ладу і реорганізацію машинно-тракторних станцій» від 18 квітня 1958 р., колгоспи Станіславської області закупили значну кількість сільськогосподарської техніки, підвищивши таким чином рівень механізації всіх галузей колгоспного виробництва. Протягом року колгоспи придбали всіх видів тракторів і сільськогосподарських машин на суму 45 млн 367 тис. крб. Колгоспам продано тракторів 1487 штук, комбайнів: зернових – 290 штук, силосозбиральних 116 штук, сівалок тракторних – 1823 штуки, плугів і культиваторів майже – 3 тис. штук і багато інших видів машин та устаткування [76, арк. 135].

Економічно багаті колгоспи мали змогу купити кращу техніку і відразу розрахуватися з державою, слабші сплачували протягом 1960–1963 рр. Машини ставали колективною власністю колгоспів. На ліквідації МТС держава заробляла: як на передачі зі свого утримання на колгоспні кошти персоналу, вживаних машин, так і на посередництві з продажу запасних частин та модерніших машин. Ця реорганізація мала раціоналізувати працю колгоспів хоча б тому, що не буде двох «господарів» у колгоспному господарстві. Незаплачені колгоспні борги за останні осінні й весняні роботи МТС держава не списувала, а стягувала натурою чи грошима.

Після скасування поставок натурою колгоспи мали примусово продати державі ці самі продукти в таких же, якщо не більших, розмірах на основі старого погектарного обліку із заміною. Уже не дозволялося здавати більше одного виду продуктів замість інших. «Скасування» обов'язкових поставок не ліквідувало цих поставок, а лише міняло форму відбору їх державою. Замість посвідок про

обов'язкові поставки колгоспи отримували гроші. Ціни за продукти далі диктувала держава, і, незважаючи на деяке підвищення, вони залишалися суттєво нижчими від ринкових. Нова політика цін започаткувала ще одну зміну. Вона спрямовувалася на зрівняння всіх колгоспів до висоти середньосильних господарств. Премії і контракції, завдяки яким збагачувалися сильні колгоспи за вироблені понад план продукти, постанови скасовували й позбавляли їх основного джерела збагачення.

Використовуючи як привід до аналізу постанови червневого 1958 р. пленуму ЦК КПРС, ідеолог ОУН С. Ленкавський у статті «Зміни в советському сільському господарстві», опублікованій в газеті «Шлях перемоги» від 13 і 20 липня 1958 р., вказує: «Застарілими і непотрібними шаблонами партія визнала цього року якраз такі два методи большевицького господарювання, які не практикуються ніде в світі і які тому вважаються типовими для комунізму: землеробство у великих сільських господарствах з допомогою с/г машин, які не є в розпорядженні тих господарств, але постійно винаймаються за оплатою від т. зв. машино-тракторних станцій (МТС), що й існували лише для такого винайму; збирання податків з сільських господарств у не вигідній формі відбирання у колгоспів означеної кількості хліборобських продуктів, а не грошей. Ці дві особливості комуністичної вигадки большевики скасували в березні і червні як застарілі вже й задорогі» [274, с. 419].

Із 450 колоспів Станіславської області станом на початок 1958 р. – 80, або 17%, вважалися економічно відсталими. Партійні, радянські і сільсько-господарські органи області вживали заходи, щоб підтягнути їх до рівня середніх. Посильну практичну допомогу в різних формах у цьому мали надавати передові колгоспи області. За зразок був вибраний колгосп «Більшовик» Шосткинського району Сумської області, хоча поряд були колгоспи-мільйонери «1 травня» Снятинського району під керівництвом двічі Героя соціалістичної праці, депутата Верховної Ради СРСР Ю. Личука чи «Зоря комунізму» с. Джурів Заболотівського району на чолі з Є. Москальчуком. Найбільш дієвим з економічних підходів було об'єднання відстаючого господарства з передовим, якщо таке було поруч, та

починати «із завзяттям» працювати по-новому. Передові колгоспи могли надавати допомогу відстаючим і особливо тим, що потерпіли від стихійного лиха, кормами, племінною худобою, зерном, а інколи навіть коштами, щоб ліквідувати фінансові труднощі. В області організовувалися екскурсії у передові колгоспи і навпаки – у відстаючі. Допомога правлінням колгоспів порадою у веденні колгоспного господарства, фінансовій дисципліні частково впливали на стан справ. Чималу роль в справі організаційно-господарського зміцнення відсталих колгоспів відіграло щомісячне авансування колгоспників і додаткова оплата праці, як це вперше було організовано в колгоспі «Більшовик» Сумської області [69].

Причиною відставання частини колгоспів була мала кількість землі, придатної для обробітки, і низька культура землеробства. З метою ліквідації цих недоліків відстаючі колгоспи об'єднувалися з іншими економічно міцними господарствами. Відповідно до постанови ЦК КП України і Ради Міністрів УРСР 1959 р. № 53 «Про перетворення частини колгоспів Української РСР у радгоспи, підсобні сільські господарства лісгоспів і відгодівельні господарства та про організацію на землях окремих колгоспів промислових артілей» від 13 січня, 9 відстаючих колгоспів було перетворено в корморадгоспи системи «Скотосировина» і 9 в підсобні господарства лісгоспів. Крім того, 5 колгоспів ліквідували свої відставання укрупненням з економічно міцними колгоспами, а 8 піднесли свою економіку шляхом розширення посіву льону, підвищення врожайності сільськогосподарських культур і продуктивності тваринництва. На 1 січня 1959 р. в області залишалось 7 відстаючих колгоспів із загальної кількості – 400 господарств [76, арк. 80–81]. Впровадження у виробництво колгоспів і радгоспів науково обґрунтованої системи ведення господарства, яка базувалася на електрифікації, механізації виробничих процесів, давало певні позитивні результати.

Через рік із 400 колгоспів області залишилося 291. За цей період кількість рільничих бригад в колгоспах скоротилась на 290 і ланок на 891. Створено 108 комплексних бригад і 266 комплексно-механізованих ланок з обробітку цукрових буряків, кукурудзи та інших просапних культур. Внаслідок укрупнення колгоспів,

бригад і тваринницьких ферм в сільгоспартілях області вивільнилося 1805 працівників, що дало економію на 475084 трудовнів, або в переводі на гроші – 4003921 крб. Тільки в колгоспах Снятинського району кількість виробничих бригад скоротилася з 51 до 27, комплексних бригад було 7, стало 20, завідувачів тваринницькими фермами скоротилося з 20 до 8, ланок з 332 до 212. Після укрупнення колгоспів, бригад і ферм вивільнилося 88 осіб, які протягом року одержували оплати майже на 1 млн крб [76, арк. 93–94].

На 1 березня 1959 р. головами колгоспів і промколгоспів області працювало 294 особи (4 жінки), з них: з вищою освітою – 33, або 11%, в тому числі з вищою с/г освітою – 13 осіб, або 4%; з незакінченою вищою освітою – 29, або 10%; з середньою освітою – 112, або 38%, в тому числі з середньою с/г 77 осіб, або 26%; з незакінченою середньою освітою 82 особи, або 28%; з початковою освітою 38 осіб, або 13%. Голів колгоспів і промколгоспів членів і кандидатів в члени КПРС – 274 особи, або 93%. На посадах голів колгоспів працювало 104, або 35% тридцятитисячників [76, арк. 96–97]. Про наслідки господарської діяльності колгоспів свідчили головні показники, які поступово покращувалися: вироблення м'яса на 100 га с/г угідь сягав майже 30 цнт, а вироблення молока на 100 га с/г угідь – 170 цнт. Внаслідок вжитих організаційно-господарських заходів колгоспи зміцнили свою економіку. Однак без видачі зерна за трудовень залишилися 37 гірських колгоспів. Видачу грошей на трудовень колгоспами області можна розподілити таким чином: від 0,40 до 1 крб – 7; від 1 крб до 2,5 крб – 92; від 2,5 крб до 4 крб – 141; від 4 крб до 6 крб – 103; від 6 крб до 10 крб – 50 [76, арк. 97]. Одним із кращих залишався колгосп «1 травня» в с. Стецева Снятинського району, який незмінно очолював новатор сільськогосподарського виробництва Ю. Личук. У господарстві вироблення м'яса на 100 га с/г угідь – 55 цнт і вироблення молока на 100 га с/г – 350 цнт. Вартість трудовня – 18 крб [76, арк. 98].

Запровадження спеціалістами науково обґрунтованих програм, відповідних машин, електрифікація виробничих процесів у тваринництві та рослинництві не розв'язувала колгоспних проблем. Хоча, колгоспи давали державі більший

валовий збір своїх продуктів, але самі й надалі залишалися під системою державного визиску, яка позбавляла їх ініціативності. Дрібні зміни, які мали на меті оживити вбиту центральним держпланом ініціативу в колгоспних виконавців, як дозвіл районам і колгоспам робити незначні відхилення від плану чи вносити зміни в колгоспний статут, не давали їм вільної господарської ініціативи.

З 1959 р. у Станіславській області в 33 колгоспах запроваджувалася гарантована грошова оплата праці, без нарахування трудоднів, і в 26 колгоспах гарантована оплата трудодня. Колгоспникам забезпечувалася видача щомісячних авансів. Для цього в колгоспах створювалися перехідні грошові фонди в сумі 33 млн 566 тис. крб, що складало 16% від загальної суми витрат, запланованих для оплати праці колгоспників на 1959 р. Колгоспникам дозволялося проводити видачу додаткової оплати тільки за отримання надпланової продукції. За виконання деяких видів робіт, що мали важливе значення для підвищення врожайності і продуктивності тваринництва, дозволено видавати премії [76, арк. 106].

З ростом врожайності сільськогосподарських культур, з розвитком поголів'я та підвищенням продуктивності громадського тваринництва зросли грошові прибутки колгоспів на 1 га землі і оплата праці колгоспників. У середньому ріст прибутків в розрахунку на 1 га ріллі в крб був таким: 1953 р. – 243 крб; 1955 р. – 608 крб; 1958 р. – 2513 крб; 1959 р. – 2675 крб; 1960 р. – 4815 крб [76, арк. 132].

У системі заходів з подальшого піднесення сільського господарства, підвищення культури землеробства провідна роль належала сівозмінам з правильною системою удобрень і обробітку ґрунту. На основі проведених польових обслідувань сільськогосподарських угідь ґрунтознавчими партіями науково-дослідного Інституту землеробства і тваринництва західних районів УРСР та Львівського сільськогосподарського інституту в колгоспах Станіславської області були розроблені перспективні плани розвитку господарств, в основу яких покладено науково обґрунтовану систему ведення господарства,

виходячи з конкретних ґрунтово-кліматичних умов. Матеріали наукових агрообслідувань земель використовувалися колгоспами для ведення правильних сівозмін, для розробки відповідної системи удобрення, для паспортизації землевпорядкування, для розробки нових способів обробітку ґрунту та поліпшення кормових угідь [68].

Для кожного з колгоспів області розроблялися науково обґрунтовані системи ведення господарства, для чого у райони відряджались спеціалісти сільського господарства з обласної сільськогосподарської дослідної станції, облуправління сільського господарства та з районних інспекцій по сільському господарству. При обласному управлінню сільського господарства проводилися систематичні наради-семінари, видавалася спеціальна література. Однією з перших видана брошура «Науково обґрунтована система ведення господарства колгоспу «1 травня» Коломийського району». З укрупненням колгоспів та концентрацією виробництва, підвищенням технічного оснащення колгоспів сільгоспартілі й окремі бригади почали спеціалізуватися на виробництві певних видів продукції рослинництва і тваринництва. Низка колгоспів, виходячи з конкретних природно-кліматичних умов, переглянули форми організації праці і залежно від їх особливостей визначили найбільш ефективні [67].

Значно покращилася якість насінництва сільськогосподарських культур. Колгоспи Станіславської області вивозили на поля відповідну кількість гною, торфу, компостів, мінеральних добрив. Для вапнування кислих ґрунтів виділялося 65 тис. тонн вапнякових добрив. Річний фонд мінеральних добрив для області сягав 125 тис. тонн. Поліпшено стан луків і пасовищ, розкорчовано і розчищено від чагарників 2446 га і т. д. Перспективний план меліорації ґрунтів в колгоспах Станіславської області передбачав провести осушення надмірно зволжених та заболочених земель на площі 52286 га, зокрема: 1959 р. – 1870 га; 1960 р. – 3484 га; 1961 р. – 6978 га; 1962 р. – 9708 га; 1963 р. – 11374 га; 1964 р. – 9765 га; 1965 р. – 9106 га. Провести реконструкцію, відбудову та ремонт осушних систем з відкритими каналами на площі 40775 га. Провести будівництво гончарних

дренажних систем на площі 30050 га. Для цього виготовити гончарних трубок в кількості 60 млн штук [76, арк. 149].

Окреме місце в аграрній історії посіла надпрограма М. Хрущова – «кукурудзяна лихоманка» викликана нестачою власного зерна. В УРСР посіви кукурудзи поширилися ще в 1949 р. й показали непогані результати. На той час М. Хрущов обіймав посаду першого секретаря республіки. Ставши лідером СРСР, він вирішив поширити «український досвід» на території Союзу. Нова культура мала ввійти до харчового зернового резерву та стати основою кормової бази сільського господарства.

Станіславський обком КПУ вимагав збільшення площ під вирощування кукурудзи в колгоспах області. Вся площа посівів кукурудзи у 1959 р. сягала 53200 га, з яких використана площа розподілялася таким чином: на зелений корм худобі – 10,4 тис. га; зібрано в молочно-восковій стиглості – 30,9 тис. га, які використано для силосування і консервування качанів; на сухе зерно – 8,3 тис. га; післяукісні посіви – 3,5 тис. га. Це дало змогу закласти на кожну корову по 25,6 тонн силосу і консервованих качанів, на одну свиноматку – 3,9 тонни [76, арк. 172]. У зв'язку з широким застосуванням комплексної механізації та впровадженням передового досвіду на вирощуванні кукурудзи, зі збільшенням урожайності, особливо зеленої маси, затрати праці і собівартість одиниці продукції зменшилися майже у два рази. Підрахунки показували, що для отримання такої кількості кормових одиниць треба було б посіяти на площі 230 тис. га вівса при врожайності 12 центнерів і 24 центнери соломи з гектара. У публікаціях щодо «чудо-культури» – кукурудзи часів М. Хрущова мали місце «перегини» [11, арк. 40], але й була економічна доцільність та вигода у довгостроковій перспективі. При цьому площі, засіяні кукурудзою, займали третину від площ, відведених під зернові культури. В умовах Прикарпаття високих результатів урожайності давало насіння кукурудзи «кінський зуб».

Дослідниця С. Давидович простежила, що «виробництво валової продукції, у відповідності з перспективними планами колгоспів на 1959–1965 рр., мало зрости за семирічку у два з лишнім рази. Фактично за п'ять років воно зросло на 10,6%.

Згідно з семирічним планом у 1964 р. колгоспи Івано-Франківської області мали виробити: м'яса – 46,7 тис. т, а фактично 19,7 тис. т; відповідно – молока 247 тис. т і 96,5 тис. т; шерсті 326 т і 139 т; яєць 16,6 млн шт. і 4,8 млн. шт.» [450, с. 66].

Економічна політика радянської влади в західноукраїнському селі після проведення насильницької колективізації полягала в індустріалізації аграрного сектора. Застосування машин у всіх галузях сільського господарства стали визначальним елементом індустріального процесу. Індустріальну основу на селі створювали на основі запровадження машин з найширшим використанням електроенергії, тобто на новій технічній базі. Важливу роль щодо уточнення економічних пріоритетів і нарощування індустріального потенціалу відіграли рішення березневого (1965 р.) пленуму ЦК КПРС. У сільському господарстві прискорювались темпи механізації, хімізації і меліорації земель, розвивалася спеціалізація і концентрація виробництва на базі міжгосподарської кооперації і агропромислової інтеграції [121, арк. 120].

Нове партійне керівництво в СРСР ініціювало перш за все зміни в аграрному секторі економіки й відповідно чергові соціально-побутові зміни в житті селянства. Спробу змінити ситуацію на краще було започатковано у 1965 р. на пленумі ЦК КПРС, що проходив 24–26 березня в Москві. Нове керівництво КПРС на чолі з Л. Брежнєвим підтверджувало загальну закономірність радянської історії – критика нестерпного становища, яке склалося в сільському господарстві держави, та обіцянки швидкого вирішення проблем [184, с. 237]. Традиційно головним питанням в організаційно-партійній роботі вважалося підвищення відповідальності парторганізацій, кожного комуніста за вирішення господарських задач, правильний підбір, розстановка та виховання кадрів. Подолати кризу передбачалося інтенсифікацією землеробства, значним збільшенням капітальних вкладень, зміцненням технічної бази колгоспів і радгоспів, підвищенням закупівельних цін на сільгосппродукцію, впровадженням нової системи планування, гарантованої оплати праці колгоспників.

Таким чином, аналіз розвитку сільського господарства Станіславської (Івано-Франківської) області дозволяє стверджувати, що в цьому секторі економіки

відбувалися зміни, які відображали загальні тенденції еволюції державної аграрної політики. Збільшення капітальних вкладень, впровадження досягнень науки, нових інтенсивних технологій, підвищення ефективності використання меліорованих земель, механізація та автоматизація виробничих процесів дещо покращили ситуацію в сільському господарстві. Практично зросла продуктивність рослинництва й тваринництва. Однак ефективність сільськогосподарського виробництва області залишалася низькою. Реалізація аграрної політики насильницькими методами на усіх етапах тримала сільське господарство в системній кризі. Нарощування сільськогосподарського виробництва поглинало величезні ресурси, проте не давало належної віддачі. Ідеологія правлячої комуністичної партії давала викривлене уявлення про реальний стан справ не лише у сільськогосподарському виробництві, але й у державі загалом.

3.3. Містобудування і архітектура

Поєднання демографічного зростання і швидкої урбанізації, характерне для періоду після Другої світової війни, стало для проєктувальників міст безпрецедентним викликом. Багато міських осередків до кінця війни були знищені, а міське населення шукало прихистку на селі. Упродовж двадцяти повоєнних років розпочався великий міграційний наплив із сіл у міста. Аналогічним чином за два повоєнні десятиріччя населення обласного центру Станіслав виросло майже удвічі (див. *Додаток Й, К*). Радянський період характеризувався прискореною урбанізацією та своїми рисами у архітектурі та містобудуванні. Споруджувалися нові великі промислові підприємства, а разом з ними і житлові масиви – мікрорайони. В основному новобудови були винесені на околиці і за межі старої частини міста Станіслава, Коломиї, Калуша, Долини, Надвірни, Богородчан, Городенки, Галича та поглинули приміські села. Мікрорайони забезпечувалися, за залишковим принципом, самими вкрай необхідними видами торгового і культурно-побутового обслуговування за радянськими типовими зразками. Протягом 1946–1956 рр. у Станіславській області державними організаціями побудовано житлових будинків загальною

площею 199,7 тис. м², індивідуальними забудовниками – 93,7 тис. м², колгоспниками і сільською інтелігенцією – 30,8 тис. м². У 1956 р. капіталовкладення в житлове будівництво області склали 17,9 млн крб [67, арк. 3]. Котеджна забудова була строго обмежена типовими проектами, її розвиток був під особливим пильним контролем в містобудівних планах. Суттєвим обмежувальним чинником були невисокі доходи громадян, які не могли собі дозволити будівництво приватних садиб у межах приміської чи міської зони. Це був один із привілеїв керівної партійно-господарської та правоохоронної керівної верхівки області та районів.

Міста, селища, села розрослися в результаті класичного будівельного рішення радянської доби: кілометри однакових сірих, як правило дешевих бетонних конструкцій, погано збудованих, без жодних прикмет архітектурних ознак чи естетичної принадливості. У тих містах, де стара центральна частина залишилася (як у Станіславі, Коломиї, Калуші), нові будинки виростили вперемішку та на околицях, утворюючи низку приміських спальних районів, додаючи навантаження на міську інфраструктуру. Що ж до менших міст і селищ, змушених приймати десятки тисяч колишніх селян, які перетворилися на шахтарів, калійників, нафтовиків, енергетиків, то вони масово заселялися у гуртожитки та робітничі селища. Архітектура нових державних споруд сталінського періоду – партійних приміщень, будинків культури, технікумів – ретельно наслідувала радянські приклади. В дусі соцреалізму – надто великі (помпезні) й тільки зрідка гарні (депресивно подібні).

У 1953 р. Радою Міністрів Української РСР прийнята постанова № 1725 «Про дальший розвиток житлово-комунального і соціально-культурного будівництва та промисловості Станіславської області», відповідно до якої міністерства республіки зобов'язувались виконати низку заходів для області. Після прийняття постанови окремі міністерства розпочали будівництво водопроводу, газифікацію міста, побудували лазню, житловий будинок, середню школу та інше [65, арк. 166]. Станіславський паровозоремонтний завод одним із перших у 1955 р. приступив до будівництва 24-квартирного житлового будинку

вартістю 2 млн 756 тис. крб. Того ж року було виконано робіт на суму 224 тис. крб, наступного – на 350 тис. крб [66, арк. 89].

У 1955 р. розпочалось будівництво типових будівель без прикрас, застосування архітектурних ансамблів з метою прискорення й здешевлення процесу забезпечення житлом. Типові проекти робилися згідно ЦК КПУ «Про ліквідацію надмірностей у проектуванні та будівництві». Якщо хтось хотів збудувати щось особливе, оригінальне, то мав звернутися особисто до Держбуду УРСР, а в Києві – Київського міськвиконкому. Варто зазначити, що в попередній період на всесоюзних конкурсах розглядалися лише проекти унікальних будівель, котрі несли художньо-ідейне забарвлення. Проте з приходом до влади М. Хрущова концепцію було змінено, переформатовано, і вказано на помилки подібної «естетики» [67, арк. 13]. Конкурс міг виграти лише той, хто пропонував мінімалістичне, зручне й дешеве житло. Архітектори, які виступали проти однотипного будівництва не мали подальшого кар'єрного росту. Як наслідок, у результаті активного житлобудівництва з'явилося багато «хрущоб», надалі «хрущовок», які можна охарактеризувати як убогі, не комфортні, не зручні житлові масиви, без жодного натяку на естетику. Архітектура міст ставала змішаного типу, подекуди це виглядало абсурдно й негативно впливало на архітектурний ансамбль окремих міст.

У 1950-х роках архітектори ще використовували у проектах громадських будівель різноманітні елементи прикрас. На початку 1960-х років ЦК КПРС засудив оздоблення будівель («украшенчество»). Якщо раніше допускалося будівництво споруд з колонами, арками, що у свою чергу вело до подорожчання робіт, то в часи керівництва М. Хрущова від цього відмовилися. Елементи різноманітних стилів отримали негативне означення – «викрутаси». Радянські архітектори змушені були переглянути свої попередні підходи і відмовитися від «надмірностей». У руслі нових вимог до виконання будівельних робіт відмовилися й від витрат на благоустрій. Домінуючими стали типові малометражні проекти, які пройшли випробовування в інших республіках Радянського Союзу і рекомендувалися для Станіславської області.

У 1957 р. у місті Станіславі було здано 6 багатоповерхових будинків на 54 квартири, гуртожиток на 100 осіб та 10 будинків на 17 квартир. Завершувалося спорудження 27 будинків на 54 квартири. Крім цього, в місті індивідуальними забудовниками споруджувалося 360 будинків. У місті було капітально відремонтовано 33 будинки, в 558 квартирах проведено поточний ремонт. За 8 місяців поточного року в місті Станіславі газифіковано 2746 квартир. Всього переведено на газове опалення 7 тис. квартир і 72 підприємства [68, арк. 33].

Із доповідної записки «Про спорудження житлових будинків методом народної будови в Станіславській області в 1957 році»: «Наслідуючи почин горьківчан (місто в РФ – *Авт.*), колективи підприємств і господарських організацій Станіславської області в 1957 році методом народної будови збудували житлові будинки загальною площею 19793 м², зокрема в м. Станіславі збудовано 6100 м², у м. Коломиї – 9452 м², у м. Калуші – 571 м². Крім цього, за рахунок капіталовкладень при участі робітників і службовців споруджено біля 2000 м² житла. В 1957 році в новозбудовані квартири поселено 500 сімей робітників і службовців» [69, арк. 18]. Метод «народної будови», або «толока», «своїми силами», широко практикувався віками на землях Західної України. Це стосувалося насамперед, зведення храмів, монастирів, народних домів і т. д.

З 1958 р. майже всі промислові підприємства і господарські організації розгорнули спорудження будинків методом народної будови – 190 будинків загальною житловою площею 15000 м² [69, арк. 26]. На підприємствах виявлялися спеціалісти-будівельники, з числа яких утворювалися постійні будівельні бригади з відрядною оплатою праці. За своїм складом ці бригади були невеликі – 3–5 осіб. Завдання їх полягало в організації будівельних робіт та в навчанні робітників будівельним спеціальностям. До кінця будівельних робіт багато робітників набували кваліфікації і успішно працювали мулярами, штукатурами, пічниками, теслярами і т. д.

На 1959–1965 рр. капітальні вкладення в житлове і комунальне будівництво в СРСР збільшилось на 80%. Офіційна пропаганда стверджувала, що «до кінця семирічки отримають нові квартири щонайменше 45 млн громадян. 15 млн

квартир за семирічку – це 5870 квартир в день» [74, арк. 50]. За розмахом, темпами комунального й житлового будівництва СРСР у середині ХХ ст. займав перше місце у світі. За роки радянської влади житловий фонд зріс більш як у п'ять разів. Тільки за семирічку (1959–1965 рр.) у містах і робітничих селищах держави споруджено житлові будинки загальною площею понад 560 млн м² – майже у два рази більше, ніж за попередні сім років. Крім того, за семирічку було споруджено більше 3 млн житлових будинків у сільській місцевості. Це дало змогу 84 млн громадян поліпшити свої житлові умови [163]. Такі «величезні масштаби і темпи будівництва могли бути здійснені завдяки підвищенню індустріального рівня будівельного виробництва та впровадженню заводського домобудування. Однак в погоні за кількісними показниками значно втрачалися якісні, домінував спрощений підхід до технічної та проєктної документації. Державна політика вважала стратегічним напрямом загальні обсяги» [115, арк. 57].

Будівельні і монтажні організації Української РСР «застосовували індустріальні методи будівництва, нові машини і механізми, передову технологію виробництва, яка за низкою технічних характеристик відставала від світових зразків. Підрядним способом виконувалося 95% загального обсягу будівельно-монтажних робіт». Частка ручної, немеханізованої праці на будівництві була найвищою – сягала 50–60%» [52, арк. 153]. У республіці було досягнуто деякого зниження вартості будівництва і підвищення його якості.

Протягом 1964–1965 рр. Івано-Франківська область «виконувала державний план капітальних вкладень, а будівельні організації – план будівельно-монтажних робіт. Поряд з тим немало будівельних організацій працювали неритмічно, порушували строки будівництва, погано використовували резерви і можливості для виконання держпланів. З 41 управління 17 не справлялися зі своїми завданнями» [81, арк. 127].

Радянське житлове будівництво базувалося на жорстких технічних розрахунках. Так, мікрорайон розраховувався на чотири-шість тисяч осіб, хоча бували і більші. На одному гектарі повинно було бути 2,800–3,200 м² житлової площі, 170–250 дерев, 1,500–2000 кущів. Науковці розробили нормативи для

створення мережі побутового обслуговування. На віддалі не більше 400–500 метрів від кожного будинку мікрорайону мали бути заклади щоденного користування: школи, дитячі садки, ясла, продовольчі магазини, пральні, домові кухні, бібліотеки, установи зв'язку і т. д. Разом з житловими будинками (п'ятиповерховими і дев'ятиповерховими) одночасно проєктувалися на одній території різні будинки громадського призначення, що мали урізноманітнювати архітектурний ансамбль. Увага акцентувалося й на організації транспортного обслуговування, реконструкції дорожньо-вуличної мережі, інженерній підготовці території, освітленні й озелененні [154].

Особливістю Івано-Франківської області середини минулого століття була наявність відносно невеликої кількості малих міст – окрім обласного центру, всі інші до 100 тис. осіб. Щодо забудови малих міст, то всі питання розв'язувалися у межах області. Вирішальним фактором був розвиток промисловості, наявність під'їзних шляхів, електро- і водопостачання, каналізації. Малі міста близько розташовані одне від одного, і розвиток їх був взаємопов'язаний. Так, у Калуші й Долині, двох перспективних малих містах, значна частина робітників доїжджала з навколишніх сіл на віддаль 10–30 кілометрів. Непродуманий підхід у стадії проєктування (економія коштів) призвів до того, що не зовсім вдало було вирішено елементи забудови в Калуші. Нові мікрорайони звели на базі старої частини міста прив'язуючись до старих шляхів сполучення і комунікацій, нехтуючи розою вітрів. Тому впродовж року на місто дують вітри зі сторони підприємств хімічного виробництва та басейнів зберігання розсолів [165].

Із повоєнною п'ятиповерховою забудовою міст і містечок («хрущовками»), приходять шести-дев'ятиповерхове та приватне будівництво. Сформувався і набув широкого розповсюдження новий вид послуг – будівництво і ремонт житла на замовлення населення. Розширення обсягів будівництва пришвидшило перехід від комунального житла («комуналок») і гуртожитків до невеликих квартир сімейного типу. На шляху до нового житлового будівництва поставало немало перешкод. Не було віднайдено способу об'єднання зусиль забудовників, що дозволило б комплексно споруджувати інженерні комунікації та покращувати

благоустрій довколишніх територій. Місцеві виконкоми не мали права кооперувати засоби підприємств на будівництво об'єктів культурно-побутового призначення.

Київський Державний інститут проектування міст (Діпромiст) у 1955 р. завершив складання генерального плану Станіслава, визначив перспективи дальшого його розвитку. У 1959 р. закінчено планування «промислового району» обласного центру. Згідно з радянськими архітектурними підходами було закладено чітке зонування міста. Будівництво і реконструкція мали вестися мікрорайонами з створенням у них розгалуженої мережі культурно-побутових закладів. У зв'язку з різноплановими змінами в економічному розвитку міста і області, а також у містобудівній практиці, генеральний план потребував певного коректування [67, арк. 49].

На середину 1960-х років переважали 4–5 поверхові будинки. У восьмій п'ятирічці розпочато зведення комплексу на вулиці Набережній в кінці вулиці Галицької – ансамблю різновисотних споруд. На вулиці Галицькій до будівництва 70-квартирних будинків приступили вже у восьмій п'ятирічці. Одночасно споруджувався комбінат дошкільних дитячих закладів на 280 місць. Поступово реконструювали і головні вулиці обласного центру. Обличчям Івано-Франківська став Будинок художника – (проект архітекторів Л. Лукомської та І. Гриньова), кінотеатр «Космос» та інші. Збереження архітектурної спадщини міста, що опинилася під загрозою, залежало від небайдужих особистостей. Якщо їм не вдавалося врятувати певну будівлю, то вони принаймні могли зберегти те, що від них залежало. Вмонтувати фасадну частину чи галерею у нову забудову.

Розмаху набирали коопероване і кооперативне будівництво. В 1966 р. розпочалося будівництво 129-квартирного будинку по вулиці Галицькій за рахунок відрахувань ряду організацій. З цією метою було створено кооперативи для будівництва трьох 70-квартирних будинків за кошти індивідуальних забудовників. Економічні розрахунки показали доцільність застосування при благоустрої вулиць великорозмірних цементно-бетонних плит. Певна увага приділялася вертикальному озелененню будинків. Окремі зразки в місті

збереглися, наприклад, будинок облвиконкому (сучасна вулиці Грюнвальдська, 11).

Спеціальна постанова Верховної Ради Української РСР «Про стан і заходи по дальшому поліпшенню благоустрою міст, селищ і сіл Української РСР» від 29 червня 1966 р. окреслювала стратегічні напрямки роботи, вказувала й на деякі недоліки. У постанові відзначалося, що є певні успіхи (серед кращих – Івано-Франківська область), досягнуті в здійсненні заходів щодо сучасної забудови міст, селищ і сіл та поліпшенні їх благоустрою. В цій важливій справі мали місце й істотні недоліки. Так, із скарг, що поступали протягом року в обласні організації, майже 20% стосувалися житлових питань [59, арк. 125–126]. Роботи по забудові нерідко велися без належного цілеспрямовання, схеми районного планування розроблялися надто повільно, некомплексно, без достатнього наукового обґрунтування.

Прикарпатські будівельники вносили свій вагомий вклад у розбудову населених пунктів як області, так і різних регіонів СРСР. З нових матеріалів почали споруджуватися добротні адміністративні будівлі, виробничі приміщення, філіали цехів, майстерні, пекарні, школи, ясла, клуби, лікарні, фельдшерсько-акушерські пункти, торговельні і комунальні підприємства. Будівництво на селі з кожним роком набирало ширшого розмаху і ставало на індустріальну основу. Розмах будівництва на селі зростав і змінювався його напрямок. Будівництво на селі переводилося на індустріальну основу – застосовувався залізобетон, широкої механізації зазнавали будівельні процеси. У розпорядженні організацій сільського будівництва були заводи залізобетонних виробів, десятки автокранів, бульдозерів, екскаваторів та інших машин. Якщо у 1965 р. міжколгоспні будівельні організації виконали будівельних робіт на 4 млн 705 тис. крб, то в наступному – на 7 млн 195 тис. крб. Краще інших працювали Гвіздецька, Бурштинська, Отинянська, Рогатинська і Войнилівська міжколгоспні будівельні організації [148].

Найважливішим завданням було підвищення його якості та зниження вартості, особливо там де більшість робіт виконувалося міжколгоспними будівельними організаціями. Спеціалісти філіалу «Діпроміст» (Івано-

Франківський філіал Українського державного інституту проектування міст), «Облколгоспроект», Івано-Франківської земельної експедиції розробляли проекти забудови багатьох населених пунктів Івано-Франківщини. На сторінках обласної газети «Прикарпатська правда» залишилися прізвища сотень працівників, котрі вклали свої зусилля у розбудову краю. Сумлінно попрацювали інженери н. ово м організацій Д. Гнилиця, М. Лесечко, М. Копильців з інституту «Облколгоспроект», В. Нестенко, А. Мороз, С. Волохович, В. Піганюк з філіалу «Діпромист», Ф. Ульяненко, А. Лесіцька із земельної експедиції [159].

Віддаючи належне передовикам, маємо відзначити, що загальний рівень сільського будівництва відставав від потреб. Особливу тривогу викликала велика кількість так званих перехідних будов. На середину 1960-х років їх було 278, на 1 січня 1967 р. – 390 і через рік – 521 [148]. Одна з основних причин збільшення незавершеного будівництва – відсутність належного планування в окремих колгоспах і районних виробничих управліннях сільського господарства. Дехто з керівників вважав, що чим більше розпочне будувати об'єктів, тим скоріше досягне особистого кар'єрного росту – головне правильно прозвітувати «про досягнення».

У два повоєнні десятиріччя у промислових центрах – Івано-Франківську, Калуші, Долині, Надвірній, Коломиї, Бурштині – вирости нові квартали і мікрорайони нового стилю архітектури. Однак населені пункти не завжди забудовувалися, як того вимагали радянські інструкції, що регламентували забудови, благоустрій, озеленення і зовнішнє оформлення. Численний штат чиновників – секретарі райкомів партії, голови райвиконкомів, голови міських і селищних Рад, архітектори міст і районів, завідувачі комунгоспами, директори комбінатів комунальних підприємств, керуючі домоуправліннями, працівники проектних організацій і санітарно-епідеміологічних станцій, керівники різноманітних організацій та підприємств впливали та скеровували будівельну політику.

У другій половині ХХ ст. по суті заново збудовано Івано-Франківськ, Коломию, у кілька разів збільшилися по території і населенню Калуш, Долина,

Надвірна, Бурштин та ціла низка селищ і сіл області. Справа, однак, не тільки в кількості. Докорінно змінилося «зовнішнє обличчя» [65, арк. 144]. Введено в експлуатацію теплоцентралі. Головні вулиці проектувалися шириною 35–50 метрів з проїжджою частиною 14–21 метр. Така ширина вулиць надавала можливість віддалити житлову забудову від шуму, захистити її зеленими смугами. Будівництво більшості нових мікрорайонів супроводжувалося знесенням значної частини одноповерхового індивідуального і комунального житлового фонду, приєднанням території довколишніх приміських сіл.

Радянський період характеризувався найбільш високими темпами житлового будівництва і відповідно розбудовою комунального господарства. Поряд з певними досягненнями у містобудуванні мали місце вагомі проблеми. На деяких з них необхідно зупинитися. Основна тенденція тогочасного будівництва у містах – створення комплексних мікрорайонів. У цій тенденції поєднувалися питання економічного характеру і прагнення створити найбільше зручностей для населення. Організація таких мікрорайонів виходила із загального плану міста. Житлові масиви в різних містах УРСР і навіть СРСР не відрізнялися один від одного – типові монотонні будинки. Можна мати ідеальні проекти, бездоганні залізобетонні вироби і матеріали, але, якщо виконавець не розуміє (чи не хоче розуміти), що робити треба добросовісно, або не володіє потрібною майстерністю і знаннями, якість завжди буде низькою. Аналіз браку і дефектів показував, що вагома частка випадків низької якості робіт була пов'язана з безвідповідальністю виконавців.

Радянська соціально-економічна політика зумовила масову міграцію населення в міста, в першу чергу молоді та пов'язану з цим проблему дефіциту житла. Уряд знайшов часткове вирішення проблеми масової роздачею дачних ділянок. Дачні забудови відрізнялися хаотичною забудовою низькоякісного житла. Для багатьох вони стали фактично «другим житлом», а також покращили ситуацію з дефіцитом сільськогосподарських продуктів. З'явився специфічний радянський чинник субурбанізації у приміській зоні. Процеси субурбанізації у радянські часи були поза увагою містопланувальних організацій.

Таким чином, планова модернізація та інвестиції в соціально-економічні процеси з метою розбудови військово-промислового комплексу на якому тримався СРСР, сприяли урбанізації. Це, у свою чергу, спонукало до містобудування, яке відчутно пожвавилось. Зруйновані Другою світовою війною міські масиви Станіславської (Івано-Франківської) області, як й інших західноукраїнських областей, зазнали суттєвих змін. Після економічної депресії, пов'язаної з війною та міграцією міських мешканців на сільські території, два післявоєнні десятиріччя запропонували нові підходи. За одне покоління міста, населені пункти змінили свій традиційний уклад – ставали не тільки адміністративними, а й індустріальними центрами, а їх території промисловими гуртожитками, без акцентів та нівелюванні згадок про старовинне (буржуазне минуле). У свою чергу, перше – сталінське десятиріччя, відрізнялося від другого – хрущовського, пов'язаного з радянськими новаціями у містобудуванні й архітектурі. Примусова індустріалізація, сільська колективізація й нехтування приватними потребами громадян пояснюють, чому за комуністичних часів недбало будували міста, селища, села. Масова міграція із сіл у міста створювали тиск на ресурси міст з чим окупаційний радянський режим не міг справитися. Перші ознаки кризи політичної системи відчули на собі панельні бетонні гуртожитки, переповнені комуналки, приміські масиви. У радянський період містобудування відбувалося у спрощеній формі нового урбанізму, що контрастувало зі старою забудовою міст західної України. Більшість території нової міської забудови отримували типову одноманітну просторову структуру, яка відрізнялася хіба що кількісними показниками в залежності від підпорядкування та розмірів міста. Масштабне будівництво дешевого і конструктивно-простого житла не могло розв'язати проблему його нестачі.

РОЗДІЛ 4. Соціальне життя

4.1. Розбудова професійної освіти

Історія соціумів, соціальних і професійних груп, мешканців певних населених пунктів (регіонів) поступово витісняє тематику політичної та воєнної історії. Складники соціальної історії, яка вивчає соціальні групи і верстви з погляду їхнього повсякдення, займає вагоме місце в сучасних історичних студіях. Аналіз соціальної сфери життя населення, виявлення позитивних і негативних сторін, дає змогу охарактеризувати людину з її повсякденними вимогами, потребами, запитами, інтересами, взаємостосунками і становищем у тогочасному тоталітарному суспільстві.

Розбудова системи освіти в СРСР відбувалася через підміну суті поняття «національно-культурне будівництво». Проголошувана радянським урядом політика становлення структурної мережі національної освіти й культури не відповідала дійсності. Радянський окупаційний режим здійснював суворий і здебільшого репресивний контроль, як над приватними справами, так й думками громадян. У межах ширшого циклу соціальних реформ, уряд запровадив низку масштабних освітніх змін з метою забезпечити економіку кадровим потенціалом («трудовими ресурсами»). У той же час, незаперечним фактом радянської системи освіти стало кількісне зростання мережі шкіл, значна робота проводилася з організації навчального процесу та ліквідації неписьменності.

У грудні 1944 р. у Станіславській області працювало 704 школи (початкових – 395, неповних середніх – 268, середніх – 41), де навчалось 131586 дітей. У школах працювало 3369 учителів. З вищою педагогічною освітою – 503, незакінченою вищою – 197, з середньою – 1961, неповною середньою – 376 осіб. За національністю: українці – 2582, росіяни – 56, поляки – 361, інші національності – 8. За партійністю: члени ВКП(б) – 34, кандидати в члени ВКП(б) – 19, комсомольці – 277, безпартійних – 2677 осіб. У 1940–1941 навчальному році в Станіславській області працювало 979 середніх, неповних середніх і початкових шкіл, в яких навчалось 228 тис. дітей. У школах працювало більше 6 тис.

вчителів. Під час німецької окупації в області працювали тільки так звані загальнонародні школи, які давали освіту в обсязі 3–4 класів початкової школи. У ході військових дій Другої світової війни приміщення 58 шкіл були повністю знищені, 108 напівзруйновані [12, арк. 5–6; 31, арк. 19].

У педагогічних кадрах для області була гостра потреба. Не вистачало 2229 учителів. Із них 1186 учителів 1–4 класів. Особливо запотребуваними були вчителі російської мови та літератури, історії, географії, математики. Найгірше учительськими кадрами були забезпечені Яремчанський, Кутський, Солотвинський, Долинський, Жаб'ївський і Ланчинський (гірські) райони області. Вакантними залишалися посади 7 завідувачів районними відділами народної освіти [31, арк. 22]. Саме шкільні предмети російська мова та література започаткували зросійщення українських дітей краю.

Протягом вересня-грудня 1944 навчального року зареєстровано і призначено на роботу 1938 місцевих вчителів. Із східних областей України прибуло 1431 учитель [13, арк. 115]. З метою рівномірного розміщення педагогів у січні-березні 1945 р. прибулих випускників учительського інституту в кількості 40 осіб і педагогічного училища – 175 осіб направлено на педагогічну роботу в райони найменш забезпечені кадрами. Курсами перепідготовки керівних кадрів працівників міських, районних відділів народної освіти, директорів, завідувачів і учителів охоплено: завміськими-районними відділами народної освіти – 38 осіб, інспекторів – 38 осіб, заврайпедкабінетами – 38 осіб, директорів середніх шкіл – 20 осіб, директорів неповних середніх шкіл – 300 осіб, зав. початкових шкіл – 250 осіб, учителів 1–4 класів – 300 осіб, учителів 5–10 класів – 300 осіб, всього 1284 особи. Заочним навчанням охоплено в педагогічних училищах – 459 учителів, учительських інститутах – 272 учителі, педагогічних інститутах – 44 особи, всього 775 учителів [39, арк. 30–31].

У Станіславській області нараховувалося неграмотних – 28420 осіб, малограмотних – 21927 осіб, із них у першому півріччі було охоплено навчанням неграмотних – 9323 особи, малограмотних – 6374 особи. У другому півріччі відповідно: неграмотних – 10403 особи і малограмотних – 6591 особа.

Із першочергових заходів у системі народної освіти не виконано: не організовано обласного будинку вчителя; не організовано обласної господарської організації, що виготовляла шкільні меблі; при обласному відділі народної освіти не створено сектор лікбезу (ліквідації неписьменності) – замість цього призначили інспектора з лікбезу, а в містах і районах ця робота покладалася на завідувачів [39, арк. 31].

Під час другої радянзації Станіславської області обком КП(б)У разом з обласними, районними партійними та радянськими організаціями провели значну роботу з підготовки та перепідготовки масових кадрів з місцевого населення. Тільки з 1 травня по 20 липня 1944 р. підготовлено і перепідготовлено на короткотермінових курсах, 5–10 денних семінарах 989 осіб. З них: агрономів – 45, ветсанітарів – 30, машиністів локомотивів – 35, машиністів складних молотарок – 35, вагарів – 23, агентів-заготівельників – 36, статистів – 10, лаборантів – 10, бухгалтерів та рахівників – 10, медсестер – 50, лаборантів – 10, інспекторів – 51, фінагентів – 182 і т. д. [33, арк. 2; 14, арк. 114].

На підготовку масових кадрів сільського господарства зверталася велика увага. Так, у постанові об'єднаного засідання бюро Станіславського обкому КП(б)У та виконкому обласної ради депутатів трудящих «Про підготовку масових кадрів сільського господарства на 1944–1945 рік» від 10 листопада 1944 р. вказано: агроуповноважені – 730 осіб на місцях при райземвідділі; трактористи – 655, локомотивісти – 81, двигуністи – 84, машиністи складних молотарок – 93 особи на місцях при МТС; бригадири тракторних бригад – 60, комбайнери – 10, водії – 30, механіки контролери – 39, нормувальники – 27 осіб у Городенківській школі механізації; ветсанітари – 90, інструктори з штучного запліднення тварин – 26 осіб при Станіславській облветбаклабораторії. Термін навчання тривав від 192 годин до шести місяців. Городенківська школа механізації та Снятинський сільськогосподарський технікум розгортали свою роботу. Згідно з офіційною довідкою освітні заклади мали «все для початку навчання – підручники, вчителів та гроші для обладнання приміщень» [33, арк. 4]. Планом підготовки кадрів сільськогосподарських організацій на різноманітних курсах передбачалося охопити 1725 осіб [33, арк. 6]. На селі появилися нові спеціальності –

трактористи, комбайнери, механіки, водії (шофери). У рослинництві та тваринництві престижними стали спеціальності полеводів, садоводів, зоотехніків, ветфельдшерів, бухгалтерів і т. д.

Підготовки і перепідготовка кадрів масових кваліфікацій для роботи в заново відбудованих підприємствах та різних радянських установах області проводилася недостатньо. Практично ні одна установа не була укомплектована належним чином. Керівники таких установ, як Облдержбанк, Облміспромгосп, Обллегпром, Облторгвідділ взагалі не займалися підготовкою та перепідготовкою масових кадрів для своєї системи. Держбанку лише для обласної контори та міськконтори не вистачало 60 бухгалтерів і 53 інспекторів, а для 15 відділів Держбанку в області зовсім не було кадрів. Керівники цих установ чекали лише на відряджені кадри зі східних областей [33, арк. 2].

У 1944 р. протягом пів року на різноманітних курсах підготовки: кадрів радянських, фінансових, торгових організацій задіяно 2195 при плані 1340 осіб; кадрів господарських і промислових організацій відповідно – 2592 і 3689 осіб; індивідуальна підготовка – 2684 і 4157 осіб [33, арк. 6].

Центральний комітет ВКП(б) офіційно надавав першочергового значення агітаційно-масовій і політико-виховній роботі серед місцевого населення через своїх емісарів, яких масово скеровувалося в західні області [15, арк. 26]. Завоблвно І. Омельченко у своєму виступі зазначав: «Партійно-масова робота є центром усієї роботи з масами. Виховання мас – першочергова задача кожного партійного і радянського працівника. Від проведення партійно-масової роботи буде залежати успіх виконання політико-господарської кампанії. За короткий час нами була проведена велика робота, при допомозі і за участю народних мас нам вдалося відновити політпросвітзаклади» [26, арк. 1].

На засіданні обласного партійного активу Станіславської області 12 жовтня 1944 р. підлеглим давалася вказівка: «Розказувати, що УПА діють не як політична організація, а як шайка розбійників, вбивць і грабіжників. УПА в основному складалася з осіб до 35 літнього віку, причому як агенти використовувалися дівчата, які виконували роль розвідниць. Молодь й інтелігенція сіл знаходилася

під впливом активних націоналістичних елементів. Це показувало, що пропаганда політики радянської влади довкола рішень партії і уряду, а також розвінчування суті ОУН, серед цієї категорії людей велася недостатньо... Мета широкої роз'яснювальної політико-масової роботи мала переслідувати задачі політично розвивати основну масу населення, яка відірвалася від УПА і тим самим паралізувати їх активну діяльність, перетягнути основну частину населення із націоналістичної системи до заходів радянської влади, а молодь – під вплив комсомольських організацій» [26, арк. 16].

Директиви підпілля з ідеологічних питань базувалися на програмних завданнях, схвалених третім надзвичайним Великим Збором ОУН. «Організація Українських Націоналістів, – відзначалося збором, – бореться за Українську Самостійну Соборну Державу й за те, щоб кожна нація жила вільним життям у своїй власній самостійній державі... Проти посиленого шовіністичного курсу більшовицької політики, спрямованої на русифікацію місцевого населення» [141, с. 107, 152].

У матеріалах перевірок вказувалося на незадовільну організацію інформування населення про міжнародне і політичне становище, про ситуацію на фронтах. Виправляючи ці недоліки, Станіславський обком КП(б)У добився того, що не менше як два рази в місяць у кожному селі читалася лекція на заздалегідь підготовлені теми: «Про військово-політичне становище СРСР», «Про повернення українських земель», «Українсько-німецькі націоналісти – злісні вороги українського народу», «Велика Сталінська Конституція», «27 років Соціалістичній Жовтневій революції». Так, наприклад, силами партійного активу в кількості 18 осіб за жовтень і листопад у Станіславському райкомі партії було прочитано 47 лекцій, проведено 750 бесід серед населення. З вересня працювали постійно діючі семінари для голів і заступників голів сільрад. Їх збирали два рази в місяць не для «накачки», а з метою «допомоги, як виховувати актив для виконання політико-господарських завдань» [27, арк. 2, 3]. Масштабні «активні заходи», так називалося на партійному, чекістському жаргоні поширення

наклепницьких чуток проти власного населення, демократичних країн Заходу були складовою інформаційної війни.

Станом на 1 січня 1945 р. у сільській і міській місцевості Станіславської області (за винятком молоді зайнятої на підприємствах і установах) у віці від 14 до 17 років на обліку знаходилося 87467 осіб, із них юнаків – 36720 і дівчат – 50747 осіб. Згідно статистичних даних в області «були наявні великі можливості для залучення молоді в школи ФЗН і ремісничі училища, але мобілізація молоді проходила з великими труднощами» [103, арк. 63].

У 1947 р. мережа навчальних закладів області з підготовки трудових резервів збільшилася з 6 одиниць до 7 – на одну школу ФЗН. На 1 січня 1948 р. діяли 1 залізнодорожне училище, 1 ремісниче і 5 шкіл ФЗН. На відміну від 1946 р. випуск учнів значно збільшився з 440 до 1045 осіб у 1947 р., тобто більше, ніж у два рази. Особливо зросла підготовка трудових резервів залізнодорожного і ремісничого училищ – з 58 осіб в 1945 р. до 219 осіб в 1947 р., або майже в чотири рази [49, арк. 35]. Проте це не означало покращення якісного складу підготовки майбутніх робітничих кадрів для народного господарства області. В низці шкіл ФЗН викладацький склад не мав відповідної кваліфікації, а частина майстрів не мала навіть середньої освіти [16, арк. 56].

Колективізоване селянство змушене було адаптуватися до нових реалій радянської дійсності – виживати. Переоцінці підлягали християнські моральні принципи та виховні ідеали. Адекватність дій населення у відповідь на насилля, терор радянської влади породили новий світогляд – «хвали, обманюй і кради». «Ці “заповіді”, далеко не християнські, стали життєвим дороговказом радянського колективізованого селянства. Сільська молодь росла і формувалася в надзвичайно складних умовах. З одного боку, одвічні селянські чесноти: чесність, працьовитість, порядність, з другого – радянська педагогічна система заставляла або залишитися в селі і важко фізично працювати, або здобути освіту з метою вирватися з колгоспного рабства» [174, с. 129].

До 1950-х років більшість селянських дітей зазвичай завершували навчання після здобуття початкової освіти у віці 12–14 років. Діти селян масово пропускали

навчання у школі навесні, влітку і на початку осені, так як змушені були допомагати батькам по господарству, в колгоспах. Це стосувалося в певній мірі й міських бідняків. Середня освіта залишалася привілеєм, доступним тільки середньому та вищому прошаркам суспільства. Лінія освітнього розлому пролягала між тими (і таких була абсолютна більшість), хто закінчив школу, навчившись читати, писати, опанувавши базові навчальні предмети в загальних рисах, та привілейованою меншістю, яка навчалася до 17–18 років. Отримати цінний атестат про завершену шкільну освіту та продовжити навчання, щоб отримати фах у вищих закладах з селянського середовища могли одиниці. У значно кращій ситуації перебувала міська молодь, якої в Станіславській області було в 2,5 рази менше у співвідношенні до сільської, а навчалася у 2,5 рази більше.

Зведений баланс трудових ресурсів Станіславської області УРСР за 1956 р. надає статистичні дані: всього населення в працездатному віці (за винятком непрацюючих інвалідів I і II групи і осіб, що отримали пенсію на пільгових умовах) 641,1 тис. осіб, з них місто – 187,6 тис. і село – 453,5 тис.; чисельність працюючих підлітків й людей літнього віку – відповідно 31,5 тис. осіб, з них місто – 3,6 тис., село – 27,9 тис.; робітників і службовців державних і кооперативних підприємств та установ – 153,6 тис. осіб, 93,6 тис. і 60,4 тис.; колгоспники, що приймали участь в роботі колгоспів – 225,4 тис. осіб, 10,4 тис. і 215 тис.; працездатне населення, зайняте в домашньому і особистому підсобному господарстві – 201,4 тис. осіб, 65,8 тис. і 135,6 тис.; інше населення (одноосібники і некооперовані кустарі) в працездатному віці – 39,4 тис. осіб, 1 тис. і 38,4 тис.; особи, що навчалися у віці 16 років і старші – 14,9 тис. осіб, 11,2 тис. і 3,7 тис. [109, арк. 20]. На середину 1950-х років у Станіславській області з 453,5 тис. працездатного населення сільської місцевості навчалася у віці 16 років і старші лише – 3,7 тис., або 0,8% і міського 187,6 тис. – 11,2 тис., або 6%.

У переліку вищих навчальних закладів України гідне місце посіли Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника та Івано-

Франківський національний медичний університет, які за коротку історію зуміли утвердитися не тільки як навчальні заклади, а й як потужні наукові центри.

Станіславський учительський інститут 1 листопада 1944 р. розпочав перший післявоєнний навчальний рік на вулиці Шевченка, 30. У липні 1945 р. дипломи вчителів отримали перші 13 випускників стаціонару. У 1945–1946 навчальному році Інститут був тимчасово розташований у шкільному приміщенні на вулиці Першотравневій, 8. Водночас тривала відбудова головного корпусу, який було піднято з руїн. Якщо у 1944–1945 рр. на стаціонарному та заочному відділеннях Інституту навчалось 354 студенти, то в 1949 р. – 790. За роки існування Станіславського учительського інституту, було підготовлено для шкіл регіону 1457 учителів. Новий етап у роботі навчального закладу розпочався у 1950-х роках. 4 серпня 1950 р. постановою Ради Міністрів УРСР Станіславський учительський інститут було реорганізовано в педагогічний. Почалася підготовка вчителів вищої кваліфікації. Потреба комплектування вчителями сільських неповних і середніх шкіл, ще залишалася актуальною та зумовила перехід Інституту в 1956 р. до випуску вчителів широкого профілю. Які б могли викладати кілька предметів. Педагогічні кадри готувалися за такими спеціальностями: «українська філологія та історія», «російська філологія та історія», «фізика, математика і креслення», «українська філологія, музика і співи». У 1959 р. відкрито новий факультет – підготовка вчителів початкових класів і здійснено перший набір (50 осіб) на спеціальність «методика і педагогіка початкової освіти» [243].

17 липня 1945 р. у м. Києві було видано Постанову Ради Народних Комісарів УРСР, щодо організації у м. Станіславі медичного інституту з лікувальним факультетом. Було зобов'язано місцеву владу передати інститутіві будинки під приміщення кафедр та клінік, виділити 100 квартир для професорсько-викладацького складу, 150 га землі та організувати клініки медичного інституту на 500 ліжок. За повідомленням тогочасної періодики «під головний корпус інституту було виділено найкраще приміщення», де розмістили теоретичні кафедри: біології, мікробіології, патологічної фізіології та марксизму –

ленінізму. У серпні 1945 р. у місцевій пресі було розміщене перше оголошення з приводу прийому на навчання до Станіславського медичного інституту, де повідомлялося, що приймають громадян віком від 17 до 35 років, які закінчили середню або 3-х річну медичну школу і успішно складуть встановлені для вступників іспити з фізики, хімії, російської мови і літератури та української мови і літератури. Водночас особи, які закінчили в 1944–1945 роках середню школу з відмінними оцінками, приймалися до інституту без іспитів [285, с. 72–73].

Післявоєнний навчальний процес, як і загалом у радянський період, був під особливим ідеологічним впливом. Про це свідчить, що на одному із засідань Раді професорів (тепер Вчена рада), директор дорікнув, що «в обкомі дали інституту серйозну лекцію (зауваження – *Авт.*), а головне про роботу кафедри марксизму-ленінізму, яка повинна бути першою в інституті» [285, с. 77].

У 1956 р. у Станіславській області працювало 857 шкіл, в тому числі 215 початкових, 408 семирічних і 125 середніх. З цього числа працювало в одну зміну: початкових шкіл – 215, семирічних – 89, середніх – 14 [64, арк. 150]. В області діяли 94 інтернати на 2260 учнів. З 1 вересня 1957 р. працювало 3 школи-інтернати: в Коломиї, Косові, Станіславі на 660 місць [68, арк. 20]. У них формувалися особистості – діти війни. Вони на очах ставали, в свої ще дитячі роки, надто дорослими – відповідальними. Селянські діти часто ходили до школи до перших морозів. Вимушені шкільні канікули інколи тривали до весни, коли босоніж можна було вийти на вулицю. Так тривало до часу, аж поки мати чи батько не діставали змогу купити перші кирзові чоботи. Однак сім класів чи середню школу значна частина з них закінчувала «на відмінно» та вступала у вищі заклади. Вони формували майбутню українську інтелігенцію [173].

У 1957 р. у Станіславській області працювало 8346 учителів, в тому числі з місцевого населення 4896 осіб, або 59%. У 860 школах області були створені 63 первинні парторганізації, в яких на обліку було 479 комуністів. Крім того, 345 комуністів-вчителів знаходилося на обліку в територіальних і колгоспних первинних партійних організаціях. Учителів-комсомольців – 3630 осіб, або 44%. Всі вчителі області були охоплені різними формами підвищення ідейно-

політичного рівня. Так, навчалися заочно у вищих та середніх навчальних закладах 1909 учителів. Самостійно, часто доволі формально, вивчали історію КПРС, політичну економію, філософію, зовнішню політику – 4127 учителів. Охоплено сіткою партійної освіти 750 учителів, займалися в гуртках, організованих при середніх і семирічних школах, з вивчення історії КПРС, політекономії 1560 учителів. Із числа вчителів працювали пропагандистами гуртків в сітці партійної освіти 332 особи, консультантами 58 осіб, керівниками пропагандистських семінарів 21 особа, пропагандистами гуртків комсомольської сітки 288 осіб. Тільки в 1955/56 навчальному році для допомоги тим, хто самостійно вивчав марксистсько-ленінську теорію, було прочитано понад 1000 лекцій [64, арк. 68]. Міськкоми, райкоми КП України здійснювали тотальний контроль за педагогами і під прикриттям «надання допомоги» в політичній освіті на комуністичних ідеалах нав'язували свою систему поглядів [17, арк. 43].

Вчительство краю складало основу численної армії агітаторів та пропагандистів. Із числа вчителів працювали лекторами сільських лекторіїв 4777 осіб, якими за 11 місяців 1956 р. було прочитано 20157 лекцій для населення. Членами Товариства для поширення політичних і наукових знань було 769 учителів. Ними в 1956 р. було прочитано 2237 лекцій. При школах області було створено 311 лекторіїв для батьків, де прочитано 1018 лекцій. В усіх селах учителі брали активну участь у роботі сільських клубів, керували гуртками художньої самодіяльності, були агітаторами колгоспних бригад, ланок, тваринницьких ферм. На підприємствах, серед лісорубів працювало 6555 учителів, які систематично проводили бесіди, випускали стінні газети. Понад 500 учителів були кореспондентами обласної і районних газет. Учителі брали активну участь у суспільно-політичному житті сіл і міст області. Так, із числа вчителів було вибрано депутатами в місцеві ради депутатів трудящих 504 особи, щороку обиралися членами міськкомів, райкомів КП України понад 60 осіб, кандидатами в члени пленумів міськкомів, райкомів КП України – понад 30 осіб, членами ревізійних комісій райкомів КП України – 10 осіб, членами міськкомів, райкомів ЛКСМУ – 250 осіб [64, арк. 69].

За період з 1945 по 1956 роки в Станіславській області нагороджено: за вислугу років і «бездоганну роботу» орденами і медалями 458 учителів; грамотами президії Верховної Ради УРСР 26 учителів; значками Відмінник народної освіти – 178 учителів; грамотами Міністерства освіти УРСР – 207 учителів; звання Заслуженого учителя школи УРСР присвоєно 19 учителям. В офіційних звітах зазначено, що всі вчителі шкіл забезпечені квартирами, паливом, освітленням. Однак більшість учителів сільських шкіл жили на приватних квартирах. Слабо впроваджувалося в області будівництво будинків для вчителів. Вчителі сільських шкіл недостатньо були забезпечені дефіцитними продуктами харчування. У 1956 р. вчителям області було видано 221 санаторну путівку, 419 путівок в будинки відпочинку, 118 туристичних путівок в Москву, Ленінград, Крим та інші міста Радянського Союзу. Організовані самодіяльні екскурсії учителів у Крим, Одесу, на Кавказ, в яких взяли участь 224 особи [64, арк. 70]. Все це разом позитивно відбивалося на якості викладання навчальних предметів, вихованні учнів і підвищенні успішності в школах. Успішність у школах районів становила в середньому 95%, тобто учнів, які опанували шкільну програму.

Атеїстичне виховання учнів у школах здійснювалося в тісному зв'язку з викладанням основ наук. На уроках біології, фізики, хімії, географії, історії, літератури вчителі були зобов'язані формувати матеріалістичний світогляд молоді на основі радянських суспільно-політичних цінностей. Атеїстичне виховання учнів здійснювалося також і через позакласну роботу. В школах області проводилися антирелігійні вечори: «Цікава хімія», «Природа на службі людини». «Розкриття релігійних чудес» [18]. Проводилися вечори запитань і відповідей, організовувалися виставки на атеїстичні теми: «Релігія – ворог науки», «Ярослав Галан – непримиренний борець проти Ватикану», «Атеїстичні погляди Івана Франка». В батьківських лекторіях, організованих при школах, в радіолекторіях для батьків читалися лекції «Науково-атеїстичне виховання дітей в сім'ї». Райкоми партії вживали заходів щодо поліпшення роботи районних лекторських

груп, Товариства для поширення політичних і наукових знань та сільських лекторів.

Статистичний звіт про роботу міської і районних газет Станіславської області за 1956 р. висвітлює масштабну роботу, проведenu у справі «культурної революції» [19; 20]. Усі районні і міська газети (у звіт не включена обласна газета «Прикарпатська правда») мали мережу постійних кореспондентів, вівся облік надісланих матеріалів за професіями. На першому місці – 1364 колгоспники, другому – 666 ланкові, третьому – 641 учитель, а далі відповідно робітники – 628, бригадири – 568, агрономи – 385, голови колгоспів – 342, трактористи – 320, інженерно-технічні працівники – 292, голови сільських рад – 266, лікарі – 179 [64, арк. 138–139]. Протягом року редакціями газет отримано 30073 листи, з яких використано у газетах 26043 (див. *Додаток І*). До цієї кількості необхідно додати багатотиражки, які друкувалися окремими господарствами. Передові колгоспи області два-три рази на місяць випускали свої газети: ім. Шевченка Городенківського району – «Зоря»; ім. Ілліча Тисменицького району – «Ленінським шляхом»; «Радянська Україна» Тлумацького району – «До нових перемог»; ім. Сталіна Рожнятівського району – «Ленінським шляхом» [64, арк. 140].

Готуючись до відзначення 40-х роковин «Великого Жовтня», учні шкіл області взяли на себе конкретні зобов'язання в суспільно корисній праці. Так, учні провели посадку дерев на площі 190 га. Було посаджено 222691 декоративне і 66820 фруктових дерев. Створено зелені огорожі довжиною 6881 погонний метр. Учнями шкіл області вирощено 7080 кролів [68, арк. 19].

Ключову роль у вирішенні кадрових проблем відіграли училища механізації сільського господарства та технічні училища в системі трудових резервів. У 1955 р. школи механізації реорганізували в училища механізації сільського господарства. Їх кількість в Україні зросла з 56 у 1953 р. до 147 у 1955 р. Протягом 1953–1957 рр. ці заклади, а також ремісничі училища та школи фабрично-заводського навчання випустили близько 692 тисяч сільських механізаторів. На короткотермінових курсах була підготовлена значна кількість

трактористів, водіїв, обліковців-заправників, причіплювачів, комбайнерів та машиністів [237, с. 228]. Масштабна підготовка спеціалістів масових сільськогосподарських професій на короткотермінових курсах зумовила низьку якість їх знань. Серйозні недоліки у системі підготовки кадрів на короткотермінових курсах призводили до незадовільного використання техніки на виконання сільгоспробіт, передчасного зношування машин.

Кадри масових професій для сільськогосподарського виробництва готувала й середня школа. Вона була головним джерелом поповнення кадрів села. Наприклад, тільки школи Станіславщини (Івано-Франківщини), за нашими підрахунками, на кінець досліджуваного нами періоду підготували майже 5000 шоферів, автослюсарів, механізаторів, тваринників. У багатьох школах вивчення сільськогосподарських машин відбувалося за підручниками й плакатами, а самих учнів часто використовували як допоміжну робочу силу. Державні структури намагалися адміністративними методами залучати молодь до праці в сільському господарстві. Шкільні виробничі бригади, заклики «всім класом – у колгосп» нав'язувалися молоді працівниками партійного та комсомольського апарату [24, арк. 43].

Орієнтація загальноосвітньої школи на задоволення потреб виробництва, в тому числі й сільськогосподарського, витікала зі соціально-економічної платформи КПРС періоду так званого «розгорнутого будівництва комунізму». Випускники восьмирічних шкіл, отримавши попередню професійну підготовку, мали працювати за спеціальністю в різних галузях економіки СРСР. Проаналізовані нами архівні матеріали та публікації тогочасної преси вражають розмахом використання дитячої праці у колгоспах під час «отримання попередньої професійної підготовки».

Водночас передбачалося широке залучення піонерів до шефства над вирощуванням кукурудзи в колгоспах. Ініціативи шкіл були «схвалені» обкомами ЛКСМУ і підтримані партійним та господарським органами. Під безпосереднім керівництвом учителів значна частина учнівської молоді весь сезон працювала на колгоспних полях. ЦК ЛКСМУ розгорнув республіканське соціалістичне

змагання молодіжних ланок із вирощування кукурудзи, а також змагання комсомольсько-молодіжних тракторних бригад. Акція «комсомольські гектари» отримала належну підтримку на найвищому рівні і проводилася в рамках Всесоюзного соціалістичного змагання. Рішенням бюро обкомів та райкомів партії проводилися соцзмагання між молодими доярками, тваринницями, садоводами і т. д. Науковець-практик Я. Федорчук свідчить: «В той же час, коли все робилося вручну і наступала пора збору, він разом з молодшою сестрою Лідєю, йдучи до школи, кожного ранку заходили на материну ділянку, копали і складали в купи буряки. Через холодну росу дерев'яніли ноги, одяг промокав. Та діти за годину намагалися накопати стільки коренів, щоб їх вистачило на цілий день роботи матері. Після того мокрі, змучені йшли на навчання, знали – іншого виходу з цього рабства немає. Лише освіта, як колись викуп з кріпацтва, давала селянинові шанс – і вони цим шансом скористалися. Згодом усі п'ятеро дітей здобули вищу освіту» [174, с. 129].

Перша половина 1960-х років характеризувалася помітним поштовхом у підготовці кадрів масових сільськогосподарських професій. Згідно з наказом міністерства № 525/74/152 «Про розширення мережі училищ механізації сільського господарства в УРСР» від 24 червня 1963 р. було відкрито 48 нових училищ, із них у західноукраїнському регіоні 11, в Івано-Франківській області – в селищі міського типу Войниліві Калуського району.

У зв'язку з інтенсифікацією народного господарства зростала роль закладів освіти з підготовки кадрів. Протягом другої половини 60-х років ХХ н. в Українській РСР було запроваджено обов'язкове восьмирічне навчання та здійснювався поступовий перехід до обов'язкової середньої освіти. При цьому розширювалася мережа шкіл, професійно-технічних училищ, середніх спеціальних і вищих навчальних закладів, зростала кількість учнів та студентів. На кінець 1960-х років у західних областях Української РСР у двадцяти інститутах і трьох університетах навчалася більше 120 тис. студентів, а в 130 технікумах – стільки ж [139, с. 335]. За нашими підрахунками в Івано-Франківській області майже 15 тис. осіб.

Загальноосвітні середні школи, технікуми, інститути були доступні керівним елітам. Вчителька м. Ярмче В. Шамала задує: «Поступово ці освітні заклади, закриті для селян та міських бідняків, відчиняли свої двері широким колам молоді різного соціального походження. У міру того як дедалі більше дітей долучалося та проходило крізь систему радянської освіти, між їхнім світом і світом їхніх батьків зростав певний розрив у системі цінностей побудованій на комуністичній ідеології» [173]. Тоталітарна влада намагалася здійснити окрему соціальну революцію («культурну революцію») – виховати нове покоління так званих «будівників комунізму».

Дослідник загальноосвітньої школи західного українського регіону С. Сворак узагальнює: «Комуністична партія зосереджувала в своїх руках всю повноту державної влади та необмежений контроль за економічним, ідейно-політичним та культурним життям суспільства. Органи місцевої законодавчої та виконавчої влади – обласні, міські, районні, селищні та сільські ради депутатів трудящих – обиралися без альтернативного вибору і лише маскували всевладдя партії, уніфіковані профспілкові, комсомольські, кооперативні та інші організації, як “приводні паси” партії до мас, покликані були впроваджувати в життя директиви партії. У системі освіти й виховання своєрідними чистилищами, через які мали пройти, бо іншого вибору не було, всі діти і підлітки, юнаки та дівчата, стали організації жовтенят, піонерів та комсомольців. Їхнє комуністичне виховання, що нерідко вступало в протиріччя з виховним ідеалом старших поколінь, у тому числі й батьків, досягалось не тільки марксистсько-ленінською ідеологічною спрямованістю, а й відповідними атрибутикою та ритуалами, так званими новими радянськими традиціями» [460, с. 27].

Таким чином, постанови, рішення та розпорядження тоталітарної влади визначали суть та спрямованість системи освіти. Під особливою увагою перебували учительські кадри. До роботи в школах залучалися місцеві вчителі після перепідготовки на різноманітних курсах, перевага надавалася відрядженим зі східних областей УРСР та СРСР. Виконання закону про обов’язкову семирічну (восьмирічну) освіту молоді ускладнювалося причинами матеріально-побутового

характеру, через що значна частика дітей шкільного віку не могла повноцінно навчатися. Удосконалення системи навчання спричинило підміну середньої освіти на виробниче навчання, тобто підготовку кадрів для різних галузей економіки Радянського Союзу. З самого початку простежувалася тенденція до русифікації освіти, розмивання української національної ідентичності та заохочення до географічної мобільності в кордонах СРСР. Випускники шкіл виступали джерелом поповнення трудових ресурсів у різних регіонах Радянського Союзу.

На середину 1960-х у Станіславській (Івано-Франківській) області, як і в західному регіоні УРСР, була створена розгалужена мережа трудового виховання учнівської молоді: допомога школярів і студентів у збиранні врожаю, різноманітні гуртки, курси, школи, училища, технікуми, вищі учбові заклади. Потреби розвитку виробництва зумовили формування кадрового корпусу з місцевого населення, якому відводилася роль колгоспників, робітників, а також керівництву нижчою і середньою управлінською ланкою. Офіційно кожний учень, колгоспник, робітник був залучений до тієї чи іншої форми навчання, змагання, особливо сільська молодь і керівні кадри. Проте село фінансувалося за залишковим принципом, система навчання сільських дітей невігідно відрізнялася від освіти міських жителів.

4.2. Соціокультурна сфера

Соціокультурна сфера життя людей пов'язана з їх освітою, вихованням, інтелектуально-культурним розвитком, зміцненням здоров'я, соціальним забезпеченням. Упродовж радянського періоду на цій ділянці були зрушення – створено розгалужену мережу установ освіти, культури, охорони здоров'я, спорту. Широкі верстви населення могло ними користуватися безкоштовно або за незначну плату. Якість цих послуг, як правило, була на низькому рівні. Домінував кількісний показник та ідеологічна складова. Незважаючи на зростання промислового виробництва, до середини 1950-х років спостерігалася стагнація рівня життя рядових громадян, а колективізованого селянства Станіславської

області – до початку 1960-х років. Радянська пропаганда намагалася змусити людей повірити у підвищення добробуту, звертаючись до їх самопожертви в ім'я інтересів держави.

Ситуація в системі охорони здоров'я області була чи не найкритичнішою. Станом на кінець літа 1944 р. у Станіславській області залишилося тільки 41 лікар і 80 осіб середнього медичного персоналу. В м. Станіславі із 139 лікарів працювало 12, в Коломиї із 68 – 6. Перед війною в Станіславській області було 718 лікарів і 1288 середніх медичних працівників. Для роботи в області було направлено зі східних областей УРСР 85 лікарів і 160 осіб середнього медичного персоналу. В основному вони були направлені на роботу в районах для мінімального укомплектування працівниками медичних закладів. В області відновили свою роботу 23 міські лікарні на 1435 ліжок, 7 сільських лікарень на 125 ліжок, 36 поліклінік, 29 амбулаторій, 4 тубдиспансери на 65 ліжок, 5 венеричних диспансерів на 115 ліжок, 4 туберкульозних пункти і 4 венпункти. Створювався обласний туберкульозний санаторій для дітей і дорослих. На грудень 1944 р. у Станіславській області працювало 189 лікарів і 340 працівників середнього медичного персоналу. Для забезпечення області кваліфікованими медичними працівниками необхідно було: не менше 300 лікарів, у тому числі 240 лікарів для сільської медицини; 400 осіб середнього медичного персоналу, із них 180 для сільських фельдшерських і акушерських пунктів. У низці районів і населених пунктів (Лисець, Перегінське, Тисмениця, Жаб'є, Яблунів, Яремче) не було ні одного лікаря. В інших по одному, що фізично не могло забезпечити потреб району [31, арк. 24–25]. Доступне медичне обслуговування передбачалося, в першу чергу, для партійної номенклатури та тих хто підтримував радянський окупаційний режим.

Станом на 11 жовтня 1944 р. працювала Станіславська обласна бібліотека, 5 районних бібліотек, 138 сільських клубів, 181 хата-читальня, 3 музеї. При клубах організована самодіяльність – гуртки, які проводять політико-масову роботу. Основна увага мала звертатися на організацію гуртків з вивчення книг Й. Сталіна. Багато секретарів райкомів партії і голови райвиконкомів приділяли

багато часу організації політико-масовій роботі. Так, наприклад, у «Снятинському районі добре поставлена робота політико-просвітницьких установ. Там працювало 22 сільські клуби, відкрито музей і хату-читальню. З допомогою населення зібрано 3177 книг. Організована робота самодіяльних гуртків – 31. Акцент робився на наглядну агітацію: газети, вітрини, фотовітрини, стінні газети» [26, арк. 12]. Водночас була піддана гострій критиці незадовільна робота в Галицькому, Тлумацькому, Коломийському районах області. Головна увага зверталася на боротьбу з українською національною ідеєю та монопольне насадження політики більшовицької партії і радянської держави.

Обком партії систематично звертав увагу міськкомів, райкомів, первинних партійних організацій, обласного комітету ЛКСМУ, обласних управлінь на посилення роботи, спрямованої проти «українського буржуазного націоналізму», на поширення комуністичної ідеології шляхом популяризації «науково-природничої», «атеїстичної» пропаганди культосвітніми закладами (клуби, будинки культури, бібліотеки, хати-читальні, червоні кутки). З цією метою партійні комітети спрямовували їх на організацію тематичних вечорів на науково-освітні і виробничі теми, вечори запитань та відповідей. У клубах, бібліотеках виготовлялися плакати, фотомонтажі, які наочно мали доводити «протилежність науки і релігії», демонструвалися виставки науково-природничої літератури. В установах культури проводилися читацькі конференції і літературні вечори, присвячені творчості Тараса Шевченка, Лесі Українки, Івана Франка та ін. Використовуючи творчість геніїв українського народу сталінський деспотичний режим намагався просувати свої політичні амбіції.

На весну 1945 р. у всіх районах Станіславської області був організований випуск районних газет. В області організовано 600 агітколективів, в яких нараховувалося 5640 агітаторів. Семінари агітаторів проводилися один раз в місяць. У м. Станіслав організовано ляльковий театр, концертно-естрадную бригаду, яка в період літнього сезону обслуговувала райони області. Кінотеатри відкрито в усіх районах області, а також 15 кінопересувок, які мали демонструвати кращі фільми соцреалізму та пропагувати радянський спосіб

життя. В області нараховувалося 36 діючих радіовузлів. Редакції радіомовлення були у Надвірнянському, Снятинському, Городенківському і Рогатинському районах, встановлені радіостудії в Станіславі й Коломиї. В області нараховувалося 24 районних клуби, 10 будинків культури, 378 хат-читалень і сільських клубів. На Станіславщині діяла розгалужена мережа бібліотек: сільських – 27, шкільних – 290, наукових – 2, районних – 32, обласна – 1, міських – 2 [39, арк. 29].

У перші повоєнні роки, виконуючи рішення секретаріату ЦК КП України, обком КПУ приділяв значну увагу «поліпшенню» культурно-освітньої роботи серед працівників МТС і радгоспів, які мали стати ідеологічним осередками для роботи на селі. Відділом пропаганди і агітації обкому КПУ були розроблені заходи щодо проведення культурно-освітньої роботи в МТС і радгоспах області. Стан та заходи роботи обговорювалися на обласній нараді завідуючих районними відділами культури, на обласних та районних семінарах культурно-освітніх працівників. Так, секретаріат обкому КПУ заслухав на своєму засіданні Жовтневий РК КПУ про стан агітаційно-масової роботи і культурно-побутові умови механізаторів МТС. Культурно-освітні установи області надали відповідну допомогу в оформленні наочною агітацією клубів та червоних кутків МТС, у забезпеченні їх пересувними бібліотеками. Зайнялись поліпшенням лекційної пропаганди, художньою самодіяльністю. В області нараховувалося 27 МТС. У 8 МТС були клуби, а в 18 працювали обладнані червоні кутки. У цих культурно-освітніх закладах мали регулярно читатися лекції, доповіді, проводитися вечори відпочинку, демонструватися радянські кінофільми, виступати гуртки художньої самодіяльності та агіткультбригади. В червоних кутках механізатори в години дозвілля мали читати свіжі газети, журнали, слухати радіо, грати в доміно, шахи, шашки. В усіх бібліотеках МТС області розташовувалися бібліотеки з книжковим фондом від 230 до 2100 книг кожна. Книгами цих бібліотек користувалося 2620 читачів. Крім цього, обком профспілки працівників сільського господарства і заготівель укомплектував 12 пересувних бібліотек для МТС та одну таку бібліотеку для радгоспів. У діючих

пересувних бібліотеках нарахувалося 2869 книг політичної, художньої, сільськогосподарської, дитячої та іншої радянської літератури. В бібліотеках МТС проводилися читацькі конференції. Так, в Станіславській МТС була проведена конференція за книгою Г. Ніколаєвої «Повість про директора МТС і головного агронома». У Більшівцівській МТС проведені конференції за книгами О. Бойченка «Молодість» та О. Фадєєва «Молода гвардія». В Гвіздецькій МТС – за книгами М. Шолохова «Піднята цілина», М. Островського «Як гартувалася сталь» і т. д. В інших проводилися обговорення популярних радянських книг і влаштовувалися виставки літератури до знаменних революційних дат, а також фотомонтажі та виставки літератури, присвячені перебуванню в СРСР прем'єр-міністра Індії Джавархарлала Неру [64, арк. 106–107]. Такими масовими акціями через МТС, радгоспи розпочиналася підготовка села до суцільної колективізації та насадження радянських суспільно-політичних цінностей. Сталінський тоталітарний режим приділяв особливу увагу ідеологічній та агітаційно-пропагандистській роботі серед місцевого населення.

З усіх видів культурно-освітньої роботи серед механізаторів, як і колгоспників в цілому, важливе місце відводилося лекційній пропаганді. До читання лекцій для механізаторів і інших працівників сільського господарства у тракторних бригадах, на тваринницьких фермах і в колгоспних клубах залучалися лектори обласного лекційного бюро, спеціалісти управління сільського господарства, працівники райкомів КПУ та лектори обкому КПУ. В МТС області працювало 27 лекторіїв, які об'єднували понад 500 спеціалістів усіх галузей сільського господарства [72, арк. 12]. На селі регулярно демонструвалися радянські художні та документальні кінофільми: «Незакінчена повість», «Солдат Іван Бровкін», «До нового берега», «Чужа рідня», «Земля і люди», «Мати», «Син», «Гість з Кубані», «В квадраті 45» і т. д. Це контрастувало з настроями місцевого населення. Відновлення ідеологічного/пропагандистського тиску сприймалося вороже. Над населенням виснаженим війною, важкою працею та непосильними податками здійснювалася відкрита маніпуляція. Пропаганда та агітація проводилися з небаченим розмахом. Пропагандисти зустрічали негатив з

боку слухачів, адже населення знаходилося у постійному стані соціально-побутових труднощів, які впливали на моральний стан.

З метою відвернути увагу населення від різноманітних суспільно-політичних, соціально-економічних викликів партійні організації акцентували зусилля на гуртковій роботі. У закладах культури організовувалися і працювали гуртки – хорові, драматичні, музичні, танцювальні, художнього читання та ін. З метою розповсюдження передового досвіду обласне управління сільського господарства та обком профспілки видали 30 брошур і листівок про кращих механізаторів та тракторні бригади. В МТС, як і в цілому в сільсько-господарському виробництві, широко розгорталось соціалістичне змагання на честь форумів партії та різноманітних державних річниць [49, арк. 110–111]. Культурно-освітня робота в Станіславській області спрямовувалася на виконання непосильних завдань, які стояли перед працівниками сільського господарства в справі піднесення врожайності рослинництва, дальшого розвитку тваринництва і підвищення його продуктивності. Увага декларувалася на поліпшенні матеріально-культурних умов механізаторів, як і колгоспників в цілому. Радянська влада пішла апробованим шляхом – створення червоних кутків у МТС, клубів, для посилення лекційної пропаганди. При цьому зверталася увага на «її дієвість, тісний зв'язок з життям». У дусі нових форм і методів роботи з метою «комуністичного виховання» широких народних мас пропаганда здійснювалася через кіно, радіо, телебачення, бібліотеки, книжкову торгівлю, художню самодіяльність. Держава мала монопольний контроль над радіо, телебаченням, пресою, які працювали за суворими правилами цензури стосовно їхнього змісту й нетерпимо ставилися до інакодумців. Держава зобов'язувала їх забезпечувати освітніми й культурними послугами громадян, а не тільки інформувати та розважати.

Створення окупаційним режимом широкої мережі офіційних пропагандистів дозволяло здійснювати вплив на думки громадян та встановлювати контроль над ними. Засоби масової інформації виступали партійними «помічниками» у впровадженні форсованими темпами державних

планів. Дисонанс, який виник в результаті розчарування населення у своїх очікуваннях на позитивні зміни після закінчення війни, були покликані виправити агітатори. Вони створювали «позитивний» образ існуючої суворої дійсності пов'язаної зі сталінським деспотизмом. Тих, хто відкрито проявляв свою позицію проти «програмування» радянською ідеологією, чекали переслідування з боку карних органів. Дисидентський рух, як протест проти бездержавності, утисків національно-культурного життя в Україні зародився у середині 50-х років ХХ ст. Цей напрям базувався на основі духовного і культурного відродження українського народу, національної самобутності, історії, традицій.

У 1957 р. у Станіславській області розпочала свою діяльність підпільна організація – Об'єднана партія визволення України (ОПВУ). Політичне формування діяло на засадах ОУН, мало свій статут, програму, текст присяги. Її членами були молоді робітники та студенти: Б. Германюк, Я. Ткачук, Б. Тимків, М. та В. Площаки, І. Струтинський, М. Юрчик, І. Коневич та ін. Діяльність носила здебільшого пропагандистський характер: проводилася агітаційна робота серед населення, поширювалися листівки виготовлені на друкарській машинці. Згодом Б. Германюк згадував: «Ми рішили вести роботу і призивати всю Україну, весь наш український народ до боротьби: і релігійних, і інтелігенцію, і робочих – всіх мали на увазі залучати до цієї боротьби. Крім того, ми мали намір зв'язатися з другими республіками: з Білоруссю, Естонією, Латвією, Грузією, тому що вже тоді ми розуміли, що якщо будемо всі разом боротись, то СРСР не в силі буде вистояти, і тому така в нас зародилася ідея, щоби об'єднати всі республіки і наш весь український народ, щоби боротись за незалежну Україну». Поширити свою діяльність за межі України члени ОПВУ не встигли – 4 грудня 1958 р. відбулися перші арешти. Співробітники КДБ заарештували і допитали 28 осіб. У результаті слідства засуджено: на 10 років Б. Германюка, Я. Ткачука, М. Площака, І. Струтинського; на 7 років М. Юрчика, І. Коневича; на 2 роки позбавлення волі В. Площака [225]. У боротьбі за незалежність кращі представники української нації, що проживали в Станіславській області, продовжували естафету українського визвольного руху.

У серпні 1956 р. при обласному будинку культури створено театр народної творчості, а влітку 1957 р. 23 районні – при районних будинках культури. Його відкриття було присвячено 100-річчю з дня народження І. Франка. Першою виставою театру була п'єса «Украдене щастя» І. Франка. Вистава була здійснена драматичним колективом Коломийського міського будинку культури. Свою роботу районні театри народної творчості проводили на основі широкого залучення до виступів колективів художньої самодіяльності сільських клубів. Робота театрів народної творчості спрямовувалася на відзначення радянських знаменних дат і революційних подій. Восени, готуючись до VI Всесвітнього фестивалю молоді, обласний будинок народної творчості в театрі організував концерт студентів музичного училища, який було названо «Юність співає», творчий звіт самодіяльних композиторів Станіславщини, вечір народного танцю братніх республік та країн народної демократії, участь у якому брали танцювальні колективи міста, а саме: клуб залізничників, клуб комунальників, клуб авторемзаводу, медінституту та ін. [71, арк. 16–17].

У 1957 р. у культурно-освітніх установах Станіславської області прочитано, згідно офіційної статистики: 33,5 тис. лекцій і доповідей, проведено 2,5 тис. тематичних вечорів, 3,3 тис. читацьких конференцій та літературних вечорів, понад 4 тис. бібліографічних оглядів. Силами художньої самодіяльності влаштовано 10,5 тис. вистав і концертів, організовано біля 3 тис. виступів агіткультбригад. При клубних установах області працювало 3,3 тис. самодіяльних гуртків, до участі в яких залучено 50,4 тис. робітників, колгоспників та інтелігенції. Книжковий фонд масових бібліотек становив 5 млн примірників радянських книг [23, арк. 67]. Якщо «на кінець 1945 р. до читання в бібліотеках області було залучено лише 20 тис. читачів, то на кінець 1957 р. книгами бібліотек користувалося вже понад 300 тис. осіб, а кількість книговидач на рік досягла 5,3 млн. На честь 40-х роковин Великої Жовтневої соціалістичної революції був проведений громадський огляд культурно-освітніх установ. В ході огляду виникли та набули широкого розповсюдження такі нові форми культурно-освітньої роботи, як вечори вшанування кращої колгоспної сім'ї, вшанування

кращих виробників, вечори молодого подружжя, комсомольські весілля» [73, арк. 34]. Наведені фантастичні цифри щодо проведених заходів подавали викривлене уявлення про реальну дійсність. Партійні функціонери та чиновники створювали свого роду «соціалістичне змагання» у справі «правильно» прозвітувати чим і вимірювалася їхня ефективність роботи.

Одночасно заслуговує уваги ініціатива культурно-освітніх працівників Станіславської області які започаткували в 1957 р. створення нових гуртків, діяльність яких мала широке практичне застосування на виробництві та в побуті. Ініціаторами створення таких гуртків стали косівчани. Їх ініціатива була схвалена секретаріатом обласного комітету КПУ і підтримана більшістю культурно-освітніх працівників Станіславської області. У клубах і будинках культури працювало понад 400 гуртків садівництва, городництва, бджільництва, санітарії та гігієни, кулінарії, крою та шиття, рукоділля, різьби по дереву, фотогуртків, автомотогуртків і т. д. [74, арк. 76].

У дусі тогочасних ідеологічних підходів подавалося, що «визначною подією в житті трудящих Радянського Прикарпаття була обласна художня виставка, присвячена 40-річчю Великої Жовтневої соціалістичної революції. В п'ятнадцяти павільйонах виставки експонувалися понад 2 тисячі кращих робіт живопису, скульптури, графіки, кераміки, різьби по дереву, художньої вишивки, килимарства, виготовлених майстрами народної творчості Станіславщини. Художню виставку відвідали десятки трудящих Станіславської, а також делегації Дрогобицької, Львівської, Тернопільської, Чернівецької областей» [75, арк. 77].

Протягом 1959–1961 рр. було передано з державної мережі на утримання колгоспів 319 сільських клубів і хат-читалень. Якщо врахувати, що утримання одного сільського клубу обходилося для держави в середньому у 11,2 тис. крб, то при передачі вказаної кількості клубів колгоспам вивільнялося 3 млн 572 тис. крб. Цієї суми вистачало для того, щоб уже в 1962 р. кожному завідуючому клубом збільшити заробітну плату на 140 крб і ввести в штат кожного із 402 сільських клубів посаду художнього керівника з зарплатою 450 крб. На це мало бути

витрачено 2 млн 846 тис. крб, решту суми мало витратитися на ремонт, придбання інвентарю і реквізиту сільським клубам [77, арк. 83].

У 1964 р. музично-драматичним театром ім. І. Франка поставлено 616 вистав, які відвідали 196105 глядачів. Найбільш популярною була вистава «Катерина» Т. Шевченка – 123 постановки і 42731 глядач. Спеціально для дітей працював обласний театр ляльок ім. Павлика Морозова, обласна філармонія. Концертні організації системи Міністерства культури СРСР упродовж року в Івано-Франківській області провели 805 концертів, з них у сільській місцевості – 318: симфонічних відповідно 4 і 1, хорових – 88 і 35, танцювальних – 10 і 8, естрадних ансамблів – 37 і 5, камерних – 18 і 0, філармонійних виконавців – 139 і 51, естрадних виконавців – 171 і 90, концертів для дітей – 78 і 29, концертів-лекцій – 260 і 99 [82, арк. 5–8].

Члени відділень Товариства для поширення політичних і наукових знань щомісяця звітували про кількість прочитаних лекцій за матеріалами чергового пленуму, з'їду, виступу генерального секретаря партії: на атеїстичні теми, про дружбу народів і радянський патріотизм. В усіх установах, школах, медичних закладах раз на тиждень проводилися політінформації. Новою формою проведення агітмасової роботи в районах були створення комплексних агітаційно-пропагандистських груп, які склалися з 17 осіб. До їх складу входили партійні, радянські, профспілкові, комсомольські, працівники медичних установ, спеціалісти сільського господарства, художники. У школах організовувалися учнівські загони, які виступали безпосередньо на фермах і полях. Ця робота організовувалася таким чином, що в більшості шкіл області були проведені збори учнів, де вирішувалося питання про культурне обслуговування колгоспників.

З метою пропаганди комуністичної ідеології радянська влада використовувала масштабні політичні кампанії, організовані до ювілейних дат: «50-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції, 50-річчя встановлення радянської влади в Україні, 100-річчя з дня народження В. Леніна, 25-річчя перемоги у Великій Вітчизняній війні, 325-річчя “возз'єднання” України і Росії. З цією метою було використано ювілейні заходи з нагоди 100-річчя від дня народження Лесі

Українки та Василя Стефаника, 125-річчя Івана Карпенка-Карого та Миколи Лисенка» [22, арк. 87], творчість яких була канонізована партією. У традиційних формах культурно-освітньої роботи – лекціях, оглядах, конкурсах, фестивалях, художніх і музейних виставках – переважала ленінська та революційна тематика, наголошувалося на перевагах світу соціалізму над капіталізмом.

В історії людства кожне молоде покоління бачило світ по-своєму. Покоління шістдесятих бачило світ новим і молодим. Розрив між поколіннями травмованих і понівечених війною – поколінням їхніх батьків, був більшим за звичайну відстань між різними віковими групами. Багатьом молодим людям щонайменше здавалося, що вони народилися в суспільстві, яке змінювало свої цінності, стиль, правила на модніші – пов'язані з кіно й телебаченням. Молодіжна культура мала своїх власних кумирів, віянь тієї доби, які з легкістю долали державні кордони. Масова культура ставала міжнародною. Тренд у музиці, моді зароджувався в англomовному світ, а потім рухався на схід та південь. Радянська ідеологічна машина намагалася цьому перешкоджати та висувала свою альтернативу. Нові віяння були адресовані заможнішій і студентській молоді, які могли собі дозволити платівки, квитки на концерти, взуття, одяг, косметику і т. д. Але те, яким чином молодь презентувала цю продукцію, демонстративно йшло в розріз із радянськими лініями класового поділу. Найуспішніші тогочасні музиканти «The Beatles» стали транснаціональною культурою європейської молоді. Зміст та форма поп-музики мали доволі велике значення. У 1960-х роках молодь особливо звертала увагу на стиль (цілий напрям – «стиляги»). Попмузика, як особливість епохи 60-х була бунтарською за тональність. В СРСР слухати або грати британську чи американську музику для молоді означало протестувати («плювати у вічі») поколінню Й. Сталіна, А. Гітлера. У країнах-сусідах соціалістичного табору, це сприймали аналогічно з невеликими поправками.

Покоління молоді шістдесятих дуже сильно й незвично намагалася вирізнитися своєю зовнішністю. Одяг, зачіски, речі, макіяж («модні аксесуари»), стали обов'язковими маркерами вікової ідентичності. У розгар «холодної війни», джерелом таких тенденцій був Лондон: він впливав на європейські смаки щодо

одягу, музики, фотографій, моделей, реклами й навіть багатотиражних журналів. «Легковажний» бік шістдесятих – поп-культуру, моду – не варто відкидати як дрібницю чи показуху. Для нового покоління це був спосіб покінчити з «епохою нацизму, расизму, деспотизму» пов'язаних з А. Гітлером і Й. Сталіним. Їхні антилюдяні «вчення» були дискредитовані.

У 1960-х роках під впливом «хрущовської відлиги» пожвавилася українське національне життя. Побачили світ праці деяких репресованих сталінським режимом літераторів, з'явилися твори нової генерації українських митців – шістдесятників. Радикальна частина шістдесятників зазнала кримінальних переслідувань. У 1961 р. у с. Солуків Долинського району Г. Диндин і М. Крайник, колишні керівники юнацької організації ОУН «Нескорені» створили Українську загальнонародну організацію (УЗНО), яка в 1964 р. стала називатися Український національний фронт (УНФ–2). Ця організація діяла аж до 1979 р. у кількох областях України, в тому числі й в Івано-Франківській і вела пропагандистську діяльність на засадах ОУН та УПА [179].

Постать івано-франківського історика Валентина Мороза нерозривно пов'язана з рухом шістдесятників. Не дивлячись на надуманість інкримінованих звинувачень його засудили на 4 роки таборів суворого режиму. Відбувши покарання Валентин Мороз не довго перебував на свободі. Через дев'ять місяців знову потрапив за ґрати. На той момент у самвидаві вже набули популярності його есе, які несли елементи ідеології – «Репортаж із заповідника Берії», «Серед снігів» та декілька інших. На думку дисидента і публіциста Василя Овсієнка на той час: «Найвизначнішим представником інтегрального націоналізму став блискучий публіцист, історик Валентин Мороз з його філософським волонтаризмом, відстоюванням чистоти національного ідеалу будь-якою ціною, культом сильної особистості і пасіонарністю» [179]. Сам дисидент, не дивлячись на повторний арешт, відзначався непохитністю і оптимізмом.

Науковець Б. Паска присвятив свої публікації легендарному художнику-дисиденту Опанасу Заливасі, що проживав в Івано-Франківську. Дослідник приходять до висновку, що «художник О. Заливаха на початку 1960-х й до першої

половини 1970-х був активним учасником середовища шістдесятницького правозахисту в рамках націоналізаційної парадигми українського національного руху. У першій половині 1960-х рр. Основними формами його дисидентської діяльності були поширення самвидаву і тамвидаву, критика політики радянської влади у національному питанні, виготовлення української національної символіки. Арешт та судова розправа над О. Заливахою не змогли зупинити його дисидентської діяльності та не змінили опозиційних щодо офіційної політики радянського режиму переконань» [318; 319].

У першій половині 1960-х років поряд з централізованими капіталовкладеннями влада почала використовувати фінансові, матеріально-технічні ресурси підприємств та колгоспів при формуванні власних фондів розвитку соціально-культурної сфери. Через низку причин, передусім залишковий принцип фінансування і недостатню увагу влади, терміни введення в дію «об'єктів культури» часто зривалися, плани будівництва не виконувалися. На середину 60-х років минулого століття чимало населених пунктів західних областей України ще не мали клубів чи клубних приміщень. Частина бібліотек функціонувала у пристосованих приміщеннях. Гострим залишалося питання кадрів. Частина культосвітніх працівників не мала відповідної освіти, а низька заробітна плата зумовлювала високу плинність кадрів.

На великих промислових підприємствах і об'єднаннях отримали розвиток послуги, пов'язані з фізкультурою і спортом («Хлорвініл» – футбольна команда «Хімік», Бурштинська ДРЕС – «Енергетик», Ямницький цементно-шиферний завод – «Цементник», Коломийський завод сільськогосподарських машин – «Сільмаш», «Тисмениця» – «Хутровик»); охороною здоров'я – пансіонати, профілакторії, піонерські табори, бази відпочинку, в тому числі в Карпатах. Більшість підприємств і колгоспів обмежувалися традиційними видами послуг: утриманням дітей у дошкільних установах, обслуговуванням стадіонів, будинків культури, організацією відпочинку своїх працівників. Під час складання восьмого п'ятирічного плану розвитку народного господарства УРСР Івано-Франківській облвиконкому на будівництво шкіл і закладів культури дещо збільшував

капіталовкладень до 13,7 млн крб, проти 8,24 млн крб у семирічці [295, с. 322].

Отже, до обов'язків керованих тоталітарною системою державних інститутів належало забезпечувати населення освітньо-культурними послугами. Кожний район області і найважливіші міста та містечка мали власну бібліотеку, будинок культури, театр, танцювальний колектив, спортивну команду, які отримували фінансування з бюджету чи за рахунок великих підприємств, колгоспів. Головна увага більшовицької партії та окупаційного режиму концентрувалася довкола боротьби з ідеологією українського націоналізму. Радянська влада взяла під свій ідеологічний контроль найбільш доступні осередки дозвілля та місця відпочинку – клуби, бібліотеки, хати-читальні, театри, філармонії. Через різноманітні гуртки художньої самодіяльності, культмасові й агітаційно-пропагандистські заходи насаджувалися комуністичні ідеали та радянський спосіб життя, а все українське дискредитувалося. Характерною рисою діяльності всіх культурно-просвітницьких установ в умовах тоталітарної системи стала їх надмірна політизація. Українська інтелігенція започаткувала нову спробу національно-культурного відродження – названу рухом шістдесятників. У боротьбі проти дисидентства, шістдесятників окупаційний режим використовував увесь попередній арсенал моральних і фізичних розправ репресивно-каральних органів. Інтелектуально-культурний поступ українства у два повоєнні десятиріччя містив політичну складову. Представники творчої еліти підняли українську національну культуру на вищий рівень, наповнили національну ідею новим змістом. Вагомий вклад в загальнонаціональну справу внесли яскраві представники Станіславщини (Івано-Франківщини).

4.3. Побут, зайнятість населення

Соціальна сфера охоплює побутовий комплекс, до якого зараховують житлово-комунальне господарство, торгівлю, транспорт, зв'язок, службу побуту, забезпечення енергопостачанням, водою, газом, земельними ділянками, користування апаратурою, технікою та ін. Корінні зміни, які відбулися протягом радянського періоду історії, свідчать, що рівень життя людей поступово

піднімався, проте суттєво відставав від розвинутих країн світу. З приходом до влади в СРСР М. Хрущова були скасовані сталінські закони, які забороняли змінювати місце роботи, було скорочено робочий день, встановлено мінімальні зарплати та запроваджено декретну відпустку й загальну пенсійну систему. Радянський Союз «перетворився на державу добробуту в зародку, принаймні формально» [220, с. 465].

Чисельність робітників і службовців з року в рік невпинно росла у всіх галузях промисловості Станіславської області. Якщо в 1945 р. цей показник сягав 58591 особу, в 1946 р. – 78652, то у 1947 р. – 82330. У промисловості відповідно – 15462, 21962 і 24975 осіб. У будівництві – 2253, 2350 і 2150 осіб; в освіті – 6638, 9048 і 11387 осіб; охороні здоров'я – 3041, 4222 і 5877 осіб; у державних і громадських установах – 8916, 9504 і 9044 особи [49, арк. 32]. Найбільший приріст кількості персоналу в абсолютних показниках припадав на промисловість, питома вага якої зросла з 26,4% у 1945 р. до 27,9% у 1946 р. і 30,3% у 1947 р. Проведені заходи в галузі освіти і охорони здоров'я зумовили значне збільшення персоналу – майже вдвічі. Позитивним фактором було зменшення чисельності службовців у державних організаціях та установах на 460 осіб, або 4,8%. У той же час будівельні організації області не зуміли зменшити число робітників, яких отримували шляхом залучення вільнонайманих із незайнятого сільського населення.

Використання праці в промисловості Станіславської області у 1948 р. характеризувалося такими показниками: плинність робочої сили в промисловості та на будівництві знизилась в цілому з 63,2% в 1947 р. до 49,6% в 1948 р., або на 21,5%; цілоденні простої в розрахунку на 100 робітників зросли з 359 днів у 1947 р. до 539 днів за 1948 р., або на 57,3%; самовільні прогули робітників збільшилися з 45 до 51 днів у розрахунку на 100 робітників, або на 11,6% у порівнянні з 1947 р.; неявки робітників з дозволу адміністрації збільшились з 243 до 413 днів у розрахунку на 100 робітників, або на 70,1% у порівнянні з 1947 р. Невиробничі втрати робочого часу тільки за 8 місяців 1948 р. склали 52745

людино-днів, або 3,7% до фактично відпрацьованого фонду часу, що означало втрати валової продукції на суму 2,6 млн крб [51, арк. 131].

Відмінною рисою Станіславської області був вкрай низький рівень електрифікації сіл. Станом на 1 січня 1949 р. в області нараховувалося всього 25 сільських електростанцій, яким охоплено 23 села із 708, або 3,4%, 10 колгоспів із 234, або 4,3% і 9 МТС із 25, або 28% [51, арк. 91]. Потужність сільських електростанцій використовувалася головним чином для освітлення житлових приміщень. Низка електростанцій працювала на рідкому привозному паливі, в той час, як область мала багаті місцеві паливні ресурси. Найбільш інтенсивний розвиток електрифікації відбувався в 50-х – 60-х роках ХХ ст. з метою ліквідації відставання області в проведенні індустріалізації. Проектом передбачалося здійснити суцільну електрифікацію сіл до 1965 р. у сільськогосподарських районах області з розрахунку максимально задовільнити спочатку виробничі потреби, а потім поступово нарощувати побутове використання.

Обласний центр Станіслав займав провідне місце в республіці щодо кількості телефонів на тисячу жителів. Підвищення матеріального рівня населення з кожним роком викликало збільшення кількості заяв на установку квартирних телефонів. У 1939 р. у Станіславі були близько 600 телефонів, а у 1963 р. – 4300 номерів, з них 1322 квартирних. Через десятиріччя загальна кількість лише квартирних телефонів сягнула 10300, або 63% від загальної кількості телефонів Івано-Франківська. Все ж така, здавалось би, велика кількість телефонів задовольняла тільки меншу частину бажаючих користуватися квартирними телефонами. Кожного року до начальника Івано-Франківської телеграфно-телефонної станції надходило три тисячі нових заяв. В абонентському відділі були заяви мешканців міста, строк подання яких становив десять і більше років. Кількість бажаючих володіти індивідуальними телефонами на 1973 р. сягнула 70%. Щоб якось поліпшити стан справ, вирішили у різних мікрорайонах міста встановити десятки вуличних телефонів-автоматів [152].

Головним джерелом інформації, думок, розваг, доступним для абсолютної більшості населення, було радіо. Саме «по радіо» люди дізнавалися новини, тобто

що чули, ніж те, що вони бачили або читали. Радіо в СРСР, як і в європейських країнах того часу перебувало в державній власності. Радіостанції, передавачі та хвилі були ліцензовані й належали державі. Показово, що працювали й нечисленні радіостанції «Голос Америки», «Радіо Вільна Європа», до 1959 р. «Радіо Визволення», які частково покривали європейську частину Радянського Союзу на хвилях яких висвітлювалася об'єктивна критика комуністичної влади у країнах Східної Європи та в СРСР. Радіоприймачі, популярні ще до війни, були практично в кожній міській оселі. В сільських оселях області масове «дротяне» радіо (прозваним в народі «брехунцем») з'явилося в середині 50-х років ХХ ст. Радіо було, по суті, основним засобом масової інформації повністю контрольоване державою. Молодь усюди слухала радіо передусім заради популярної музики, а задля всього іншого вже дивилися телевізор.

Послуги телебачення приходили в Станіславську область повільно, а в деяких гірських районах з'явилися досить пізно. Лише у 1960-х роках чорно-білі телевізори завоювали популярність майже скрізь і стали необхідним предметом домашнього інтер'єру навіть у найскромніших помешканнях. У перші десятиліття існування цього засобу масової інформації більшість телепередач були нудними, повчальними, ідеологічно запрограмованими. Люди мали невеликий вибір – один чи щонайбільше два канали, а працювали телевізійні служби лише по кілька годин удень і ввечері. Телебачення, як і радіо, перенесло державну політику майже в кожна оселю – завдало відчутного удару кіноіндустрії та відвідуванню кінотеатрів. Воно запропонувало повнометражні модні фільми, усунувши частково потребу йти в кінотеатри, стало його конкурентом.

На початку 1950-х років велися капітальні роботи із газифікації спочатку обласного центру, потім райцентрів і перспективних сіл. У 1956 р. на ці цілі виділялося 4 млн крб. У місті Станіславі було прокладено 30 кілометрів газової мережі. Для газифікації квартир мешканців міста передбачалося завезти із різних заводів країни 3 тис 4-камфорних газових плит та 300 газових колонок [66, арк. 80].

Дослідник післявоєнної Європи Т. Джадт обґрунтовує: «Європейська соціальна держава не лише не налаштовувала суспільні класи один проти одного, а й пов'язала їх сильніше, ніж будь-коли раніше, на основі спільного інтересу вберегти та захистити таку державу. Але державна фінансова підтримка соціального захисту населення та надання соціальних послуг ґрунтувалася на загальному переконанні, що це і є завдання урядів. Післявоєнна держава в усій Європі була «соціальною» державою за своєю суттю (а часто й на вимогу конституційних положень), відповідальною за добробут своїх громадян. Вона була зобов'язана не лише створити інститути й послуги, необхідні для доброго урядування, безпеки та процвітання, а й покращити умови існування населення, які вимірювалися низкою показників, кількість яких весь час зростала» [220, с. 99].

Традиційно найбільшою статтею видатків у сімейному бюджеті домогосподарства була їжа й одяг, на які йшла більша частина сімейного заробітку. Упродовж повоєнних десятиріч ситуація мінялася повільно. Молодь почала витратити свої гроші на одяг, а також на музику – грамофонні платівки. Для молоді привабливість «Америци» й «Європи» полягала в її передовій моді: побутовій техніці, дешевому яскравому одязі, машинах й аксесуарах до них. Це були достаток і споживання як спосіб життя – «американський спосіб життя». Все це виступало антиподом радянської дійсності. Торгова мережа Станіславської області у 1952 р. охоплювала: 36 раймагів (районних магазинів), 154 сільмаги (сільських магазинів), 5 райпродмагів (районних продуктових магазинів), 28 культмагів (магазин культтоварів), 39 госмагів (магазин господарських товарів), 8 керосинових лавок, 897 різноманітних магазинів і лавок, 153 ларьки і палатки [57, арк. 231]. План товарообороту за перше півріччя сягав 206 млн 374 тис. крб при плані 205 млн крб [57, арк. 229]. Недоліки комуністичної економіки ні для кого не були таємницею. Вона орієнтувалася на масове виробництво «непотрібних» первинних промислових товарів. Товари – насамперед споживчі – на які справді зростав попит, не вироблялися або ж вироблялися в недостатній кількості чи низької якості. Радянські виробники

зіпсували свій імідж практично в усіх галузях. Система розподілу й продажу низькоякісних товарів, які були в наявності, працювала так погано, що справжній дефіцит підсилювала нестача, штучно викликана бюрократією, утриманням найкращої продукції для елітної верхівки, корупцією. Партійна номенклатура забезпечувала себе товарами із східноєвропейських соціалістичних та капіталістичних країн – стиль і якість нерозривно асоціювалися з Європою – на противагу СРСР.

Якщо європейці могли купувати автомобілі для особистого користування, то це було не лише тому, що в них з'явилося більше грошей. Пропозиції доступних автомобілів формували вільний ринок. Автомобіль для громадян СРСР був розкішшю упродовж усього радянського періоду історії, тобто пропозиція машин не встигала за попитом. Партійна номенклатура та керівники установ, заводів, колгоспів мали у своєму розпорядженні безплатний службовий транспорт. На загал населення могло придбати хіба що мотоцикли, мопеди, велосипеди. Попри ці відмінності для людей, володіти радіоприймачем, грамофоном, радіолою, магнітолою, фотоапаратом, пральною машинкою, телевізором досяжним і доступним стало лише у 60-х роках минулого століття для середньої верстви. Найбільш суттєвою міркою радянського добробуту стало володіння цими предметами.

Стан роботи підприємств громадського харчування Станіславської області у 1955 р. дещо покращився. Цьому сприяло проведення таких заходів, як розширення мережі підприємств громадського харчування, введення самообслуговування, продаж абонементів, відпуск обідів додому та ін. На початок 1956 р. в області було відкрито 27 підприємств громадського харчування, з них: їдалень і ресторанів – 12, чайних – 5, закусочних – 10. Відкриття цих закладів проходило як за рахунок нового будівництва, так і пристосування приміщень. Більшість робітників промислових підприємств і МТС області користувалося послугами підприємств громадського харчування. В області було переведено на популярне на той час самообслуговування – 150 підприємств з 225, що складало 65,7%, а також усі буфети. Протягом 1957 р. у Станіславській області відкрито

підприємства громадського харчування: ресторанів – 4, їдалень – 10, чайних – 12, закусочних – 7, кафе – 2, вареничних і пиріжкових – 3, магазинів кулінарії – 3, шкільних їдалень – 5. Не було їдалень при машинно-тваринницьких станціях, які лише створювалися. Тільки при Солотвинській МТВС механізатори отримували гарячі страви, які підвозилися з чайної в термосах, та в Жаб'ївській МТВС (не було ні майстерень, ні механізаторів в цьому районі). Наявні 10 тракторів та робітники цієї станції, як бригада, знаходилися в Косівському районі [69, арк. 29–30].

Робота, проведена обласним фінансовим відділом щодо нарахування сільськогосподарського податку на 1955 р., свідчить на наявність у Станіславській області 221530 господарств, в тому числі господарств колгоспників 184761, робітників і службовців 14551, одноосібних селянських господарств 26068. Повністю або частково звільнено від оподаткування 58362 господарства. Середня сума податку в області на господарство: колгоспника – 115 крб, робітника і службовця – 44 крб, одноосібника – 436 крб. Одночасно з ростом продуктивності худоби облфінвідділ вказував на те, що в області значно зросла кількість робочої худоби (коней) в одноосібних селянських господарствах. Якщо у 1953 р. в області нараховувалося 1212 коней, то на кінець 1954 р. за далеко неповними даними – 2559 голів. Причому, придбавши коней, одноосібні селянські господарства збільшували свої доходи, розширювали свою приватновласницьку діяльність, що «не сприяло зміцненню колективних господарств» [61, арк. 4–5; 62, арк. 30]. Багато громадян мусили покладатися традиційно в роботі на коня та підводу. Володіти приватним трактором чи грузовим автомобілем державою категорично заборонялося.

Коні переважно знаходилися в гірських районах, а саме: в Печеніжинському – 374, Яремчанському – 346, Перегінському – 256, Солотвинському – 240, Болехівському – 230, Надвірнянському – 128, Жаб'ївському – 140, Вигодському – 87, Долинському – 77. Передбачені законодавством про грошовий податок з населення ці заробітки від візничого промислу одноосібних селянських господарств підлягали оподаткуванню на підставі поданих громадянами

відомостей (декларацій) про одержані ними доходи та підписаних ними актів обстеження райфінвідділів. Однак більшість одноосібних господарств – візників свідомо в силу різних причин ухилялися від подачі декларацій про доходи, не підписували обстежень фінорганів, а наявний апарат райфінвідділів при такому стані та при гірських розкиданих селах не в змозі був провести повне і правильне оподаткування цієї категорії платників [61, арк. 5].

Із опрацьованих господарських книг сільрад можна зробити припущення, що загальна кількість землі, яка вважалася власністю села району відповідала дійсності. Але на питання, як ця загальна кількість землі розподілялася, за ким була закріплена, де знаходилася – ні органи сільського господарства, ні органи статистики, ні сільські ради депутатів трудящих відповіді не могли дати. В Станіславській області органи сільського господарства вважали, що господарствам колгоспників, робітників і службовців, одноосібним селянським господарствам належить 92873 га землі, а органи статуправління рахували за цими ж господарствами 88322 га землі, тобто менше на 4551 га [61, арк. 7]. Одночасно з неточними записами в господарських книгах сільрад про землекористування в низці сіл були допущені неточності в записах про склад родини, а також про рік народження окремих членів сім'ї, що мало значення при вирішенні таких питань, як призов в армію, віднесення до числа працездатних окремих членів сім'ї чи при наданні пільг при сплаті натуральних і грошових податків.

Значна частина міського населення, за винятком Станіслава і Коломії, була забезпечена землею та займалася землеробством. Одночасно забезпечення домашньою худобою було не тільки «не гірше», але навіть краще, ніж у деяких селах. Структура міського стада – велика кількість нетелей (тільних телиць), теличок і телят (16200 голів) – допускала можливість розширеного відтворення за рахунок внутрішніх ресурсів. У деяких міських поселеннях (Богородчани, Заболотів, Обертин, Ланчин) з'явилася ініціатива щодо об'єднання індивідуальних господарств в колгоспи, яка могла бути підхоплена і в інших міських поселеннях. Проте тваринництво у містах вимагало організованої

допомоги в справі створення кормової бази, виділення земельних ділянок під пасовища [49, арк. 160].

Обком КПУ разом із міськкомом партії і міськвиконкомом провели серед мешканців м. Станіслава відповідну роботу з роз'яснення указу президії Верховної Ради УРСР «Про заборону утримання худоби в особистій власності громадян, які проживають в містах і робітничих селищах». Із 149 корів та 31 телиці, що знаходилися в особистій власності громадян м. Станіслава в час виходу у світ згаданої постанови, станом на 30 вересня 1959 р. закуплено через систему «Живконтори» та безпосередньо колгоспами області 90 корів і 29 телиць. Залишилося в м. Станіславі 47 корів і 2 телиці, із них 32 корови належали колгоспникам, які проживали на околиці – колишнє с. Пасічна. Міськком і міськвиконком вживали заходи щодо продажу всієї худоби, що була в особистій власності громадян м. Станіслава, які не були колгоспниками [76, арк. 154].

Секретар Станіславського обкому КПУ Я. Лисенко і голова виконкому Станіславської обласної ради депутатів трудящих П. Кайкан надсилали десятки листів у союзні міністерства з проханням взяти «дольову участь» у будівництві міського водопроводу, газової мережі, газифікації квартир, будівництві багатоквартирних будинків для працівників відповідної галузі. Однак міністр зв'язку СРСР М. Псурцев відповів, що «житловий будинок у м. Станіслав для працівників зв'язку, за інформацією міністра зв'язку УРСР І. Кириченка, немає потреби будувати, так як зв'язківці міста забезпечені житлом не гірше, а краще, ніж в інших обласних центрах Української РСР» [66, арк. 96]. Частина міністерств відгукнулася і передбачили в проєктах капітального будівництва невеликі суми – в межах 100–500 тис. крб на рік.

Наприкінці 50-х років ХХ ст. колгоспи Станіславської області вийшли з економічної стагнації і змогли приділити увагу благоустрою «колгоспних сіл». На 1 листопада 1957 р. передбачалося побудувати для колгоспників силами будівельних бригад колгоспів і міжколгоспних будівельних організацій 250 будинків. Станом на 1 вересня поточного року уже було зведено 1270 будинків, в тому числі для колгоспників, що переселялися з хуторів, 115 будинків.

Крім цього, велося будівництво сільських культурно-побутових закладів. Впорядковувалися вулиці, парки, сквери і пам'ятники тим, що полягли «в боротьбі за встановлення радянської влади в західних областях України» [68, арк. 33]. Ідеологічна складова була присутня повсюди.

Промислові підприємства, які розташовувалися на території Станіславської області, свої виробничі, стічні води не спускали у спеціальні внутрішні водоймища, а відводили їх у проточні гірські ріки, що шкодило рибному господарству та погіршувало екологічну ситуацію. У 1956 р. обком КПУ звертався з листами у відповідні міністерства з проханням розпочати будівництво очисних споруд на Болехівському шкірзаводі, Станіславському шкіряно-взуттєвому комбінаті, але ці питання вирішувалися повільно [69, арк. 32]. Підприємства свої виробничі води спускали в міські каналізації, а більшість у проточні ріки. Окремі керівники вживали заходів, щоб забезпечити максимальне розведення як культурної, так і дикої риби, птиці в ставках і річках області. Небайдужа громадськість намагалася якимось чином вплинути на негативні екологічні наслідки, пов'язані з індустріалізацією.

Села Станіславської області, як і республіки в цілому, поділили на «перспективні», «малоперспективні» і «неперспективні». У «перспективних», тобто в яких були сільські Ради, правління колгоспів або великі бригади там планувалося проводити житлове і культурно-побутове будівництво в обсязі передбаченому нормами. В «малоперспективних» населених пунктах, територія яких не дозволяла розширювати межі села і в яких не було економічної доцільності, передбачалося спорудження культурно-побутових закладів в розрахунку на існуючу кількість населення, але будувати нове житло, збільшувати кількість садиб не рекомендувалося. «Неперспективні» – це присілки, малі села. Вони мали бути перенесені в «перспективні» села. Нове будівництво у них заборонялося чи всіляко обмежувалося. Така класифікація ґрунтувалася на аналізі господарства (економіки) району, можливості і напрямку використання земельних угідь, корисних копалин, трудових ресурсів, розвитку промисловості.

В Івано-Франківській області із 767 сіл – понад 300 вважалися «неперспективними» і їх розбудова вважалася недоцільною. Тільки 450 «перспективних сіл» забезпечувалися генеральними планами розвитку. Постановою ЦК КПУ і РМ передбачалося в 1965–1970 рр. в області скласти генеральні плани для 291 перспективного села. Темпи будівництва на селі вимагали прискорення розробки генпланів [155]. Не було вироблено єдиної думки щодо категорії «перспективних», «малоперспективних» і «неперспективних» населених пунктів. Особлива увага при розробці генплану приділялася громадському центру, де споруджувалися головні громадські будинки, які становили основу архітектурно-просторової композиції населеного пункту. Прикладом планомірної забудови населеного пункту служило с. Стецева Снятинського району. За кошти колгоспу було споруджено школу-десятирічку, лікарню, будинок культури, торговий центр, двоповерхові житлові будинки і низку індивідуальних одноквартирних будинків [159].

Найголовнішим питанням було визначення центру села. Традиційно для цього вибирали старе історичне місце, ринкову площу під забудову чи зносили деякі будівлі. В іншому випадку центр розташовували за межами існуючої історичної забудови з тим, щоб навколо нього поступово розбудовувати все село за новим генеральним планом з рівними, широкими вулицями. У центрі села – мала бути площа або розширена частина головної вулиці. Доцільним вважався упорядкований сквер, навколо якого розташовувалося приміщення сільради, клубу, магазинів, бібліотеки, поштового відділення. Школу слід було розміщувати подалі від шумних вулиць. Але, якщо близько не було великого автомобільного руху, школа могла бути і в центрі села [55, арк. 154].

Отже, соціально-економічні процеси в Станіславській (Івано-Франківській) області потребували великої кількості працездатного населення. Однак, механізація сільського господарства (різке скорочення працюючих у колгоспах з 47% до 26,3%), звуження лісозаготівель вивільнила значну частину працездатного населення, плюс природній приріст – вели до збільшення потенціалу трудових ресурсів області. Упродовж повоєнних десятиліть систематично проводилася

робота з планового переселення населення і організованого набору робочої сили. В порядку планового переселення із області за період з 1948 по 1964 роки вибуло 68236 осіб і в порядку організованого набору робочої сили – 92587 осіб. Проте, необхідно відмітити ту обставину, що число осіб направлених по оргнабору на роботу в інші регіони СРСР, згідно матеріалів статистики, які залишалися на постійне місце проживання складало 10%, а планового переселення – 60–75% до загальної чисельності. Значна частина населення поверталася на попереднє місце проживання. Статистичне управління у 1960-х роках систематично вираховувало наявність трудових ресурсів області і щоразу приходило до висновку, що майже 100 тис., а то і більше працездатного населення щорічно не було зайнято громадсько-корисною працею, або були «безробітними» [111, арк. 41, 44]. Радянська пропаганда голослівно стверджувала про те, що «радянська влада назавжди покінчила з безробіттям».

Станом на 1 січня 1965 р. населення Станіславської області становило 1 млн 194 тис. населення. Питома вага працездатного населення (мужчини у віці 16–59, жінки – 16–54 роки), яке могло бути використане, становила 618,5 тис. осіб, або 51,8% до загальної чисельності. Станом на 1 січня 1959 р. ці показники становили відповідно 673,4 тис. осіб, або 61,5%. Статистичні матеріали вказують на те, що 183 тис. осіб (40 тис. у містах і 143 тис. у сільській місцевості), або 29,6% до загальної кількості трудових ресурсів області було зайнято у своєму домашньому господарстві. Зайняте населення в галузях економіки, навчання, службовці у 1965 р. становили 435,5 тис. осіб, 70,4%; у 1959 р. – 577,4 тис. осіб, або 85,7% [111, арк. 44].

Таким чином, незважаючи на постійні декларації влади щодо пріоритетності соціальної сфери, наявні державні служби побуту, торгівлі, житлово-комунального господарства могли забезпечити лише мінімум благ, особливо у сільській місцевості. Попри зневагу радянською пропагандою так званого капіталістичного способу життя люди прагнули придбати нову техніку, мати комфортне житло. Умови життя населення не відповідали внеску у формування індустріальної потужності держави. Покращення умов життя

населення та житлове будівництво, розбудова соціально-побутової інфраструктури відбувалося за залишковим принципом. Характерною рисою у житловому будівництві була тенденція до кількісних, а не якісних показників. Нерозв'язаними залишалися проблеми забезпечення помешкань газифікацією, каналізацією, водопостачанням й опаленням. Особливо складною була ситуація в сільській місцевості, яка істотно відставала за всіма напрямками соціально-економічного розвитку. У радянський період виник і набув «популярності» термін «малоперспективне», «неперспективне» село. Житловокомунальний рівень забезпечення життєдіяльності громадян Української РСР у другому повоєнному десятиріччі дещо покращився в порівнянні з попереднім. Проте багато показників не відповідало вимогам й запиту часу. Вкрай низької якості були житлово-комунальні послуги, що позначалося на добробуті й рівні забезпечення населення. Селяни не мали багатьох комунальних зручностей, елементарних благ відомих у місті.

ВИСНОВКИ

Друга радянська окупація – друга окупація Західних земель України проходила під гаслами «соціалістичних перетворень», тобто спланованого наступу на національні, господарські, культурні, духовні цінності українського народу під егідою більшовицької партії. Традиційні соціально-економічні відносини зазнали радикальних змін. Радянська пропаганда вела шалену боротьбу проти української національної ідеї – українського визвольного руху ОУН, УПА та місії УГКЦ. Підвалини сьогоденної незалежної України закладали саме борці ОУН, воїни УПА, нескорені священики, дисиденти, які найбільше і долучилися до боротьби за незалежність. Юридичною основою для масових репресій та депортацій були ті ж самі постанови Раднаркому СРСР та УРСР, ухвалені ще тоді, як західноукраїнські землі не входили до складу Радянського Союзу.

Радянська післявоєнна економіка потребувала колосальних інвестицій у кожен галузь. Державне централізоване планування передбачало складний вибір: куди спрямувати обмежені державні ресурси та за рахунок чого. В безумовному пріоритеті були основні витрати – на залізницю, шахти, заводи й комунальні підприємства. Дуже мало залишалося на харчування та житло, а ще менше – медицину, освіту, культуру й інші соціальні послуги. В офіційному діловодстві взагалі нічого «не фігурувало» на споживчі товари не першої необхідності. Такий розподіл бюджету навряд чи міг сподобатися навіть тому електорату, який звик до постійних злиднів. Тоталітарна влада з її репресивно-каральними органами заставляла роками миритися людей з таким станом, що стало ціною економічної післявоєнної відбудови в західному регіоні УРСР. У перші повоєнні п'ятирічки акцент було зроблено на інвестиціях капіталу у великі державні підприємства за рахунок внутрішнього споживання, побудови житла та послуг. Якщо у демократичних країнах Європи легко було спрогнозувати наслідки такого рішення – страйки, демонстрації за підтримки тієї ж комуністичної партії та профспілок, то в політичних реаліях СРСР це було неможливим.

Першочергові повоєнні витрати ішли насамперед на відбудову та модернізацію інфраструктури – ремонт доріг, залізниць, будівництво заводів, шахт. Витрати на споживчі товари навмисне стримувалися, унаслідок чого, протягом перших повоєнних років багато людей продовжували жити в злиднях. Ступінь відносних змін залежав від того, з чим порівнювати: що більше місто, то більш кардинальними й швидкими вони здавалися. Радянському режиму знадобилося ціле десятиріччя, для того щоби зміцнити колгоспи організаційно, забезпечити їх відповідною технікою, міндобривами, насінням, поголів'ям худоби. Держава стала монопольним власником колгоспних продуктів, а колгоспники – безправними робітниками, як і на фабриках та заводах, але ще з меншою оплатою праці. Упродовж радянського періоду селяни масово залишали землю та їхали працювати в міста та містечка – «перехід від села до міста» та «від поля до заводу». Абсолютну більшість колишніх селян спрямували в трудові містечка, технологічно застарілі заводи. З одного боку, економіка демонструвала кількісні «приголомшливі» результати, з другого – майже все забирала держава.

На початок 1950-х років темпи росту економіки почали зростати. Догматична зацикленість на видобутку сировини і виробництві основних товарів змогла спочатку стимулювати зростання валової продукції та ВВП на душу населення. Західноукраїнська економіка на прикладі Станіславської (Івано-Франківської) області знаходилася в історично нетиповому стані. Радянська одержимість масштабною заготівлею лісу, видобутком нафти, газу, тобто первинної промислової продукції, перешкоджала економічному зростанню. Примусова індустріалізація, а перед тим колективізація сільського господарства були економічним провалом. Доказом цього слугувала спроба М. Хрущова шукати способи привити соціалістичній економіці елементи ціноутворення, колективістської системи власності та виробництва.

Швидке виробництво цілеспрямовано принесли в жертву контролю якості. Нікудишня якість радянських товарів не позначалася на продажах, так як державі належала монополія на торгівлю. Держава активно сприяла неефективності радянського виробника. Влада розподіляла дефіцитні ресурси, матеріали між

виробниками, у такий спосіб консервуючи економіку і не стимулюючи більш ефективних виробників. Поєднання гарантованих поставок, штучно створений попит на все, що радянська економіка могла виробити, і політичний диктат вели підприємства до відставання.

За два повоєнні десятиріччя реконструйовано та модернізовано старі промисли – лісозаготівлю, нафтогазовидобування, калійне виробництво, легку, харчову промисловість. Створено енергетичну базу та нові галузі – будівельну, хімічно-гірничу, машинобудування. Без урахування подальших наслідків екологічного і техногенного впливу надмірно використовувалися природні багатства. Величезні запаси нафти, газу, вугілля, калійних солей, озокериту, торфу, вапняку, гіпсу зазнали непоправної шкоди та порушили екологічний баланс. Природні ресурси експлуатувалися по-хижацьки. Карпатські гори створювали передумови для використання гідроенергії та будівництва гідроелектростанцій.

Інвестиції в економіку Станіславської (Івано-Франківської) області – нафтогазовидобування, хімічну промисловість, енергетику – були спрямовані у конгломерат військово-промислового комплексу, який готувався до війни. У своєму розпорядженні економіка мала невичерпний потік дешевої робочої сили – до неї належали й інженерно-технічні працівники.

Радянська політика – суцільної колективізації і пов'язані з нею соціалістичні експерименти у сільському господарстві, підготовка до індустріалізації Станіславщини у повоєнний час – зумовила падіння життєвого рівня населення. Окремі західноукраїнські області – Львівська та Станіславська, були міцніші в промисловому відношенні.

Економіка Станіславської (Івано-Франківської) області, як і західного регіону України в цілому, за більшістю показників розвивалася на власній основі. Цьому сприяли наявні багаті природні та трудові ресурси. Західний регіон УРСР розвивався прискореними темпами на основі широкого впровадження техніки, яка поступалася кращим світовим зразкам. Низький рівень якості, недосконалість технологій знижували економічну ефективність. Незважаючи на постійне

збільшення масштабів промислового зростання, темпи його знижувалися. В економіці поєднувалися два види відтворення: екстенсивний (експлуатація нових природних багатств і залучення додаткових трудових ресурсів) та інтенсивний (удосконалення структури виробництва і системи управління) з перевагою першого.

Своєрідну неефективність радянської економічної моделі впродовж першого повоєнного десятиріччя маскували під виклики післявоєнної відбудови та саботаж «ворожих елементів». Друге десятиліття проходило під голосливими заявами непередбачуваного М. Хрущова про те, що комунізм «переможе» Захід й офіційні заяви про «завершення переходу до соціалізму» показували прірву між тим, що говорилося і щоденними злиднями простих громадян. Станіславська (Івано-Франківська) область в силу географічного розташування та економічного потенціалу у республіці отримала статус стратегічно важливої.

Для розбудови соціальної сфери найбільш сприятливим періодом були 60-ті роки ХХ ст. У сільській місцевості була здійснена електрифікація, радіофікація, розпочалася газифікація, телефонізація. У сільській місцевості, хоча й у недостатній кількості, споруджувалися житлові будинки, школи, лікарні, клуби, магазини, дитячі дошкільні заклади, ФАПи, побутові об'єкти і т. д. Задоволення побутових потреб населення перебувало у прямій залежності від місця розташування того чи іншого населеного пункту від обласного чи районного центру. Життя у гірських чи «неперспективних» селах різко контрастувало з міським чи «перспективним» населеним пунктом. Високі темпи житлового будівництва та розбудова комунального господарства на селі були пов'язані з індустріальними процесами.

Розв'язуючи поставлені в дисертаційному дослідженні завдання, авторка дійшла висновків, які виносяться на захист:

1. На сьогодні немає спеціальних, комплексних історичних досліджень соціально-економічних процесів у Станіславській (Івано-Франківській) області в 1944–1965 рр. У радянській історіографії історія писалася на замовлення правлячої Комуністичної партії через перекручування подій, фальсифікуючи

історичні процеси. Працям притаманний надмірний догматизм, політичні штампи, а першоджерелом виступали твори класиків марксизму-ленінізму та партійні рішення. Представники української діаспори та зарубіжні дослідники були вільні у своїх наукових підходах, однак не мали доступу до джерельної бази. Вітчизняна наукова думка увібрала краші світові напрацювання, однак не зосередила уваги на окреслених проблемах. Джерельна база дослідження охоплює багатоманітні за формою та змістом документи, матеріали. Основним джерелом під час розроблення визначених у дослідженні завдань стали: законодавчі акти, постанови, рішення радянського керівництва; статистичні збірники, довідники, показники; офіційне діловодство органів влади та управління, що зберігається в державних архівах України; опубліковані збірники документів і матеріалів; періодична преса; спогади учасників подій. Відповідно до сучасної методології здійснено інтерпретацію цілого комплексу літератури та джерел, що дало змогу забезпечити наукову новизну та реалізувати поставлені завдання.

2. Методологія наукового дослідження зобов'язує історика використовувати різноманітні сучасні методи для більш ґрунтовного, об'єктивного та достовірного викладу. Основоположним принципом наукового дослідження є історизм і об'єктивність, що в сукупності з відповідними методами становлять методологічне підґрунтя. Ці принципи вимагають досліджувати процеси тільки на підставі наукового підходу і зіставлення кількох аналогічних фактів, незалежно від партійних чи інших класифікацій. Надзвичайно велика кількість радянських штампів засмічують, як літературу, публіцистику, так й повсякденну комунікацію. Радянська термінологія проявляє свою живучість, однак не має права для існування.

3. Насадження окупаційного радянського режиму у вигляді другої радянізації відбувалося в умовах військово-політичного протистояння. З одного боку – підпілля ОУН, збройні відділи УПА, корінне населення західних земель України, а з іншого – органи партійно-радянської влади, каральні військові підрозділи НКВС, НКДБ. У новостворені західноукраїнські області влада експортувалася з центру і формувалася за сталінським зразком СРСР.

Більшовицька партія створювала на місцях з нуля на свій зразок державні органи управління, які були їй підконтрольні, підзвітні та укомплектовані її членами чи прихильниками на всіх рівнях. Увесь державний апарат тоталітарної влади працював над цілеспрямованим насадженням нових ідеологічних догм – політичних інсинуацій. З ніг на голову були поставлені концептуальні визначення націоналізму, який називали не тільки «буржуазним», а ще й «українсько-німецьким». Таке «визначення» не мало нічого спільного з науковими підходами й тлумаченнями.

4. Структура промисловості Станіславської (Івано-Франківської) області, виходячи з пріоритетів радянського режиму, характеризувалася тим, що не було створено цілісної перспективної економічної концепції розвитку області. В середньому кожних п'ять років акценти щодо розвитку тих чи інших галузей економіки ситуативно змінювалися, незважаючи на колосальні фінансові затрати. У результаті відбудови, реконструкції, модернізації та подальшої індустріалізації відбулися суттєві зміни в економіці області. У першу чергу, традиційні місцеві промисли, пов'язані з сіллю, лісом, нафтою, газом, вугіллям, на базі загальної електрифікації та техніки вийшли на новий рівень експлуатації. На початок 1960-х років в області видобувалося більше 50% нафти республіки. При цьому природа регіону зазнала непоправних втрат. Підприємства хімічної й нафтогазової галузей найбільше забруднювали навколишнє середовище і шкідливо впливали на здоров'я людей. Економічний розвиток області відставав від світових підходів в освоєнні передових технологій, автоматизації і механізації виробництва. Одночасно створювалися і розвивалися нові галузі – будівельна, енергетична, хімічно-гірнична, машинобудівна. Акцент робився на важку промисловість пов'язану з військово-промисловим комплексом.

5. У Станіславській (Івано-Франківській) області у повоєнний час радянський окупаційний режим реалізовував ту ж саму політику насадження «соціалістичних перетворень» через знищення заможних селянських господарств, як і 1930-х роках на території України. З цією метою на селі запроваджувалися партійно-комсомольські осередки, земельні комісії при сільських радах депутатів

трудящих, ініціативні групи з створення колгоспів через які мав встановлюватися тотальний контроль, сіятися ворожнеча щоб розколоти громади та український визвольний рух. Більшовицькі методи вирізнялися більшою підступністю і врахуванням специфіки краю – відсутності бідняцьких організацій на зразок комнезамів. Ураховуючи нерівність сил між сторонами, попередженні катастрофи пов'язаної з голодом в 1947 р., ситуація заслуговує на особливу увагу. Специфіка аграрної політики тоталітарної влади полягала в тому, що її насаджували насильницькими методами через репресивно-каральні органи, знехтувавши досвідом селянства та економічними важелями. Необхідно розмежовувати політичні чинники тоталітарної системи (репресії, голодомори, депортації, конфіскацію майна, примусове залучення до праці) і ринкові (вільну конкуренцію, мотивацію до праці, приватну власність). На початку 1950-х років завершилося формування соціалістичної моделі в сільському господарстві західних областей УРСР, яке набуло загальносоюзних визначальних рис. Політика об'єднання економічно сильніших колгоспів зі слабкими не виправдала очікувань. Тягнувши за собою слабкі колгоспи та покриваючи їхні фінансові та технічні проблеми, сильні колгоспи дедалі більше втрачали свій економічний потенціал. Особливість полягала в тому, що у більшості сіл пригірських і гірських районів Станіславської області «суцільна колективізація» не була проведена і розтягнулася на весь радянський період історії.

6. У агропромислових областях Української РСР, до яких у другій половині ХХ ст. відносилася й Станіславська (Івано-Франківська) область, мережа міських поселень була представлена одним великим містом (обласним центром) і малими містами, які більш-менш рівномірно розміщені на території. Усі вони мали тісні управлінські, економічні, транспортні, соціальні зв'язки із обласним центром і виступали як районні центри 40–50 довколишніх сіл. У свою чергу малі міста (містечка) – адміністративні райони – були центрами локальних систем розселення. Міські поселення в агропромислових регіонах відігравали системно утворювальну роль, фокусуючи управлінські, виробничі, соціальні зв'язки з прилеглою сільською територією. У функціональній структурі міст значне місце

займали сільське і лісове господарства, що не було характерно для регіонів Української РСР з промисловим типом освоєння. Це відбивалося на зовнішньому архітектурному вигляді малих міст, де значні площі займали городи, сади й сприяли комфортним умовам проживання людей. Тісний зв'язок міських жителів із сільською місцевістю та природою послаблював соціальні наслідки суспільної кризи тоталітарної політичної системи.

7. Радянська система підготовки трудових ресурсів, з одного боку – створила широку мережу початкових, неповних середніх, середніх шкіл, курсів, училищ, технікумів, інститутів. З іншого – тоталітарна влада нав'язала свою масову форму освіти, знехтувавши національними та релігійними особливостями. Освітньо-культурні установи все більше перетворювались на заклади з ідеологічного обслуговування потреб радянської політичної системи. У традиційну освітньо-виховну систему, головним завданням якої впродовж століть було національне, духовне, господарське виховання, насаджувалися комуністичні ідеали. Національно свідомо громадськість вбачала у них загрозу, адже послідовно здійснювалась політика русифікації українців та творення так званої нової спільноти – радянського народу («совка»). Культурно-історичний, господарський досвід західних українців, сформований на засадах індивідуальності, суперечив гіперболізованим колективним формам і методам впливу на особистість. З метою виховати покірних тоталітарній владі громадян інтелігенція краю в примусовому порядку залучалася до проведення численних і малоефективних різноманітних заходів на заздалегідь підготовлені районними партійними органами теми. Ідеологічна та масово-агітаційна робота не припинялася й мала постійно нарощувати свої показники.

8. Зміни у традиційному побуті та зайнятості населення зумовлювалися адаптацією місцевих мешканців до життя у складних суспільно-політичних умовах тоталітарної влади з її репресивно-каральними органами. Від них вимагалось абсолютного послуху, сплати непосильних податків, здачі державі обов'язкових поставок, виконання розпоряджень окупаційного режиму щодо різноманітних повинностей. Тоталітарна влада ліквідувала систему приватного

землекористування та торгівлю. Систему сільськогосподарської кооперації замінили радянські заготівельні організації, які за державними (заниженими) цінами скуповували сільськогосподарську продукцію та сировину. Це у свою чергу, вело до зuboжіння селянства, яке чи не найбільше зазнало збитків від руйнувань заподіяних Другою світовою війною. Підготовка передумов та проведення суцільної колективізації сільського господарства зруйнували усталений спосіб життя, істотно вплинули на трансформацію свідомості сільських мешканців. Подолання негативних рудиментів тоталітарного минулого у сучасному повсякденному житті справа не одного покоління.

Україна перебувала в «центрі» геополітичних протистоянь під час воєнних дій Першої і Другої світових війн. В умовах російсько-української війни, що розпочалася у 2014 р. і повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 р., яке триває донині, дослідження української історії повинно бути поставлено на якісно новий рівень. Переосмислення досвіду цілих поколінь, збереження історичної пам'яті має стати ключовим аспектом сучасної науки. Історична та колективна пам'ять не лише інтерпретує минуле, але й дозволяє зберегти рідну мову, самобутню культуру, вікові традиції. Без цього неможливо розвивати національну систему освіти і виховувати нові покоління, здатні протистояти агресивній політиці східного сусіда.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

І. Архівні матеріали

Центральний державний архів громадських об'єднань та українці (ЦДАГОУ)

Ф. 1. Центральний Комітет Комуністичної партії України 1917–1991 рр.

Оп. 23

1. Спр. 813. Політінформації про стан організаційно-партійної і масово-політичної роботи у Станіславській області. 31. 08. – 29. 12. 1944 р. 67 арк.

2. Спр. 3501. Статистичні зведення про питому вагу одноосібних господарств у східних і західних областях України. 24. 04. 1946 р. 8 арк.

3. Спр. 4449. Звіти про роботу відділу кадрів Станіславського обкому КП(б)У за 1946 р. і перше півріччя 1947 р. 19. 01. – 10. 07. 1947 р. 81 арк.

4. Спр. 4808. Витяг із протоколу засідання бюро, інформації обкомів КП(б)У в сільгоспвідділ ЦК КП(б)У про скликання і проведення обласних, районних нарад колгоспників, селян-одноосібників Волинської та Станіславської областей. 11. 02. – 25. 10. 1947 р. 10 арк.

Оп. 24.

5. Спр. 4073. Інформації обкомів КП(б)У про хід виконання постанови вересневого пленуму ЦК КПРС «Про заходи дальшого розвитку сільського господарства СРСР». 12. 01. – 14. 01. 1955 р. 309 арк.

6. Спр. 4081. Довідки адміністративного відділу ЦК КП(б)У, листи обкомів партії, прокуратури, УМ МВС УРСР про стан і заходи зміцнення соціалістичної законності, боротьбу з оунівським бандитизмом у Волинській, Львівській, Ровенській і Станіславській областях. 8. 04. – 22. 10. 1955 р. 409 арк.

7. Спр. 6182. Стенограма республіканської наради працівників сільського господарства (виступ тов. Шелеста П. Ю.). 1–2 лютого 1966 р. 335 арк.

8. Спр. 6334. Копії вихідних листів в ЦК КПРС, Міністерство авіаційної промисловості СРСР, довідки відділу оборонної промисловості ЦК Компартії України, листи, інформації обкомів Компартії України, заводів і інших

організацій з питань оборонної промисловості. 5 січня – 19 червня 1967 р. 173 арк.

Оп. 30.

9. Спр. 279. Доповідні записки, відомості, листування про виконання сільськогосподарських робіт, додаткову оплату праці, роботу МТС і організацію колгоспів у західних областях УРСР. 5. 01. – 25. 12. 1945 р. 162 арк.

10. Спр. 1391. Про сільськогосподарські газети, журнали, книги для колгоспної виробничої бібліотеки. Довідки відділу пропаганди й агітації ЦК КП(б)У, сільгоспвидання. Квітень 1949 р. 29 арк.

11. Спр. 1818. Витяг зі стенограми виступу М. Хрущова у Львові на обласній нараді партійних працівників західних областей України. 31 березня 1949 р. 50 арк.

**Центральний державний архів вищих органів влади та управління
України
(ЦДАВО України)**

Ф. 166. Міністерство освіти УРСР.

Оп. 15.

12. Спр. 15. Звіт вузів на початок 1944 р. 37 арк.

13. Спр. 23. Звіт облвно за початкові семирічні та середні школи за 1943 – 1944 н. р. 187 арк.

14. Спр. 83. Звіт про дитсадки за 1945 р. 215 арк.

15. Спр. 126. Постанови Ради Міністрів СРСР з питань народної освіти в УРСР. 94 арк.

16. Спр. 137. П'ятирічний план розвитку сітки установ народної освіти УРСР на 1946–1950 рр. 83 арк.

17. Спр. 145. Список вищих учбових закладів підготовки кадрів Міністерства освіти УРСР на початок 1946–1947 н. р. 52 арк.

18. Спр. 158. Звіт про школи освіти дорослих, робітничої та сільської молоді на кінець 1945/46 н. р. 104 арк.

19. Спр. 163. Зведення по дитячих будинках за 1946 р. 348 арк.
20. Спр. 805. Відомості про розподіл загальноосвітніх шкіл Міністерства освіти за мовами викладання. 156 арк.
21. Спр. 813. Річний звіт облвно за дитячі садки на 1 січня 1951 рік. 165 арк.
22. Спр. 814. Звіт за літні дитячі майданчики за сезон до 16 вересня 1950 р. 124 арк.
23. Спр. 816. Зведення даних річних звітів дитячих будинків на 1950 р. 115 арк.
24. Спр. 868. Списки дитячих садків союзно-республіканського значення. 65 арк.

Фонд 348. Міністерство соціального забезпечення УРСР.

Оп. 3.

25. Спр. 535. Річний звіт про навчання в будинках інвалідів для дорослих і дітей за 1943–1944 н. р. 59 арк.

Державний архів Івано-Франківської області

(ДАІФО)

**Фонд П–1. Івано-Франківський обласний комітет Комуністичної партії
України**

Оп. 1.

26. Спр. 162. Стенограма зборів обласного партійного активу про реалізацію постанов ЦК ВКП(б), ЦК КП(б)У про недоліки в політичній роботі в західних областях України від 11 жовтня 1944 року. 11. 10. 1944 р. – 12. 10. 1944 р. 62 арк.
27. Спр. 163. Стенограма зборів обласного партійного активу про підсумки виконання постанови ЦК ВКП(б) про недоліки політичної роботи в західних областях України від 8 грудня 1944 року. 89 арк.

28. Спр. 178. Телеграми, листування з Держпланом УРСР, союзними, республіканськими народними комісаріатами, організаціями про забезпечення спеціалістами, устаткуванням, будівельними матеріалами. 06. 09. 1944 р. – 02. 12. 1945 р. 34 арк.

29. Спр. 179. Переписка з обкомами КП(б)У, райкомами ВКП(б), міськкомами, райкомами КП(б)У, обласними організаціями з питань організаційно-партійної, масово-політичної роботи, ліквідації неграмотності, відновлення нафтової, газової, вугільної промисловості та інших питань. 01. 06. 1944 – 25. 01. 1945 р. 216 арк.

30. Спр. 182. Інформаційна доповідь про стан сільського господарства в області за 1944 р. 12 арк.

31. Спр. 185. Справка відділу про укомплектування кадрами радянських органів, народної освіти, охорони здоров'я, культури, торгівлі. Грудень 1944 р. 30 арк.

32. Спр. 187. Зведені дані відділу про укомплектування кадрами, довідки, доповідні записки про якісний склад керівних кадрів партійних, радянських і господарських органів, висунення кадрів із місцевого населення. Про наявність керівних партійних, радянських, комсомольських, господарських працівників, прибулих на роботу в область. Списки працівників обкому партії, дані про депутатів Верховної Ради СРСР і Верховної Ради УРСР. Список працівників НКВС Станіславської області нагороджених орденами. 01. 05. 1944 р. – 05. 01. 1945 р. 54 арк.

33. Спр. 192. Довідки, доповідні записки про підготовку і перепідготовку масових кадрів промисловості, сільського господарства і інших організацій. 10. 06. – 30. 11. 1944 р. 9 арк.

34. Спр. 195. Довідки, доповідні записки, інформація відділу уповноважених про склад обласної партійної організації, організаційно-партійної, н. ово-політичної роботи, відновлення промисловості, сільського господарства у Богородчанському, Вигодському районах. 18. 08. – 28. 12. 1944 р. 5 арк.

35. Спр. 210. Довідки, доповідні записки відділу про роботу нафтопромислів, добування озокериту, забезпечення населення паливом й інші питання. 17. 08. 1944 р. – 09. 01. 1945 р. 62 арк.

36. Спр. 275. Довідки, доповідні записки, інформації в ЦК ВКП(б), ЦК КП(б)У про вибори керівних партійних органів в районних і міських парітйних організаціях, організаційно-масову роботу в радах депутатів трудящих, першому і другому з'їзді селянської молоді, відгуках населення на важливі політичні події в житті країни, обліку демобілізованих із Радянської армії, ході сільсько-господарських робіт і інші питання. 03. 01. 1945 р. – 11. 11. 1945 р. 103 арк.

37. Спр. 276. Переписка із ЦК ВКП(б), ЦК КП(б)У про надання допомоги західним областям УРСР, Держпланом УРСР про розвиток газової, нафтової промисловості, електрифікацію, транспорт, сільське господарство та інші питання. 15. 01. 1945 р. – 31. 12. 1945 р. 122 арк.

38. Спр. 277. Переписка з Народним комісаріатом вугільної промисловості СРСР, Народними комісаріатами УРСР з питань видобутку бурого вугілля, розвитку охорони здоров'я, охороні промислових споруд і інших питаннях. 09. 04. 1945 р. – 30. 11. 1945 р. 13 арк.

39. Спр. 282. Звіти, довідки, інформації, заходи в ЦК ВКП(б), ЦК КП(б)У, Раду Народних Комісарів УРСР про виконання постанови РНК УРСР і ЦК КП(б)У про надання дапомоги західним областям України, підготовці і перепідготовці пропагандистських кадрів, стані народної освіти, культурно-соціальних закладах, ліквідації неграмотності і малограмотності. Списки редакторів, літературних працівників обласної, міської і районних газет. 25. 04. 1945 р. – 28. 01. 1946 р. 123 арк.

40. Спр. 285. Переписки з ЦК ВКП(б), ЦК КП(б)У, виділенні ставок парторгів на підприємствах нафтової, озокеритної, лісової промисловості і залізнодорожного транспорту (з довідками, характеризуючими виробничі показники даних підприємств) і по інших питаннях організаційно-партійної, ідеологічної роботи, роботи вищих навчальних закладів. 12. 01. – 30. 12. 1945 р. 71 арк.

41. Спр. 286. Переписка з ЦК ВКП(б), ЦК КП(б)У, Радою Народних Комісарів СРСР, Радою Народних Комісарів УРСР, Радою допомоги західним областям України, Головпостачом Народного Комісаріату місцевої промисловості УРСР з питань нафтової, вугільної, торф'яної промисловості, транспорту, сільського господарства та іншим питанням. 16. 01. – 31. 12. 1945 р. 114 арк.

42. Спр. 289. Переписка з обкомами, міськкомами, райкомами КП(б)У, обласними організаціями, підприємствами з питань роботи промисловості, транспорту, сільського господарства, реалізації 4-го військового займу і іншим питанням. 11. 01. – 30. 12. 1945 р. 214 арк.

43. Спр. 293. Зведені дані, доповідні записки, інформації Станіславського міському, райкомів партії, обласних організацій про перспективи економічного розвитку районів, створення і роботу земельних комісій і земельних громад, підготовка до хлібоздачі, підписці на 4-й військовий займ і іншим питанням. 08. 04. 1945 р. – 10. 01. 1946 р. 107 арк.

44. Спр. 426. Заключний звіт Станіславського районного представника про проведену роботу по евакуації польського населення за 1944–1946 рр. 39 арк.

45. Спр. 433. Звіт, довідки, інформації в ЦК КП(б)У, Раду Народних Комісарів УРСР про роботу хімічної, нафтової, газової, озокеритної, вугільної, торф'яної промисловості, промислову кооперацію, промисловість будматеріалів, ліквідацію порушень статуту сільськогосподарської артілі в колгоспах, хід збирання і вивезення цукрових бур'яків, благоустрій міст і населених пунктів області та інші питання. 05. 02. 1946 р. – 22. 02. 1947 р. 143 арк.

46. Спр. 469. Зведення, статистичні звіти, довідки обкому партії, звіти міськомів, райкомів партії про склад і змінюваність голів сільських і селищних рад, директорів середніх і неповносередніх шкіл, завідуючих початкових шкіл, директорів ремісничих училищ і шкіл ФЗО, голів сільпо, агентів уповмінзагу, фінагентів. 09. 12. 1946 р. – 01. 01. 1947 р. 138 арк.

47. Спр. 498. Справка відділу про питання, які вимагають вирішення у відділах і ЦК КП(б)У, виконанні плану, освоєнні промислових потужностей, розгортанні соціалістичного змагання на підприємствах нафтової, газової,

вугільної, озокеритної, паливної промисловості. Протоколи нарад відділу. 06. 01. 1946 р. – 31. 12. 1946 р. 111 арк.

48. Спр. 619. Листуванням з Станіславським міськкомом, райкомами партії, обласними організаціями про зміцнення сільськогосподарської бази, підвищення врожайності основних сільськогосподарських культур, розвиток тваринництва, сільську електрифікацію. 03. 01. 1947 р. – 06. 01. 1948 р. 157 арк.

49. Спр. 637. Доповідні записки уповноваженого Держплану СРСР по Станіславській області про виконання народногосподарського плану, баланс робочої сили, роботу промисловості, транспорту, будівельних організацій, сільського господарства за 1947 р. 189 арк.

50. Спр. 775. Стенограма обласної наради передовиків сільського господарства про підсумки 1948 сільськогосподарського року, завдання по колективізації сільського господарства, підвищенню продуктивності громадського тваринництва від 22 листопада 1948 року. 168 арк.

51. Спр. 817. Листування з обласними організаціями про розвиток лісової промисловості, заходи по видобутку вугілля, торфу, газу. Пояснююча записка до проекту балансу трудових ресурсів Станіславської області на 1949 рік. 10. 01. – 28. 12. 1948 р. 163 арк.

52. Спр. 1004. Накази Міністра шляхів сполучення СРСР, Міністра зв'язку СРСР, житлово-цивільного будівництва УРСР, начальника Львівської залізниці. 29. 03 – 05. 05. 1949 р. 154 арк.

53. Спр. 1144. Стенограма наради завідуючих відділами пропаганди та агітації райкомів партії, редакторів районних газет, політвідділів МТС і стінних газет, сількорів області про підвищення ролі сільських кореспондентів в боротьбі за поліпшення роботи колгоспів, МТС і радгоспів області від 23 червня 1950 року. 86 арк.

54. Спр. 1184. Листування з союзними, республіканськими міністерствами і організаціями про розвиток нафтової, лісової, легкої, харчової промисловості, будівництва, сільського господарства, торгівлі. 04. 01. – 28. 07. 1950 р. 215 арк.

55. Спр. 1190. Листування з міськкомами, райкомами партії, обласними організаціями, заводами про кадри, роботу промислових підприємств, будівництво. 17. 01. – 16. 12. 1950 р. 217 арк.

56. Спр. 1195. Переписка з обкомами, райкомами партії, політвідділами МТС, обласними організаціями, колгоспами про організаційно-господарське зміцнення колгоспів. 09. 02. 1950 р. – 23. 05. 1951 р. 186 арк.

57. Спр. 1576. Інформація Станіславського міськкому, райкомів партії, обласних організацій про соціалістичне змагання на підприємствах легкої промисловості, роботі підприємств тресту «Маслопром», торгівлі, текучість кадрів райвідділів соціального забезпечення, підготовка до весняно-польових робіт, вирощування і збір сільськогосподарських культур, розвиток тваринництва і інших питаннях. 09. 02. 1952 р. – 26. 12. 1952 р. 233 арк.

58. Спр. 1674. Стенограма наради секретарів райкомів партії з питань сільського господарства. 22 грудня 1953 р. 101 арк.

59. Спр. 1898. Стенограма зборів партійно-господарського активу області про підсумки роботи промисловості за 5 місяців 1955 року і завдання промислових підприємств. 28 червня 1955 р. 120 арк.

60. Спр. 1899. Стенограма зборів активу обласної партійної організації про підсумки липневого пленуму ЦК КПРС і завдання про даліше піднесення промисловості, технічного прогресу, поліпшення організації виробництва, підсумки весняної сівби, підготовку до проведення збору врожаю, виконання планів заготівлі сільськогосподарської продукції. 26 липня 1955 р. 138 арк.

61. Спр. 1929. Листування з обласними організаціями про розвиток сільського господарства. 26 січня 1956 р. 161 арк.

62. Спр. 1939. Плани відділу, довідки, доповідні записки відділів про роботу оргінструкторських груп райкомів партії по зоні МТС, керівництво первинними партійними організаціями, роботу окремих первинних партійних організацій підприємств промисловості, будівництва, колгоспів, обласних організацій. 22. 02. – 14. 11. 1955 р. 178 арк.

63. Спр. 1999. Інформації в ЦК КПРС, ЦК КПУ про звіти та вибори в районних, первинних партійних організаціях, хід обговорення проекту директив, підсумки роботи XX з'їзду КПРС, виконання заходів по здійсненню рішень XX з'їзду КПРС, робітничі збори, вивчення та роз'яснення серед активу трудящих постанови ЦК КПРС про подолання культу особи та його наслідків. Звіти про розглянуті персональні справи, апеляції комуністів. 28. 01. 1956 р. – 12. 01. 1957 р. 133 арк.

64. Спр. 2010. Звіти, довідки, доповідні записки, інформації в ЦК КПРС, ЦК КПУ про перебудову ідеологічної роботи, партійне навчання, політичний настрій серед населення, лекційну пропаганду, культурно-освітню роботу, підготовку шкіл до нового навчального року. 10. 01. 1956 р. – 28. 01. 1957 р. 170 арк.

65. Спр. 2013. Листування з ЦК КПРС, ЦК КПУ, Радою Міністрів СРСР, Радою Міністрів УРСР, Держпланом УРСР, Міністерством електростанцій СРСР, Міністерством легкої промисловості УРСР про розвиток промисловості, будівництва, сільського господарства, торгівлі. Відповіді на листи редакцій центральних газет. 05. 01. 1956 р. – 09. 01. 1957 р. 215 арк.

66. Спр. 2015. Листування з союзними та республіканськими міністерствами, організаціями з питань розвитку промисловості, транспорту, будівництва, матеріально-технічного постачання, комунального та сільського господарства. 10. 01. 1956 р. – 25. 02. 1957 р. 175 арк.

67. Спр. 2075. Стенограма зборів активу обласної партійної організації про хід та розвиток житлового будівництва в області від 22 серпня 1957 року. 65 арк.

68. Спр. 2095. Звіти, інформації в ЦК КПУ про підготовку до святкування 40-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції, пропаганду рішень червеного (1957 р.) Пленуму ЦК КПУ, партійне навчання, лекційну та науково-атеїстичну пропаганду, роботу преси, культурно-масову роботу за 1957 р. 201 арк.

69. Спр. 2097. Звіт, доповідні записки, інформації в ЦК КПРС, ЦК КПУ, Раду Міністрів СРСР, Раду Міністрів УРСР про виконання планів та соціалістичні

зобов'язання на честь 40-річчя Великого Жовтня, промисловістю, будівництвом, сільським господарством, даліше вдосконалення керівництва промисловістю, будівництвом, спорудженням житлових будинків, зміцнення складу голів колгоспів, надання допомоги відстаючим колгоспам, стан сільськогосподарських робіт, вироблення тваринницької продукції, розвиток лісового господарства. Про організаційно-господарський стан колгоспу «Зоря комунізму» Снятинського району, про минула та сучасне с. Джурів за 1957 р. 154 арк.

70. Спр. 2168. Стенограма зборів активу обласної та міської партійних організацій про прискорення розвитку хімічної промисловості, розвиток синтетичних матеріалів та виробів із них для задоволення потреб населення та потреб народного господарства від 26 травня 1958 р. 112 арк.

71. Спр. 2187. Листування з Київським обкомом, міськкомми, райкомми партії, обласними організаціями з питань кадрів, організаційно-партійної роботи, розвитку промисловості, сільського господарства. 20. 01. – 16. 12. 1958 р. 103 арк.

72. Спр. 2205. Інформації міськкомів, райкомів партії про обговорення та вивчення в первинних партійних організаціях, серед населення рішень грудневого (1957 р.) Пленуму ЦК КПРС про роботу профспілок, листів ЦК КПРС про радянсько-югославські відносини, посилення боротьби з пияцтвом та самогоноварінням. 21. 01. – 15. 07. 1958 р. 128 арк.

73. Спр. 2278. Інформації міськкомів, райкомів партії, обласних організацій про виконання постанов пленуму обкому партії від 20 квітня 1959 року, бюро та секретаріату обкому партії про поліпшення масово-політичної роботи, керівництво рухом робітничих та сільських кореспондентів, підготовку кадрів для художньої самодіяльності, роботу виробничих та побутових гуртків при культосвітніх установах, розвиток педагогічної науки, масово-політичну роботу в Ланчинському районі. 15. 08. 1958 р. – 29. 12. 1959 р. 216 арк.

74. Спр. 2283. Стенограма наради секретарів міськкомів, райкомів партії, голів міськрайвиконкомів, керівників будівельних організацій про виконання плану капітального будівництва за 1958 рік. Квітень 1959 р. 91 арк.

75. Спр. 2292. Довідки відділів обкому партії про виконання постанов ЦК КПРС, Ради Міністрів СРСР, ЦК Компартії України, Ради Міністрів УРСР про розвиток промисловості, сільського господарства за 1959 р. 19. 02. – 15. 12. 1959 р. 130 арк.

76. Спр. 2296. Довідки, доповідні записки, інформації в ЦК КПРС, ЦК Компартії України, Раду Міністрів УРСР про розвиток промисловості, будівництва, сільського господарства. 06. 01. – 19. 12. 1959 р. 184 арк.

77. Спр. 2394. Стенограма зборів обласного партійного активу про підсумки роботи промисловості в 1959 році та завдання на 1960 рік. Від 15 січня 1960 року. 194 арк.

78. Спр. 2427. Листування з Міністерством шляхів сполучення СРСР, республіканськими міністерствами, союзними, республіканськими організаціями з питань будівництва, роботи промисловості, транспорту. 18. 01. – 23. 12. 1960 р. 129 арк.

79. Спр. 2517. Зведені дані обкому партії, інформації міськкомів, райкомів партії про виконання постанов бюро обкому партії з питань розвитку промисловості, сільського господарства. 09. 12. 1960 р. – 25. 12. 1961 р. 198 арк.

80. Спр. 2773. Стенограма зборів активу працівників промисловості, будівництва та транспорту про підсумки роботи підприємств промисловості, будівництва, транспорту за 1962 рік та завдання на 1963 рік. 12 березня 1963 р. 162 арк.

81. Спр. 2965. Стенограма зборів обласного партійно-господарського активу про завдання обласної партійної організації про поліпшення техніко-економічних показників роботи підприємств промисловості та будівництва. 16 червня 1965 р. 208 арк.

82. Спр. 3093. Листування з ЦК КПРС, ЦК Компартії України, Радою Міністрів УРСР про розвиток нафтової, хімічної промисловості, будівництво Бурштинської ДРЕС, реконструкцію заводів, культуру землеробства, виконання планів заготівлі зерна. 19. 01. – 30. 12. 1966 р. 95 арк.

Ф. Р – 295 сч Виконавчий комітет Івано-Франківської обласної Ради депутатів трудящих

Оп. 3.

83. Спр. 46. Постанови Ради Міністрів СРСР і ЦК ВКП(б). 18. 01. – 16. 11. 1947 р. 48 арк.

84. Спр. 70. Матеріали уповноваженого Держплану СРСР про підсумки розвитку народного господарства області. 14. 01. – 30. 11. 1948 р. 66 арк.

85. Спр. 76. Постанови і розпорядження РМ УРСР. 03. 01. – 29. 04. 1949 р. 441 арк.

86. Спр. 89. Рішення облвиконкому про плани розвитку обласного господарства на 1950 рік. 3 червня 1950 р. 161 арк.

87. Спр. 96. Рішення облвиконкому про плани розвитку обласного господарства на 1950 рік. Березень 1951 р. 123 арк.

88. Спр. 112. Рішення облвиконкому про плани розвитку народного господарства на 1953 рік. 3 лютого 1953 р. 274 арк.

89. Спр. 126. Проект плану розвитку народного господарства на 1956–1960 роки. 1 липня 1955 р. 172 арк.

90. Спр. 136. Рішення облвиконкому від 12 січня 1956 р. № 35-2 «Про розвиток обласного господарства Станіславської області на 1956 рік». 12 січня 1956 р. 120 арк.

91. Спр. 149. Постанови і розпорядження Ради Міністрів УРСР. 06. 01. – 29. 12. 1958 р. 130 арк.

92. Спр. 157. Постанови і розпорядження Ради Міністрів УРСР. 15. 01. – 10. 12. 1959 р. 110 арк.

93. Спр. 170. Постанови і розпорядження Ради Міністрів УРСР. 28. 11. – 21. 12. 1960 р. 148 арк.

94. Спр. 178. Постанови Ради Міністрів УРСР. 09. – 29. 01. 1961 р. 269 арк.

95. Спр. 186. Постанови Ради Міністрів УРСР. 09. 01. – 12. 11. 1962 р. 223 арк.

96. Спр. 194. Постанови Ради Міністрів УРСР. 21. 01. – 21. 12. 1963 р. 182 арк.

97. Спр. 204. Директиви Ради Міністрів УРСР і листування з їх виконання. 26. 12. 1963 р. – 30. 12. 1964 р. 207 арк.

98. Спр. 212. Розпорядження Ради Міністрів УРСР. 18. 02. – 10. 12. 1965 р. 90 арк.

Ф. Р–302 сч Управління статистики Уповноваженого Держплану СРСР в Станіславській області м. Станіслав Станіславської області 1939–1941, 1944–1947 роки Статистичне управління Станіславської області, з листопада 1962 року Івано-Франківської області м. Івано-Франківськ 1948–1991 роки.

Оп. 13

99. Спр. 59. Зведені звіти з техніко-економічних показників нафтової промисловості Станіславського Раднаргоспу за 1959 р. Лютий 1959 р. – березень 1960 р. 119 арк.

100. Спр. 75. Зведені звіти по валовій продукції і продукції в натурі, чисельності і фонду заробітної плати за січень 1959 р. по Станіславському раднаргоспі. Лютий 1959 р. 145 арк.

101. Спр. 154. Зведені звіти техніко-економічних показників нафтової, газової, вугільної промисловості Станіславського Раднаргоспу. Січень 1961 р. 113 арк.

102. Спр. 163. Зведені звіти по продукції в натуральному вираженні по галузях: лісовій, паливній, хімічній, промбудматеріалах, машинобудуванні і товарах культурно-побутового призначення. Лютий 1962 р. 139 арк.

Оп. 20.

103. Спр. 7. Доповідні записки про перевірку виконання народно-господарських планів. 28 березня – 25 грудня 1945 р. 172 арк.

104. Спр. 16. Підсумки виконання планів капітального будівництва і промисловості області за 1946 рік. 38 арк.

105. Спр. 17. Щомісячні звіти по валовій продукції промислових

підприємств. 4 січня – 17 грудня 1946 р. 256 арк.

106. Спр. 22. Виписка з планів відновлення і розвитку народного господарства на 1947 р. і таблиці про виконання плану на 1946–1947 рр. 28 лютого 1947 р. – 28 січня 1948 р. 58 арк.

107. Спр. 28. Доповідні записки по статистиці промисловості й населення 1947 р. 14 травня – 19 грудня 1947 р. 64 арк.

108. Спр. 119. Річні звіти з виконання планів валової продукції по галузях промисловості за 1954 р. 7 квітня – 4 листопада 1955 р. 38 арк.

109. Спр. 149. Баланс трудових ресурсів по області на 1 січня 1957 р. і розрахункові таблиці. 14 червня – 8 липня 1957 р. 38 арк.

110. Спр. 168. Зведений звіт про навчання неграмотних і малограмотних за 1958 р., чисельність міського і сільського населення області на 1 січня 1958 р. 29 січня – 8 грудня 1959 р. 65 арк.

111. Спр. 188. Розрахунки балансу трудових ресурсів. 2 лютого – 5 листопада 1965 р. 65 арк.

Державний архів Львівської області

(ДАЛО)

Фонд Р–221. Львівська обласна державна адміністрація (1939–1998).

Оп. 2.

112. Спр. 310. Довідки працівників сектора про укомплектування і підготовку кадрів для промисловості, сільського господарства, заготівельних та адміністративних органів. 23. 02. – 13. 12. 1945 р. 41 арк.

113. Спр. 329. Довідки, інформації, доповідні записки працівників відділу про хід колективізації, організаційно-господарське зміцнення колгоспів, шефство підприємств, дотримання Статуту. Плани роботи відділу. 15. 01. – 29. 12. 1947 р. 215 арк.

114. Спр. 147. Стенограма наради представників Львівської і Ровенської областей з перевірки виконання договору соціалістичного змагання з розвитку

сільського господарства, довідки працівників відділу з питань діяльності колгоспів. 6. 01. – 24. 12. 1954 р. 115 арк.

115. Спр. 446. Довідки відділу про організацію соціалістичного змагання на честь XX з'їзду КПРС і XIX з'їзду КПУ, деякі показники виробничої діяльності колгоспів, пропозиції кафедри агрономії і луговедення зооветінституту з питань піднесення сільськогосподарського виробництва, зауваження до Статуту артілі, додаткової оплати праці, довідки з досвіду організації, керівництва соціалістичним змаганням серед тваринників, економіку окремих господарств. 3. 01. – 12. 10. 1956 р. 174 арк.

116. Спр. 229. Переписка обкому партії з Міністерствами радіо і приладобудівної промисловості, автомобільного транспорту, зв'язку про розвиток відповідних галузей промисловості. 14 січня – 20 грудня 1966 р. 69 арк.

117. Спр. 231. Довідки відділів обкому партії, доповідна записка, інформації Коломийського міськкому, райкомів партії про виконання постанов бюро обкому партії з питань масово-політичної роботи, промисловості, сільського господарства, побутового обслуговування населення. 13 січня – 29 грудня 1967 р. – 131 арк.

118. Спр. 233. Спільні постанови ЦК Компартії України і Ради Міністрів УРСР про додатковий розвиток на промислових підприємствах запасних частин для сільського господарства, про підвищення економічної ефективності роботи підприємств хімічної промисловості, підготовка насіння ярових культур і ін. 25 січня – 30 червня 1966 р. – 280 арк.

Фонд Р-335. Головного управління економіки Львівської обласної державної адміністрації (1939–2012).

Оп. 1.

119. Спр. 248. Інформація райкомів, міськкомів партії в обком Компартії України про проведення звітів і виборів в колгоспах, критичні зауваження, висловлені комуністами, безпартійними на пленумах під час обговорення підсумків пленумів ЦК КПРС і ЦК Компартії України про дальшу меліорацію

земель, про спеціалізацію ремонтних підприємств «Сільгосптехніка», про роботу підприємств промисловості при здійсненні шефської допомоги над колгоспами, про покращення роботи транспорту. 21 лютого – 31 грудня 1966 р. – 189 арк.

120. Спр. 114. Довідки підприємств, організацій і установ про організацію роботи у зв'язку з переходом на п'ятиденний робочий тиждень, досвід роботи телевізійного заводу, нові умови планування і економічного стимулювання, перспективний план розвитку заводу. 23 січня – 19 серпня 1967 р. 112 арк.

121. Спр. 116. Переписка обкому партії з ЦК КПРС, ЦК Компартії України, Радою Міністрів СРСР, Радою Міністрів УРСР, міністерствами і відомствами з питань розвитку машинобудування, підприємств оборонної, нафтохімічної, легкої, харчової і м'ясо-молочної промисловості, транспорту. 2 січня – 21 грудня 1967 р. 167 арк.

122. Спр. 81. Інформації, довідки обкому партії в ЦК КПРС, ЦК Компартії України про підсумки роботи міжобласних курсів перепідготовки партійних і радянських працівників і ін. 3 січня – 23 листопада 1969 р. 115 арк.

123. Спр. 108. Листи радянських органів, обласних організацій, промислових підприємств в обком Компартії України з питань промисловості і сільського господарства. 9 січня – 25 грудня 1969 р. 98 арк.

124. Спр. 723. Листування з союзними, республіканськими міністерствами та організаціями про розвиток промисловості, сільського господарства, торгівлі. 4 січня 1972 р. – 5 січня 1973 р. 125 арк.

II. Опубліковані документи і матеріали

125. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні (1917–1953): суспільно-політичний та історико-правовий аналіз. Документи і матеріали. Кн. 2. Київ : «Либідь» – «Військо України», 1994. 686 с.

126. Енерговелетень Прикарпаття. Документи і матеріали / відп. ред. Д. І. Юхнович, Н. М. Владико, В. Г. Григорович, Л. А. Кирилюк, М. П. Корбутяк та ін. Ужгород : Карпати, 1974. 232 с. Білас І. Репресивно-каральна система в

Україні (1917–1953): суспільно-політичний та історико-правовий аналіз. Документи і матеріали. Кн. 2. Київ : «Либідь» – «Військо України», 1994. 686 с.

127. Комуністична партія Радянського Союзу в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК. 1898–1971 / за заг. ред. П. М. Федосєєва, К. У. Черненко. Київ : Політвидав України, 1965. Т. 8. 540 с.

128. Комуністична партія України в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК. 1941–1976 у 2 т. Київ : Політвидав України, 1977. Т. 2. 1024 с.

129. Комуністична партія України : з'їзди і конференції / В. Ф. Солдатенко. Київ : Вид-во Україна, 1991. 478 с.

130. Конституція СРСР 1936. [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України : Т. 5. : Кон - Кю / Редкол. : В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ : Вид-во «Наукова думка», 2008. 568 с. : іл.

URL: http://www.history.org.ua/?termin=Konstitutsiya_Srsr_1936 (останній перегляд: 29.06.2024)

131. Конституція Української Радянської Соціалістичної Республіки 1937. [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України : Т. 5. : Кон - Кю / Редкол. : В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ : Вид-во «Наукова думка», 2008. 568 с. : іл.

URL: http://www.history.org.ua/?termin=Konstitutsiya_Srsr_1936 (останній перегляд: 29.06.2024)

132. Культурне життя в Україні. Західні землі. Документи і матеріали. (1953–1966). Т. II. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1996. 917 с.

133. Літопис Української Повстанської Армії. Т. 8. Українська Головна Визвольна Рада. Документи, офіційні публікації, матеріали. 1944–1945 / За ред. П. Потічного, Є. Тендера. Львів : Літопис, 1992. Кн. 1. 319 с.

134. Мірчук П. Українська Повстанська Армія. 1942–1952. Документи і матеріали. Львів : Атлас, 1991. 448 с.

135. Національні відносини в Україні у ХХ ст. : зб. док. і матеріалів / упор. М. І. Панчук та ін. Київ : Наук. думка, 1994. 560 с.
136. Радянське Прикарпаття : зб. док. і матеріалів. 1939–1959 : в 2 т. Ужгород : Карпати, 1964. Т. 1. 535 с.
137. Радянське Прикарпаття 1959–1975. Документи і матеріали: в 2 т. / відп. ред. М. Хвостін. Ужгород : Карпати, 1983. Т. 2. 214 с.
138. Сергійчук В. Український здвиг : Прикарпаття. 1939–1955. Київ : Українська Видавнича Спілка, 2005. 840 с.
139. Соціалістичні перетворення в західних областях Української РСР. 1939–1979. Збірник документів і матеріалів / відп. ред. Д. Яремчук. Київ : Наук. думка, 1980. 548 с.
140. Суспільно-політичний розвиток західних областей УРСР. 1939–1989. Збірник документів і матеріалів / відп. ред. Ю. Сливка. Київ : Наук. думка, 1989. 456 с.
141. ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 рр. (Збірка документів). Видання Закордонних Частин Організації Українських Націоналістів, 1955. 372 с.
142. Українська суспільно-політична думка в 20 столітті. Документи і матеріали : в 3 т. / упор. Т. Гунчак, Р. Сольчаник. Сучасність, 1983. Т. 3. 381 с.
143. Україна в ХХ столітті (1900–2000). Збірник документів і матеріалів / упоряд. А. Г. Слюсаренко, В. І. Гусєв, В. Ю. Король та ін. Київ : Вища школа, 2000. 351 с.
144. Українська мова у ХХ сторіччі : історія лінгвоциту: документи і матеріали / упоряд. Л. Масенко та ін. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2005. 399 с.
145. Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті. Документи і матеріали / відп. ред. М. Кугутяк. Т. 2. Кн. 2 (1945–1946). Івано-Франківськ : КПФ «ЛІК», 2010. 696 с.

146. Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті. Документи і матеріали / відп. ред. М. Кугутяк. Т. 2. Кн. 3 (1947–1957 рр.). Івано-Франківськ : КПФ «ЛІК», 2011. 768 с.

III. Матеріали періодичних видань

147. Арсенич П. Нова книга з історії нашого краю. *Прикарпатська правда*. 17 липня 1962 р. .

148. Артеменко Р. Невідкладні завдання сільських будівельників. *Прикарпатська правда*. 1968 р. 24 січня.

149. Голубков М. Роки зростання. *Прикарпатська правда*. 1967 р. 31 жовтня.

150. Григор'єв О. Науково-технічний прогрес – стрижень економічної політики партії. *Прикарпатська правда*. 1974 р. 6 грудня.

151. Григоренко І. Економічні знання у практиці виробництва. *Прикарпатська правда*. 1975 р. 10 січня.

152. Ейдельмант М. Перспективи телефонізації. *Прикарпатська правда*. 1973 р. 12 вересня.

153. Карпатська цілина. *Прикарпатська правда*. 1966 р. 15 жовтня.

154. Красу нашим містам і селам. *Прикарпатська правда*. 1967 р. 7 січня.

155. Красивішати нашим містам і селам. *Прикарпатська правда*. 1968 р. 23 квітня.

156. Криворучко М. Чи стане до ладу в цьому році новий завод? *Зоря Прикарпаття*. 1990 р. 21 листопада.

157. Майбутнє прикарпатського села. *Прикарпатська правда*. 1968 р. 30 серпня.

158. Марценюк М. Послідовники Івана Лося. *Прикарпатська правда*. 1968 р. 17 серпня.

159. Недоляк П. Генеральний план забудови села. *Прикарпатська правда*. 1968 р. 22 серпня.

160. Полєк В. Сторінки історії. *Прикарпатська правда*. 1962 р.

11 листопада.

161. Попиченко Л. Сьогодні і завтра. *Прикарпатська правда*. 1967 р.

31 жовтня.

162. Попиченко Л. Як у рідному домі. *Прикарпатська правда*. 1975 р.

20 липня.

163. Рік великого будівництва. *Прикарпатська правда*. 1965 р. 4 січня.

164. Скрутень І. Будовам – міцні тили. *Прикарпатська правда*. 1967 р.

18 жовтня.

165. Трудова хода п'ятирічки Прикарпаття. *Прикарпатська правда*. 1968 р.

28 липня.

III. Мемуари і спогади

166. Андрусак М. Брати грому : художньо-документальна повість. Коломия : Вік, 2001. 800 с.

167. Базюк Іван 16.01.1922 р. н., с. Вороненко, Надвірнянський район, Івано-Франківська область // Архів авторки.

168. Драпак Параска Юріївна, 14.08.1941 р. н., с. Яблуниця, Надвірнянський район, Івано-Франківська область // Архів авторки.

169. Драпак Василь Михайлович, 17.01.1961 р. н., с. Яблуниця, с. Яблуниця, Надвірнянський район, Івано-Франківська область // Архів авторки.

170. Івасишин Василь 15.04.1940 р. н., с. Яблуниця, Надвірнянський район, Івано-Франківська область // Архів авторки.

171. Максим'юк Гафія Іванівна, 14.10.1949 р. н., с. Яблуниця, Надвірнянський район, Івано-Франківська область // Архів авторки.

172. Модавчук Марія Іванівна, 25.12.1932 р. н., с. Яблуниця, Надвірнянський район, Івано-Франківська область // Архів авторки.

173. Шамала Василина Олексіївна, 25.11.1933 р. н. м. Яремче, Івано-Франківська область // Архів авторки.

174. Федорчук Я. П. Волинянин. Київ : Вид. центр «Просвіта», 2007. Кн. 1. : Дитинство і юність. 176 с.

175. Федорчук Я. Волинянин. Київ: «Міленіум». 2011. Кн. 2. : Напередодні. 224 с.

V. Монографії, наукові статті

176. Андрухів І., Француз А. Правда історії. Станіславщина в умовах терору і репресій: 1939–1959 роки, історико-правовий аспект. Івано-Франківськ : Нова зоря, 2008. 448 с.

177. Андрухів І. Голод 1946–1947 рр. у західних областях УРСР (на матеріалах Станіславської області). *Краєзнавство*. 2010. № 4. С. 161–168.

178. Андрухів І., Лисенко О., Пилипів І. Станіславська (Івано-Франківська) єпархія УГКЦ крізь призму століть : історико-релігійний аспект. Надвірна : ЗАТ «Надвірнянська друкарня», 2010. 500 с.

179. Арешти української інтелігенції 1965 року. <https://zbruc.eu/node/40697>

180. Арсентьев М. В. Розвиток соціалістичної промисловості західних областей УРСР (1946–1960 рр.). Ужгород : Вид-во УДУ, 1976. 211 305 с.

181. Бабій Б. М. Возз'єднання Західної України з Українською РСР. Київ, 1954. 127 с.

182. Баран В. К. Україна після Сталіна : Нарис історії 1953–1985 рр. Львів : МП «Свобода», 1992. 306 с.

183. Баран В. Україна 1950 – 1960-х років : еволюція тоталітарної системи. Львів : Інститут українознавства ім. І. П. Крип'якевича НАН України, 1996. 448 с.

184. Баран В. Україна : новітня історія (1945–1991 рр.). Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. 670 с.

185. Баран В. К., Даниленко В. М. Україна в умовах системної кризи (1946–1980-і рр.). Україна крізь віки. Т. 13. Київ : Видавничий Дім «Альтернативи», 1999. 303 с.

186. Бездрабко В. В. Сучасне документознавство в Україні : концепції, перспективи розвитку. *Український історичний журнал*. 2008. № 6. С. 165–182.

187. Білоусов С. М. Возз'єднання українського народу в єдиній Українській Радянській державі. Київ, 1951. 166 с.

188. Бірта Г. О., Бургу Ю. Г. *Методологія і організація наукових досліджень: навч. посіб.* Київ : «Центр учб. літ.», 2014. 142 с.
189. Богородист І. П. Про деякі питання соціалістичного будівництва в західних областях УРСР. *Український історичний журнал*. 1964. № 6. С. 55–62.
190. Братичак М. М. Від газолінових заводів Прикарпаття до сучасної нафтопереробної промисловості України. *Нафтогазова галузь України*. 2013. № 2. С. 33–37.
191. Валуєв В. М. Західні області України в новій Сталінській п'ятирічці. Київ : Укрполітвидав, 1947. 29 с.
192. Варецький В. Л. Соціалістичне будівництво в західних і Закарпатській областях УРСР. Київ : Укрполітвидав, 1946. 15 с.
193. Васюта С. І. Радянський екоцид в Україні : історичні витоки та труднощі подолання. Тернопіль : СМП «Астон», 2000. 536 с.
194. Васюта О. А. Проблеми екологічної стратегії України в контексті глобального розвитку. Тернопіль : Галдрук, 2001. 600 с.
195. Ватченко О. Рівна серед рівних. Київ: Політвидав України, 1977. 168 с.
196. Весна відродженого краю / Гранчак І., Загайний М., Корольов П., Кравець М., Міщенко С. та ін. Ужгород : Карпати, 1974. 216 с.
197. Винар Л. Економічний колоніалізм в Україні та інші праці / Українське історичне товариство, Наукове товариство ім. Т. Шевченка в Європі, Національна академія наук України, Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаніка ; за ред. Л. Винара. Нью-Йорк – Париж – Львів, 2005. 476 с.
198. Вівчарик М. Українське село : етнонаціональний вимір (70-ті – середина 90-х рр.). Київ : Ін-т історії України НАН України, 1998. 199 с.
199. Войцехівський Ю. Інтелігенція українського села : 1960-ті – перша половина 1980-х років. Київ : Бердянськ, 2004. 124 с.
200. Гаврилюк О. Ю. Соціальний розвиток села в умовах перебудови: проблеми, пошуки. *Український історичний журнал*. 1990. № 3. С. 3–14.
201. Гаврилів Б., Арсенич П., Процак Р. Літопис Івано-Франківська

(Станіслава): Історична хроніка міста з 1662 року. Івано-Франківськ, 1998. 136 с.

202. Гай-Нижник П. Українська держава : суспільно-політична модель і соціально-економічний лад в теорії та ідеології ОУН-б (1940–1990 рр.). Київ : Крок, 2020. 432 с.

203. Галів М., Свйонтик О., Ярушак М. Повсякдення школярів західних областей України (1944 – 1953) : вибрана сучасна історіографія. *Повсякденне життя населення західних земель України у перші повоєнні роки (1944–1953) : вибрані питання*: монографія / відп. ред. В. Ільницький. Львів–Торунь : Liha-Pres, 2021. С. 143–171.

204. Герасименко М., Дудикевич Б. Боротьба трудящих Західної України за возз'єднання з Радянською Україною (1921–1939 рр.). Київ : Наук. думка, 1955. 246 с.

205. Головатий М. 200 вулиць Івано-Франківська. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2010. 463 с.

206. Голод після Перемоги: до 75-річчя масового голоду 1946-47 років УІНП презентував історичний ролик. <https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/golod-pislya-peremogy-do-75-richchya-masovogo-golodu-1946-47-rokiv-uinp-presentuvav-istorychnyy-rolyk>

207. Горелов М. Є., Моця О. П., Рафальський О. О. Цивілізаційна історія України. Київ : ЕксОб, 2006. 632 с.

208. Горелов М. Є., Кудряченко А. І., Білий О. В. Культурно-цивілізаційний простір Європи і України : особливості становлення та сучасні тенденції розвитку. Київ : Ун-т «Україна», 2010. 404 с.

209. Гривнак Б., Малярчук О. Нафтопромисли Станіславської області у першій сталінській п'ятирічці. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Дрогобич, 2024. Вип. 72. Т. 2. С. 63–70.

210. Грушецький І. Соціалістичне перетворення Львівщини. *Більшовик України*. 1948. № 8. С. 32–40.

211. Гулай В. Матеріально-побутове становище населення західних областей України (1944–1953). *Повсякденне життя населення західних земель*

України у перші повоєнні роки (1944–1953) : вибрані питання: монографія / відп. ред. В. Ільницький. Львів–Торунь : Liha-Press, 2021. С. 338–358.

212. Гумен Ю. Є. Урбоекологічні проблеми Західного регіону України 1960–1990 рр. : історичний аспект. Тернопіль : Вектор, 2008. 264 с.

213. Гумен Ю. Є. Проблеми та досвід місцевої влади у вирішенні урбоекологічних проблем Західного регіону України в 1960–1990-их роках. *Мандрівець*. Тернопіль : Видання національного університету «Києво-Могилянська академія», 2002. № 6 (41). С. 57–64.

214. Даниленко В. М. Соціальні трансформації в Україні : пізній сталінізм і хрущовська доба / Відп. ред. В. М. Даниленко; ред.-упоряд. Н. О. Лаас. Київ : Інститут історії України НАН України, 2015. 698 с.

215. Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Методологія наукових досліджень : підручник. Харків : Право, 2019. 368 с. 561.

216. Данилюк Ю., Бажан О. Опозиція в Україні: друга половина 50-х – 80-ті роки ХХ століття. Київ : Рідний край, 2000. 616 с.

217. Дейвіс Н. Європа : Історія / пер. з англ. П. Таращук, О. Коваленко. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2008. 1464 с.

218. Денисенко В. Як зруйнувати русській мір. Київ : Наш формат, 2023. 208 с.

219. Дерев'янкін Т. Г., Кульчицький С. В. Економічний розвиток Радянської України. 1917–1970. Київ : Наук. думка, 1970. 115 с.

220. Джадт Т. Після війни. Історія Європи від 1945 року / переклад з англ. З. Зарембо. Київ : Наш формат. 2021. 928 с. : іл.

221. Долженков О. О. Тоталітаризм в Україні : проблеми формування та трансформації. Одеса : НДРВВ ОІВС, 2000. 195 с. Єкельчик С. Повсякденний сталінізм. Київ і кияни після Великої війни. Київ : Laurus, 2019. 304 с.

222. Жулканич Н. М. Трансформація аграрних відносин в областях Українських Карпат (друга половина 60-х рр. ХХ – початок ХХІ ст.). Ужгород : Карпати, 2008. 408 с.

223. Завальнюк О. М., Рибак І. В. Новітня аграрна історія України.

Кам'янець-Подільський, 2004. 287 с.

224. Задорожний В., Паламарчук М. Успіхи економічного розвитку західних областей УРСР. Київ : Держполітвидав УРСР, 1960. 204 с.

225. Заєць Б. М., Максимець Б. В. Об'єднана партія визволення України : створення, програмові засади, діяльність. *Вісник Дніпропетровського університету*. 2016. С. 58–66.

226. Зацерковний В. І., Тішаєв І. В., Демидов В. К. Методологія наукових досліджень : навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 236 с.

227. Зашкільняк Л. Методологія історії від давнини до сучасності. Львів : Держ. ун-тет ім. І. Франка, 1999. 224 с.

228. Зашкільняк Л. О. Сучасна світова історіографія. Львів : Паіс, 2007. 312 с.

229. Зверев С. М. Діяльність Комуністичної партії України по зміцненню і розвитку громадського господарства колгоспів (1951–1958 рр.). Київ : Вид-во Київського ун-ту, 1969. 169 с.

230. Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу. Імена славних сучасників / Швидченко Л., Виноградова О., Сорока О. та ін. ; голов. редкол. Крижанівський Є. І. Київ : ТОВ «Світ Успіху», 2007. 328 с.

231. Івасюта М. К. Нариси історії колгоспного будівництва в західних областях Української РСР. Київ : Вид-во Академії наук УРСР, 1962. 316 с.

232. Івасюта М., Масловський В., Нечитайло В. За щастя оновленої землі : нариси історії колгоспного селянства західних областей УРСР. 1939–1979. Київ : Наук. думка, 1979. 210 с.

233. Івонін І. П. Львівський економічний адміністративний район. Т. 8. Київ : Вид-во УРЕ, 1962. 576 с.

234. Історія народного господарства Української РСР : в 3 т., 4 кн. / голов. редкол. І. І. Лукінов. Т. 3, Кн. 1. Київ : Наук. думка, 1985. 464 с.

235. Історія народного господарства Української РСР : у 3-х т. 4 кн. / голов. редкол. І. І. Лукінов. Т. 3, Кн. 2. Київ : Наук. думка, 1987. 440 с.

236. Історія Української РСР : в 2 т. Т. 2 / Гуржій І. О., Дядиченко В. А.,

Касименко О. К. та ін. ; за ред. К. К. Дубини. Київ : Наук. думка, 1967. 860 с.

237. Історія Української РСР: в 8 т., 10 кн. Т. 8, Кн. 2. : Українська РСР в період розвинутого соціалізму і будівництва комунізму (кінець 50-х – 70-ті роки) / Кім М. П., Ковалевський Б. П., Кульчицький С. В. та ін. ; за ред. А. В. Лихолат. Київ : Наук. думка, 1979. 700 с.

238. Історія України : нове бачення : У 2-х т. / Авт. кол. О. І. Гуржій, Я. Д. Ісаєвич, М. Ф. Котляр, О. П. Моця, О. В. Русина, В. Г. Сарбей, В. А. Смолій, Ф. І. Стеблій, В. С. Степанков, Т. В. Чухліб ; Під ред. В. А. Смолія. НАН України. Інституту історії України. Т. 1. Київ : Вид-во «Україна», 1995. 350 с.

239. Історія селянства Української РСР : в 2 т. Т. 2 / голова редкол. Компанієць І. та ін. Київ : Наук. думка, 1967. 536 с.

240. Історія українського селянства : нариси : в 2 т. Т. 2 / О. Андрощук, В. Баран, О. Веселова та ін. Київ : Наук. думка, 2006. 652 с.

241. Історія газової промисловості України у спогадах сучасників / Я. С. Марчук, Б. О. Клюк, В. І. Жук. Київ : Такі справи, 2008. 320 с.

242. Історія народного господарства та економічної думки Української РСР / відп. ред. Т. І. Дерев'янкін. Київ : Наук. думка, 1990. Вип. 24. 104 с.

243. Історія. Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. <https://pnu.edu.ua/istoriia/>

244. Йова П. Боротьба трудящих Західної України за возз'єднання з Радянською Україною. Львів, 1954. 113 с.

245. Каденюк О. Аграрна історія України. Кам'янець-Подільський : Абетка, 2005. 300 с.

246. Калакура Я. С. Українська історіографія : курс лекцій. Київ, 2012. 512 с.

247. Калакура Я. С. Українознавче дослідження : теорія та методологія. Тернопіль : Джура, 2012. 294 с.

248. Калакура Я. С. Цивілізаційні орієнтири новітньої української історіографії. *Історіографічні дослідження в Україні* : Інститут історії України НАН України. Київ : Інститут історії України НАН України. Вип. 24. С. 23–38.

249. Касьянов Г. В. Незгодні : українська інтелігенція в русі опору 1960 – 80-х років. Київ : Либідь, 1995. 224 с.
250. Киданюк А. В. Соціально-економічні та культурні процеси у західноукраїнському селі (1944–1950 рр.). Тернопіль : Осадца Ю. В., 2018. 214 с.
251. Кірсанова О. А. Розвиток суспільно-політичної активності трудящих західних областей УРСР у процесі будівництва основ соціалізму. 1944–1950. Київ : Наук. думка, 1981. 223 с.
252. Ковальчак Г. І. Індустріальний розвиток західних областей України в період комуністичного будівництва. Київ : Наук. думка, 1973. 236 с.
253. Ковальчак Г. І. Розвиток соціалістичної промисловості в західних областях УРСР. *Український історичний журнал*. 1976. № 7. С. 31–40.
254. Ковальчак Г. І. Економічний розвиток західноукраїнських земель. Київ : Наук. думка, 1988. 251 с.
255. Когут П. В. Колективізація в західноукраїнському селі. Львів : ЛФ УАДУ–Логос, 2000. 80 с.
256. Кожукало І. П. Компартія України в період будівництва розвинутого соціалізму : 3 досвіду діяльності парторганізацій республіки в 1951–1958 рр. Київ : Вища школа, 1976. 207 с.
257. Колесник І. І. Українська історіографія : концептуальна історія. Київ : ПУ НАН України, 2013. 566 с.
258. Колесник І. І. Українська культура та історіографія : історія ментальності. *Український історичний журнал*. 2002. № 1. С. 26–37.
259. Коляструк О. Образ радянського : конструкція, міфологія, візуальні рамки : кол. монографія / за ред. О. Коляструк. Вінниця : Твори, 2020. 386 с.
260. Копчак С. І., Мойсеєнко В. І., Романюк М. Д. Етнічна структура та міграції населення українського Прикарпаття (статистико-демографічне дослідження). Львів : Світ, 1996. 285 с.
261. Корнієць Л. Р. Соціалістичні перетворення в західних областях Української РСР. Київ : Держполітвидав, 1950. 31 с.
262. Костик П. С. У боротьбі за технічне оснащення сільського

господарства : Діяльність Компартії України по створенню і дальшому розвитку матеріально-технічної бази сільського господарства західних областей УРСР. 1939–1975 рр. Львів : Держ. ун-т ім. І. Франка, 1980. 165 с.

263. Кошарний І. Я. Рясні плоди дружби (Економічні і культурні перетворення у західних областях України за роки Радянської влади). Кошарний. Львів : Каменярь, 1974. 280 с.

264. Кошарний І. Я. У сузір'ї соціалістичної культури. Культурне будівництво у возз'єднаних областях УРСР (1939–1958 рр.). Львів : Вища школа, 1975. 239 с.

265. Кравець М. М. Нариси робітничого руху в Західній Україні ХХ ст. Київ : Наукова думка, 1959. 233 с.

266. Кривчик Г. Г. Українське село під владою номенклатури (60–80 рр. ХХ ст.). Дніпропетровськ, 2001. 192 с.

267. Кубійович В. Наукові праці. Т. 1 / за ред. О. Шаблія. Париж – Львів : Фенкіс, 1996. 800 с.

268. Кугутяк М., Гаврилів Б., Кобута С. Літопис державотворення на Прикарпатті. Івано-Франківськ : Плай, 2002. 94 с.

269. Кузьменко М. М. Радянська та зарубіжна історіографія соціальних джерел формування «соціалістичної інтелігенції». *Історичні та політологічні дослідження*. 2005. № 2 (24). С. 29–42.

270. Кульчицький С. В. Ціна «великого перелому». Київ : Україна, 1991. 432 с.

271. Кульчицький С. В. Голодомор 1932–1933 рр. як геноцид : труднощі усвідомлення. Київ : Новий час, 2007. 424 с.

272. Купчинський Б., Федунків З. Івано-Франківський локомотиво-ремонтний завод. 140-річчю присвячується. Івано-Франківськ : Лілея НВ, 2006. 194 с.

273. Курносів Ю. Інакомислення в Україні : 60-ті – перша половина 80-х рр. ХХ ст. Київ : Інститут історії України, 1994. 222 с.

274. Ленкавський С. Український націоналізм. Твори. Т. 3.

Советознавство / Упоряд. О. Сич. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2022. 528 с.

275. Лизанчук В. Навічно кайдани кували. Факти, документи, коментарі про русифікацію в Україні. Львів : Ін-т народознавства НАН України, 1995. 415 с.

276. Лизанчук В. В. Геноцид, етноцид, лінгвоцид української нації : хроніка. Львів : Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2008. 258 с.

277. Лисенко О. Є., Марущенко О. В. Українсько-польські стосунки періоду Другої світової війни у вітчизняній історіографії. Київ – Івано-Франківськ, 2003. 124 с.

278. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе : в 2 т. Т. 2 : / пер. з англ. У. Гавришків, Я. Грицака. Київ : Основи, 1994. 573 с.

279. Литвин В. М. Україна на межі тисячоліть (1991–2000 рр.). Київ : Альтернативи, 2000. 360 с.

280. Литвин В. М. Україна у другому повоєнному десятилітті (1956–1965). Київ : Видавничий дім «Лі-Терра», 2004. 272 с.

281. Литвин В. М. Історія України : в 3 т. Т. 3. Кн. 2 : Новітній час (1914–2004). Київ : Альтернативи, 2005. 640 с.

282. Літопис комуністичного будівництва. Хроніка найважливіших подій в Українській РСР (1971–1975). Київ : Наук. думка, 1977. 432 с.

283. Літопис комуністичного будівництва. Хроніка найважливіших подій в Українській РСР (1963–1970). Київ : Наук. думка, 1986. 422 с.

284. Літопис ВАТ «Прикарпаттяобленерго». Віхи історії. Події та люди / За ред. О. Бубен, М. Головатий, К. Стоєвський, З. Федунків. Київ : «Друкарня Діапринт», 2005. 292 с.

285. Любчик І. Д. Медичне краєзнавство Прикарпаття. Навчальний посібник / За ред. проф. Качкана В. А. Івано-Франківськ. 2023. 128 с.

286. Майстренко І. Кризові процеси в советській економіці. Мюнхен, 1955. 123 с.

287. Макарчук С. А. Етносоциальное развитие и национальные отношения на западноукраинских землях в период империализма. Львов, 1983. 255 с.

288. Маланчук В. Ю. Торжество ленінської національної політики (Комуністична партія – організатор розв’язання національного питання в західних областях УРСР). Львів : Книжково-журнальне вид-во, 1963. 696 с.

289. Малярчук О. М. Тоталітаризм проти західноукраїнського села. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2008. 228 с.

290. Малярчук О. М. Насадження соціалістичної моделі виробництва в сільському господарстві західноукраїнського регіону (1944–1953). *Повсякденне життя населення західних земель України у перші повоєнні роки (1944–1953) : вибрані питання*: монографія / відп. ред. В. Ільницький. Львів–Торунь : Liha-Pres, 2021. С. 75–110.

291. Малярчук О. Політико-ідеологічний терор радянської влади проти західноукраїнського селянства (1944–1953). *Політика пам’яті в Україні щодо радянських репресій у західних областях (1939–1953) : вибрані питання* : монографія / відп. ред. В. Ільницький. Львів–Торунь : Liha-Pres, 2021 С. 80–113.

292. Малярчук О. Формування сільськогосподарського кадрового потенціалу радянської влади в західноукраїнських областях у 1944–1953 рр. *Радянські репресії у західних областях України (1939–1953) : історія, особистості, пам’ять* : монографія. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2022. С. 202–226.

293. Малярчук О. Російсько-радянська кадрова експансія на західних землях України (1944–1964). *Росія–Україна: зради, союзи, війни* / відп. ред. М. Литвин. Львів : «Астон», 2022. С. 582–603.

294. Малярчук О., Остап’як В. Індустріальні процеси в Західному регіоні Української РСР : успіхи та прорахунки. *Український історичний журнал*. 2022, Вип. 2. С. 91–107.

295. Малярчук О. Соціально-економічні процеси в західному регіоні Української РСР (1964–1991) : монографія. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2023. 552 с.

296. Малярчук О., Коростіль Н. Трудове виховання сільської молоді в радянській системі педагогіки : західні області України. *Актуальні питання*

гуманітарних наук. 2023. Випуск 68. Т. 2. С. 190–200.

297. Малько О. О. Робітничий клас – трудівникам села. Київ : Наук. думка, 1978. 134 с.

298. Масловский В. И. В борьбе с врагами социализма : Очерки истории классовой борьбы на селе в период построения основ социализма в западных областях Украины. 1939–1950. Львов : Государственный ун-т им. И. Франко, 1984. 187 с.

299. Марусик Т. В. Західноукраїнська гуманітарна інтелігенція і реалії життя й діяльності (40 – 50-ті рр. ХХ ст.). Чернівці : Рута, 2002. 464 с.

300. Медвідь В. Ю., Данько Ю. І., Коблянська І. І. Методологія та організація наукових досліджень (у структурно-логічних схемах і таблицях) : навч. посіб. Суми : СНАУ, 2020. 220 с.

301. Мисьович Р. Становлення нафтогазовидобувного управління «Долинанфтогаз». З історії Долини : зб. історико-краєзнавчих статей. Долина, 2012. Вип. V. С. 168–223.

302. Михальченко М. І. Соціально-політична трансформація України : реальність, міфологеми, проблеми вибору. Київ : Логос, 1997. 178 с.

303. Михальченко М. І. Україна як нова історична реальність : запасний гравець Європи. Дрогобич – Київ : Відродження, 2004. 487 с.

304. Мороз О. О. Аграрні реформи в Україні : теорія, історія, еволюція парадигми. Вінниця : Універсум, 2003. 233 с.

305. На землі Прикарпатській / за ред. Л. П. Зосіч. Ужгород : Карпати, 1967. 232 с.

306. Наулко В. Динаміка етнічного складу населення західноукраїнських земель в ХХ ст. V кн. : Володимир Барвінський. Досліди з поля статистики. Київ, 1993. 236 с.

307. Нечитайло В. Українське селянство : важкий шлях до волі. Кам'янець-Подільський : Апостроф, 1995. 192 с.

308. Нове традицією село / упоряд. Н. І. Здоровега, В. М. Віхоть. Львів : Видавництво «Каменярь», 1978. 128 с.

309. Овчаренко О. Нафтовидобування в Україні періоду кризи тоталітарної системи : історичний аспект промислової політики. II Міжнародний конгрес українських істориків «Українська історична наука на сучасному етапі розвитку. Кам'янець-Подільський, 17–18 вересня 2003 р. Кам'янець-Подільський – Київ – Нью-Йорк – Острог : Вид-во НаУОА, 2007. Т. 4. С. 402–407.

310. Омельченко О. С. Піднесення суспільно-політичної активності трудівниць промисловості УРСР (1971–1980 рр.). *Український історичний журнал*. 1983. № 3. С. 57–68.

311. Осяйний день / редкол. П. Д. Сардачук та ін. Ужгород : Карпати, 1979. 304 с.

312. Павленко Ю. В. Історія світової цивілізації. Соціокультурний розвиток людства : навч. посібник. Київ : Либідь, 2001. 360 с.

313. Павлюк С. П. Традиційне хліборобство України : агротехнічний аспект. Київ : Наук. думка, 1991. 224 с.

314. Падалка С. С. Українське село в контексті політики тоталітарної держави (60–80-ті роки ХХ ст.). Київ, 2003. 165 с.

315. Падалка С. С. Українське село 1990–2000-х років : тенденції соціально-економічних змін. *Український історичний журнал*. 2008. № 4. С. 169–184.

316. Панченко П. П., Талан Є. П. Світлий час колгоспного селянства. Київ : Політвидав України, 1980. 111 с.

317. Панченко П., Чишко В. Украинское село на путях научно-технического прогресса : достижения и просчеты (60–80-е годы). Київ : Наук. думка, 1989. 184 с. Паска Б. Дисидентська діяльність Опанаса Заливахи (1960–1970 ті рр.). *Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис Галичина*. 2020. № 33. С. 149–158.

318. Паска Б. Арешти української інтелігенції в 1965 р. на Івано-Франківщині. *Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис Галичина*. 2021. № 34. С. 68–76.

319. Паска Б. Підслухана розмова : стенограма бесіди між двома

політв'язнями у київському слідчому ізоляторі КДБ. *Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис Галичина*. 2022. № 35. С. 179–192.

320. Питання розвитку продуктивних сил Львівського і Станіславського економічних адміністративних районів. Київ : Вид-во АН УРСР, 1960. Вип. 1. 214 с.

321. Петляк Ф. А. Партийное руководство Советами на Украине в годы Великой Отечественной войны (1941–1945). Київ : Вища школа, 1986. 182 с.

322. Петренко В. С. Село на шляхах піднесення. Зміни в складі, умовах праці і житті колгоспного селянства Української РСР (1951–1969). Київ : Наук. думка, 1970. 348 с.

323. Петренко В. С. Піднесення колгоспного виробництва Української РСР в умовах розвинутого соціалістичного суспільства (1959–1970 рр.). *Український історичний журнал*. 1974. № 5. С. 31–42. Перенесієнко І. Про Валентина Мороза <https://www.helsinki.org.ua/articles/pro-valentyna-moroza/>

324. Повсякденне життя населення західних земель України у перші повоєнні роки (1944–1953) : монографія / відп. ред. В. Ільницький. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2021. 380 с.

325. Політика пам'яті в Україні щодо радянських репресій у західних областях (1939–1953) : монографія / відп. ред. В. Ільницький. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2021. 426 с.

326. Погребняк Я. П. Развитой социализм : экономика и народное благосостояние. О работе парторганизаций Украины по повышению народного благосостояния. Київ : Политиздат Украины, 1985. 264 с.

327. Полєк В. Майданами та вулицями Івано-Франківська. Львів, 1994. 89 с.

328. Портнов А. Історії істориків. Обличчя й образи української історіографії ХХ століття. Київ : Критика, 2011. 240 с.

329. Потульницький В. А. Україна і всесвітня історія. Історіософія світової та української історії ХVІІ– ХХ століть. Київ : Либідь, 2002. 480 с.

330. Пост імені Ярослава Галана : памфлети, статті, нариси / Р. М. Федорів,

Т. С. Мигаль, Б. В. Залізняк та ін. Львів : Каменяр, 1982. Кн. 9. 189 с.

331. Причинки до суспільного мислення. Збірка статей. Ч II. 1991. 429 с.

332. Прокоп М. Напередодні незалежної України : Спостереження і висновки. Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто – Львів : Наукове тов-во ім. Шевченка, 1993. 646 с.

333. Радянські репресії у західних областях України (1939–1953) : історія, особистості, пам'ять : монографія / відп. ред. В. Ільницький. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2022. 374 с.

334. Райківський І., Єгрешій О., Паска. Б. Соціально-економічні процеси в Івано-Франківській області Української РСР в радянській історіографії. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : історичні науки*. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2023. Т 42. С. 179–192.

335. Райківський І., Єгрешій О., Паска. Б. Українська історіографія соціально-економічних процесів в Івано-Франківській області УРСР. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Дрогобич, 2024. Вип. 72. Т. 3. С. 33–41.

336. Райківський І. Я., Єгрешій О. І., Паска Б. В. Сільське господарство Івано-Франківської області УРСР в період загострення кризи радянської системи (1965–1985 рр.). *Вісник науки та освіти*. 2024. № 5 (23). С. 1771–1785.

337. Реєнт О. П. Сучасна історична наука в Україні : шляхи поступу. *Український історичний журнал*. 1999. № 3. С. 3–22.

338. Реєнт О. П. Україна в імперську добу (XIX – початок XX ст.). Київ : ПУ НАН України, 2003. 340 с.

339. Реєнт О. П., Лисенко О. Є. Українська національна ідея і християнство. Київ : Богдана, 1997. 128 с.

340. Рибак І. В. Соціальна інфраструктура українського села : зміни, труднощі, проблеми (20-ті – початок 90-х рр. XX ст.). Київ : Рідний край, 1997. 166 с.

341. Розквіт економіки західних областей УРСР (1939–1964 рр.) / відп. ред. М. І. Петровський; І. Ф. Гриновець, І. О. Луцик, В. І. Михайлов та ін. Львів : Вид-

во Львівського ун-ту, 1964. 290 с.

342. Розквіт народної освіти в західних областях України / Д. Яремчук, Л. Баїк, В. Санивець та ін. Київ : Радян. шк., 1979. 192 с.

343. Росія–Україна : зради, союзи, війни / відп. ред. М. Литвин. Львів : «Астон», 2022. 798 с.

344. Русначенко А. Національно-визвольний рух в Україні : середина 50-х початок 90-х років. Київ : Видавництво імені Олени Теліги, 1998. 720 с.

345. Рубльов О. С. Західноукраїнська інтелігенція у загально-національних політичних та культурних процесах (1914–1939). Київ : Інститут історії України НАН України, 2004. 648 с.

346. Санкович М., Борчук С. У боротьбі з радянським тоталітаризмом : сповідник віри УГКЦ : о. Михайл. Тоталітаризм як система знищення національної пам'яті. Збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції (Львів, 11–12 червня 2020 р.). С. 452–456.

347. Санкович М., Борчук С. Колективізація на Прикарпатті у період другої радянізації західноукраїнських земель. *Науковий вісник Чернівецького університету імені Юрія Федьковича*. 2021. № 2 (54). С. 106–112.

348. Санкович М. Сільське господарство Прикарпаття у період другої радянізації 1944–1953 рр. *Гілея*. 2021. Вип. 166 (№ 11). Історичні науки. С. 61–64.

349. Санкович М. Ісповідник віри о. Михайл Косило. Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2022. 104 с.

350. Санкович М. Боротьба українського націоналістичного підпілля проти другої радянізації західних областей України. *Літопис Волині*. 2022. Ч. 27. С. 96–103.

351. Санкович М. Нафтогазова промисловість Прикарпаття у період другої радянізації західноукраїнських земель 1944–1953 рр. *Вісник Черкаського університету. Серія. Історичні науки*. 2022. № 1. С. 120–126.

352. Санкович М. Індустріалізація на Прикарпатті у період другої радянізації Західної України. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*. 2022. No. 2. С.170–175.

353. Санкович М. Соціально-економічна ситуація в контексті повоєнної радянської Прикарпаття. International scientific conference «The study of topical issues of modern society from the perspective of history, political, science, sociology and philosophy» (August 30–31, 2022). С. 127–130.

354. Санкович М. «Несемо нову культуру» – друга радянська Прикарпаття. *Вісник науки та освіти. Серія «Історія та археологія»*. 2022. № 1 (1). С. 335–344.

355. Санкович М. Друга радянська Станіславської області – підготовка передумов до колективізації та індустріалізації. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Історичні науки*. 2023. Т. 42. С. 321–335.

356. Санкович М. Аграрна політика радянської влади в Карпатському регіоні – матеріали преси і реальний стан справ. *Актуальні питання гуманітарних наук. Серія. Історичні науки*. 2024. Вип. 72. Т. 3. С. 42–49.

357. Санкович М. Структурні зміни в промисловості Івано-Франківської області Української РСР. *Актуальні питання гуманітарних наук. Серія. Історичні науки*. 2024. Вип. 73. Т. 3. С. 21–28.

358. Санкович М. Яблуниця – перлина Карпат. Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2020. 208 с.

359. Санкович М., Онутчак І. Криниця душі карпатської. Історико-етнографічна спадщина жителів Микуличина та Яблуниці (коляди, гаївки, коломийки, латкання). Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2021. 228 с.

360. Свідок голоду 1946–47 років : хто не мав грошей чи речей на обмін – умирав. <https://www.radiosvoboda.org/a/holod-ukrayina-1946-1947-roky/31111293.html>

361. Сворак С. Д. Народна освіта у західноукраїнському регіоні : історія та етнополітика (1944–1964 рр.). Київ : Правда Ярославичів, 1998. 235 с.

362. Сеньків М. В. Західноукраїнське село : насильницька колективізація 40 – поч. 50-х рр. ХХ ст. Львів : Ін-тут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2002. 292 с.

363. Сироцинський К. Є. Перемога колгоспного ладу в західних областях Української РСР. Київ : Держполітвидав УРСР, 1953. 96 с.
364. Сила інтернаціоналістського гарту / Л. Нагорна, П. Варгатюк, В. Василенко та ін. Київ : Політвидав України, 1983. 318 с.
365. Сливка Ю., Масловський В., Швагуляк М. та ін. Возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною. Київ : Наукова думка, 1989. 488 с.
366. Смолій В., Гуржій О. Як і коли почала формуватися українська нація. Київ : Наук. думка, 1998. 114 с.
367. Старка В., Коріненко В., Брославський В. Західноукраїнські селяни в умовах соціально-економічних трансформацій середини 1930-х – 1950-х рр. Усна історія. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2017. 308 с.
368. Стародубець Г. Місіонери червоної влади (партійно-радянська номенклатура західноукраїнських областей в 1944 – на поч. 1946 рр.). Житомир : Polissia, 2016. 346 с.
369. Стародубець Г. Специфіка формування радянської гілки влади в західних областях УРСР повоєнного періоду. *Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2023. Вип. 38. С. 138–154.
370. Стасів М. Ю. Нафта, газ і озокерит Прикарпаття. Київ : Державне видавництво технічної літератури УРСР, 1959. 68 с.
371. Стан, проблеми і перспективи розвитку нафтогазового комплексу Західного регіону України. Тези доповідей і повідомлень науково-практичної конференції (Львів, 28–30 березня 1995 р. Львів : УНГА, НТШ, Обласна організація товариства «Знання», 1995. 241 с.
372. Старовойтенко І. П. Народне господарство УРСР у десятій п'ятирічці. Київ : Знання, 1976. 242 с.
373. Сорока Ю. Населення західноукраїнських земель : етнополітичний та демографічний вимір (1939 – 1950-ті роки). Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2013. 415 с.
374. Соціалістичні перетворення в культурі та побуті західних областей

України (1939 – 1989 рр.). Київ : Наук. думка, 1989. 264 с.

375. Соціальні перетворення у радянському селі. На прикладі сіл західних областей Української РСР. Київ : Наук. думка, 1976. 233 с.

376. Субтельний О. Україна : історія. Пер. з англ. Ю. І. Шевчука ; вст. ст. С. В. Кульчицького. Київ : Либідь, 1991. 512 с.

377. Сургай Г. Сільське господарство України : уроки минулого і сучасний аграрний курс. Київ : Либідь, 1991. 180 с.

378. Сушик І. Волинь повоєнна : соціально-економічні та культурні процеси 40–50-х років ХХ ст. Луцьк : Вежа-Друк, 2019. 276 с.

379. Тимохіна Б. І. Розквіт народної освіти в західних областях України. Київ : Радянська школа, 1979. 192 с.

380. Тимченко С. Українське село : Проблеми етносоціальних змін. 1959–1989. Запоріжжя : Запорізький держ. ун-т, 1995. 529 с.

381. Торжество історичної справедливості: Закономірність возз'єднання західноукраїнських земель в єдиній Українській Радянській державі / відп. ред. М. Олексюк. Львів : Вид-во Львів. ун-ту ім. І. Франка, 1968. 803 с.

382. Удод О. П. Україна : філософія історії. Київ: Генеза, 2003. 120 с.

383. Удод О., Ясь О. Культурний простір української історіографії у світлі радянзації та соціокультурних трансформацій ХХ – початку ХХІ ст. / за ред. В. Смоля; упорядк. наук. апарату С. Блащук, Ю. Грищенко. Київ : НАН України. Ін-т історії України, 2020. 400 с.

384. Удод, О. Просторово-часові трансформації сучасної української історіографії: проблема науковості «сучасної» історії. *Історія, археологія, інформаційна, бібліотечна та архівна справа: актуальні проблеми науки та освіти* : II Міжнар. наук. конф., 13–14 трав. 2021 р., м. Кропивницький : тези доп. – Кропивницький : ЦНТУ, 2021. С. 6–10.

385. Українське суспільство в 1960-1980-х рр. : історичні нариси : колективна монографія / [О. Бажан, П. Бондарчук, Я. Верменич та ін.] ; відп. ред. В. Даниленко ; упоряд.: В. Крупина, М. Смольницька ; НАН України, Інститут історії України. - Київ : Інститут історії України, 2022. 958 с.

386. Українська нафтогазова наука. 1899–1999. / Г. Ю. Бойко, М. М. Братичак, Г. Д. Досин, В. В. Колодій, С. С. Круглов та ін. Львів : Вільна Україна, 1999. 80 с.

387. Україна : утвердження незалежної держави (1991 – 2001) / Н. П. Барановська, В. Ф. Верстюк, С. В. Віднянський та ін. ; за ред. В. Л. Литвина. Київ : Видавничий дім «Альтернативи», 2001. 704 с.

388. Україна : 20 років незалежності / за ред. М. Б. Бучка, В. І. Кафарського, І. О. Андрухів, Й. М. Гаха. Івано-Франківськ – Надвірна : ЗАТ «Надвірнянська друкарня», 2011. 276 с.

389. Украинские Карпаты. Экономика / М. И. Долишний, С. Н. Злупко, С. М. Писаренко и др. Киев : Наук. думка, 1988. 224 с.

390. Федорчук Я. Вплив нової техніки на співвідношення трудомісткості, фондомісткості і матеріаломісткості промислової продукції. *Економіка Радянської України*. 1975. № 11. С. 57–62.

391. Федорчук Я. Економіка підвищення якості продукції. *Економіка Радянської України*. 1977. № 10. С. 53–56.

392. Федорчук Я. По плану социально-экономического развития / Худож. оформл. И. В. Баранова, О. В. Барановой. Ужгород : Карпати, 1982. 144 с.

393. Федорчук Я. Перестройка и резервы экономики. Ужгород : Карпати, 1989. 237 с.

394. Черниш Й. Д. Комуністична партія України – організатор соціалістичних перетворень на селі західних областей Української РСР (1939–1958 рр.). Львів : Вид-во Львів. ун-ту ім. І. Франка, 1963. 267 с.

395. Чернявский Ф. Ф. По пути социализма: Деятельность Коммунистической партии по укреплению руководящей роли рабочего класса при построении основ социализма в западных областях Украинской ССР (1939–1950). Львов : Высшая шк., 1978. 239 с.

396. Шепета М. Т. Допомога робітничого класу України колгоспному селу у боротьбі за дальше піднесення сільського господарства (1951–1958 рр.). Чернівці : Обласне вид-во, 1970. 115 с.

397. Шпорлюк Р. Імперія та нації з історичного досвіду України, Росії,

Польщі та Білорусі / пер. з англ. Г. Касьянова, М. Климчука, М. Рябчука. Київ : Дух і Літера, 2000. 354 с.

398. Шульга І. В. Робітничий клас – колгоспному селянству (Комуністична партія України – організатор допомоги робітничого класу трудівникам села. 1951–1965 рр.). Київ : Вид-во Київ. ун-ту, 1971. 149 с.

399. Юрчук В. Боротьба КП України за відбудову і розвиток народного господарства (1945–1952 рр.). Київ : Вид-во Київського ун-ту, 1965. 255 с.

400. Ярош Б. О. Тоталітарний режим на західноукраїнських землях. 30-50-ті роки ХХ ст. (історико-політологічний аспект). Луцьк : Надстир'я, 1995. 176 с.

401. Arendt H. *The Origins of Totalitarianism*. New York. 1973. 552 p.

402. Armstrong J. A. *The Politics of Totalitarianism : The Communist Party of the Soviet Union 1934 to the Present*. New York. 1961. 458 p.

403. Brzezinski Z. *Wielkie Bankructwo : Narodziny i smierc komunizmu w XX wieku*. Paryz. 1990. 276 s.

404. Breslauer G. W. *Khrushchev and Brezhnev as Leaders : Building Authority in Soviet Politics*. London – Boston – Sydney. 1982. 318 p.

405. Sankovich M. The oil and gas industry of the Carpathian in the period of the second sovietization of Western Ukraine lands 1944–1953. *Pnap*. 53 (2022) nr 4. Czestochowa. P. 203–209.

406. Stalin's repressions against the population of the western regions of Ukraine (1939 – 1953) : social and personal dimensions, politics of memory : Monograph / ed. V. Ilnytskyi. Riga, Latvia: "Baltija Publishing", 2022. 222 p.

407. D'Agostino A. *Soviet Successtion Struggles : Kremlinology and the Russian Question from Lenin to Gorbachev*. Boston. 1988. 274 p.

408. Western Ukrainian lands in the first postwar years (1944–1953) : everyday life : Monograph / red. V. Ilnytskyi. Riga, Latvia : "Baltija Publishing", 2023. 128 p.

409. Głowacki A. *Wypieranie polskości w reorganizowanych muzeach zachodnich obszarów Ukraińskiej SSR. Polacy i Ukraińcy podczas II wojny światowej*. Rzeszow, 2000. 232 s.

410. Erll A. *Traumatic pasts, literary afterlives, and transcultural memory: new*

directions of literary and media memory studies. *Journal of Aesthetics and Culture*. № 3. 2011. P. 1–3.

411. Ibuzewski J. *Kresy*. Wrocław : Wydawnictwo Dolnoslaskie, 1998. 256 s.

412. Knorowski A. *Paragrafy niezgody*. Warszawa, 2002. 351 s.

413. Maliarchuk O. Ideological and political terror of the soviet government in the Western regions of Ukraine. *Stalin's repressions against the population of the western regions of Ukraine (1939 – 1953) : social and personal dimensions, politics of memory*. Collective Monograph. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2022. P. 47–80.

414. Maliarchuk O. The history of the Western Ukrainian peasantry through the prism of stalin's collectivization. *Western Ukrainian lands in the first postwar years (1944–1953) : everyday life* : Collective Monograph / red. V. Ilnytskyi. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2023. P. 59–89.

415. Goudoever van, A. P. *The Limits of Destalinization sn the Soviet Union : Political Rehabilitation in the Soviet Union since Stalin*. London – Sydney. 1986. 276 p.

416. Linden C. A. *The Soviet Party-State : The Politics of Ideocratic Despotism*. New York. 1983. 174 p.

417. Meyer A. G. *The Soviet Political System : An Interpretation*. New York. 1965. 494 p.

418. *Nafta I Gaz Podkarpacia. Нафта і газ Прикарпаття*. Краків : Вид-во Інституту нафти і газу, 2004. Київ : Наукова думка, 2004. 570 с.

VI. Енциклопедичні та довідкові видання

419. Баран В., Кучерепа М. «Радянiзацiя». *Полiтична енциклопедiя* / Редкол. Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та iн. Київ : парламентське видання, 2011. С. 618–620.

420. Довiдник адмiнiстративно-територiального подiлу Станiславської облaстi на 1 квітня 1961 року / редкол. Г. Ф. Котов, Г. П. Карпiй, Л. Д. Гаврилiв. Станiслав : Станiславське облaсне книжково-газетне видавництво, 1961. 94 с.

421. *Енциклопедiя Українознавства* / за ред. В. Кубiйовича. Київ : Глобус, 1996. Т. 3. 1200 с.

422. Історія міст і сіл Української РСР : Закарпатська обл. Київ : Головна редакція Укр. рад. енциклопедії АН УРСР, 1969. 785 с.
423. Історія міст і сіл Української РСР : Івано-Франківська обл. Київ : Головна редакція Укр. рад. енциклопедії АН УРСР, 1971. 639 с.
424. Історія міст і сіл Української РСР : Львівська обл. Київ : Головна редакція Укр. рад. енциклопедії АН УРСР, 1968. 979 с.
425. Історія міст і сіл Української РСР : Ровенська обл. Київ : Головна редакція Укр. рад. енциклопедії АН УРСР, 1973. 655 с.
426. Історія міст і сіл Української РСР : Тернопільська обл. Київ : Головна редакція Укр. рад. енциклопедії АН УРСР, 1973. 640 с.
427. Історія міст і сіл Української РСР : Чернівецька обл. Київ : Головна редакція Укр. рад. енциклопедії АН УРСР, 1969. 704 с.
428. Нефтедобывающая и газовая промышленность СССР. Статистический сборник, 1966. 666 с.
429. Народное хозяйство Украинской ССР: стат. ежегодник : к 60-летию образования СССР / под ред. Б. А. Сивко. Київ: Техника, 1982. 383 с.
430. Народне господарство Івано-Франківської області. Статистичний збірник. Львів: Статистика, 1970. 182 с.
431. Народне господарство Львівської області в 1965 році. Статистичний збірник. Львів: Статистика, 1966. 282 с.
432. Народное хозяйство Украинской ССР в 1978 году: Статистический ежегодник / отв. за вып. Б. Сивко, Е. Пенто. Киев: Техника, 1979. 357 с.
433. Народное хозяйство Украинской ССР в 1979 году: Статистический ежегодник / отв. за вып. Б. А. Сивко. Киев: Техника, 1980. 367 с.
434. Народне господарство Української РСР у 1985 р. : Статистичний щорічник. Київ : Техніка, 1986. 398 с.
435. Національні процеси в Україні : історія і сучасність. Документи і матеріали. Довідник / упор. І. О. К. Народна освіта, наука і культура в Українській УРСР : статист. зб. Київ : Статистика, 1975. 850 с.

436. Онацький Є. Українська мала енциклопедія. У 8 т. Т. 7. Кн. 14 / Укл. Є. Онацький. Буенос-Айрес, 1965. С. 1717–1844.
437. Політична енциклопедія / редкол. Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. Київ : Парламентське видавництво, 2011. 808 с.
438. Статистика народного господарства і культури Української РСР. Бібліографічний покажчик / Д. С. Альохін, Н. М. Уманська. Київ, 1968. 292 с. Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ. Т. 1. Київ : 4-та Республіканська поліграфічна фабрика, 1947. 550 с.
439. Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ. Т. 1. Київ : Вид-во політичної літератури України, 1969. 542 с.
440. Українська РСР у цифрах у 1976 році. Короткий статистичний довідник / упоряд. Б. Сівко, Є. Пенто. Київ : Техніка, 1977. 176 с.
441. Україна : Хроніка ХХ ст. : Роки 1961–1975 : Довід. вид. у 2 ч. / редкол. В. Смолій та ін. ; упоряд. В. Крупина. Київ : Ін-т історії України НАН України, 2005. Ч. 1: 1961–1965. 293 с.
442. Україна : Хроніка ХХ ст. : Роки 1961–1975 : Довід. вид. у 2 ч. / редкол. В. Смолій та ін. ; упоряд. В. Крупина. Київ : Ін-т історії України НАН України, 2005. Ч. 2: 1966–1975. 294 с.
443. Українська Радянська Енциклопедія. Т. 5 / голов. редак. М. П. Бажан. Вид. 2-ге. Київ : Головна редакція УРЕ, 1980. 568 с.
444. Українська Радянська Енциклопедія. Т. 9 / голов. редак. М. П. Бажан. Вид. 2-ге. Київ : Головна редакція УРЕ, 1983. 560 с.
445. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В. Шинкарука. Київ : Абрис, 2002. 742 с.

VII. Автореферати, дисертації

446. Вепрів Р. В. Сільське господарство західних областей України : провідні тенденції та особливості розвитку (1964–1991 рр.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Держ. вищ. навч. закл. «Переяслав-Хмельниц. держ. ун-т ім. Григорія Сковороди». Переяслав-Хмельницький, 2014. 200 с.

447. Вовк В. М. Побут та дозвілля міського населення України в 50 – 80-х роках ХХ століття : автореф. дис. канд. іст. наук : 07.00.01. Київ, 2007. 23 с.

448. Гаврилюк О. Н. Радянізація економічного і духовного життя західноукраїнського села другої половини 40-х–50-х років (на матеріалах Волинської, Рівненської, та Львівської областей) : дис... канд. іст. наук : 07. 00. 01. Чернівці, 1997. 178 с.

449. Гулай В. В. Етносоціальні процеси в західних областях України (друга половина 40-х – 50-ті роки ХХ ст.): дис... канд. іст. наук. : 07. 00. 01. Львів, 2002. 194 с.

450. Давидович С. Н. Соціально-економічні процеси в Івано-Франківській області в другій половині 60 – 80-ті роки ХХ ст. : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Тернопільський нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2012. 220 с.

451. Дзісяк Я. І. Соціально-економічні процеси в Україні наприкінці 80-х – на початку 90-х років ХХ століття : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Тернопіль, 2006. 224 с.

452. Мазур О. О. Продовольча програма 1982 року в Україні : плани та реалізація : автореф. дис. канд. іст. наук : 07.00.01. Черкаси, 2006. 20 с.

453. Михайлюк В. П. Суспільно-політичний та соціально-економічний розвиток українського села в 70-х – на початку 90-х років : дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.01. Київ, 1993. 417 с.

454. Нечитайло В. В. Становлення селянських господарств фермерського типу в Україні: історична ретроспектива і сучасний стан : автореф. дис. д-ра іст. наук : 07.00.01. Львів, 2006. 33 с.

455. Падалка С. С. Аграрна політика в Україні : формування, шляхи реалізації та соціально-економічні наслідки (друга половина 60-х – 80-ті роки ХХ ст.) : дис. ... д-ра. іст. наук : 00.07.01. Донецьк, 2005. 420 с.

456. Петруня Н. Я. Комсомол – активный помощник партии в строительстве социализма в западных областях УССР (1939 – 1958 гг.) : автореф. дис. канд. ист. наук : спец. 07.00.01. Київ, 1986. 22 с.

457. Плисюк В. П. Борьба партийных организаций Украины за укрепление

сельского хозяйства руководящими кадрами (1953–1958 гг.) : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. ист. наук : спец. 07.00.01. Львов, 1984. 19 с.

458. Розлуцький Н. В. Боротьба радянського режиму проти українського визвольного руху на території Станіславської області (1944–1956 рр.) : військовий аспект : автореф. дис. канд. іст. наук : 07.00.01. Івано-Франківськ, 2018. 21 с.

459. Савицька І. С. Повсякденне життя населення України у 1964–1985 рр. : автореф. дис. канд. іст. наук : 07.00.01. Луцьк, 2015. 20 с.

460. Сворак С. Д. Загальноосвітня школа західноукраїнського регіону в контексті суспільно-політичного життя другої половини 40-х – першої половини 60-х років ХХ століття : автореф. дис. д-ра іст. наук : 07.00.01. Київ, 1999. 34 с.

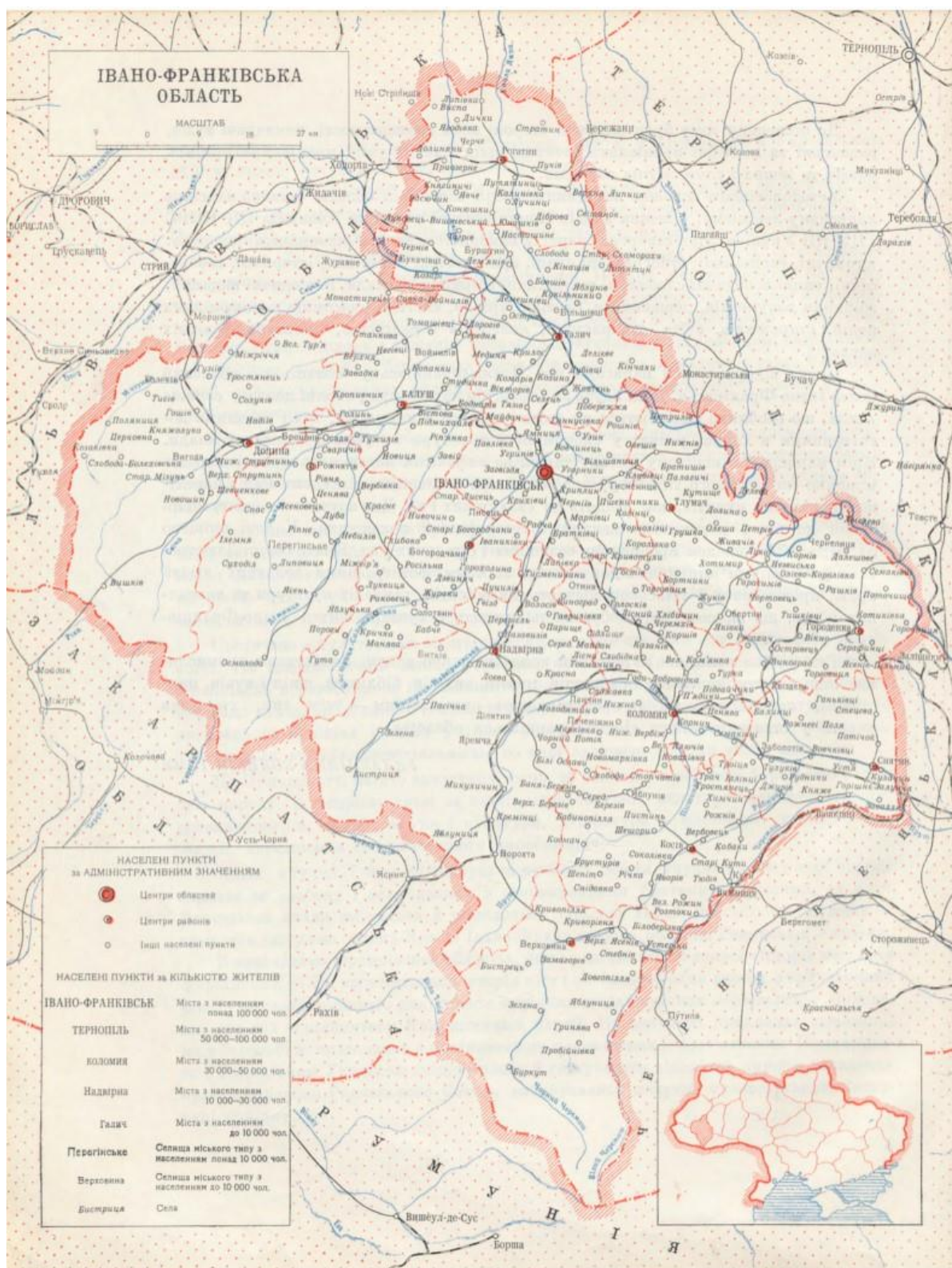
461. Старжець В. І. Боротьба радянської влади і українського підпілля за вплив на освітній простір західних областей УРСР у післявоєнний період (1944 – 1953 рр.) : дис. ... канд. іст. наук: Рівненський державний гуманітарний університет. Рівне, 2019. 257 с.

462. Ткачук В. П. Соціально-політичні процеси на західноукраїнських землях в перше повоєнне десятиріччя (1944–1954 рр.) : дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Львів. 1998. 141 с.

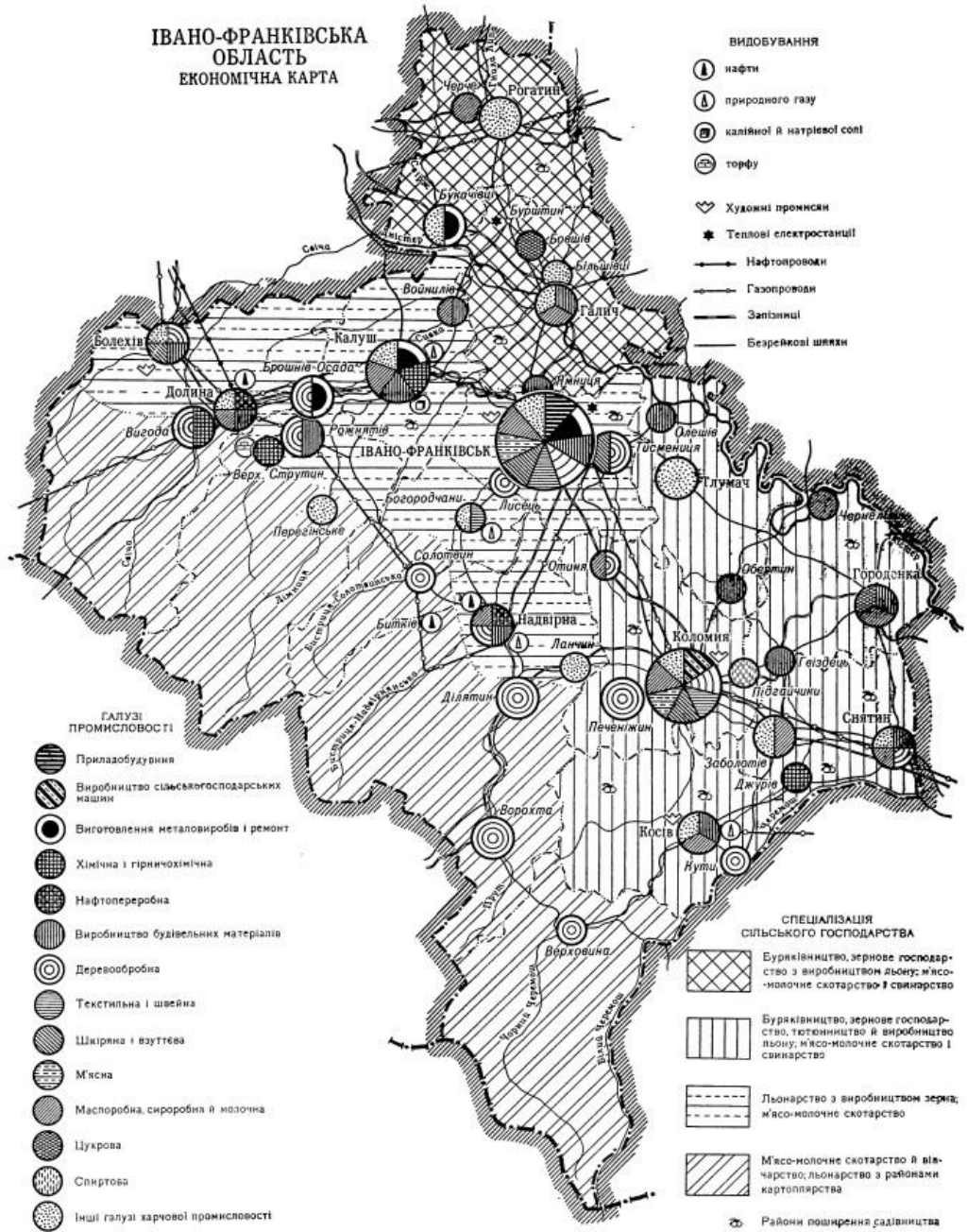
463. Чигур Р. Ю. Соціально-екологічні процеси в Західному регіоні України 70 – 80-х років ХХ ст. : автореф. дис. канд. іст. наук : спец. 07.00.01. Львів, 2003. 22 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Складено за матеріалами: Історія міст і сіл Української РСР : Івано-Франківська обл. Київ : Головна редакція Укр. рад. енциклопедії АН УРСР, 1971. С. 8.

Складено за матеріалами: Історія міст і сіл Української РСР : Івано-Франківська обл. Київ : Головна редакція Укр. рад. енциклопедії АН УРСР, 1971. С. 51.

Станіславська область

Центр – м. Станіслав.
 Територія в тис. кв. км. – 13,9.
 Віддаль від Києва до Станіслава – 778 км.
 Дата утворення області – 4 грудня 1939 року.
 Число адміністративних одиниць:
 міст (м) обласного підпорядкування: 2 (Станіслав, Коломия);
 міст районного підпорядкування: 10 (Болехів, Галич, Городенка, Долина, Калуш, Косів, Надвірна, Рогатин, Снятин, Тлумач);
 районів сільських 36;
 районів міських –;
 селищ міського типу (сmt): 25 (Більшовці, Богородчани, Брошнів-Осада, Букачівці, Бурштин, Битків, Вигода, Гвоздець, Ділятин, Жовтень, Заболотів, Космач, Кути, Ланчин, Лисець, Обертин, Отиня, Перегінське, Печеніжин, Рожнятів, Солотвин, Тисмениця, Чернелиця, Яблунів, Яремча);
 сільрад (с) 683;
 населених пунктів 1042.

Райони і районні центри

№	Найменування районів	Найменування районного центру	Територія	Кількість сільрад	Кількість міст	Кількість сmt
1	Більшовцівський	сmt Більшовці	0,3	25	-	1
2	Богородчанський	сmt Богородчани	0,3	14	-	1
3	Болехівський	м Болехів	0,5	20	1	-
4	Букачівський	сmt Букачівці	0,3	22	-	1
5	Бурштинський	сmt Бурштин	0,2	19	-	1
6	Вигодський	сmt Вигода	0,7	13	-	1
7	Войнилівський	с Войнилів	0,3	28	-	-
8	Галицький	м Галич	0,2	24	1	-
9	Гвоздецький	сmt Гвоздець	0,2	21	-	1
10	Городенківський	м Городенка	0,3	19	1	-
11	Долинський	м Долина	0,4	17	1	1
12	Жаб'ївський	с Жаб'є	1,2	19	-	-
13	Жовтневий	сmt Жовтень	0,2	20	-	1
14	Заболотівський	сmt Заболотів	0,2	18	-	1
15	Калуський	м Калуш	0,2	17	1	-
16	Коломийський	м Коломия	0,3	26	1	-
17	Коршівський	с Коршів	0,3	17	-	-
18	Косівський	м Косів	0,4	17	1	-
19	Кутський	сmt Кути	0,2	12	-	1
20	Ланчинський	сmt. Ланчин	0,3	19	-	1
21	Лисецький	сmt Лисець	0,2	15	-	1
22	Надвірнянський	м Надвірна	0,7	7	-	1
23	Обертинський	сmt Обертин	0,3	21	-	1
24	Отинянський	сmt Отиня	0,3	24	-	1
25	Перегінський	сmt Перегінське	0,5	19	-	1
26	Печеніжинський	сmt Печеніжин	0,2	14	-	1
27	Рогатинський	м Рогатин	0,4	37	1	-

28	Рожнятівський	сmt Рожнятів	0,8	18	-	1
29	Снятинський	м Снятин	0,3	23	1	-
30	Солотвинський	сmt Солотвин	0,5	21	-	1
31	Станіславський	с Софіївка	0,3	22	-	-
32	Тисменицький	сmt Тисмениця	0,2	12	-	1
33	Тлумацький	м Тлумач	0,3	28	1	-
34	Чернелицький	сmt Чернелиця	0,2	13	-	1
35	Яблунівський	сmt Яблунів	0,3	11	-	2
36	Яремчанський	сmt Яремча	0,7	11	-	2

Складено за матеріалами: Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ. Т. 1. Київ : 4-та Республіканська поліграфічна фабрика, 1947. С. 496–497.

**Алфавітний список
ліквідованих районів Станіславської області**

№	Найменування ліквідованого району	До складу яких районів передані населені пункти	Дата Указу Президії Верховної Ради УРСР про ліквідацію районів
1	Букачівський	Бурштинського, Рогатинського	11-III-1959 р.
2	Вигодський	Долинського	6-VI-1957 р.
3	Жовтневий	Більшівцівського, Галицького	6-VI-1957 р.
4	Коршівський	Коломийського, Ланчинського, Обертинського, Отинянського	11-III-1959 р.
5	Кутський	Косівського	6-VI-1957 р.
6	Перегінський	Калуського, Рожнятівського	11-III-1959 р.
7	Печеніжинський	Коломийського, Яблунівського	6-VI-1957 р.
8	Солотвинський	Богродчанського	11-III-1959 р.
9	Станіславський	Лисецького, Тисменицького	11-III-1959 р.
10	Чернелицький	Городенківського	6-VI-1957 р.

Складено за матеріалами: Довідник адміністративно-територіального поділу Станіславської області на 1 квітня 1961 року. Станіслав : Станіславське обласне книжково-газетне видавництво, 1961. С. 85.

Станіславська область

Центр – м. Станіслав.

Територія в тис. кв. км. – 13,9.

Населення (тис. чоловік) – 1 094 639 в тому числі: міське – 260 575, сільське – 834 064;

Віддаль від Станіслава до Києва: по залізниці – 716, по шосейних шляхах – 614 км.

Дата утворення області – 4 грудня 1939 року.

Число адміністративних одиниць:

міст (м) обласного підпорядкування: 2 (Станіслав, Коломия);

міст районного підпорядкування: 10 (Болехів, Галич, Городенка, Долина, Калуш, Косів,

Надвірна, Рогатин, Снятин, Тлумач);

районів сільських – 26;

селищ міського типу (сmt): 26 (Битків, Більшовці, Богородчани, Брошнів-Осада, Букачівці, Бурштин, Верховина, Вигода, Войнилів, Ворохта, Гвіздець, Ділятин, Жовтень, Заболотів, Кути, Ланчин, Лисець, Обертин, Отиня, Перегінське, Печеніжин, Рожнятів, Солотвин, Тисмениця, Чернелиця, Яблунів, Яремча);

робітничих селищ – 2 (Задністрянське Бовшівської сільської Ради Більшівцівського району, Ковалівка Мишинської сільської Ради Яблунівського району)

сільських Рад – 353;

сільських населених пунктів – 776.

Райони і районні центри

№	Найменування району	Найменування районного центра	Територія тис. кв. км	Міст	Селищ міського типу	Робітничих селищ	Сільських Рад	Сільських населених пунктів
1	Більшівцівський	сmt Більшівці	0,4	-	1	1	11	38
2	Богородчанський	сmt Богородчани	0,8	-	2	-	25	41
3	Болехівський	м Болехів	0,5	1	-	-	9	23
4	Бурштинський	сmt Бурштин	0,5	-	2	-	18	44
5	Войнилівський	сmt Войнилів	0,3	-	1	-	9	27
6	Галицький	м Галич	0,3	1	1	-	14	26
7	Гвіздецький	сmt Гвіздець	0,2	-	1	-	8	25
8	Городенківський	м Городенка	0,5	1	1	-	16	32
9	Долинський	м Долина	1,0	1	1	-	17	29
10	Жаб'ївський	Жаб'є	1,2	-	-	-	16	39
11	Заболотівський	сmt Заболотів	0,3	-	1	-	12	20
12	Калуський	м Калуш	0,4	1	-	-	13	28
13	Коломийський	м Коломия	0,3	1	-	-	13	28
14	Косівський	м Косів	0,6	1	1	-	18	29
15	Ланчинський	сmt Ланчин	0,4	-	1	-	11	21
16	Лисецький	сmt Лисець	0,4	-	1	-	13	23
17	Надвірнянський	м Надвірна	0,7	1	1	-	6	18
18	Обертинський	сmt Обертин	0,4	-	1	-	11	25
19	Отинянський	сmt Отиня	0,4	-	1	-	18	33
20	Рогатинський	м Рогатин	0,5	1	-	-	16	57

21	Рожнятівський	смт Рожнятів	1,3	-	3	-	21	45
22	Снятинський	м Снятин	0,3	1	-	-	9	23
23	Тисменицький	смт Тисмениця	0,3	1	-	-	12	24
24	Тлумацький	м Тлумач	0,3	1	-	-	13	38
25	Яблунівський	смт Яблунів	0,5	-	2	1	15	22
26	Яремчанський	смт Яремча	0,8	-	3	-	7	11

Складено за матеріалами: Довідник адміністративно-територіального поділу Станіславської області на 1 квітня 1961 року. Станіслав : Станіславське обласне книжково-газетне видавництво, 1961. С. 5–11.

Івано-Франківська область

Центр – м. Івано-Франківськ.

Територія в тис. кв. км. – 13,9.

Населення (тис. чоловік) – 1234,4 в тому числі: міське – 369,1, сільське – 865,3, в обласному центрі – 96,6;

Віддаль від Києва до Івано-Франківська в км.: залізницею – 716, шосейними шляхами – 614.

Дата утворення області – 4 грудня 1939 року.

Число адміністративних одиниць, Рад і населених пунктів:

міст (м) обласного підпорядкування: 2 (Івано-Франківськ, Коломия);

міст районного підпорядкування: 11 (Болехів, Галич, Городенка, Долина, Калуш, Косів, Надвірна, Рогатин, Снятин, Тлумач, Яремча);

районів – 14;

районних Рад – 14;

селищ міського типу (сmt): 26 (Битків, Більшовці, Богородчани, Брошнів-Осада, Букачівці, Бурштин, Верховина, Вигода, Войнилів, Ворохта, Гвіздець, Ділятин, Жовтень, Заболотів, Кути, Ланчин, Лисець, Обертин, Отиня, Перегінське, Печеніжин, Рожнятів, Солотвин, Тисмениця, Чернелиця, Яблунів);

міських Рад – 13;

селищних Рад – 26;

сільрад – 356;

населених пунктів – 805, в тому числі: міських – 39 і сільських – 766.

Райони і районні центри

№	Найменування району	Найменування районного центру	Територія тис. кв. км	Число Рад			Число населених пунктів		
				міських	селищних	сільських	міст	селищ міського типу	сільських поселень
1	Богородчанський	сmt Богородчани	0,8	-	2	25	-	2	39
2	Верховинський	сmt Верховина	1,3	-	1	16	-	1	40
3	Галицький	м Галич	0,8	1	3	31	1	3	78
4	Городенківський	м Городенка	0,8	1	2	26	1	2	54
5	Долинський	м Долина	1,5	2	1	26	2	1	51
6	Івано-Франківський	м Івано-Франківськ	0,7	-	2	25	-	2	47
7	Калузький	м Калуш	0,7	1	1	22	1	1	53
8	Коломийський	м Коломия	1,0	-	2	40	-	2	75
9	Косівський	м Косів	0,9	1	2	25	1	2	44
10	Надвірнянський	м Надвірна	1,9	2	4	23	2	4	47
11	Рогатинський	м Рогатин	0,8	1	1	29	1	1	87
12	Рожнятівський	сmt Рожнятів	1,3	-	3	22	-	3	46
13	Снятинський	м Снятин	0,6	1	1	23	1	1	48
14	Тлумачький	м Тлумач	0,7	1	1	23	1	1	57

Складено за матеріалами: Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ. Т. 1. Київ : Вид-во політичної літератури України, 1969. С. 158–159.

**Посівні площі с/г культур у Станіславській області
у 1941 р. і 1944 р. (у тис. га)**

№	Посівна площа по групах с/г культур	1941 р.	1944 р.	Зменшення у %
1.	Озимі	161,3	81,2	49,7
2.	Ярові зернові	122,2	82,7	32,2
3.	Технічні культури в т. ч.:	12,0	2,9	65,6
4.	Цукровий буряк	5,5	1,7	68,7
5.	Овочі	6,8	1,9	70,0
6.	Картопля	93,6	35,0	62,6
7.	Кормові в т. ч.:	64,7	27,2	58
8.	Трави	62,5	25,0	60
	Разом по основних групах:	460,6	230,9	50

Складено за матеріалами ДАІФО. Ф. П – 1. Оп. 1. Спр. 182. Інформаційна доповідь про стан сільського господарства в області за 1944 р. 12 арк.

**Урожайність с/г культур з 1 гектара в Станіславській області
у 1940 р. і 1944 р. (центнер з га)**

№	Назва культури	1940 р.	1944 р.	У % до 1940 р.
1.	Озиме жито	10	8	80
2.	Озима пшениця	12,1	7	57
3.	Яра пшениця	9,8	4	40
4.	Ячмінь	12,1	6	50
5.	Овес	11,1	7	64
6.	Гречка	7,4	4	54
7.	Просо	11,4	6	50
8.	Кукурудза	12	10	84
9.	Бобові	9,4	7	75
10.	Картопля	111,2	80	72

Складено за матеріалами ДАІФО. Ф. П – 1. Оп. 1. Спр. 182. Інформаційна доповідь про стан сільського господарства в області за 1944 р. 12 арк.

**Поголів'я худоби станом на 1.10.1944 р. у Станіславській області у
порівнянні з 1941 р. (в тис. штук)**

№	Види тварин	Станом на 1.1.1941 р.	Станом на 1.10.1944 р.	% зменшення худоби
1.	Велика рогата худоба	408,4	190964	53,3
2.	Робочі коні	125,3	68771	45,2
3.	Свині	137,7	23436	83
4.	Вівці і кози	168,1	62110	63

Складено за матеріалами ДАІФО. Ф. П – 1. Оп. 1. Спр. 182. Інформація про стан сільського господарства в області за 1944 р. 12 арк.

Наявність одиниць техніки та механізмів у МТС Станіславської області станом на червень 1941 р. і жовтень 1944 р.

№	Найменування сільськогосподарських машин та механізмів	Станом на червень 1941 р.	Станом на жовтень 1944 р.
1.	Трактори	229	60
2.	Плуги	380	45
3.	Борони	916	31
4.	Культиватори	327	12
5.	Сіялки	253	35
6.	Молотарки	179	69
7.	Локомотиві-двигуни	173	60
8.	Комбайни	2	-
9.	Автомобілі	25	-

Складено за матеріалами ДАІФО. Ф. П – 1. Оп. 1. Спр. 182. Інформаційна доповідь про стан сільського господарства в області за 1944 р. 12 арк.

**Землекористування в Станіславській області станом
на 1.12.1944 р. (в тис. га)**

№	Сектори	Загальна площа	Садиби	Ліс	Рілля	Городи	Сади	Сіно- коси	Вигони	Незручна земля
1.	Селянські господарства	828,6	11,8	-	446,6	24,1	4,8	163,3	135	49
2.	Радгоспи	10,5	0,06	-	7,4	0,1	0,07	1,2	-	1,5
3.	Підсобні гос- подарства підприємств	7,9	0,003	-	7,3	-	0,007	0,2	-	0,5
4.	Держфонд і «кидова» земля	10,7	0,3	-	9,8	0,3	-	0,05	-	0,2
5.	Церковна і мо- настирська	6,5	0,5	-	3,4	0,5	0,4	1,2	-	0,5
6.	Городи робітників і службовців	0,8	0,05	-	0,2	0,08	0,02	0,4	-	0,1
7.	Транспорт	2,7	-	-	-	-	-	-	-	2,7
8.	Держлісфонд	497,7	0,3	491,8	2,4	0,4	0,2	2,5	-	-
9.	Спецпри- значення	0,5	-	-	-	-	-	-	-	0,4
10.	Інші (дороги, водойми)	29,2	0,09	0,2	0,2	0,02	0,003	0,1	-	28,9
11.	Разом:	1395,1	13	491,8	471,3	25,7	5,6	169	135	83

Складено за матеріалами ДАІФО. Ф. П – 1. Оп. 1. Спр. 182. Інформаційна доповідь про стан сільського господарства в області за 1944 р. 12 арк.

**Список багатотиражних друкованих газет Станіславської області
в 1956 р.**

Назва газети	Місто, район	Вийшло номерів	Одержано листів	Використано листів	Слідами наших виступів	Рейди перевірки
Червоний прапор	м. Коломия	156	2214	1706	155	18
Зоря перемоги	Більшовцівський	138	1274	1069	62	6
Радянське село	Богородчанський	104	814	794	21	4
Прапор комунізму	Болехівський	104	728	670	50	5
Надністрянська правда	Букачівський	104	705	688	30	5
Червоний Жовтень	Бурштинський	104	863	820	43	2
Червоний прапор	Вигодський	104	525	515	25	3
Вперед	Войнилівський	104	539	486	30	3
Радянське село	Галицький	104	798	674	28	7
Маяк комунізму	Гвоздецький	104	973	855	28	4
Комунар	Городенківський	137	1659	1498	119	10
Червона Долина	Долинський	128	1027	1001	24	1
Радянська Гуцульщина	Жаб'ївський	104	676	538	45	7
Прапор Жовтня	Жовтневий	104	380	344	31	6
Шлях Ілліча	Заболотівський	104	1001	923	32	12
Червона зірка	Калуський	156	2000	1413	89	8
Червоний промінь	Коломийський	104	734	651	36	6
Ленінська зоря	Коршівський	104	551	473	18	5
Ленінська правда	Косівський	104	867	795	26	6
Наша перемога	Кутський	104	589	422	23	5
Нове життя	Ланчинський	104	367	323	71	6
Шляхом Леніна	Лисецький	104	351	329	21	2
Радянська правда	Надвірнянський	155	2117	1721	126	12
Ленінське слово	Обертинський	128	682	513	29	25
Ленінський заклик	Отинянський	104	752	653	27	10
Вільне Прикарпаття	Перегінський	104	907	886	42	8
Ленінський шлях	Печеніжинський	104	434	398	19	6
Зоря комунізму	Рогатинський	155	1360	1034	17	8
До нових перемог	Рожнятівський	104	551	484	42	5
Колгоспник	Снятинський	156	1800	1582	90	17
Ленінський прапор	Солотвинський	104	612	495	35	3
Вільне життя	Станіславський	104	503	424	10	6
За соціалістичну працю	Тисменицький	104	609	583	5	5
Колгоспна правда	Тлумацький	104	863	726	57	5
Жовтневий шлях	Чернелицький	104	437	392	20	7
Прапор перемоги	Яблунівський	104	617	530	13	17
Радянське Прикарпаття	Яремчанський	104	408	341	32	3
Всього:		4065	30073	26043	1466	256

Складено за матеріалами ДАІФО. Ф. П – 1, Оп. 1. Спр. 2010. Звіти, довідки, доповідні записки, інформації в ЦК КПРС, ЦК КПУ про перебудову ідеологічної роботи, партійне навчання, політичний настрій серед населення, лекційну пропаганду, культурно-освітню роботу, підготовку шкіл до нового навчального року за 1956 р. 170 арк.

**Розподілення капіталовкладень по галузях промисловості
Станіславської області на 1959–1975 рр. (млн крб)**

Галузі	1959 – 1965 рр.	1966 – 1970 рр.	1971 – 1975 рр.	1959 – 1975 рр.
Кольорова металургія	357	543	20	920
Вугільна промисловість	6	4	2	12
Нафтовидобувна промисловість	2054,6	1255,5	1497	4807,1
Нафтопереробна промисловість	979	992,1	623	2594,1
Газова промисловість	380,6	154	84,3	618,9
Виробництво електроенергії і теплоенергії	614	1771	373,7	2758,7
Машинобудування і металообробка	59,4	69	68	196,4
Електротехнічна промисловість	2,5	1	1	4,5
Хімічна промисловість	1212,9	1535	835,5	3583,4
Лісове господарство, лісова і деревообробна промисловість	137,5	173,5	91,4	402,4
Капбудівництво і промбудматеріали	210,1	124,8	73,5	408,4
Легка промисловість	47,5	203,7	74	325,2
Харчова промисловість	31	265	23	319
М'ясомолочна промисловість	22,5	20	39,3	81,8
Інше	65,3	59,4	49,4	174,1
Разом:	6179,9	7171	3855,1	17206

Складено за матеріалами ДАІФО. Ф. П – 1, Оп. 1. Спр. 2427. Листування з Міністерством шляхів сполучення СРСР, республіканськими міністерствами, союзними, республіканськими організаціями з питань будівництва, роботи промисловості, транспорту. 18 січня – 23 грудня 1960 р. 46 арк.

**Чисельність населення Івано-Франківської області
станом на 1 січня 1991 р.
(тис. осіб)**

Роки	Всього населення	В тому числі		У відсотках до всього населення	
		міське	сільське	міське	сільське
1939	1282,1	293,7	988,2	23	77
1959 за переписом на 15 січня	1094,7	249,5	845,2	23	77
1969	1247,1	379,6	867,5	30	70
1977	1317,1	465,1	852,0	35,3	64,7
1991	1442,9	616,8	826,1	43	57

Складено за матеріалами: Народне господарство Івано-Франківської області в 1968 році. Статистичний збірник. Львів : Вид-во «Статистика», 1970. С. 15; Народне господарство Української РСР. Ювілейний випуск / За ред. О. І. Трояна. Київ : «Техніка», 1977. С. 11; Народне господарство Української РСР у 1990 році : Статистичний щорічник. Київ : Техніка, 1991. С. 23.

**Чисельність населення міст Івано-Франківська, Коломиї та Калуша
(тис. осіб)**

	1939 р.	1959 р.	1 січня		
			1969 р.	1977 р.	1991 р.
Івано-Франківськ	65,0	66,4	100,5	142	226
Коломия	38,3	31,3	41,3	51	66
Калуш	13,8	12,9	39,8	57	69

Складено за матеріалами: Народне господарство Івано-Франківської області в 1968 році. Статистичний збірник. Львів : Вид-во «Статистика», 1970. С. 16; Народне господарство Української РСР. Ювілейний випуск / За ред. О. І. Трояна. Київ : «Техніка», 1977. С. 12; Народне господарство Української РСР у 1990 році : Статистичний щорічник. Київ : Техніка, 1991. С. 23.